

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

О. В. ГАРАГОНІЧ

**ГОСПОДАРСЬКА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

МОНОГРАФІЯ

Київ · 2019

УДК 346.2
Г20

Рецензенти:

доктор юридичних наук, професор *Дерев'яно Б. В.*
доктор юридичних наук, доцент *Коверзнев В. О.*
доктор юридичних наук, доцент *Олюха В. Г.*

*Рекомендовано до друку вченою радою
Інституту економіко-правових досліджень НАН України
(протокол №7 від 05.07.2019 р.)*

Гарагонич О. В.

Г20 Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств:
проблеми теорії і практики : монографія / НАН України,
Ін-т економіко-правових досліджень. — К., 2019.— 406 с.

ISBN 978-966-02-8949-9

У монографії комплексно досліджено господарську правосуб'єктність акціонерних товариств. На базі узагальнення теоретичних положень, аналізу чинного законодавства про акціонерні товариства та практики його застосування з'ясовано передумови формування, сутність та зміст господарської правосуб'єктності акціонерних товариств; досліджено правовий механізм її виникнення та припинення; з'ясовано характер відносин за участю засновників (акціонерів), акціонерного товариства та суб'єктів, які виконують функції його органів; визначено вплив конфлікту інтересів засновників (акціонерів) та акціонерного товариства на обсяг господарської правосуб'єктності товариства; розкрито особливості реалізації господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у системі господарських відносин. У роботі запропоновано концептуальні підходи до удосконалення чинного законодавства України про акціонерні товариства.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних і економічних спеціальностей закладів вищої освіти, юристів-практиків, суддів та усіх тих, хто цікавиться проблематикою господарської правосуб'єктності акціонерних товариств.

ISBN 978-966-02-8949-9

© Гарагонич О. В., 2019
© Видавничий дім «АртЕк»,
комп'ютерний макет, 2019
На обкладинці використано
зображення з ресурсу Freerpic

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	5
---------------------------------------	----------

Вступ.....	6
-------------------	----------

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

§ 1.1. Історико-правові передумови формування господарської правосуб'єктності акціонерних товариств	9
---	---

§ 1.2. Поняття та складові елементи господарської правосуб'єктності акціонерних товариств	27
---	----

Розділ 2

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВИНИКНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

§ 2.1. Юридичний склад, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності акціонерних товариств	43
---	----

§ 2.2. Загальні та особливі умови легітимації акціонерних товариств	61
---	----

§ 2.3. Особливості формування статутного капіталу акціонерних товариств	77
---	----

Розділ 3

КОРПОРАТИВНА ПРИРОДА ВІДНОСИН МІЖ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ І ЙОГО АКЦІОНЕРАМИ (ЗАСНОВНИКАМИ)

§ 3.1. Характер відносин між засновниками до державної реєстрації акціонерного товариства.....	113
--	-----

§ 3.2. Характер відносин між засновниками (акціонерами) та акціонерним товариством після державної реєстрації акціонерного товариства.....	127
--	-----

§ 3.3. Вплив конфлікту інтересів засновників (акціонерів) та акціонерного товариства на обсяг господарської правосуб'єктності акціонерного товариства.....	137
--	-----

Розділ 4

ГОСПОДАРСЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

- § 4.1. Поняття та форми реалізації господарської компетенції акціонерних товариств 169
- § 4.2. Порядок реалізації господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів 191
- § 4.3. Корпоративна природа і підстави виникнення правовідносин між акціонерним товариством і суб'єктами, які виконують функції його органів 215
- § 4.4. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему актів органів акціонерних товариств 229

Розділ 5

РЕАЛІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ У СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

- § 5.1. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері організаційно-господарських відносин ... 244
- § 5.2. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері господарсько-виробничих відносин 258
- § 5.3. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері внутрішньогосподарських відносин 275

Розділ 6

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРИПИНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

- § 6.1. Загальні та особливі умови припинення господарської правосуб'єктності акціонерного товариства 291
- § 6.2. Припинення господарської правосуб'єктності акціонерного товариства внаслідок банкрутства 324

Висновки 341

Список використаних джерел 349

Для нотаток 405

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

абз.	— абзац
АМКУ	— Антимонопольний комітет України
АТ	— акціонерне товариство
ВГСУ	— Вищий господарський суд України
ВРУ	— Верховна Рада України
ВС	— Верховний Суд
ВСУ	— Верховний Суд України
ГК України	— Господарський кодекс України
ГПК	— Господарський процесуальний кодекс України
ЄДР	— Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань
Закон про АТ	— Закон України «Про акціонерні товариства»
Закон про держреєстрацію	— Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»
Закон про ІСІ	— Закон України «Про інститути спільного інвестування»
КГС ВС	— Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду
КМУ	— Кабінет Міністрів України
НБУ	— Національний банк України
НКЦПФР	— Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
п.	— пункт
ст.	— стаття
ЦК України	— Цивільний кодекс України
ЦПК	— Цивільний процесуальний кодекс України
ч.	— частина

*Присвячується моїм батькам
Гарагоничу Василю Васильовичу
і Гарагонич Марії Степанівні*

ВСТУП

У сучасних умовах дослідження господарської правосуб'єктності акціонерних товариств набуває особливого значення, оскільки проблеми, з якими Україна стикається у процесі реформування економіки, актуалізують питання правового регулювання діяльності господарських організацій, здатних акумулювати інвестиційні ресурси. Ефективність господарської діяльності АТ потребує чіткого врегулювання їх правового статусу, одним із найважливіших елементів якого виступає господарська правосуб'єктність.

Господарська правосуб'єктність — це досить складне явище, змістовне навантаження якого зазнає істотного впливу у зв'язку зі змінами у соціально-економічному розвитку країни. Законодавчі особливості регулювання діяльності АТ додають проблематиці господарської правосуб'єктності нових граней, що донедавна навряд чи були притаманними господарським правовідносинам і практично не являли собою предмет вивчення науки господарського права України. Зазначене обумовлює підвищену увагу юридичної науки до питань з'ясування особливостей господарської правосуб'єктності таких учасників господарських відносин.

Останніми роками в Україні проблемам господарської правосуб'єктності була присвячена значна кількість наукових робіт, у більшості з яких досліджувались питання правосуб'єктності суб'єктів організаційно-господарських повноважень, державних підприємств, комунальних підприємств, кооперативів або суб'єктів господарського права у цілому. Значним вкладом у дослідження господарської правосуб'єктності та вдосконалення господарського законодавства стали праці таких фахівців,

як О. А. Беляневич, А. Г. Бобкова, О. М. Вінник, С. О. Віхров, С. М. Грудницька, Р. А. Джабраїлов, Г. В. Знаменський, О. Р. Кібенко, О. В. Кологойда, В. В. Лаптев, І. В. Лукач, В. К. Мамутов, В. С. Мартем'янов, В. С. Мілаш, А. Є. Пілецький, В. В. Посєдинок, Г. В. Пронська, І. В. Труш, В. А. Устименко, В. С Щербина та ін.

Оскільки дослідження проблеми господарської правосуб'єктності АТ були тільки фрагментарними, загальне бачення проблеми господарської правосуб'єктності АТ у правовій науці досі відсутнє.

Однією з обставин, що зумовила недостатню увагу господарників до детальної розробки категорії господарської правосуб'єктності АТ, є об'єктивна складність її дослідження, у т.ч. через великий масив теоретичної, емпіричної та нормативної бази.

На жаль, і сьогодні основні проблеми визначення специфіки господарської правосуб'єктності АТ — передумови формування, правова природа, структура, особливості, підстави виникнення, припинення, реалізація у сфері господарських відносин тощо — залишаються практично не дослідженими.

Науковий інтерес дослідження проблеми господарської правосуб'єктності АТ серед іншого обумовлений такими чинниками:

- ❖ формування господарської правосуб'єктності АТ в Україні відбувалося не еволюційним шляхом, а під впливом процесів роздержавлення економіки, що супроводжувались корпоратизацією та приватизацією державних підприємств;
- ❖ АТ — єдина організаційно-правова форма господарських організацій, в якій формування майнової основи господарської правосуб'єктності при заснуванні відбувається з використанням цінних паперів — акцій;
- ❖ момент виникнення господарської правосуб'єктності АТ не збігається в часі з моментом державної реєстрації товариства, яка є тільки одним із елементів юридичного складу,

що становить підставу виникнення господарської правосуб'єктності АТ;

- ❖ АТ має найбільш складну серед господарських організацій конструкцію, через яку здійснюється реалізація господарської правосуб'єктності;
- ❖ припинення господарської правосуб'єктності АТ вимагає попереднього виведення з обігу акцій, емітованих товариством.

Отже, актуальність монографічного дослідження очевидна.

Дана робота є першою, в якій комплексно досліджується господарська правосуб'єктність АТ. На базі узагальнення теоретичних положень, аналізу чинного законодавства про АТ та практики його застосування досліджено історико-правові передумови формування господарської правосуб'єктності АТ; виявлено особливості її змістовного та структурного характеру; доопрацьовано правовий механізм виникнення господарської правосуб'єктності АТ; з'ясовано характер відносин АТ із засновниками (акціонерами), суб'єктами, які виконують функції його органів, а також відносин між засновниками до державної реєстрації АТ; визначено вплив конфлікту інтересів засновників (акціонерів) та АТ на обсяг господарської правосуб'єктності АТ; визначено поняття та форми реалізації господарської компетенції АТ; розкрито порядок реалізації господарської компетенції АТ через систему уповноважених органів; проаналізовано реалізацію господарської правосуб'єктності АТ у системі господарських відносин; проаналізовано правовий механізм припинення господарської правосуб'єктності АТ; запропоновано пріоритетні напрями удосконалення чинного законодавства України про АТ.

Автор буде вдячний читачам за відгуки, поради та критичні зауваження щодо змісту цієї роботи (e-mail: o.harahonych@gmail.com)

◀ РОЗДІЛ 1 ▶

**ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ГОСПОДАРСЬКОЇ
ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ АКЦІОНЕРНОГО
ТОВАРИСТВА**

**§ 1.1. Історико-правові передумови формування
господарської правосуб'єктності
акціонерних товариств**

У науці господарського права питання щодо правового становища АТ становлять важливу частину вчення про учасників (суб'єктів) господарсько-правових відносин і завжди викликали значну заінтересованість у господарників. У сучасних умовах дослідження господарської правосуб'єктності АТ набуває особливого значення, оскільки проблеми, з якими Україна стикається у процесі реформування економіки, актуалізують питання правового регулювання діяльності господарських організацій, здатних акумулювати інвестиційні ресурси. Ефективність господарської діяльності АТ потребує чіткого врегулювання їх правового статусу, одним із найважливіших елементів якого виступає господарська правосуб'єктність.

Проблемам господарської правосуб'єктності приділяється увага багатьма представниками науки господарського права. Питання господарської правосуб'єктності були предметом дослідження В. К. Мамутова [369], В. В. Лаптева [343], В. С. Мартем'янова [378], Г. В. Пронської [552], В. С. Щербини [722], Р. А. Джабраїлова [193], С. М. Грудницької [181], І. В. Труша [649], В. С. Мілаш [392], О. М. Переверзева, С. О. Віхрова [417] та ін. Результати наукових досліджень цих авторів засвідчили досить складний характер правових питань, які охоплюються дефініцією «господарська правосуб'єктність»,

що обумовлює необхідність подальших наукових пошуків. Особливо важливо у цьому зв'язку розглянути проблему формування господарської правосуб'єктності АТ, яка на сучасному етапі залишається поза увагою дослідників.

Правосуб'єктність зазвичай розглядається як юридична властивість особи, суспільно юридичний стан, «який за своєю природою є невід'ємним від особи» [29, с. 139]. Це — стан приналежності до правової системи, присутності в ній в якості повноправного учасника, можливості користуватися ресурсами даної системи, отримувати від неї захист. Він формується не сам по собі, джерелом виникнення даної властивості, стану виступає існуючий правопорядок, система юридичних норм [40, с. 129–130].

Формування господарської правосуб'єктності АТ відбувалося протягом тривалого історичного періоду і є результатом еволюційного розвитку суспільно-економічного життя. Для системного та послідовного аналізу доктринальних проблем формування господарської правосуб'єктності АТ видається коректним проаналізувати насамперед питання виникнення і поширення АТ.

Поява прообразів сучасних АТ сягає часів середньовіччя, коли *розвиток виробництва і торгівлі вимагав об'єднання багатих приватних капіталів в єдиний сукупний капітал*. Як зазначав Л. Петражицький, ідея корпоративного об'єднання виникає там, «де сил одного не вистачає для вирішення якої-небудь життєво важливої задачі», тому «окремі ознаки АТ в тому чи іншому вигляді можна виявити на різних, навіть найбільш ранніх етапах розвитку людської цивілізації» [420, с. 42].

Початок акціонерної форми господарювання було покладено в Італії, її розвиток продовжився в Голландії, а згодом уже в інших країнах — Англії, Франції, Німеччині, Росії [284, с. 62].

У науковій літературі створення прообразу АТ — **Генуезького банку Святого Георгія** (Banco di San Giorgio), що відрізнявся

від сучасних товариств незначними особливостями, одні вчені датують 1407 [632, с. 84; 705, с. 372], інші — 1419 роком [263, с. 93]. У цій організації знаходимо чимало рис сучасного АТ (поділ майна на частки рівної номінальної вартості — Іоса, володіння (як і перехід володіння до іншої особи) засвідчувалося записом у спеціальній книзі і забезпечувало право участі в організації; участі у розподілі прибутків/збитків, а також участь в управлінні шляхом участі в загальних зборах і виконавчому органі. Однак ступінь останньої (участі в управлінні) залежав від розміру майнової участі: право голосувати за прийняття рішень на зборах і право бути обраним у виконавчий орган мали лише учасники, які володіли певною кількістю часток) [106, с. 85].

Поряд з генуезькими банками до прообразів АТ науковці відносять **генуезькі маони** (товариства з торговими цілями як об'єднання державних кредиторів), що надавали державі позики, для погашення яких і сплати високих відсотків держава надавала організаціям кредиторів — маонам, право управляти державними боргами та збирати доходи для погашення державних боргів. Частка участі в капіталі іменувалась Іоса, право власності на яку фіксувалося у спеціальних книгах маонів; Іоса вільно відчужувалася з відповідною фіксацією у цій книзі. Управління маоном здійснювалося за допомогою зборів учасників, які збиралися не рідше одного разу на рік і вирішували питання розподілу доходів та обирали раду з п'яти осіб, що діяла в перерві між зборами. Необхідні витрати за згодою ради або її більшості здійснював головно керуючий [107, с. 22].

Перші АТ у власному сенсі стали з'являтися в Англії, Голландії та Франції на рубежі XVI–XVII століть [342, с. 4]. Їх появу спричинили бурхливий розвиток капіталістичних (ринкових) відносин і необхідність акумулювання значних капіталів для започаткування і ведення значних (великих) за розмірами справ (здебільшого пов'язаних з освоєнням заморських колоній

і торгівлею з ними) [101, с. 49]. Період появи перших АТ характеризувався ускладненням економічних процесів та рівня взаємодії господарських суб'єктів, що спричинило необхідність кардинальної зміни організаційних основ господарювання [625, с. 119].

Виникнення першої компанії в **Англиї** припадає на XV століття. У 1496 році Генріх VII дає дозвіл на створення компанії для торгівлі на шляху до Індії. Пізніше (у 1553 році) створюється Московська компанія (Muscovy Company), у 1566 році перейменована у Російську компанію (Russia Company), яка вважається однією з найстаріших компаній в Англії [259, с. 152]. Принципи останньої були застосовані до створеної у 1599 році в Лондоні Англійської Ост-Індійської компанії (The Governor and Company of Merchants of London Trading into the East Indies), яка пішла далі у розвитку корпоративних відносин.

Особливістю процесу створення Ост-Індської компанії стало те, що вона була однією із перших акціонерних компаній, яка «своєю появою зобов'язана не уряду Англії, а приватній ініціативі енергійних заповзятливих людей, які звикли діяти спільно у морських товариствах». Так, 22 вересня 1599 року у Лондоні під головуванням лорда-мера було скликано мітинг, на якому прийняли резолюцію про утворення асоціації для торгівлі з Індією. 101 особа виявила бажання взяти участь у цьому підприємстві, підписавшись на загальну суму 30133 фунта стерлінгів 6 шилінгів [284, с. 63–64].

На чолі Англійської Ост-Індійської компанії стояли загальні збори учасників, які вперше виступали як орган управління, а не тільки сукупність наявних членів. Збори скликалися у відомому місці, у визначеному порядку і приймали рішення більшістю голосів. Чергові збори скликалися щорічно, надзвичайні — у міру необхідності. Спочатку кожен учасник мав один голос. У хартії компанії 1662 року право голосу було надано тільки акціонерам, які внесли до капіталу компанії не менше

500 фунтів стерлінгів, а в 1772 році ценз зріс до 1000 фунтів стерлінгів, при цьому особа, яка бажала скористатися правом голосу, повинна була володіти акціями не менше одного року. Загальні збори встановлювали правила внутрішнього управління і наглядали за їх дотриманням. Безпосереднє ведення справ компанії здійснювалось колегіальним органом — комітетом із 24 осіб, які обирались загальними зборами із числа учасників компанії строком на один рік і вирішували всі поточні справи більшістю голосів. Представник компанії — управляючий (Gouverneur) також обирався загальними зборами строком на один рік. Крім того, загальні збори вибирали депутата, або висловлюючись мовою сучасних акціонерних товариств, кандидата на посаду управляючого, який заміняв його на випадок його відсутності. Усі нові учасники компанії і всі посадові особи зобов'язані були скласти присягу на вірність компанії [259, с. 198–207].

Англії належить і першість у виданні загального законодавчого акта про акціонерні компанії. Таким актом став Закон про мильні бульбашки від 11 червня 1720 року (Bubbles-Act, Stat. 6, Geo 1, cap. 18) [632, с. 92–94]. Цим Законом, як зазначає Г. Ф. Шершеневич, відкривається історія акціонерного законодавства [706, с. 142]. Закон про мильні бульбашки визначав, хоч і розмито, критерії неправосуб'єктних АТ. Зокрема, Законом оголошувалися недійсними всі АТ, засновані на шкоду і розорення добрих підданих його величності. Закон проіснував понад 100 років і був скасований тільки в 1825 році [704, с. 378].

Голландські компанії, як і англійські, на початковому етапі організовувалися з метою акумуляції капіталів та захисту інтересів учасників переважно для здійснення колоніальної торгівлі. З часом кількість невеликих торговельних компаній зростала, що спричиняло загострення конкурентної боротьби між ними. За ініціативою уряду, шляхом проведення переговорів з торговельними товариствами голландських провінцій

та їх подальшого злиття, за одними джерелами, у 1595 році [263, с. 94; 302, с. 10], а за іншими — у 1602 році [704, с. 374] було утворено Голландську Ост-Індську компанію (Verenigde Oostindische Compagnie), яка отримала монопольне право на торгівлю з Індією, Китаєм та Японією [625, с. 122].

Капітал Голландської Ост-Індської компанії становив приблизно 6,5 млн флоринів. З'явився термін «акція». Номінал однієї акції дорівнював 500 флоринів. Акції опосередковували участь учасників (акціоніста) в капіталі, а також у прибутках і збитках компанії. При цьому встановлювався принцип вільного відчуження акцій. Голландська Ост-Індська компанія вважається першим АТ, яке виплатило дивіденди (приблизно 1604 або 1609 року). Середній розмір дивідендів становив 18% [574, с. 9].

Майже одночасно і у **Франції** створюються подібні організації. У 1628 році, завдяки зусиллям кардинала Рішельє, виникла компанія Західної Індії, яка припинила своє існування через п'ятдесят років тим, що всі її акції були скуплені королем. У 1664 році за сприяння Кольбера була заснована компанія Східної Індії. Через надмірне втручання держави компанія не була ефективною, а роль акціонерів при необхідності зводилась до нуля [704, с. 374–375].

У **Німеччині** АТ (Aktiengesellschaft — AG) з'явилися пізніше, ніж в інших країнах. Тільки у XVIII столітті починається і тут застосування акціонерної форми і то, головним чином, під урядовим впливом [704, с. 375].

На території **України** поява АТ сягає періоду, коли наша країна входила до складу **Російської імперії**. Так, 24 лютого 1757 року було засновано перше в Російській імперії АТ — Російську компанію для торгівлі з Константинополем. Капітал компанії становив 100 000 рублів, поділених на 200 акцій по 500 рублів кожна [704, с. 376]. Засновані в наступні роки АТ (1758 року — Компанія Персидського торгу, 1762 року —

Акціонерний емісійний банк, 1766 року — Компанія для торгівлі у Середземному морі, 1798 року — Російсько-Американська компанія та ін.) сприяли поступовому становленню і поширенню в Російській імперії уявлень про цю організаційно-правову форму [203, с. 26–56; 259, с. 341–361; 702, с. 377].

Незалежно від країни походження характерною ознакою перших АТ було те, що вони виникали в основному на підставі особливих актів корони: едиктів, патентів, декларацій, указів, які дарувались абсолютним монархом господарській організації, що створювалася [259, с. 89–107; 281, с. 67; 632, с. 86, 113]. В основному цим державне регулювання діяльності перших АТ і обмежувалося [625, с. 124].

Очевидно, що в період виникнення АТ ні про яке легальне визначення господарської правосуб'єктності не йшлося. Однак ні законодавство, що діяло на той час, ні практика не виключали можливості таких організацій бути учасником відносин щодо організації та здійснення господарської діяльності. Зрозуміло, що в тих умовах законодавство і практика санкціонували господарську правосуб'єктність АТ, незалежно від того, чи містилась у законі пряма вказівка про неї.

Поява АТ стала вагомим кроком у розвитку організаційно-правових форм здійснення господарської діяльності [632, с. 84]. У діяльності перших АТ були апробовані елементи, які в ході історичної еволюції сформували основні характеристики акціонерного товариства: можливість акумуляції значних капіталів із дрібних часток; відокремленість майна та діяльності товариства від його власників, що зумовлювало необов'язковість особистої участі у справах товариства; вільне відчуження часток, що в майбутньому отримали назву акцій [625, с. 124].

Подальше формування господарської правосуб'єктності АТ відбувалось паралельно з еволюційним розвитком цієї організаційно-правової форми господарювання.

Так, наприкінці XVIII — на початку XIX століття було закладено основні принципи сучасного корпоративного управління АТ [668, с. 366–367]. З початку XIX століття розвивається законодавче регулювання питань, пов'язаних із господарською правосуб'єктністю АТ. У 1807 році у Торговому кодексі Франції (Code de Commerce de France) уперше на законодавчому рівні АТ зафіксовано як організаційно-правову форму господарської діяльності. Тому деякі дослідники саме цей нормативно-правовий акт називають актом, із моменту видання якого виник правовий інститут «акціонерне товариство» [255, с. 181; 259, с. 262–264]. У 1843 році в Пруссії, у 1844 році — в Англії, у 1856 році — у Франції видають самостійні закони про акціонерні товариства. У 1862 році в Англії всі законодавчі акти, що регулювали діяльність АТ, зведено в єдиний закон, і вперше у світі була запроваджена реєстраційна система створення АТ, а у 1867 році вперше дозволено випуск акцій на пред'явника [259, с. 225, 267, 295; 284, с. 69–78].

Починаючи з XIX століття в європейській правовій науці стосовно сутності АТ загальне визнання одержала договірна теорія, засновниками якої вважаються французькі вчені Дома і Потье, які виходили з того, що в основі діяльності будь-якого АТ лежить згода засновників про об'єднання своїх зусиль заради досягнення загальної мети [302, с. 122; 393, с. 254–255].

Важливим чинником поширення акціонерної організаційно-правової форми господарювання в середині XIX століття стала суспільна необхідність акумуляції значних капіталів для організації важливих господарських проектів — будівництво залізниць, доріг, видобуток корисних копалин та ін., які мали велике значення для розвитку ринкової інфраструктури [302, с. 8; 625, с. 128].

На даному етапі розвитку АТ відбувається поступова деперсоніфікація цієї організаційно-правової форми господарювання.

Поступово АТ перетворюється з персонального об'єднання (об'єднання осіб) на об'єднання капіталів, що робить його надзвичайно привабливим для суб'єктів господарської діяльності.

У середині ХІХ століття українцем К. Д. Ушинським розробляється перша концепція господарського права. У ній він надає ретельне обґрунтування необхідності поєднання приватних та публічних елементів у господарському праві [237, с. 88]. Даний період також характеризується поширенням пропозицій про відмову від дозвільного порядку і перехід до нормативно-явочного порядку заснування АТ [342, с. 9].

У другій половині ХІХ століття АТ отримали повне право утворення та детальне законодавче регламентування їх діяльності практично у всіх країнах Європи та більшості американських штатів. З цього часу розпочався наступний етап еволюції АТ, пов'язаний з початком використання акціонерної форми для створення господарських об'єднань незалежних юридичних осіб. Першою такою корпорацією була «Стандарт Оіл» Дж. Д. Рокфеллера [255, с. 181]. Фактично із середини ХІХ століття АТ стали переважною організаційно-правовою формою господарювання у великій промисловості. Це пояснюється тим, що на той час АТ було практично єдиною формою об'єднання капіталів.

На даному етапі історичного розвитку формування господарської правосуб'єктності АТ починає зазнавати впливу так званої концепції «корпоративної загрози», корені якої, як зазначає О. Р. Кібенко, криються у перших гучних корпоративних скандалах, що мали місце у ХІХ та на початку ХХ століть і яка на довгі роки забезпечила упереджене ставлення законодавця до цієї форми ведення підприємницької діяльності [274, с. 9]. Наприклад, у США у зв'язку з посиленням процесу концентрації виробництва і виникненням великих АТ, які монополізували цілі ринки і безконтрольно зловживали своїм домінуючим

становищем, довелось «винайти» антимонопольне законодавство. 02 липня 1890 року Конгресом США було прийнято анти-трестівський Закон Шермана (Sherman Antitrust Act). Згідно з ним будь-яке об'єднання у формі тресту або будь-якій іншій формі, а також тасмна змова, спрямована на обмеження торгівлі і вільної конкуренції ... визнавалися незаконними і підлягали судовому переслідуванню [263, с. 110].

До кінця XIX століття концентрація виробництва і бурхливе зростання капіталістичних накопичень призвели до формування монополій і переростання промислового капіталізму у фінансово-промисловий. У нових економічних умовах проявилася недостатність приватноправового забезпечення економічних суспільних відносин, сформувалася потреба в проведенні централізованої соціально-економічної політики. Це вимагало системного підходу до правового регулювання, що забезпечує формування відповідного інституціонального середовища, і вплинуло на структуру та зміст господарської правосуб'єктності, носії якої виступають, з одного боку, як самостійні господарські одиниці, а з другого, — як структурні елементи економічної системи. У результаті приватна підприємницька правосуб'єктність еволюціонувала в приватно-публічну господарську правосуб'єктність [181, с. 77].

На початку XX століття у Російській імперії, до складу якої на той час входила Україна, кількість АТ досягла 1506, а їх сукупний статутний капітал — 2467 млн руб. Дохід на капітал становив 6 % і більше, що вище доходу за державними цінними паперами [204, с. 55]. Жовтневою революцією 1917 року і приходом до влади більшовиків еволюційний розвиток АТ було перервано. Майно всіх АТ було націоналізовано і визнано власністю держави. На даному етапі розмаїття організаційно-правових форм господарювання зводилось до єдиної — соціалістичне державне підприємство.

Дещо змінилася ситуація у період НЕПу. Так, 16 грудня 1922 року постановою ВУЦВК було затверджено Цивільний кодекс УРСР, що діяв з 1923 по 1963 рік [175]. Нормами кодексу було передбачено можливість створення акціонерного (пайового) товариства. Акціонерним (пайовим) товариством визнавалося товариство (общество), яке засновується під особливим найменуванням або фірмою з основним капіталом, розподіленим на певне число рівних частин (акцій) і за зобов'язання якого відповідає лише майно товариства. Цивільним кодексом УРСР встановлювались мінімальний розмір основного капіталу товариства на рівні 100000 золотих карбованців, а також мінімальна номінальна вартість, яка не могла бути нижчою 100 золотих карбованців. АТ могло випускати іменні акції, а у випадках, передбачених статутом, також і акції на пред'явника. АТ зобов'язане було щорічно публікувати звіт і баланс за встановленою формою.

Після завершення НЕПу сфера функціонування АТ різко звужується. Більшість із них перетворюються на трести (форма державних господарських організацій, що виконували подвійні функції: управління підприємствами, які входили до їх складу, а також безпосереднє здійснення господарської діяльності за допомогою структурних підрозділів, що не мали статусу юридичної особи). АТ, що залишилися (Зовнішторгбанк, Інтурист та ін.), обслуговували переважно зовнішньоекономічну діяльність держави. Їх правове становище регулюється Положенням про акціонерні товариства, затвердженим ЦВК і РНК СРСР 17 серпня 1927 року. Зазначене Положення передбачало для таких товариств мінімальну кількість засновників (три особи), можливість випуску лише іменних акцій; створення за участю держави та під її контролем [107, с. 30]. Як зазначається у юридичній літературі, усі ці товариства тільки називались акціонерними, а по суті це були унітарні державні підприємства [88, с. 276; 299, с 33; 381, с. 270].

Відродження правового інституту АТ, а відповідно і відновлення процесів формування господарської правосуб'єктності цих господарських організацій, розпочалося уже у період перебудови. 19 червня 1990 року постановою Ради Міністрів СРСР № 590 було затверджено Положення про акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю [439]. Цим нормативно-правовим актом для АТ встановлювалась можливість здійснювати будь-які види господарської діяльності, не заборонені законодавством (п. 2); створювати інші товариства (п. 3), а також відокремлені підрозділи (п. 6); порядок державної реєстрації (п.п. 9–13); правовий режим майна — право власності (п. 15); система органів управління (п.п. 49–57) та ін. За один рік, який минув після прийняття названої постанови, в Україні було створено 27 АТ [88, с. 276].

Після розпаду СРСР в Україні, що набула статусу незалежної держави, було прийнято Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року № 1576-ХІІ [493], яким було закладено правові основи діяльності АТ в умовах переходу планової економіки до ринкової.

Змінюються і підходи до визначення сутності АТ. Так, одні вчені сутність АТ пояснюють з позицій «неодоговірної» теорії, відповідно до якої в основі виникнення АТ лежить установчий договір, який і зумовлює створення саме цієї юридичної особи. Однак остання починає функціонувати, керуючись уже не цим договором, а особливим документом, який має характер локального нормативного акта, статутом [302, с. 122–123]. У РФ прихильником цієї теорії є Д. Ломакін [350].

З'явилася також і теорія інституціоналізму [652, с. 263–271], що розглядає АТ як інституцію, тобто ідею підприємства, котра здійснюється в соціальному середовищі. Саме для реалізації цієї ідеї і організується управління, а її прихильники створюють спеціальні органи, до яких самі ж і входять [301, с. 123].

Деякі автори вважають, що в АТ найвищого розвитку одержує концепція приєднання, відповідно до якої учасник нібито приєднується до мети АТ, здійснюючи обумовлений внесок для її досягнення. Причому саме внесок набуває характеру єдиної необхідної і достатньої умови [301, с. 123; 362, с. 123].

Становлення та формування акціонерної форми господарювання в економіці незалежної України відбувалось у специфічний «некласичний» спосіб. Саме через процеси акціонування проводилися структурні зміни власності — від одержавленої моделі, зорієнтованої на адміністративні методи управління, до моделі ринкової, зорієнтованої на приватну ініціативу, здорову конкуренцію [361, с. 7].

Відповідно і формування господарської правосуб'єктності АТ в Україні у наступні роки проходило під впливом процесів корпоратизації та приватизації, правовим підґрунтям для яких стали Закон України «Про приватизацію державного майна» від 04 березня 1992 року № 2163-ХІІ [531], Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» від 06 березня 1992 року № 2171-ХІІ [532], Закон України «Про приватизаційні папери» від 06 березня 1992 року № 2173-ХІІ [530], Указ Президента України «Про корпоратизацію підприємств» від 15 червня 1993 року №210/93 [512].

На початку приватизаційних процесів у засобах масової інформації зображувалася ідеальна картина — передання гігантів вітчизняної економіки у власність мільйонів громадян-акціонерів. Насправді ж АТ, створювані в процесі приватизації, поступово розпадалися на три основні групи:

- ❖ АТ, що знаходяться під контролем одного чи групи приватних акціонерів (спочатку це, як правило, був менеджмент товариства, так звані «червоні директори», трохи пізніше їх місце посіли могутні фінансово-промислові групи);

- ❖ АТ, контрольний пакет акцій яких залишається у державній власності;
- ❖ АТ, акції яких розпорошені серед великої кількості дрібних акціонерів. Такі АТ були приречені на вимирання — найчастіше вони переходили до першої групи (легально чи внаслідок незаконного захоплення корпоративного контролю) або взагалі припиняли існування [301, с. 133–134].

Попри те, що в цей період видається значна кількість нормативно-правових актів з питань діяльності суб'єктів господарювання, у т.ч. АТ, термін «правосуб'єктність» у національному законодавстві не використовувався.

Із прийняттям 28 червня 1996 року Конституції України, на рівні нормативно-правового акта вищої юридичної сили закріплюється термін «правосуб'єктність» (згідно з п. 2 ч. 1 ст. 92 виключно законами визначається правосуб'єктність громадян) [290]. Потім це поняття знаходить своє відображення і в інших нормативно-правових актах (у ч. 1 ст. 207 Господарського кодексу України [172], ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України [281], ст. 27 Закону України «Про міжнародне приватне право» [515] та ін.).

Після набуття 01 січня 2004 року чинності такими важливими нормативно-правовими актами, як ГК України та ЦК України, подальші процеси формування господарської правосуб'єктності АТ відбувались під впливом їх законодавчих положень [683]. Цими двома кодифікованими актами було закладено основи правового статусу суб'єктів господарської діяльності. При цьому ЦК України і ГК України містять різні підходи до визначення правосуб'єктності суб'єкта господарювання та її обсягу: загальна (універсальна) — у ЦК України і спеціальна — у ГК України [31; 387, с. 39].

З моменту набуття чинності ГК України став основним нормативно-правовим актом у регулюванні правового стано-

вища суб'єктів господарювання. У масиві господарського законодавства на ГК України покладається роль фундаменту цього законодавства [67, с. 16]. Концепція кодексу стала орієнтиром для оновлення господарського законодавства завдяки своїй універсальності впливу на економіку [698, с. 11], у т.ч. і на її корпоративний сектор.

Принагідно зауважимо, що на сьогодні у більшості країн Європи діють господарські кодекси. Частково вони відрізняються між собою предметом регулювання й назвою. Так, у ФРН діє Торговий кодекс; в Австрії — Підприємницький кодекс і Кодекс корпоративного управління; у Чехії й Словаччині — Торговий кодекс Чехії та Торговий кодекс Словаччини ((у ЧССР діяв Господарський кодекс); у Франції — Торговий (Комерційний) кодекс; у Польщі, Монако, Іспанії, Португалії та деяких інших європейських країнах — торгові кодекси. Є відповідні кодекси й у багатьох неєвропейських країнах. А отже, аргумент окремих цивілістів про те, що через наявність ГКУ правова організація України не відповідає європейським і світовим стандартам, не витримує критики [738, с. 56].

Важливою віхою у процесі формування господарської правосуб'єктності АТ стало прийняття у 2008 році Закону України «Про акціонерні товариства» [483]. Цей Закон, як зазначає О. І. Виговський, став своєрідною «легальною конституцією» для АТ, яка охоплює практично всі аспекти діяльності цих корпоративних утворень [94, с. 19]. Серед іншого, Законом про АТ були детально врегульовані питання, пов'язані з виникненням господарської правосуб'єктності АТ, заповнено численні прогалини та усунено суперечності у правовому регулюванні питань реалізації господарської правосуб'єктності даного виду господарських товариств.

Однією з характерних ознак даного нормативно-правового акта стало збалансування публічно-правових і приватно-

правових способів регулювання корпоративних правовідносин за участю АТ, що має на меті забезпечення, з одного боку, публічного інтересу держави, а з другого — інтересів АТ та заінтересованих осіб [94, с. 20]. На нашу думку, такий підхід є виправданим. Адже динамічний рух суспільних відносин визначає і динаміку правосуб'єктності, яка виражається в різноманітних заходах щодо збалансування влади та публічних і приватних інтересів [387, с. 41]. Як наслідок, сучасному системно організованому суспільству (державній соціально-економічній системі) адекватне поняття суб'єкта права як функціональної одиниці, що виникає не з протиставлення, а зі сполучення приватного і публічного, котра містить у собі характеристику суб'єкта права не тільки як учасника приватних економічних відносин, а й також як учасника суспільних економічних відносин — носія публічних функцій [181, с. 78].

Істотний вплив на реалізацію господарської правосуб'єктності АТ через рішення загальних зборів акціонерів справило прийняття Закону України «Про депозитарну систему України» [495]. Зокрема, цим нормативно-правовим актом встановлено низку обмежень щодо врахування акцій при визначенні кворуму загальних зборів акціонерів. Так, не враховуються при визначенні під час голосування та при визначенні кворуму акції, внесені на депозит нотаріуса (ч. 3 ст. 23), а також акції, власник яких не уклав з обраною АТ депозитарною установою договору про обслуговування рахунка в цінних паперах від власного імені або не здійснив переказ належних йому прав на цінні папери на свій рахунок у цінних паперах, відкритий в іншій депозитарній установі (п. 10 розділу VI Перехідних положень). Переважна більшість міноритарних акціонерів, які набули акції у процесі приватизації, до цього часу так і не відкрило рахунків у цінних паперах. Відтак, вони фактично не беруть участі у роботі вищого

органу АТ і формуванні його волевиявлення через прийняття рішень загальних зборів акціонерів.

В останні роки відбувається трансформація форм участі АТ у сфері господарювання, змінюються підстави та характер реалізації їх господарської правосуб'єктності. Так, в Україні у нових умовах господарювання з'являються АТ з незвичною структурою та організацією управління, що вимагає вирішення питання про те, хто і на яких підставах може реалізовувати господарську правосуб'єктність зазначених організацій. Прикладом таких АТ можуть слугувати корпоративні фонди, правовий статус яких регулюється Законом України «Про інститути спільного інвестування» від 05 липня 2012 року, що набрав чинності 01 січня 2014 року [508]. Господарська правосуб'єктність таких корпоративних фондів, що створюються у формі АТ, у сфері спільного інвестування реалізується від імені товариства іншою господарською організацією — компанією з управління активами корпоративного фонду, яка уповноважена в силу закону здійснювати на підставі відповідного договору представницькі функції.

Додатковим поштовхом до розвитку законодавства про АТ в Україні і підвищення уваги правової науки до питань формування господарської правосуб'єктності АТ може стати Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 року і ратифікована Верховною Радою України 16 вересня 2014 року [654]. Окремої уваги при гармонізації законодавства про АТ України із законодавством ЄС заслуговує Директива ЄС 2017/1132 Європейського Парламенту та Ради від 14 червня 2017 року «Про деякі аспекти права товариств» [6]. Ця Директива є кодифікованою версією застарілих і неодноразово змінюваних європейських директив,

свого роду Корпоративним кодексом ЄС. Однак не слід забувати, що Угода про асоціацію лише створює можливості, але не гарантує результат. Тому саме на Україну цим документом покладається завдання здійснення структурних реформ в економіці. Виконання цього завдання значною мірою залежить і від успішності гармонізації корпоративного законодавства України із законодавством ЄС.

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що господарська правосуб'єктність АТ не виникла одномоментно і надалі існувала у завершеному вигляді. Навпаки, процес формування господарської правосуб'єктності характеризується еволюційністю. Уявлення про правосуб'єктність АТ еволюціонувало за розумінням суті самого АТ. У різні історичні періоди зміст господарської правосуб'єктності АТ, її наповнення було різним. Формування господарської правосуб'єктності АТ залежало від певних історичних умов і панівної ідеології, яка існувала в ті чи інші часи.

Аналіз чинного законодавства України свідчить про наявність як у ГК України, так і в Законі про АТ суттєвих прогалів у регулюванні питань господарської правосуб'єктності АТ. Їх складно заповнити положеннями ЦК України, а тим більше — підзаконних нормативно-правових актів, які мають нижчу юридичну силу. Відтак, уточнення на рівні закону потребує як саме поняття господарської правосуб'єктності, так і його елементів.

Процес формування господарської правосуб'єктності не завершений, і сьогодні ми об'єктивно стаємо його учасниками. Подальші наукові дослідження вбачається доцільним активізувати у напрямі обґрунтування нормативного закріплення в законодавстві поняття господарської правосуб'єктності та її елементів, а також гармонізації вітчизняного законодавства про АТ із законодавством ЄС.

§ 1.2. Поняття та складові елементи господарської правосуб'єктності акціонерних товариств

Визначеність та однакове розуміння господарсько-правових категорій зумовлює їх однозначне та правильне застосування як у ході наукового дослідження, так і у правозастосовній діяльності. Відсутність нормативного визначення тієї чи іншої категорії зазвичай виступає стимулюючим чинником для науковців.

Результатом нормативної невизначеності у вирішенні окресленої проблеми стають прорахунки, котрі допускаються законодавцем при регламентації окремих аспектів господарської правосуб'єктності учасників відносин у сфері господарювання, що знаходить свій вираз в існуючих прогалинах, у принципових протиріччях між положеннями нормативно-правових актів, у судових рішеннях, які не відповідають вимогам розумності, обмежують права суб'єктів господарювання, що, у свою чергу, негативно відбивається на правозастосовній практиці.

Одним чи не найбільш проблемним та обговорюваним у науці господарського права є питання визначення поняття й елементів правосуб'єктності суб'єктів господарювання, особливо тих, що діють у формі АТ.

Про гостроту актуальності запропонованого до розгляду питання свідчить також той факт, що сутність господарської правосуб'єктності АТ є нерозкритою на внутрішньому доктринальному рівні, що, як наслідок, призводить до колізій у чинному законодавстві України.

Питанням господарської правосуб'єктності приділяється увага багатьма представниками науки господарського права. Поняття та елементи господарської правосуб'єктності були предметом дослідження В. К. Мамутова [369], В. В. Лаптева [343], В. С. Мартем'янова [378], Г. В. Пронської [552],

В. С. Щербини [722], Р. А. Джабраїлова [193], С. М. Грудницької [181], І. В. Труша [649], В. С. Мілаш [392], О. М. Переверзева, С. О. Віхрова [417] та ін.

Результати наукових досліджень цих авторів засвідчили досить складний характер правових питань, які охоплюються дефініцією «господарська правосуб'єктність», що обумовлює необхідність подальших наукових пошуків. Особливо важливо у цьому зв'язку розглянути проблему визначення поняття та елементів господарської правосуб'єктності АТ, яка на сучасному етапі залишається поза увагою дослідників.

Розгляд питання правосуб'єктності АТ у господарських відносинах потребує чіткого визначення сутності самого поняття «правосуб'єктність» та його співвідношення із суміжними категоріями.

Поняття правосуб'єктності виражає не тільки особливе ставлення держави до особи, а й ставлення до неї юридичної науки, правознавства [41, с. 127].

Категорія правосуб'єктності належить до числа ключових, методологічних у правовій науці. Відповідно, залежно від того, наскільки правильно означена наукова категорія відображає реальні суспільні відносини, настільки вона з більшим або меншим успіхом може бути використана в якості одного з інструментів пізнання права і відносин, що регулюються його нормами.

Правосуб'єктність пов'язана із суб'єктом права, без якого не може існувати механізм правового регулювання. Вона є об'єктивно необхідною, оскільки саме право — категорія об'єктивна [90, с. 18].

Серед рис, які характеризують правову категорію «правосуб'єктність» у юридичній літературі [158, с.24;253,с.43] виділяють:

- ❖ безперервний характер правосуб'єктності;
- ❖ забезпеченість матеріальними та юридичними гарантіями з боку держави;

- ❖ виникнення у повному обсязі на підставі сукупності передбачених нормативно-правовими актами юридичних фактів;
- ❖ нерозривний зв'язок із суб'єктом.

Розуміння категорії «правосуб'єктність» і визначення її правової форми та місця в системі правових явищ ускладнюється наявністю значної кількості різних уявлень, концепцій і наукових поглядів про правосуб'єктність [633, с. 1].

Незважаючи на те, що правосуб'єктність є загальнотеоретичною категорією, а відтак поширюється на всі галузі права, в кожній із них вона володіє значною специфікою [89, с. 95]. Тому дефініція та розкриття сутності господарської правосуб'єктності АТ має базуватися на загальнотеоретичній базі, сформованій у юридичній науці, та враховувати специфічні риси господарських правовідносин, які виникають між відповідними суб'єктами.

Грунтуючись на класичному праворозумінні, правосуб'єктність визначається як передбачена нормами права здатність (можливість) особи бути учасником правовідносин, тобто виступати суб'єктом права [91, с. 597; 267, с. 381–382; 596, с. 397; 638, с. 277]. Тобто, для того, щоб бути суб'єктом права, особа повинна володіти правосуб'єктністю. Лише за наявності правосуб'єктності суб'єкт може бути учасником правовідносин [113, с. 158].

Поняття правосуб'єктності завжди поєднане з певною галуззю права, оскільки вона необхідна для вступу у правовідносини певної галузевої приналежності. Загальна правосуб'єктність безпосередньо пов'язана з галузевою правосуб'єктністю. Наявність загальної правосуб'єктності (здатності виступати суб'єктом права в цілому) передбачає існування правосуб'єктності в рамках принаймні однієї галузі права (галузевої правосуб'єктності) [730, с. 429].

АТ є учасниками широкого кола відносин, які охоплюють предмет правового регулювання різних галузей права. Кожна

з таких галузей права визначає свій різновид правосуб'єктності щодо АТ як учасників відносин, що охоплюються її правовим впливом.

Проте не всіма вченими визнається можливість існування в АТ господарської правосуб'єктності. Так, А. В. Бежан вважає, що правосуб'єктність АТ слід визнавати виключно для цілей участі у цивільному обороті [56, с. 7]. У свою чергу, А. В. Венедіктов, говорячи про поєднання різних правосуб'єктностей в одній особі, наголошував на необхідності розмежування правосуб'єктності цивільної та адміністративної, заперечуючи проти «тенденції знеособлення цивільно-правових та адміністративно-правових відносин в рамках єдиного господарського права» [92, с. 615]. З таким підходом не можемо погодитися. Адже розчленування єдиних господарсько-правових відносин на «вертикальні», які регулюються адміністративним правом, і «горизонтальні», які регулюються цивільним правом, призводить до відповідного розчленування господарських суб'єктів на суб'єктів адміністративного права і юридичні особи, розподіл компетенції цих суб'єктів на адміністративно-правову компетенцію і правоздатність, а відповідно, спроби втиснути нові явища життя в звичні старі схеми, навряд чи здатні призвести до створення ефективного правового механізму управління народним господарством [115, с. 4]. Відтак, у сучасних умовах для участі у господарських правовідносинах особа повинна володіти галузевою господарською правосуб'єктністю.

Галузева правосуб'єктність визнає за особою здатність бути учасником правовідносин у певній сфері суспільних відносин [338, с. 108]. На рівні галузей права правосуб'єктність, конкретизуючи коло реальних суб'єктів, є разом із тим такою первинною сходинкою конкретизації правових норм, на якій визначається загальне юридичне становище суб'єктів: суб'єкти ставляться в те чи інше становище один щодо одного [29, с. 139].

Виходячи з цього, логічно випливає, що участь у сфері господарських правовідносин з юридичної точки зору вимагає від будь-якої особи наявності галузевої господарської правосуб'єктності. Не є винятком і акціонерне товариство. Здатність бути учасником правовідносин у сфері господарських правовідносин визнається за АТ господарською правосуб'єктністю.

Попри те, що термін «господарська правосуб'єктність» досить часто використовується у нормативно-правових актах, його легальне визначення у законодавстві України відсутнє. Разом із тим вихідні нормативно-правові орієнтири для визначення поняття господарської правосуб'єктності у законодавстві містяться як на рівні Конституції, так і на рівні законів.

Так, термін «правосуб'єктність» вживається законодавцем у п. 2 ч. 1 ст. 92 **Конституції України**, згідно з яким виключно законами України визначається правосуб'єктність громадян. Наявність такої норми свідчить, що законодавець суттєву увагу приділяє питанням правосуб'єктності громадян та її правового регулювання виключно на підставі закону. У зв'язку з цим обґрунтовується доцільність поширення практики законодавчого визначення правосуб'єктності на юридичних осіб та інших суб'єктів права [311, с. 18]. Адже правосуб'єктність як властивість бути суб'єктом права не виникає стихійно [554, с. 60]. Ця властивість, як зазначає Г. Ф. Шершеневич, «є творінням об'єктивного права» [705, с. 215]. І тільки за допомогою законодавчо закріплених норм можливе встановлення і надання специфічної якості (правосуб'єктності), що дає змогу особі або організації бути суб'єктом права [554, с. 60].

Важливе значення для з'ясування сутності господарської правосуб'єктності мають і інші конституційні норми. Так, відповідно до ст. 42 Основного Закону кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. У свою чергу, згідно зі ст. 19 Конституції України правовий порядок

в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

У цілому конституційно-правовий підхід до розуміння правосуб'єктності реалізований у ГК України [182, с. 4]. Згідно із ч. 1 ст. 5 ГК України правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Відповідно до ст. 55 ГК України учасники господарських відносин здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків). До 17 червня 2018 року, коли до ГК України було внесено відповідні зміни, у концентрованому вигляді підхід законодавця до визначення виду господарської правосуб'єктності формулювався у ч. 1 ст. 207 ГК України, відповідно до якої господарське зобов'язання, укладене учасниками господарських відносин з порушенням хоча б одним із них господарської компетенції (спеціальної правосуб'єктності), може бути визнано судом недійсним повністю або в частині. При конструюванні даної норми законодавець виходив з того, що господарська правосуб'єктність будь-якої господарської організації є спеціальною, оскільки «визначається встановленими цілями її діяльності відповідно до закону та/або установчих документів» [173, с. 547] даної господарської організації.

Дещо інший підхід до визначення виду правосуб'єктності суб'єктів господарювання — господарських організацій закріплений у ЦК України. Так, ст. 91 ЦК України передбачається, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права

та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Тобто, законодавцем у цьому нормативно-правовому акті закріплюється загальна правосуб'єктність юридичних осіб у сфері цивільних правовідносин. Однак це не означає, що законами не можуть встановлюватися положення про спеціальну правосуб'єктність юридичних осіб. Як слушно з цього приводу зазначив В. Г. Ротань, усі закони, які встановлюють спеціальну цивільну правоздатність юридичних осіб або в будь-який спосіб обмежують її, зберегли чинність і після введення в дію ЦК України і ГК України. Чинними є і ті закони, які прийняті після введення в дію названих кодексів та встановлюють в будь-який спосіб обмеження на здійснення юридичними особами певних видів підприємницької діяльності та на вчинення відповідних правочинів [548, с. 56–57].

На рівні закону термін «правосуб'єктність» також вживається у Господарському процесуальному кодексі України (ст. 170) [174], Кодексі адміністративного судочинства України (ст. ст. 43, 167) [281], Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 183) [684], Законі України «Про міжнародне приватне право» (ст. 27), Законі України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» (ст. 86) [536], Законі України «Про вищу освіту» (ст. 27) [488] та ін.

Як показав аналіз, незважаючи на поширеність терміна «правосуб'єктність» у законодавстві, ні Конституція України, ні ГК України, ні жоден інший нормативно-правовий акт не містять визначення поняття «правосуб'єктність», а тим більше поняття «господарська правосуб'єктність». У зв'язку з цим у практичній діяльності суб'єктів господарювання виникає потреба в офіційному тлумаченні цієї правової категорії

відповідними державними органами, які мають повноваження на здійснення зазначених дій [649, с. 159].

Такою формою вираження офіційної державної позиції з цього питання можна вважати лист Міністерства юстиції України від 05 листопада 2004 року № 19-45-1322 «Щодо надання роз'яснення щодо правосуб'єктності підприємства» [726]. Однак і в даному документі центральний орган виконавчої влади не розкриває визначення поняття «правосуб'єктність», а тільки окреслює межі реалізації господарської правосуб'єктності, наголошуючи на тому, що підприємство здійснює свою господарську діяльність відповідно до його мети і предмета діяльності, вказаним у статуті. Виникнення інших прав та обов'язків підприємства, прямо не передбачених статутом, можливе, але за умови, що вони не суперечать чинному законодавству і цілям діяльності цього підприємства.

Відсутність нормативної дефініції «господарська правосуб'єктність» обумовлює необхідність продовження наукового пошуку у площині досліджень проблеми сутності господарської правосуб'єктності представниками правової науки.

Тривалий час у правовій науці точиться наукова дискусія щодо **визначення поняття господарської правосуб'єктності**. Проте на сьогоднішній день серед науковців відсутня єдність у підходах до визначення цього поняття.

У науково-практичному **коментарі ГК України** господарська правосуб'єктність визначається як сукупність загальних юридичних можливостей щодо участі у правовідносинах, що закріплюються законодавством за суб'єктами господарювання як суб'єктами права [399, с. 25].

У навчальному посібнику «Господарське право» під загальною редакцією **В. К. Мамутова** господарська правосуб'єктність визначається як сукупність загальних юридичних можливостей щодо участі у безпосередній господарській діяльності та керів-

ництва нею, що визнається законодавством за суб'єктом господарювання. При цьому господарська компетенція визначається як сукупність господарських прав і обов'язків [677, с. 277–280].

На думку **Г. В. Пронської**, господарська правосуб'єктність — це визнана державою за суб'єктом (особою або об'єднанням) властивість: мати і набувати господарські права і нести обов'язки; нести юридичну відповідальність за неналежне здійснення прав і виконання обов'язків; захищати свої права і законні інтереси від порушень з боку будь-кого (від інших суб'єктів господарювання, засновників, держави в особі органів влади і місцевого самоврядування). Обсяг і зміст правосуб'єктності визначається на основі діючого законодавства для суб'єктів того чи іншого виду і фіксується індивідуальними правостановлюючими документами цього суб'єкта [551, с. 519].

В. В. Хахулін зазначає, що правосуб'єктність показує, якими згідно з визнаною здатністю бути суб'єктом права дозволеними законом загальними можливостями у правовій сфері він володіє, правами та обов'язками якого роду або характеру він може володіти, у якому колі правовідносин може брати участь [674, с. 72–75].

Н. Ф. Ментух визначає господарську правосуб'єктність як правову властивість господарської організації, що виражається в суб'єктивних правах і юридичних обов'язках, які надані законом та/або безпосередньо законом не встановлені, але необхідні для виконання господарською організацією покладених на неї функцій і завдань, спрямована на збалансування приватних і публічних інтересів [387, с. 41].

С. М. Грудницька вважає, що господарська правосуб'єктність — це абстрактна властивість суб'єкта господарського права, яка конкретизується в суб'єктивних правах і обов'язках двох видів: статусних правах і обов'язках (або компетенції) і похідних від них поточних правах і обов'язках [184, с. 93–94].

На думку **В. С. Мілаш**, господарська правосуб'єктність — це галузево-правова якість, володіючи якою суб'єкт права спроможний мати та реалізувати права й обов'язки, пов'язані з організацією та безпосереднім здійсненням господарської діяльності. При цьому, на відміну від попереднього автора, вона вважає, що господарська правосуб'єктність — це реальне, а не абстрактне поняття, яке має не статичний, а динамічний характер [390, с. 78].

На думку **В. С. Щербини**, категорія «правосуб'єктність», яка традиційно розкривається через «праводієздатність», у науці господарського права отримує вираз у понятті «компетенція», а саме господарська компетенція [722, с. 11].

А. Г. Бобкова, ототожнюючи господарську правосуб'єктність із господарською компетенцією, визначає її як засновану на законі можливість набувати майнові та немайнові права, обирати сфери господарської діяльності, партнерів у зобов'язання, визначати порядок розподілу чистого прибутку тощо з моменту створення суб'єкта господарювання до припинення діяльності [68, с. 154].

На думку **О. А. Беляневич**, господарська правосуб'єктність визначається через: 1) господарську компетенцію, тобто конкретні права та обов'язки щодо здійснення господарської діяльності та керівництва нею. Такі права та обов'язки є суб'єктивними правами та обов'язками, що існують в силу закону, тобто в рамках абсолютних (не персоніфікованих) праводієносин; 2) господарську правоздатність, тобто можливість своїми діями набувати прав і обов'язків, що відповідають предмету діяльності суб'єкта, не входять в конфлікт із цілями діяльності цього суб'єкта [61, с. 400].

Кожен із наведених підходів має як свої сильні, так і слабкі сторони. Водночас, у цілому, можна погодитися з тим, що господарська правосуб'єктність є юридичною властивістю, яка притаманна будь-якому суб'єкту господарювання, у т.ч. й АТ, і є передумовою його участі у господарських праводієносинах.

Разом із тим слід констатувати відсутність єдиної усталеної думки щодо визначення господарської правосуб'єктності в юридичній літературі. Причиною цього може бути те, що господарська правосуб'єктність — це досить складне явище, змістовне навантаження якого зазнає істотного впливу у зв'язку зі змінами у соціально-економічному розвитку країни.

При аналізі господарської правосуб'єктності АТ дослідження даного об'єкта правового впливу проводиться не саме по собі, а з урахуванням зв'язків **елементів** і їх місця в **структурі**. Адже, як зазначає Ю. О. Пундор, у межах кожної галузі права поняття «правосуб'єктність» набуває свого особливого змістовного відтінку. І саме елементи змісту правосуб'єктності слугують опорою при визначенні спільних ознак та розбіжностей останньої у різних галузях права [554, с. 61].

Правосуб'єктність складається з низки взаємопов'язаних елементів. Елементи є правовими субстанціями, діалектично поєднаними в межах правосуб'єктності як єдиного цілого та виступають проявами останньої [554, с. 61]. Однак у правовій науці не досягнуто повної єдності думок стосовно структури категорії, що досліджується.

Так, щодо елементного складу структури правосуб'єктності у юридичній літературі [649, с. 160] було висловлено багато різноманітних концепцій, які відрізняються використаним науковим підходом та спрямованістю юридичної думки. Залежно від елементного складу структури правосуб'єктності науковцями пропонувалися:

- ❖ **одноелементна структура** правосуб'єктності, яка передбачала: ототожнення правосуб'єктності із правоздатністю і визначення її як здатності мати права та обов'язки [80, с. 6; 93, с. 22; 269, с. 84–85; 383, с. 84; 645, с. 9–11]; ототожнення категорії правосуб'єктність та суб'єкт права за своїм основним змістом [29, с. 139; 367]; ототожнення право-

суб'єктності із правовим статусом [389, с. 30]; ототожнення господарської правосуб'єктності із господарською компетенцією [50, с. 45; 68, с. 154; 346, с. 33; 476, с. 20];

- ❖ **двохелементна структура**, яка передбачала включення правосуб'єктністю: правоздатності та дієздатності [247, с. 54; 249; 285, с. 9; 382, с. 201; 408, с. 12; 617, с. 185; 670, с. 199]; правоздатності і правового статусу [26, с. 236]; компетенції та деліктоздатності [554, с. 62; 593, с. 75–76]; компетенції та правоздатності [61, с. 400; 135, с. 52; 170, с. 203; 235, с. 85–87; 551, с. 525–526];
- ❖ **трьохелементна структура**, відповідно до якої: правосуб'єктність включає в себе правоздатність, дієздатність і деліктоздатність [48, с. 417–418; 90, с. 124; 91, с. 597; 228, с. 340; 327, с. 303; 596, с. 396; 637, с. 329–331]; правосуб'єктністю поряд із правоздатністю, дієздатністю охоплюється правовий статус [368, с. 87; 407, с. 240; 549, с. 373; 630, с. 281]; до складу правосуб'єктності включаються, окрім правоздатності і дієздатності, основні права та обов'язки [55, с. 71–74; 98, с. 208; 656, с. 59];
- ❖ **чотирьохелементна структура**, при якій пропонується розрізняти такі елементи правосуб'єктності: правочиноздатність, деліктоздатність, трансдієздатність і бізнес дієздатність [242, с. 32; 671, с. 71];
- ❖ **п'ятиелементна структура**, яка в якості елементів правосуб'єктності включає: правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, правочиноздатність, правонаступництво [559, с. 53]; правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, правочиноздатність, бізнесдієздатність [667, с. 5].

На сучасному етапі, в умовах модернізації національної економічної системи та правового господарського порядку, більшість науковців та юристів-практиків, зокрема, В. К. Мамутов, Г. В. Пронська, В. С. Щербина, А. Г. Бобкова, О. М. Вінник,

С. М. Грудницька, Р. А. Джабраїлов, І. В. Труш, В. С. Мілаш, Н. В. Ментух, Ю. О. Пундор та інші, вважають доцільним визначати структуру господарської правосуб'єктності через включення до неї такого елементу, як «**господарська компетенція**». Така єдність представників науки господарського права обумовлена тим, що господарсько-правовий підхід припускає дослідження суті правосуб'єктності з позицій методологічного колективізму, який відрізняє його від цивілістичного підходу, що претендує на регулювання відносин у господарській сфері на основі догматизму з позицій методологічного індивідуалізму. Саме завдяки такому підходу розширюється горизонт господарської правосуб'єктності від приватних і публічних виробничих та комерційних структур до публічних суб'єктів, що володіють організаційно-господарськими повноваженнями [178, с. 136–137].

Якщо в традиційних галузях права правосуб'єктність розглядається як здатність особи бути суб'єктом права і розкривається за допомогою категорій правоздатності і дієздатності або вважається тотожною категорії правоздатності, то в господарському праві правосуб'єктність має економіко-правовий зміст, що видозмінює її структуру й обумовлює відмінність від подібних категорій в інших галузях права [181, с. 74]. Двоїста приватно-публічна сутність господарської правосуб'єктності, що історично сформувалася, ускладнила її структуру. Коли структура приватної підприємницької правосуб'єктності включала правоздатність і дієздатність або ж прирівнювалася до правоздатності, то з трансформацією її у приватно-публічну господарську правосуб'єктність сформувалася нова категорія господарської компетенції [181, с. 79].

У ст. 55 ГК господарська компетенція визначається як сукупність господарських прав та обов'язків.

Господарська компетенція має видовий характер, оскільки пов'язана з певним видом організацій (банками, підприємствами, господарськими товариствами та ін.).

До складу господарської компетенції входить:

- ❖ коло питань, які може вирішувати та чи інша господарська організація;
- ❖ обов'язки, що покладаються законом на певну господарську організацію;
- ❖ форми відповідальності за порушення закладених законом обов'язків;
- ❖ способи захисту порушених прав [170, с. 203].

Оскільки обсягові прав і обов'язків суб'єктів господарського права притаманний динамічний характер, який, у свою чергу, залежить від мети і завдань діяльності, а також від кількості й характеру господарських зв'язків, в яких перебуває суб'єкт (поточні права та обов'язки), для характеристики правосуб'єктності суб'єкта не достатньо лише категорії «господарська компетенція». Динамічний рух суспільних відносин визначає і динаміку правосуб'єктності, яка виражається в різноманітних заходах щодо збалансування влади та публічних і приватних інтересів, що обумовлює розвиток суб'єктивних прав і обов'язків, тобто здатність набувати права та обов'язки в процесі здійснення власної діяльності (господарська правоздатність) [387, с. 40–41].

У науці господарського права правоздатність досить часто тлумачиться як право набувати додаткові права та обов'язки [181, с. 165–170; 340, с. 82; 344, с. 44–47; 345, с. 26–30; 371, с. 207; 379, с. 56; 676, с. 43].

Відмінність між господарською компетенцією і господарською правоздатністю свого часу була досить чітко представлена В. К. Мамутовим, зокрема: компетенція — це сукупність конкретних наявних прав і обов'язків, що має суб'єкт в силу закону, тоді як правоздатність — основа для самостійного набуття прав і обов'язків; компетенція завжди має свій обсяг, який не може бути змінений за власною волею, у той час як обсяг правоздатності менш конкретний та є безмежним [370, с. 63].

Господарська правоздатність як другий елемент господарської правосуб'єктності — це здатність господарської організації мати права та обов'язки, які безпосередньо законом не встановлені, але необхідні для виконання господарською організацією покладених на неї функцій і завдань. Господарська правоздатність виникає завдяки закріпленому в законі дозволу мати інші права та обов'язки, якщо вони не суперечать основним нормам законодавства, правам та законним інтересам інших осіб. Правоздатність на відміну від компетенції має індивідуальний характер, оскільки пов'язана із завданнями і функціями конкретної організації [170, с. 203]. Як зазначає С. М. Грудницька, господарська правоздатність є індивідуальною для кожного суб'єкта господарювання і виникає завдяки законодавчо встановленому загальнодозвільному принципу регулювання правосуб'єктності: дозволено все, що спеціально не заборонено або спеціально не визначено законодавством, не заподіює шкоди навколишньому середовищу, не порушує права та законні інтереси інших учасників суспільних відносин [179, с. 55].

Вищенаведені наукові положення можуть отримати подальший розвиток із відповідним уточненням деяких аспектів щодо АТ.

Положеннями чинного ГК України щодо АТ, як суб'єкта господарювання, встановлено спеціальну господарську правосуб'єктність. За своїм змістом вона повинна відповідати цілям і завданням діяльності товариства, визначеним у його статуті.

Разом із тим господарське законодавство України містить численні випадки звуження господарської правосуб'єктності АТ, зводячи її до виключної правосуб'єктності, що визначаються у юридичній літературі як «можливість суб'єкта господарювання мати і здійснювати тільки права та обов'язки, необхідні йому для конкретної діяльності, якщо здійснення інших видів діяльності такому суб'єкту заборонено» [679, с. 186].

Це стосується АТ, виключними видами діяльності яких є банківська діяльність, спільне інвестування, професійна діяльність на ринку цінних паперів, страхування та ін. Для таких АТ законодавчий дозвіл здійснювати певний вид діяльності водночас є заборонаю на здійснення інших видів підприємницької діяльності. Крім прямої вказівки на заборону суміщення певного виду діяльності з іншими видами підприємницької діяльності законодавство може містити перелік видів діяльності, якими суб'єкт, що спеціалізується на діяльності виключного виду, не вправі займатись [134, с. 46; 309, с. 13]. Вважаємо, що встановлення для вищеназваних АТ виключної господарської правосуб'єктності є виправданим кроком, спрямованим на збалансування публічних і приватних інтересів при здійсненні окремих видів господарської діяльності.

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки.

Господарська правосуб'єктність АТ може бути визначена як *здатність АТ бути учасниками господарських правовідносин, а саме, брати участь у правовідносинах, що виникають у сфері господарювання, шляхом реалізації господарської компетенції та набутих суб'єктивних господарських прав і юридичних обов'язків.*

Господарська правосуб'єктність АТ існує безперервно протягом усього періоду діяльності товариства.

У рамках господарської правосуб'єктності АТ варто виділяти *спеціальну і виключну правосуб'єктність.*

Найбільш вдалою є структуризація господарської правосуб'єктності АТ, яка в якості елементів включає *господарську компетенцію і господарську правоздатність.*

◀ РОЗДІЛ 2 ▶

**ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВИНИКНЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ**

**§2.1. Юридичний склад, що є підставою виникнення
господарської правосуб'єктності
акціонерних товариств**

В останні роки суттєві зміни відбулися у регулюванні господарських відносин за участю АТ, які, в тому числі, стосуються питань виникнення їх господарської правосуб'єктності. Проте правове регулювання відносин у цій сфері ще далеке від досконалості.

Співність багатьох питань щодо виникнення господарської правосуб'єктності АТ, що зберігається у науковій літературі, та існуюча недосконалість законодавчого регулювання суспільних відносин, пов'язаних із заснуванням даного виду господарських організацій, обумовлюють підвищений інтерес правової науки до дослідження юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ.

Проблемі виникнення господарської правосуб'єктності уже тривалий час приділяється увага представниками науки господарського права. Так, різні елементи юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності, були предметом дослідження В. С. Щербини [722], О. П. Віхрова [109; 110], Р. А. Джабраїлова [193], С. М. Грудницької [181], І. В. Труша [649], В. С. Мілаш [390], В. С. Петренко [420], О. С. Янкової [739] та ін.

У працях зазначених дослідників переважно акцентується увага на визначенні змістовного навантаження поняття «господарська правосуб'єктність», аналізі окремих елементів юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності (зазвичай, державної реєстрації суб'єктів господарювання). Водночас комплексному дослідженню юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності, особливо АТ, увага практично не приділяється. У зв'язку з цим існує нагальна практична затребуваність у здійсненні науково обґрунтованого аналізу юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності АТ як з точки зору можливості застосування до нього загальних ознак юридичних складів, так і для виявлення можливих специфічних рис.

Господарська правосуб'єктність є базовою передумовою участі АТ в господарських правовідносинах, виникнення в них конкретних господарських прав та обов'язків. При цьому господарська правосуб'єктність АТ виникає не сама по собі. Господарсько-правові норми тільки створюють юридичну можливість виникнення у певної особи господарської правосуб'єктності. Для того, щоб абстрактні норми господарського законодавства перетворилися на здатність конкретного АТ бути учасниками господарських правовідносин, брати участь у правовідносинах, що виникають у сфері господарювання, шляхом реалізації господарської компетенції та набутих суб'єктивних господарських прав і юридичних обов'язків, необхідна наявність певних реальних обставин. Такі обставини у правовій науці називаються юридичними фактами.

Саме юридичні факти забезпечують перехід від загальної моделі поведінки, закріпленої в юридичній нормі, до конкретних правових відносин. Від того, наскільки юридичні факти точно описані, структуровані та диференційовані,

наскільки спираються на об'єктивну реальність залежить глибина проникнення господарського права у життя суспільства [555, с. 168–169].

У теорії права юридичний факт визначається як передбачена нормами права конкретна життєва обставина (подія, дія, стан), котра є підставою для настання певних юридичних наслідків. Юридичний факт характеризується такими ознаками:

- 1) є неповторним фрагментом соціальної дійсності, з якою перебуває у постійному зв'язку;
- 2) характеризується конкретністю (існує у просторі і часі) та індивідуальністю (пов'язаний з конкретними суб'єктами);
- 3) є життєвою обставиною (подією, дією, станом), не може об'єктивуватися в думках, почуттях, бажаннях;
- 4) передбачається нормами права — точна або загальна вказівка на факт міститься в гіпотезі права;
- 5) є підставою для настання певних юридичних наслідків — слугує умовою виникнення, зміни чи припинення правовідносин; породжує суб'єктивні права та обов'язки учасників правовідносин (юридична обставина) [596, с. 401–402].

Проблеми юридичних фактів досить складні та багатогранні й вимагають самостійного розгляду щодо кожного їх різновиду [568, с. 2–3]. При цьому теорія юридичних фактів господарського права, в рамках якої досліджуються особливості юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності АТ, є галузевою. Вона спирається на загальну теорію юридичних фактів і водночас характеризує окремі специфічні риси, притаманні саме юридичним фактам господарського права.

Ознаки, які необхідно враховувати при встановленні юридичних фактів, що є підставами для настання певних юридичних наслідків у сфері господарських відносин, неодноразово досліджувались у юридичній літературі [110, с. 139–150; 557].

При встановленні юридичного факту важливо також враховувати механізм його виявлення, фіксації та посвідчення. Якщо такого механізму немає, то соціальна обставина ніким не фіксується і навряд чи може бути використана як юридичний факт [228, с. 346]. Наприклад, відсутність протоколу зборів засновників, в якому зафіксовано прийняття рішення про створення АТ та про закрите (приватне) розміщення акцій, робить неможливим використання цих фактичних обставин як юридичних фактів.

Створення АТ, як і будь-якої іншої господарської організації, — це «багатостадійний процес, який закріплюється чинним законодавством і становить систему фактичних і юридичних дій засновників (учасників) та державних органів» [479, с. 37]. Відтак, для виникнення господарської правосуб'єктності АТ недостатньо якого-небудь одиничного юридичного факту, а вимагається настання певної їх сукупності, яку у юридичній літературі називають «фактичним складом» [165, с. 45; 228, с. 349; 251, с. 27; 310, с. 102; 694, с. 10], «юридичним складом» [325, с. 66; 431, с. 6; 432, с. 169–216; 690, с. 61; 740, с. 379], «фактичним (юридичним) складом» [277, с. 10; 287, с. 134; 596, с. 404] або «юридичною підставою (титулом) права» [247, с. 634]. Вважаємо поняття «юридичний склад» більш вдалим і таким, що сприяє найкращому розумінню його змісту. Адже, «веду-чи мову про юридичний факт, ми тим самим надаємо факту функціональну характеристику. Використовуючи поняття «фактичний склад», ми характеризуємо склад лише за будовою: фактичний склад — це склад фактів. Це не послідовно і не виправдано. Розгляд складу як юридичного відображає його правові властивості щодо наслідків, є якісною характеристикою і відмежовує визначену сукупність фактів від інших фактичних комплексів, які мають опосередковане значення для встановлення правового результату» [604, с. 117]. Крім того, поки юридичний склад не завершений в своєму об'ємі і змісті,

елементи, з яких він складається, залишаються тільки фактами. Юридичними ці факти стають тоді, коли закінчується накопичення кількісних змін у складі і настають зміни якісні. До завершення юридичного складу жодних правових наслідків для конкретного відношення не настає [325, с. 53–67].

Поняття юридичного складу конструюється не із самостійних юридичних фактів, кожний з яких породжує певні юридичні наслідки, а із юридично значущих фактів, які лише у передбаченій законом сукупності здатні викликати юридичні наслідки [388, с. 386]. Традиційним для правової доктрини є розуміння юридичного складу як сукупності юридичних фактів, необхідних і достатніх для настання передбачених законом юридичних наслідків [325, с. 53; 596, с. 404]. Таке розуміння юридичного складу сприйнято і вітчизняною судовою практикою із розгляду корпоративних спорів [471].

Для юридичного складу як підстави настання певних правових наслідків характерні такі **ознаки**:

- 1) юридичний склад визначається існуванням елементів, які до нього входять. Елемент відрізняється від частини за внутрішніми та зовнішніми характеристиками. Із внутрішньої сторони, елементи являють собою єдине, завершене, цільне утворення. Із зовнішньої сторони для елемента характерною є відносна незалежність від системи, певна функціональна самостійність [251, с. 26]. Таким чином, юридичний факт має внутрішні й зовнішні властивості елемента системи. Як фактові дійсності йому притаманна єдність і внутрішня цілісність. Функціональна самостійність юридичного факту виражається в тому, що одні й ті ж самі юридичні факти можуть використовуватися в різних складах [737, с. 48]. Наприклад, юридичний факт державної реєстрації може використовуватися як в юридичному складі, що є підставою виникнення господарської право-

- суб'єктності АТ, так і в юридичному складі, що є підставою припинення господарської правосуб'єктності АТ;
- 2) в юридичному складі існують як поділ на елементи, так і особливий спосіб зв'язку між ними. Юридичний склад хоч і містить у собі певну кількість юридичних фактів, але не є їхньою сумою. Різні факти, що його утворюють, неоднозначні та взаємопов'язані один із одним [245, с. 31]. Цілісна система відрізняється від об'єднання елементів, які не пов'язані між собою, або майже не пов'язані, саме способом зв'язку елементів, оскільки в системі передбачаються стійкі зв'язки і взаємодія елементів [737, с. 48–49]. Між елементами юридичного складу існують двоякі зв'язки: по-перше, як усі явища дійсності вони знаходяться у взаємозв'язку і взаємодії. По-друге, ці елементи пов'язані між собою юридичними відносинами, часто складними. Таким чином, елементам юридичного складу властивий специфічний спосіб зв'язку [251, с. 26];
 - 3) спосіб зв'язку елементів [251, с. 106] визначає функціонування юридичного складу як складної системи. В конкретних ситуаціях для розвитку юридичного складу необхідна досить складна взаємодія фактичних і юридичних відносин. Юридичний зв'язок приводить до розвитку юридичного складу, а накопичення наступного факту визначає розгортання будь-яких юридичних зв'язків [737, с. 49]. Наприклад, реєстрація НКЦПФР звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та видача свідоцтва про реєстрацію випуску акцій відповідно до ч. 10 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» є підставою для обігу акцій — вчинення правочинів, пов'язаних з переходом прав на акції і прав за акціями [546];
 - 4) в якості системи юридичний склад набуває нової якості, яка не властива його елементам. Такою якістю є правовий наслідок. Лише всі елементи у сукупності спричиняють

правовий наслідок. Окремі елементи юридичного складу такої властивості не мають [737, с. 49–50]. Наприклад, при створенні АТ, при припиненні АТ, при емісії акцій та ін.;

- 5) юридичний склад виступає як елемент більш масштабної системи юридичних фактів — у межах інституту, галузі, публічного чи приватного права, правової системи [596, с. 404; 737, с. 50];
- б) елементи юридичного складу можуть накопичуватися відповідно до одного з трьох принципів — «принципу незалежності» (необхідним є одночасне існування всіх юридичних фактів, які утворюють склад, незалежно від порядку їх накопичення), «принципу послідовності» (юридичні факти, що утворюють склад, мають не тільки одночасно існувати, а й повинен бути дотриманий порядок їх накопичення), «принципу альтернативності» (з декількох юридичних фактів, для виникнення правовідносин достатньо одного) [251, с. 50]. Зазначені види структурних відносин не вичерпують структурної складності конкретних складів. Юридичні склади, побудовані на основі одного тільки структурного виду, зустрічаються досить рідко. Як правило, структура юридичних складів будується з використанням різних видів відносин [251, с. 47; 737, с. 50].

Визначення змісту (елементів) юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності АТ, залежить від способу утворення АТ. Термін «утворення» — це правове поняття господарського права, що охоплює врегульовані нормами господарського права умови фактичного виникнення та легітимації суб'єктів господарського права [722, с. 26].

ГК України передбачає два основні способи утворення суб'єктів господарювання — господарських організацій:

- ❖ заснування нової господарської організації (ч. 1 ст. 56);
- ❖ утворення господарської організації шляхом злиття,

виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій) (ч. 1 і ч. 2 ст. 56).

При застосуванні першого способу утворення суб'єктів господарювання господарська правосуб'єктність АТ виникає в результаті юридичного складу, елементами якого є переважно правостановлюючі юридичні факти. У свою чергу, виникнення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок застосування другого способу утворення суб'єктів господарювання відбувається на підставі юридичного складу, елементами якого є не тільки правостановлюючі, але й правозмінюючі та правоприпиняючі юридичні факти.

Разом із тим, на нашу думку, ч. 1 ст. 56 ГКУ потребує вдосконалення, шляхом виключення із неї слова «приєднання», адже при застосуванні даного способу реорганізації господарська організація утворена не може бути.

У Законі про АТ даний недолік уже враховано. Зокрема, ч.3 ст. 3 зазначеного Закону передбачено, що АТ може бути створене шляхом заснування або злиття, поділу, виділу чи перетворення підприємницького (підприємницьких) товариства, державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств на АТ.

На практиці виникнення господарської правосуб'єктності АТ пов'язано зазвичай із заснуванням такої господарської організації. Заснування АТ може бути визначено як створення одним або кількома суб'єктами права (засновниками) нового АТ, яке не є правонаступником іншої господарської організації. Право на заснування АТ, як господарської організації, є складовою господарської компетенції учасників відносин у сфері господарювання.

У процесі заснування АТ, створення нової господарської організації є результатом юридичного складу, кожен з елементів якого призводить в кінцевому рахунку до виникнення господарської правосуб'єктності тільки в одного АТ. Натомість

при створенні АТ шляхом реорганізації у формі виділу чи поділу юридичний склад може бути підставою виникнення господарської правосуб'єктності у двох і більше АТ.

Загальні засади створення АТ шляхом заснування закріплені у розділі II Закону про АТ. Аналіз положень даного нормативно-правового акта дає змогу виділити в якості елементів юридичного складу, що опосередковує виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ, такі основні юридичні факти.

Першим елементом юридичного складу, що опосередковує виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ, є **рішення про створення АТ та про закрите (приватне) розміщення акцій**, яке приймається одноосібно єдиним засновником (ч. 6 ст. 9 Закону про АТ) або зборами засновників (п. 1 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ). Таке рішення є формою правового закріплення засновницького волевиявлення учасників господарських правовідносин, спрямованого на утворення нового суб'єкта господарювання у формі АТ. Залежно від кількості засновників воно може оформлятися протоколом зборів засновників або рішенням єдиного засновника АТ.

В окремих випадках прийняттю рішення про створення АТ та про закрите (приватне) розміщення акцій можуть передувати інші юридичні факти. Так, для окремих учасників господарських правовідносин законодавством або установчими документами може встановлюватися необхідність попереднього вирішення питання про участь у заснуванні АТ. Наприклад, участі АТ у зборах засновників, на яких планується прийняття рішення про створення нового АТ, повинно передувати прийняття згідно з п. 16 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ відповідного рішення наглядової ради товариства-засновника.

У разі створення АТ кількома особами юридичний склад, що опосередковує виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ, може містити й юридичний факт укладення

засновницького договору. У засновницькому договорі згідно із ч. 3 ст. 9 Закону про АТ визначаються порядок провадження спільної діяльності щодо створення АТ, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання цих акцій, строк і форма оплати вартості акцій, строк дії договору. У випадку укладення засновницького договору рішення про погодження його умов приймається зборами засновників.

Наступний елемент досліджуваного юридичного складу — **реєстрація НКЦПФР випуску акцій та видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій**. *Нормативні передумови для виникнення даного юридичного факту закріплені у п. 2 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ і деталізуються у Положенні про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств, затвердженому рішенням НКЦПФР № 692 від 27 травня 2014 року (далі — Положення про порядок реєстрації випуску акцій) [452]. Фактичною передумовою для настання даного юридичного факту є подання засновником (засновниками) АТ або уповноваженою(ими) особою (особами) засновника (засновників) товариства заяви та всіх необхідних документів на реєстрацію випуску акцій до НКЦПФР.*

Оскільки обов'язковим реквізитом акції є міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів (абз. 2 ч. 5 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»), законодавцем покладається на засновників АТ обов'язок із забезпечення присвоєння акціям такого номера. Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» міжнародний ідентифікаційний номер цінних паперів — номер (код), який дозволяє однозначно ідентифікувати цінні папери або інший фінансовий інструмент та присвоєння якого передбачено законами України. Процедура присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів (коду ISIN),

яка ще називається нумерацією або кодифікацією цінних паперів, здійснюється відповідно до Положення про порядок отримання номерів (кодів) для випущених та зареєстрованих акцій, інвестиційних сертифікатів, облігацій підприємств та місцевих позик, затвердженого рішенням Правління Національного депозитарію України від 30 травня 2001 року № 5/2 [449].

Реєстрація НКЦПФР випуску акцій, видача тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій та присвоєння міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів є юридичними фактами допуску державою засновників АТ до формування майнової основи господарської правосуб'єктності товариства, що створюється. З цими юридичними фактами у літературі також пов'язується визначення моменту початку існування акцій як об'єкта цивільних прав [153, с. 146].

Обов'язковим елементом складу, що опосередковує виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ, є **укладення з депозитарієм цінних паперів договору** про обслуговування емісії акцій або з реєстратором іменних цінних паперів договору про ведення реєстру власників іменних цінних паперів. Відповідно до абз. 1 п. 9 розділу VI Закону України «Про депозитарну систему України» під час здійснення емісії цінних паперів може обиратися лише бездокументарна форма існування емісійних цінних паперів, а договір про обслуговування емісії такої емітент може укласти лише з Національним депозитарієм України, а у випадках, визначених законом, — Національним банком України. У зв'язку з цим із п. 5 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ варто виключити слова «або з реєстратором іменних цінних паперів договору про ведення реєстру власників іменних цінних паперів», оскільки укладення договору з реєстратором при заснуванні АТ суперечитиме нормам чинного законодавства.

Наступним елементом юридичного складу, що опосередковує виникнення господарської правосуб'єктності при засну-

ванні АТ, є **закрите (приватне) розміщення акцій серед засновників товариства**. Метою такого розміщення акцій при заснуванні АТ є формування статутного капіталу майбутньої господарської організації. Саме при здійсненні розміщення акцій серед засновників товариства закладається «майновий фундамент» господарської правосуб'єктності АТ, на основі якого відповідно до ч. 4 ст. 55 ГКУ товариство, як суб'єкт господарювання, зможе реалізувати свою господарську компетенцію у сфері господарських правовідносин.

Як зазначається у ч. 4 ст. 28 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», перше розміщення акцій АТ є виключно приватним серед засновників. Це означає, що тільки засновники товариства вправі стати його акціонерами на етапі заснування, а закрите (приватне) розміщення є єдиним допустимим способом розміщення акцій на цьому етапі [94, с. 77]. За таких умов зменшується ризик порушення прав потенційних акціонерів у випадку відмови у реєстрації чи скасуванні реєстрації АТ на вимогу НКЦПФР з підстав, передбачених у законодавстві [309, с. 399]. Разом із тим у цьому випадку втрачаються переваги публічного розміщення акцій, що дає змогу протягом короткого строку залучити значні матеріальні кошти від сторонніх інвесторів [94, с. 77].

Розміщення акцій повинно бути закінчено в строк, передбачений рішенням про їх розміщення, але не пізніше ніж протягом двох місяців з дати початку укладення договорів з першими власниками (п. 14 розділу I Положення про порядок реєстрації випуску акцій). Загальна номінальна вартість розміщених акцій не може бути меншою, ніж мінімальний розмір статутного капіталу товариства, який відповідно до ст. 14 Закону про АТ повинен становити 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) АТ.

Елементом юридичного складу, який також пов'язаний із формуванням майнової основи господарської правосуб'єктності АТ, є **оплата засновниками повної вартості акцій**. Кожний засновник АТ повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. Оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, може здійснюватися грошовими коштами, цінними паперами (крім боргових емісійних цінних паперів, емітентом яких є засновник, та векселів), майном і майновими правами, нематеріальними активами, що мають грошову оцінку. Оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, не може здійснюватися за ціною, нижчою від їх номінальної вартості.

Наступним елементом юридичного складу, що опосередковує виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ, є **прийняття установчими зборами АТ рішень** з визначених законом питань.

Проведення установчих зборів АТ до державної реєстрації товариства у юридичній літературі розглядається як юридико-технічний прийом, необхідний для спрощення заснування товариства [359, с. 13]. Такі збори мають бути проведені протягом трьох місяців з дати повної оплати акцій засновниками.

Відповідно до ч. 2 ст. 10 Закону про АТ на установчих зборах приймаються рішення про: заснування АТ; затвердження оцінки майна, що вноситься засновниками в рахунок оплати акцій АТ; затвердження статуту АТ; утворення органів АТ; уповноваження представника (представників) на здійснення подальшої діяльності щодо утворення АТ; обрання членів наглядової ради, голови колегіального виконавчого органу АТ (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу АТ), членів ревізійної комісії (ревізора); затвердження результатів розміщення акцій; обрання лічильної комісії; вчинення інших дій, необхідних для створення АТ.

Рішення установчих зборів із зазначених питань у юридичній літературі кваліфікується як установчий (засновницький) акт, що є необхідною організаційною передумовою виникнення правосуб'єктності юридичної особи [285, с. 162–163].

Порядок прийняття рішень установчими зборами залежить від важливості питань. Правова доктрина виходить із того, що АТ може бути засноване тільки за умови, коли воля всіх його засновників збігається [729, с. 44]. Відтак, рішення про заснування АТ вважається прийнятим, якщо за нього проголосували всі засновники товариства. Аналогічний підхід встановлено законодавцем для прийняття установчими зборами рішень про затвердження статуту АТ та затвердження оцінки майна, що вноситься засновниками в рахунок оплати акцій АТ.

Рішення з решти питань приймаються простою більшістю голосів засновників, якщо інше не передбачено засновницьким договором. При цьому кількість голосів засновника на установчих зборах АТ визначається кількістю акцій товариства, які підлягають придбанню цим засновником (абз. 2 ч. 1 ст. 10 Закону про АТ). Таким чином, хоча юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації (ч. 4 ст. 87 ЦК України), уже з моменту прийняття рішення про заснування АТ законодавець встановлює правила прийняття рішень, характерні для АТ як господарського товариства — об'єднання капіталів: одна акція — один голос, а не один учасник — один голос [205, с. 44].

Важливий елемент досліджуваного юридичного складу — **реєстрація товариства та його статуту в органах державної реєстрації**. З даним юридичним фактом у юридичній літературі пов'язується завершення створення АТ як юридичної особи [105, с. 50], поява нового суб'єкта права, засвідчення законності його існування [265, с. 147] і виникнення у нього загальної правосуб'єктності [384, с. 29; 409; 671, с. 130–135]. При цьому реєстрація АТ не є завершенням його створення, оскільки

товариство є інституційним емітентом цінних паперів — акцій, що зумовлює наявність додаткових етапів заснування [105, с. 52], а відповідно — і додаткових елементів юридичного складу, що опосередковує виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ.

Завершальним елементом досліджуваного юридичного складу є **реєстрація НКЦПФР звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій**. *Нормативні передумови для виникнення даного юридичного факту закріплені у п. 10 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ і деталізуються у розділі III Положення про порядок реєстрації випуску акцій*. Фактичною передумовою для настання даного юридичного факту є подання уповноваженим представником АТ звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій до НКЦПФР.

На підтвердження факту реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій НКЦПФР **видається АТ свідоцтво про державну реєстрацію випуску акцій**. Реєстрація НКЦПФР звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та видача свідоцтва про реєстрацію випуску акцій є юридичними фактами визнання регулятором законності заснування АТ і допуску його акцій до обігу ринку цінних паперів.

Протягом 10 робочих днів з дати отримання товариством свідоцтва про державну реєстрацію випуску акцій засновником видається документ, що засвідчує право власності засновника АТ на акції. Отримання такого документа має суттєве значення, оскільки засвідчує виконання засновниками АТ відповідних обов'язків, підтверджує виникнення у засновників права власності на акції та пов'язаних з ними прав акціонера, тягне за собою настання інших наслідків, передбачених законодавством. У зв'язку з тим, що акції існують виключно в бездокументарній формі, таким документом відповідно до ст. 8 Закону України «Про депозитарну систему» є виписка із рахунка в цінних паперах.

При цьому щодо реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій як елементу юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності АТ, спірним уявляється висловлювання Ю.С. Поварова, який зауважує, що оскільки дана реєстрація завершується уже після створення товариства як юридичної особи, вона не є етапом заснування АТ як юридичної особи [434, с. 156]. Про обов'язкову наявність такого елементу у юридичному складі свідчить зміст п. 11 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ.

Для правової повноцінності юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності АТ, необхідна не тільки наявність усіх його елементів — юридичних фактів, а й суворе дотримання порядку їх накопичення у юридичному складі. У разі порушення цього порядку НКЦПФР відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ може прийняти рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій і звернутися до суду з позовом про ліквідацію АТ.

Однак досліджені вище елементи не завжди достатні для завершення юридичного складу і виникнення в АТ господарської правосуб'єктності в обсязі, необхідному для участі в тих чи інших господарських правовідносинах. Так, у науковій літературі неодноразово наголошувалося на тому, що в окремих випадках для виникнення господарської правосуб'єктності, окрім загальних підстав, додатково можуть вимагатися:

- ❖ легалізація (державна реєстрація, отримання ліцензій, різних дозволів тощо) суб'єкта господарювання і призначення (обрання) директора (виконавчого органа) [648, с. 64];
- ❖ отримання спеціальних дозволів для здійснення певного виду діяльності [384, с. 29];

- ❖ спеціальна державна реєстрація — внесення суб'єктів господарювання до відповідного реєстру суб'єктів господарювання, що надає їм право здійснювати певний вид господарської діяльності [24, с. 169; 126, с. 93];
- ❖ членство в об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або саморегульвнй організації, що об'єднує професійних учасників ринку цінних паперів за відповідним видом професійної діяльності [150, с. 43].

У названих випадках наявність додаткових передумов набуття господарської правосуб'єктності стосовно участі в тих чи інших господарських правовідносинах зумовлюється позитивними обов'язками учасників господарсько-виробничих відносин підпорядковуватися режимним вимогам щодо здійснення певного виду господарської діяльності, які й визначають особливості правового регулювання відносин, що виникли між ними [390, с. 79].

Аналіз юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні АТ, дає підстави зробити висновок, що загальне доктринальне правило про виникнення правосуб'єктності одночасно з державною реєстрацією щодо галузевої господарської правосуб'єктності АТ не спрацьовує. Подальші дослідження у цьому напрямі пов'язані також з аналізом інших юридичних складів, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок реорганізації інших господарських організацій.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону про АТ створення товариств може відбуватися не тільки шляхом заснування, а й в результаті реорганізації, зокрема шляхом виділу, поділу, злиття чи перетворення підприємницького (підприємницьких) товариства, державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств на акціонерне товариство.

Принагідно зауважимо, що під впливом законодавства в юридичній літературі тривалий час реорганізація традиційно розглядалася саме крізь призму припинення юридичних осіб, для яких головним було правонаступництво. Результатом такого підходу є, по-перше, нерозробленість у законодавстві багатьох аспектів реорганізації колективних утворень; по-друге, відсутність належної уваги до питань створення, які мають місце при реорганізації [717, с. 15].

Аналізу юридичного складу, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності АТ при реорганізації, присвячено увагу у підрозділі 6.1 даної монографії.

§ 2.2. Загальні та особливі умови легітимації акціонерних товариств

На сучасному етапі у господарсько-правовій доктрині проблема легітимації АТ є малорозробленою. Відсутність цілісного наукового уявлення про легітимацію як про феномен правової сфери вступає в суперечність з існуючою практикою його використання. Як уявляється, з цим пов'язані проблеми і колізії впровадження легітимації в юридичну практику.

Недостатній загальнотеоретичний рівень правової розробки проблеми легітимації АТ пов'язаний з тим, що до даного моменту вивченню підлягали лише деякі умови легітимації, а саме: державна реєстрація, ліцензування діяльності АТ та ін. Тим часом існує об'єктивна необхідність комплексного теоретичного обґрунтування легітимації АТ з урахуванням усіх її умов, вироблення універсального визначення поняття легітимації АТ.

Рівень теоретичного обґрунтування питань, що стосуються поняття легітимації АТ як правової процедури, умов легітимації АТ, не говорячи вже про правовий механізм легітимації, дають підстави стверджувати про актуальність господарсько-правового дослідження проблеми легітимації АТ.

Проблемі легітимації АТ уже тривалий час приділяється увага представниками науки господарського права. Так, різні аспекти легітимації АТ були предметом дослідження Є. В. Трофімової [647], І. В. Труша [649], О. Ю. Кампі [261], В. С. Щербини, О. М. Вінник [108] та ін. Проте у працях зазначених дослідників увага акцентується переважно тільки на аналізі окремих умов легітимації АТ, без проведення їх комплексного дослідження. Крім того, більшість досліджень зазначеної проблематики уже не враховують тих змін, які відбуваються у господарському законодавстві, коли легітимаційні механізми відчують вплив глобалізації права, а також піддаються

одночасному впливу декількох законодавчих реформ. У зв'язку з цим існує нагальна практична затребуваність у здійсненні науково обґрунтованого аналізу проблеми легітимації АТ, виявлення і теоретичного обґрунтування можливих шляхів вдосконалення правових умов та механізмів легітимації АТ на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Однією з головних умов здійснення АТ господарської діяльності є державне підтвердження законності входження таких суб'єктів до сфери господарських правовідносин. При цьому у юридичній літературі немає єдності думок із приводу того, як називати процедуру державного підтвердження законності входження суб'єктів господарювання, у т.ч. утворених у формі АТ, у сферу господарських правовідносин. Одні вчені пов'язують цю процедуру із поняттям «легітимація» [167, с. 49; 168, с. 111–117; 190, с. 149–150; 261; 379, с. 55; 647, с. 10; 695, с. 11; 719, с. 104], інші — «легалізація» [169, с. 100; 373, с. 91; 390, с. 89; 478, с. 162; 648, с. 64].

У господарсько-правовій доктрині термін «легітимація» вперше було застосовано В. С. Мартемьяновим [379, с. 55]. Поняття «легітимація» етимологічно пов'язане з латинськими словами *Lex, Legis* — закон, юридична норма, правило, принцип, порядок, право управляти, влада; *Legitimus* — законний, правомірний, юридичний, слухний обов'язковий, правильний, потрібний. У словнику української мови термін «легітимація» визначається як визнання чи підтвердження законності якогонебудь права або повноваження [598, с. 461]. Тобто, згідно з первісним значенням слова легітимація — це визнання чи підтвердження відповідності законові, чинному порядку або загальновизнаному принципу.

У свою чергу, термін «легалізація» походить від латинського слова *legalis* — законний. У словнику юридичних термінів і понять легалізація тлумачиться як офіційне визнання

законності дій (наприклад, утворення юридичної особи) або документів (наприклад, засвідчення дійсності підписів на документах), яке здійснюється компетентними суб'єктами відповідно до встановлених чинним законодавством процедур [599, с. 283]. За формою відображення легалізація виступає як правова процедура, а за змістом і характером здійснення діяльності — як відособлений підвид застосування права, що дає змогу здійснити заінтересованим особам ряд наявних у них прав [373, с. 9].

Як бачимо, ці терміни мають відмінність, яка полягає у предметі узаконення: в першому випадку — це якесь право чи повноваження; в другому — це який-небудь акт або дія.

На нашу думку, більш точним у розумінні сукупності процедур, необхідних для вступу АТ у сферу господарських відносин як суб'єкта права, є термін «легітимація», оскільки йдеться саме про визнання за АТ права на здійснення господарської діяльності і господарської компетенції. Якщо легітимність — це властивість, якість суб'єкта господарювання, що визначає можливості реалізації господарської правосуб'єктності, то процес набуття такої властивості, якості є легітимацією суб'єкта господарювання. Після легітимації АТ в якості суб'єкта господарювання, наділеного господарською правосуб'єктністю, воно починає реалізовувати своє право на здійснення господарської діяльності на законних підставах.

У процесі державного підтвердження законності входження суб'єктів господарювання до сфери господарського обігу легітимація і легалізація, на нашу думку, співвідносяться як родові і видові поняття. При цьому легалізація є одним із етапів легітимації суб'єктів господарювання, під час якого здійснюється їх державна реєстрація. Аналогічний підхід щодо визначення місця легалізації у процесі державного підтвердження законності входження окремих суб'єктів у відповідні сфери правовідносин

застосований законодавцем у багатьох нормативно-правових актах, таких як: Закон про держреєстрацію (п. 10 ч. 1 ст. 15), Закон України «Про органи самоорганізації населення» (ч. 1 ст. 13) [521], Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (ст. 16) [534], Закон України «Про політичні партії в Україні» (ч. 8 і 9 ст. 11) [527] та ін. Такої ж позиції дотримується і Верховний Суд України у п. 18 постанови Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 року №3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності». Визначення легалізації, як одного з етапів («фази») легітимації, під час якого здійснюється державна реєстрація суб'єктів господарювання, знаходить свою підтримку і в юридичній літературі [130, с. 71; 133, с. 30; 473, с. 5].

Відносини, які виникають у сфері господарювання у зв'язку з легітимацією АТ як суб'єктів господарської діяльності, переважною мірою носять господарський, зокрема, організаційно-господарський характер і регулюються нормами господарського законодавства. В основі таких відносин лежить взаємодія осіб, які мають намір здійснити нормативно передбачені можливості щодо участі в сфері господарських відносин з використанням організаційно-правової форми АТ, і суб'єктів, які мають необхідні організаційно-господарські повноваження на їх втілення в життя.

При цьому складність організаційно-правової форми АТ, його правової конструкції зумовлює складність закладених законодавцем механізмів легітимації АТ як суб'єктів господарських відносин, що характеризуються підвищеними вимогами до вступу зазначених господарських організацій у сферу господарювання. Складний характер правової конструкції АТ обумовив встановлення законодавцем загальних та особливих умов легітимації даного виду господарських організацій. Загальні умови легітимації є обов'язковими для підтвердження законності входження до сфери господарського обігу в якості

суб'єкта господарювання для будь-якого АТ. У свою чергу, особливі умови легітимації встановлені законодавством тільки для тих АТ, які здійснюють певні види господарської діяльності.

Відповідно до ч. 2 ст. 19 ГК України однією із загальних умов легітимації АТ є державна реєстрація, що полягає у засвідченні державним реєстратором факту створення АТ шляхом внесення відповідного запису до ЄДР. Загальний порядок державної реєстрації АТ визначений Законом про держреєстрацію, який, зокрема, визначає:

- 1) *суб'єкта*, уповноваженого державою на здійснення державної реєстрації АТ (п. 14 ч. 1 ст. 1, ст. 6);
- 2) *документи, необхідні для державної реєстрації*, а саме: заява про державну реєстрацію створення юридичної особи; заява про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційна заява про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заява про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій; примірник оригіналу (ксерокопію, нотаріально засвідчену копію) рішення засновників (одноособового засновника) про створення АТ; статут АТ, крім випадків утворення АТ на підставі модельного статуту; документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо), — у разі створення АТ, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта — у разі створення АТ в результаті перетворення або злиття; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу — у разі створення АТ в результаті поділу або виділу; документ, що містить інформацію про розмір обов'язкових платежів та інших обов'язкових витрат, сплата яких є необхідною для започаткування діяльності АТ (ст. 17);

- 3) *строк державної реєстрації* — протягом 24 годин після надходження документів, поданих для державної реєстрації АТ, крім вихідних та святкових днів; (п. 1 ч. 1 ст. 26);
- 4) *місце державної реєстрації* — незалежно від місця знаходження АТ в межах Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя, крім державної реєстрації на підставі документів, поданих в електронній формі, що проводиться незалежно від місця знаходження АТ в межах України (ч. 2 ст. 4);
- 5) *спосіб державної реєстрації* — шляхом внесення суб'єктом державної реєстрації запису до ЄДР (п. 8 ч. 2 ст. 25).

Із виконанням даної загальної умови легітимації (державної реєстрації) для АТ пов'язується:

- ❖ набуття АТ статусу юридичної особи (абз. 3 ч. 3 ст. 3 Закону про АТ, ч. 3 ст. 83 ГК України, ч. 4 ст. 87 ЦК України);
- ❖ поява нового суб'єкта права, засвідчення законності його існування [265, с. 147];
- ❖ виникнення загальної компетенції [58, с. 380–381];
- ❖ завершення створення АТ як юридичної особи [105, с. 50];
- ❖ виникнення в АТ загальної правосуб'єктності [384, с. 29; 410; 671, с. 130–135];
- ❖ визнання факту виникнення нової незалежної правосуб'єктності у формі юридичної особи [556, с. 6–7];
- ❖ надання установчим документам АТ «властивості публічної достовірності» [185, с. 14].

Відмова у державній реєстрації АТ допускається тільки у випадках, передбачених Законом про держреєстрацію. Для більшості АТ вони зводяться до:

- 1) подання документів особою, яка не має на це повноважень;
- 2) наявність у ЄДР відомостей про судові рішення щодо заборони проведення реєстраційної дії;
- 3) документи суперечать вимогам Конституції та законів України;

- 4) порушення встановленого законом порядку створення АТ;
- 5) невідповідність найменування АТ вимогам закону, зокрема: наявність в ЄДР найменування, яке тотожне найменуванню АТ, що має намір зареєструватися; використання у найменуванні АТ повного чи скороченого найменування державного органу або органу місцевого самоврядування, або похідних від цих найменувань, або історичного державного найменування, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України; невідповідність найменування АТ вимогам закону щодо найменування окремих видів господарських організацій (банк, корпоративний фонд тощо); встановлена іншими законами заборона використання у найменуванні АТ певних термінів, аббревіатур, похідних термінів;
- 6) щодо засновника АТ, що створюється, проведено державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи в результаті її ліквідації.

Обрання суб'єктом господарювання організаційно-правової форми та проходження ним процедури державної реєстрації є хоча і великою, проте частиною процесу легітимації [190, с. 149–150].

Належність АТ до емітентів цінних паперів обумовлює обов'язкову наявність таких загальних умов легітимації, як **реєстрація випуску акцій та звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій**. Обов'язковість таких умов для легітимації АТ передбачена ч. 5 ст. 9 Закону про АТ.

Загальний порядок реєстрації випуску акцій та звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій при легітимації АТ, які входять в господарський обіг у результаті їх створення шляхом заснування, визначений Положенням про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств, затвердженому рішенням НКЦПФР № 692 від 27 травня 2014 року.

В окремих випадках реєстрація випуску акцій при легітимації АТ може регулюватися спеціальними нормативно-правовими актами. Так, реєстрація випуску акцій АТ, що утворюється у результаті реорганізації, здійснюється відповідно до Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року [464]. Реєстрація випуску акцій у разі легітимації АТ, у тому числі холдингових компаній, при їх створенні шляхом корпоратизації державних підприємств або у процесі приватизації державних підприємств, підприємств, утворених на базі орендованого майна та заснованих на базі об'єднання майна різних форм власності, здійснюється відповідно до Порядку реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації, затвердженого рішенням НКЦПФР № 248 від 26 лютого 2013 року [467]. При легітимації АТ, виключним видом діяльності яких є спільне інвестування, реєстрація випуску акцій здійснюється відповідно до Положення про порядок реєстрації проспекту емісії та випуску акцій корпоративного інвестиційного фонду, затвердженого рішенням НКЦПФР № 1140 від 20 червня 2013 року [452]. У процесі легітимації АТ у разі створення перехідного банку реєстрація випуску акцій здійснюється відповідно до Положення про порядок створення, реєстрації випуску акцій, видачі банківської ліцензії та генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій перехідному банку від 20 серпня 2013 року [454]. Перехідний банк — це банк, який створено відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» у процесі виведення неплатоспроможного банку з ринку, єдиним акціонером якого є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб до дня продажу цього банку інвестору [538].

Відповідно до абз. 6 ст. 3 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів» реєстрація випуску акцій та звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій є формою державного регулювання ринку цінних паперів [496]. В. О. Петров, визнаючи державну реєстрацію випуску цінних паперів одним із основних елементів регулювання відносин на ринку цінних паперів, пропонує віднести її до дозвільного типу правового регулювання, оскільки обов'язкове рішення реєструючого органу може містити як згоду, так і відмову в реєстрації випуску. Державна реєстрація випуску акцій підтверджує право емітента провести розміщення цінних паперів, носить обов'язковий характер і спричиняє певні правові наслідки. Факт державної реєстрації є необхідною умовою законності угод по розміщенню акцій [423, с. 22–23].

Фактом державної реєстрації випуску акцій, як вважає Г. Н. Шевченко, реєстраційні органи констатують, що емітентом формально дотримані вимоги законодавства, які визначають порядок та умови розміщення цінних паперів. Крім того, на її думку, реєстрація являє собою своєрідний «дозвіл», що видається державним органом на розміщення цінних паперів і пов'язані з цим дії [699, с. 140–141].

Реєстрація випуску акцій, зауважує Є. В. Галкова, окрім іншого, являє собою форму державної легітимації відповідного випуску цінних паперів і того об'єму прав, який ними закріплюється [120, с. 159].

А. Ю. Сіненко розкриває явище реєстрації випуску цінних паперів шляхом розгляду її функцій, до яких відносить підтверджуючу, фіксуючу, контрольну, охоронну, інформаційну та фіскальну [590, с. 70–77].

Специфіка діяльності окремих АТ вимагає спеціального порядку їхньої легітимації, який окрім загальних умов включає ще й *особливі умови легітимації*.

Однією з таких особливих умов легітимації АТ є **ліцензування**. Відповідно до ст. 14 ГК України ліцензування є засобом державного регулювання у сфері господарювання, спрямованим на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захист економічних і соціальних інтересів держави, суспільства й окремих споживачів. При цьому, як зазначає І. Лукач, ліцензування, поряд із державною реєстрацією та реєстрацією емісії акцій, є «зовнішнім засобом впливу держави на суб'єктів корпоративного права» [358, с. 49–50].

Ліцензування — особлива процедура офіційного засвідчення (визнання) права господарюючого суб'єкта на ведення певного виду діяльності з додержанням правил, нормативних вимог та стандартів [642, с. 422]. У загальному розумінні ліцензування спрямоване на забезпечення державного (публічного) інтересу тому, що передбачає узгодження інтересів суб'єктів господарювання і суспільства в цілому. Метою ліцензування є встановлення особливого державного контролю за здійсненням таких видів діяльності, які мають певні особливості, що пов'язані з реалізацією найбільш важливих публічних інтересів [708, с. 183]. При цьому ліцензування є одним із дозвільних механізмів у сфері господарювання, який безпосередньо впливає на обсяг господарської правосуб'єктності суб'єкта господарювання [405, с. 562].

Ліцензування включається до процедури легітимації АТ лише у тому разі, якщо предметом господарювання такого товариства є вид (види) господарської діяльності, для провадження якого (яких) необхідно одержання ліцензії. Види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, а також загальний порядок їх ліцензування визначаються Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [514]. Зазвичай, дана умова легітимації застосовується при створенні АТ, які здійснюють банківську діяльність,

професійну діяльність на ринку цінних паперів, діяльність із надання фінансових послуг, будівельну діяльність та ін.

Для успішного проходження процедури ліцензування АТ повинно відповідати ліцензійним умовам — установленому з урахуванням вимог законів вичерпному переліку організаційних, кваліфікаційних та інших спеціальних вимог, обов'язкових для виконання при провадженні певних видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Окрім ліцензування, до особливих умов легітимації АТ може бути віднесено **патентування**. Основним змістом патентування підприємницької діяльності є забезпечення сплати податків (до числа яких, власне, й віднесена плата за такий патент) [405, с. 562].

Патентування відповідно до ч. 4 ст. 14 ГК України може застосовуватися при легітимації АТ, які здійснюють свою діяльність у сферах, пов'язаних із торгівлею за грошові кошти (готівку, чеки, а також із використанням інших форм розрахунків та платіжних карток на території України), обміном готівкових валютних цінностей (у тому числі операції з готівковими платіжними засобами, вираженими в іноземній валюті, та з платіжними картками), у сфері грального бізнесу та побутових послуг, інших сферах, визначених законом.

Виконання даної умови легітимації АТ передбачає придбання відповідного патенту. Згідно з абз. 2 ч. 4 ст. 14 ГК України такий патент може бути двох видів:

- 1) торговий патент — державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання займатися певними видами підприємницької діяльності впродовж встановленого строку;
- 2) спеціальний торговий патент — державне свідоцтво, яке засвідчує право суб'єкта господарювання на особливий порядок оподаткування відповідно до закону.

Порядок патентування певних видів підприємницької діяльності встановлюється законом.

До особливих умов легітимації АТ також належить внесення товариств до відповідного реєстру суб'єктів господарювання, що надає їм право здійснювати певний вид господарської діяльності. Така умова легітимації у юридичній літературі називається **спеціальною державною реєстрацією** [24, с. 169; 134, с. 43].

Спеціальна державна реєстрація застосовуються при легітимації АТ, які:

- ❖ надають фінансові послуги — шляхом включення АТ до реєстру фінансових установ, що ведеться Національною комісією, яка здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (ст. 7 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг») [546];
- ❖ здійснюють діяльність із спільного інвестування — шляхом внесення відомостей про корпоративний фонд, який утворюється тільки у формі АТ, до Єдиного державного реєстру інститутів спільного інвестування, що ведеться Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (ч. 6 ст. 6 Закону про ІСІ);
- ❖ здійснюють банківську діяльність — шляхом внесення відомостей про АТ до Державного реєстру банків, що ведеться Національним банком України (ч. 8 ст. 17 Закону України «Про банки і банківську діяльність») [485];
- ❖ здійснюють страхову діяльність — шляхом внесення відомостей про АТ до єдиного державного реєстру страховиків (перестраховиків) чи державного реєстру страхових та перестрахових брокерів (п. 1 ч. 1 ст. 36 Закону України «Про страхування») [540];

- ❖ ведуть депозитарний облік всіх емісійних цінних паперів як Центральний депозитарій — шляхом реєстрації НКЦПФР в установленому порядку Правил Центрального депозитарію (ч. 2 ст. 9 Закону України «Про депозитарну систему України»);
- ❖ здійснюють певний вид господарської діяльності, здійснення якого згідно із законом допускається тільки суб'єктами господарювання, внесеними до відповідного реєстру.

Для АТ, які бажають здійснювати професійну господарську діяльність на фондовому ринку (торгівля цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, клірингова діяльність), законодавством встановлюється така особлива умова легітимації, як **членство в об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або саморегулівній організації** (далі — СРО). Так, згідно із ч. 4 ст. 16 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» передбачається, що професійна діяльність учасників фондового ринку, крім фондових бірж та депозитаріїв, здійснюється за умови членства щонайменше в одному об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або СРО, що об'єднує професійних учасників ринку цінних паперів за відповідним видом професійної діяльності.

Об'єднання професійних учасників фондового ринку — неприбуткове об'єднання професійних учасників фондового ринку, які провадять професійну діяльність на ринку цінних паперів, а саме: з торгівлі цінними паперами, депозитарної діяльності та управління активами інституційних інвесторів. У свою чергу, СРО професійних учасників фондового ринку — неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних

інвесторів, депозитарну діяльність, крім депозитаріїв, утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених НКЦПФР (ч. 2 ст. 2 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Правовий статус таких учасників господарських відносин визначається ст. 48, 49 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» та Положенням про об'єднання професійних учасників фондового ринку, затвердженим рішенням НКЦПФР № 1925 від 12 грудня 2012 року [446].

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» саме СРО разом з державою здійснює регулювання фондового ринку. Такий підхід законодавця до регулювання господарських відносин на цьому ринку відповідає загальній вимозі фундаментального характеру до формування правового господарського порядку в Україні на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, закріпленій у ст. 5 ГК України.

Наділення СРО регуляторними повноваженнями щодо учасників фондового ринку обумовлює їх подвійний правовий статус: 1) СРО є суб'єктом господарювання — неприбутковою господарською організацією, господарським об'єднанням: професійних учасників фондового ринку; 2) СРО є суб'єктом організаційно-господарських повноважень унаслідок делегування їй повноважень з регулювання професійної діяльності на фондовому ринку органами державної влади та учасниками СРО. Особливості правового статусу СРО та об'єднань професійних учасників ринку цінних паперів неодноразово досліджувалися у спеціальній правовій літературі [288, с. 112–124; 424; 457; 664].

Аналіз вищенаведених правових норм та юридичної літератури дає підстави дійти висновку, що така умова

легітимації АТ як членство в об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або СРО є певним допуском товариства до зайняття професійною господарською діяльністю на фондовому ринку, а саме: торгівлею цінними паперами, депозитарною діяльністю та управлінням активами інституційних інвесторів.

На нашу думку, встановлення законодавцем обов'язковості членства в об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або СРО як умови легітимації АТ пов'язане з наявністю в сфері саморегулювання ефективнішої системи контролю за забезпеченням дотримання членами таких господарських об'єднань стандартів професійної господарської діяльності, а також прав та інтересів інвесторів та інших учасників фондового ринку.

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки.

Легітимація АТ — це сукупність юридичних процедур, спрямованих на поетапне державне підтвердження законності входження АТ до сфери господарювання, набуття ним господарської правосуб'єктності, необхідної для законного здійснення господарської діяльності.

Легітимація АТ передбачає набуття обсягу господарської правосуб'єктності, необхідного для входження товариства в сферу господарювання, через виконання передбачених законодавством умов легітимації (загальних та особливих).

Загальними умовами легітимації, обов'язковими для підтвердження законності входження до сфери господарського обігу в якості суб'єкта господарювання будь-якого АТ, є:

- ❖ державна реєстрація товариства;
- ❖ реєстрація випуску акцій та звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій.

Особливими умовами легітимації, необхідними для державного підтвердження законності входження до сфери господарювання АТ, які здійснюють певні види господарської діяльності, є:

- ❖ ліцензування;
- ❖ патентування;
- ❖ спеціальна державна реєстрація;
- ❖ членство в об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або саморегулювній організації.

З урахуванням євроінтеграційних прагнень України подальші дослідження окресленої проблематики вважаємо необхідним здійснювати у напрямі вивчення та узагальнення не тільки вітчизняної практики, а й досвіду легітимації АТ у зарубіжних країнах.

§ 2.3. Особливості формування статутного капіталу акціонерних товариств

Сучасний етап розвитку нашої країни вимагає розв’язання масштабних економічних завдань, створення умов для розвитку вітчизняної економіки високими темпами. До необхідних для цього на довгострокову перспективу інструментів входять організаційно-правові форми господарської діяльності, що використовуються вітчизняними підприємцями, насамперед форма АТ. Створення і подальше успішне функціонування АТ значною мірою залежать від акумулювання ними початкового капіталу і ефективного розпорядження ним. Дослідження проблеми формування статутного капіталу АТ — необхідний і важливий фактор удосконалення правового регулювання господарської діяльності в Україні.

Особливо актуальне дослідження теоретичних і практичних аспектів формування статутного капіталу АТ на сучасному етапі розвитку економіки України, коли залучення капіталів в корпоративний сектор дасть змогу стимулювати економіку країни. Перспективи дослідження формування майнової основи господарської правосуб’єктності АТ полягають у його спрямованості на підвищення економічної ефективності господарювання і управління майном найбільших господарських організацій.

На сьогоднішній день питання формування статутного капіталу АТ, на жаль, не стали об’єктом належної уваги в українській доктрині господарського права. У вітчизняній науці практично відсутні фундаментальні дослідження, присвячені правовим аспектам формування майнової основи господарської правосуб’єктності АТ, монографії та підручники з господарського, цивільного, корпоративного права традиційно обходять ці питання стороною, а проблема формування статутного

капіталу АТ лише частково порушувалася в наукових роботах, присвячених правовому статусу даного виду господарських організацій. Невирішеними залишаються, зокрема, питання визначення поняття «формування статутного капіталу АТ», забезпечення врахування публічних та приватних інтересів при здійсненні емісії акцій та ін.

З точки зору організаційно-правової форми, АТ для ринкової економіки є таким видом господарської організації, який найбільш повно забезпечує функцію концентрації капіталу і його наступного використання [664, с. 6]. Традиційні переваги акціонерної форми господарської діяльності, такі, зокрема, як обмежена відповідальність акціонерів, можливість залучення до акумулюванню капіталу значної кількості інвесторів, допустимість анонімної участі в статутному капіталі АТ через інститут «номінального утримувача» та ін., зберігають своє значення для суб'єктів господарювання і в інвестиційному, і в організаційному плані. Основу ж господарської діяльності АТ становить статутний капітал товариства, як гарант довгострокового його існування [271, с. 3].

У Законі про АТ статутний капітал АТ визначається як капітал товариства, що утворюється з суми номінальної вартості всіх розміщених акцій товариства (п. 19 ч. 1 ст. 2). Згідно зі ст. 155 ЦК України статутний капітал АТ утворюється з вартості вкладів акціонерів, внесених внаслідок придбання ними акцій.

Відповідно до ч. 2 ст. 66 та ст. 140 ГК України вклади акціонерів, з вартості яких утворюється статутний капітал, є джерелом формування майна АТ як суб'єкта господарювання. При цьому, згідно зі ст. 14 Закону про АТ, статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна АТ, який гарантує інтереси його кредиторів.

Статутний капітал носить постійний характер і є обов'язковою умовою створення й функціонування АТ у сфері гос-

подарювання, тобто служить «майновим фундаментом», на якому базується господарська діяльність товариства. При цьому особливий характер господарської правосуб'єктності АТ обумовив специфіку формування статутного капіталу таких суб'єктів господарювання.

АТ — єдина організаційно-правова форма господарських організацій, формування статутного капіталу якої здійснюється з використанням відповідного фінансового інструмента — акції. Відтак, встановлений законодавцем порядок формування статутного капіталу АТ істотно відрізняється від порядку його формування в інших господарських організаціях. При цьому специфіка спеціального правового регулювання порядку формування статутного капіталу АТ спрямована на забезпечення його стабільності на основі узгодження приватних і публічних інтересів засновників (акціонерів), товариства і держави. У зв'язку з цим у процесі заснування АТ засновники, самостійно визначаючи основний зміст своїх відносин з формування статутного капіталу товариства, зобов'язані дотримуватися встановленого господарським законодавством порядку здійснення цих відносин, виконувати визначені законодавцем спеціальні процедури.

Порядок формування статутного капіталу АТ встановлюється законодавством та статутом товариства. При правовому регулюванні формування статутного капіталу АТ може застосовуватися загальне і спеціальне господарське законодавство, співвідношення між яким має істотне значення і проявляється в тому, що діють або тільки норми загального законодавства про АТ, або тільки спеціальні норми (наприклад, при формуванні статутного капіталу корпоративного фонду), або регулювання одних і тих самих відносин здійснюється нормами як загального, так і спеціального господарського законодавства (наприклад, при формуванні статутного капіталу банку).

Формування статутного капіталу являє собою складний юридичний склад, який включає публічно- та приватноправові елементи — юридичні факти. Накопичення (настання) таких юридичних фактів у визначеній законодавством послідовності тягне настання правових наслідків — утворення майнової основи виникнення господарської правосуб'єктності АТ.

Загальний порядок формування статутного капіталу АТ визначений нормами Закону про АТ, Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» та прийнятих на їх основі підзаконних нормативно-правових актів.

Вихідні умови формування статутного капіталу конкретного АТ визначаються у прийнятому зборами засновників товариства *рішенні про закрите (приватне) розміщення акцій*. Таке рішення повинно містити відомості про:

- 1) дату проведення зборів засновників;
- 2) відомості про засновників;
- 3) визначене засновниками місцезнаходження АТ;
- 4) заплановану мету та предмет діяльності товариства;
- 5) запланований розмір статутного капіталу, що повинен бути не нижче визначеного законодавством розміру;
- 6) загальну кількість акцій, що планується розмістити;
- 7) номінальну вартість акції;
- 8) тип, клас, форму існування акцій, які планується розмістити, із зазначенням кількості акцій кожного типу, класу;
- 9) у разі, якщо планується розмістити привілейовані акції, — права, які надаються їх власникам, а якщо планується розмістити привілейовані акції з поділом їх на класи, — права, які надаються їх власникам щодо кожного класу окремо;
- 10) дату початку та дату закінчення розміщення акцій;
- 11) строк та порядок оплати акцій (із зазначенням джерел та форми оплати акцій);

- 12) строк та порядок повернення внесків у разі відмови від створення АТ;
- 13) відомості про засновників або уповноважених осіб засновників, яким надаються повноваження здійснювати дії, пов'язані зі створенням АТ та реєстрацією випуску акцій.

Крім того, умови формування статутного капіталу АТ можуть конкретизуватися засновниками в укладеному ними засновницькому договорі, в якому визначаються порядок провадження спільної діяльності зі створення товариства, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання цих акцій, строк і форма оплати вартості акцій, строк дії договору.

Визначені засновниками умови формування статутного капіталу АТ потребують схвалення з боку держави, що здійснюється у формі реєстрації уповноваженим державним органом випуску акцій. *Реєстрація випуску акцій* є формою державної легітимації відповідного випуску цінних паперів і того об'єму прав, який ними закріплюється [120, с. 159].

Згідно із ч. 10 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» реєстрацію випуску акцій при заснуванні АТ здійснює НКЦПФР в установленому нею порядку. Такий порядок державним регулятором було визначено у Положенні про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств, затвердженому рішенням НКЦПФР № 692 від 27 травня 2014 року (далі — Положення про порядок реєстрації випуску акцій).

Для реєстрації випуску акцій засновниками або уповноваженою ними особою подаються документи, визначені розділом II Положення про порядок реєстрації випуску акцій, а саме:

- 1) заява про реєстрацію випуску (випусків) акцій;
- 2) рішення зборів засновників про: створення товариства; визначення уповноваженої(их) особи (осіб) засновника

(засновників) (прізвище, ім'я та по батькові — для фізичної особи; найменування, код за ЄДРПОУ, місцезнаходження та номери телефонів (факсу) — для юридичної особи), якій (яким) надаються повноваження здійснювати дії, пов'язані зі створенням товариства (у разі необхідності); приватне розміщення акцій; погодження умов засновницького договору (у випадку прийняття рішення про укладання засновницького договору). Зазначене рішення оформлюється протоколом, який повинен бути засвідчений підписом (підписами) керівника і печаткою (печатками) (у разі наявності) засновника (засновників) та/або підписами голови і секретаря зборів засновників. У разі заснування акціонерного товариства однією особою рішення, які повинні прийматися зборами засновників, оформлюються рішенням про намір заснувати товариство. Якщо єдиним засновником товариства є фізична особа, її підпис на рішенні про намір заснувати товариство підлягає нотаріальному засвідченню;

- 3) засновницький договір чи його копія, засвідчена у нотаріальному порядку (у разі укладання такого договору);
- 4) копія платіжного документа, який підтверджує сплату державного мита;
- 5) довідка про взяття на облік платника податків, видана відповідним органом державної податкової служби (у разі наявності засновників товариства — юридичних осіб — резидентів подається щодо кожного із таких засновників), або копія легалізованого витягу з торговельного, банківського чи судового реєстру або реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи, засвідчена у нотаріальному порядку (у разі наявності засновників товариства — юридичних осіб — нерезидентів подається щодо кожного із таких засновників);

- б) копія паспорта громадянина України (для фізичної особи — резидента) або копія паспорта (паспортного документа) (для фізичної особи — нерезидента) та копія документа про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків (крім випадків, коли реєстраційний номер облікової картки платника податків відсутній в осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідні державні органи і мають відмітку у паспорті) (у разі наявності засновників товариства — фізичних осіб подаються щодо кожного із таких засновників);
- 7) баланс (звіт про фінансовий стан) та звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) за звітний період, що передував кварталу, у якому подаються документи для реєстрації випуску акцій, засвідчені підписами керівників і печатками юридичної особи та аудиторської фірми (підписом та печаткою аудитора), та довідка про фінансовий стан, засвідчена підписом та печаткою аудитора (підписом керівника і печаткою аудиторської фірми). Зазначені документи подаються у разі наявності засновників товариства — юридичних осіб окремо щодо кожного із таких засновників, при цьому:
- ♦ банки подають баланс, звіт про фінансові результати за відповідними формами, що визначені нормативно-правовими актами про складання фінансової звітності банків України, затвердженими постановами Правління Національного банку України, які діяли на відповідні звітні дати;
 - ♦ інші юридичні особи подають баланс (звіт про фінансовий стан) і звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) за відповідними формами, що визначені нормативно-правовими актами Міністерства фінансів

- України щодо складання фінансової звітності юридичних осіб (крім банків), які діяли на відповідні звітні дати;
- 8) аудиторський висновок (звіт) щодо огляду проміжної фінансової звітності за звітний період, що передував кварталу, у якому подаються документи для реєстрації випуску акцій, складений відповідно до нормативно-правового акта НКЦПФР, що встановлює вимоги до аудиторського висновку, який подається до НКЦПФР у складі документів для реєстрації випуску, випуску та проспекту емісії окремих видів цінних паперів, звіту про результати розміщення акцій (крім цінних паперів інститутів спільного інвестування). Зазначений документ подається у разі наявності засновників товариства — юридичних осіб окремо щодо кожного із таких засновників. Стосовно юридичних осіб — нерезидентів може подаватися аудиторський висновок аудитора іноземної держави, підтверджений аудитором України;
- 9) аудиторський висновок аудитора (аудиторської фірми) щодо спроможності засновника — юридичної особи сплатити відповідні внески до статутного капіталу товариства (подається у разі наявності засновників товариства — юридичних осіб щодо кожного із таких засновників). Стосовно юридичних осіб — нерезидентів може подаватися аудиторський висновок аудитора іноземної держави, підтверджений аудитором України;
- 10) документ(и) про майновий стан засновників — фізичних осіб, що підтверджує(ють) їх спроможність здійснити відповідні внески до статутного капіталу акціонерного товариства (для фізичних осіб — резидентів — довідка органу доходів і зборів про подання декларації про майновий стан і доходи (податкову декларацію) та відповідна податкова декларація) за період, у якому отримано дохід, який є джерелом здійснення внеску до статутного капіталу товариства.

За відсутності підстав для відмови, реєстрація випуску акцій повинна бути проведена протягом 25 робочих днів після отримання документів і оформлена відповідним рішенням НКЦПФР, на підставі якого засновникам АТ або уповноваженій особі засновників видається тимчасове свідоцтво про реєстрацію випуску акцій. Після реєстрації випуску акцій у засновників АТ виникає право на їх розміщення.

На нашу думку, акції, як об'єкти майнових правовідносин, з'являються саме з моменту реєстрації випуску акцій. Про це свідчить той факт, що згідно із п. 13 та п. 24 розділу I Положення про порядок реєстрації випуску акцій реєстрація випуску акцій є підставою для внесення відповідної інформації до Державного реєстру випусків цінних паперів, а тимчасове свідоцтво про реєстрацію випуску акцій є підставою для присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера, укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування випусків цінних паперів та оформлення й депонування тимчасового глобального сертифіката. Дана позиція (щодо моменту виникнення акцій) знаходить свою підтримку і в юридичній літературі [120, с. 165; 353, с. 178–179].

Наступним етапом процедури формування статутного капіталу при заснуванні АТ є *закрите (приватне) розміщення акцій* серед засновників товариства. Даний етап є одним із найважливіших у процесі формування статутного капіталу, оскільки відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ такий капітал утворюється із суми номінальної вартості тільки розміщених акцій товариства. Саме на етапі розміщення акцій з'являється носій корпоративних прав за акціями — перший власник акцій.

Єдиним можливим способом розміщення акцій при заснуванні АТ згідно із ч. 4 ст. 28 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» може бути розподіл акцій між засновниками товариства. Встановлюючи такий спосіб розміщення, законо-

давець має на меті виключити можливі зловживання на даному етапі, оскільки засновники можуть використовувати заснування АТ для акумулювання коштів інвесторів у своїх цілях [44, с. 146].

Під час розміщення акцій кожен засновник вносить в «спільний котел», який утворює статутний капітал, своє власне майно. А це, окрім всього іншого, означає, що засновник, набуваючи акції, позбавляється свого індивідуального права власності на певні блага — гроші, речі в натурі та ін. При цьому майно, яке надійшло до статутного капіталу, знеособлюється. Якщо засновник, що вступив до АТ, вніс до статутного капіталу яке-небудь майно в натурі, то, наприклад, при ліквідації товариства він, як склалося із установлених нормативних положень та усталеної судової практики, уже не вправі на нього претендувати [550, с. 51].

Економічна функція вкладів засновників до статутного капіталу — це виробничо-господарське або інше комерційне використання відповідного майна товариства згідно із його засновницько-статутними цілями. Одночасно вклад слугує еventуальним об'єктом права власності АТ для задоволення потреб його кредиторів, в силу чого спільна для всіх його засновників цінність будь-якого вкладу до статутного капіталу підлягає їх консенсуальній оцінці. З урахуванням функціонального призначення вкладів у доктрині висловлені аргументовані сумніви щодо економічної придатності для зарахування в якості предметів вкладів таких категорій речей, як не існуючі ще матеріальні цінності, приналежності не об'єднаних в майно компанії речей, речі, які мають виключно індивідуальну, а не загальну цінність. Певною мірою це стосується також особистих послуг та робіт засновників (на кшталт особистих номенклатурних та аналогічних зв'язків, послуг із розробки установчих документів, сприяння заснуванню АТ, майбутніх послуг і праці, які оплачуються так званими промисловими акціями. Тому у законодавстві про АТ містяться застереження щодо цього [430, с. 50].

Факт участі у розміщенні акцій при формуванні статутного капіталу АТ має важливе значення для кожного із засновників товариства. Від розміру частки засновника в статутному капіталі АТ, який визначається вартістю його майнового вкладу до статутного капіталу, залежатиме у подальшому конкретний обсяг корпоративних прав та обов'язків такої особи як акціонера товариства.

Оплату вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, засновники можуть здійснювати грошовими коштами, цінними паперами, майном і майновими правами, нематеріальними активами, що мають грошову оцінку.

При цьому у юридичній літературі наголошується на можливих зловживаннях засновників під час розміщення акцій. Так, засновники мають можливість штучно завишувати ціни на акції, практично безконтрольно вносити в якості оплати за акції нематеріальні активи [632, с. 134; 666, с. 756]. Нерідко виділяють навіть таке поняття, як засновницький прибуток, який становить різницю між сумою цін акцій, проданих засновниками, і реальним капіталом, що стоїть за акціями. Засновники у подальшому можуть продавати акції вище їх номінальної вартості або здійснювати відчуження акцій за номінальною вартістю, яка перевищує капітал, реально вкладений до підприємства [82, с. 147].

Для мінімізації таких зловживань законодавцем встановлюється низка обмежень і заборон, які повинні враховуватися при формуванні статутного капіталу АТ, а саме:

- ❖ оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, не може здійснюватися борговими емісійними цінними паперами, емітентом яких є засновник, та векселями (абз. 1 ч. 1 ст. 11 Закону про АТ, ст. 12 Закону України «Про обіг векселів в Україні» [520]);
- ❖ забороняється використовувати для формування статутного капіталу АТ бюджетні кошти, кошти, одержані в кредит

та під заставу, майно державних (комунальних) підприємств, яке відповідно до закону (рішення органу місцевого самоврядування) не підлягає приватизації, та майно, що перебуває в оперативному управлінні бюджетних установ, якщо інше не передбачено законом (ч. 3 ст. 86 ГК України);

- ❖ забороняється використовувати для формування статутного капіталу АТ корпоративні права держави, крім передачі до статутних капіталів державних АТ та державних холдингових компаній (ст. 11 Закону України «Про управління об'єктами державної власності» [544]);
- ❖ оплата вартості акцій, що розміщуються під час заснування АТ, не може здійснюватися за ціною, нижчою від їх номінальної вартості, а також шляхом прийняття на себе зобов'язань з виконання для товариства робіт або надання послуг (абз. 2 і 3 ч. 1 ст. 11 Закону про АТ);
- ❖ ціна майна, що вноситься засновниками АТ в рахунок оплати акцій товариства, повинна відповідати ринковій вартості цього майна, визначеній відповідно до ст. 8 Закону про АТ (ч. 2 ст. 11 Закону про АТ);
- ❖ до реєстрації звіту про результати розміщення акцій засновник не має права відчужувати акції чи обтяжувати їх зобов'язаннями (абз. 2 ч. 3 ст. 11 Закону про АТ);
- ❖ статутом АТ можуть встановлюватися обмеження щодо форм оплати акцій (крім заборони на оплату акцій грошовими коштами) (абз. 3 ч. 1 ст. 23 Закону про АТ).

Розміщення акцій повинно бути закінчено в строк, передбачений рішенням про їх розміщення, але не пізніше ніж протягом двох місяців з дати початку укладення договорів з першими власниками. Кожний засновник АТ повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій.

Чинне законодавство приділяє оплаті акцій у процесі формування статутного капіталу АТ настільки важливе значення, що у ряді випадків прямо встановлює обмеження щодо набуття товариством, статутний капітал якого не повністю оплачений засновниками, правосуб'єктності та вчинення дій засновниками поза процедурою заснування АТ. Так, згідно із ч. 3 ст. 11 Закону про АТ у разі несплати (неповної оплати) вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій АТ вважається не заснованим. Крім того, до оплати 50 відсотків статутного капіталу товариство не має права здійснювати операції, не пов'язані з його заснуванням.

Протягом трьох місяців з дати повної оплати акцій засновниками АТ *установчі збори повинні затвердити результати приватного розміщення акцій*. Саме установчими зборами фіксується розмір статутного капіталу, з яким АТ почне функціонувати. Тобто, рішенням установчих зборів атверджується розмір тієї початкової майнової бази господарської правосуб'єктності АТ, з якою товариство вступить у сферу господарських відносин як новий суб'єкт господарського права.

Затверджений установчими зборами звіт про результати приватного розміщення акцій підлягає реєстрації у НКЦПФР.

Реєстрація звіту про результати приватного розміщення акцій являє собою державну легітимацію уже самих угод з акціями з їх первинного розміщення і слугує безумовним підтвердженням факту розміщення акцій, фактичної кількості розміщених акцій, фактичної ціни розміщення, загального обсягу залучених від розміщення коштів (емісійного доходу) та іншої інформації, безпосередньо пов'язаної з проведеним розміщенням, включення якої до звіту є обов'язковим відповідно до чинного законодавства [166, с. 19].

Для реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій новостворене АТ має подати передбачені розділом III Положення про порядок реєстрації випуску акцій документи до НКЦПФР, а саме:

- 1) заяву про реєстрацію звіту про результати приватного розміщення акцій;
- 2) протокол, або копію протоколу установчих зборів АТ, або випуску з протоколу установчих зборів АТ з питань: затвердження оцінки майна, майнових та немайнових прав, які вносяться засновниками в рахунок оплати акцій товариства, визначеної відповідно до ст. 8 Закону про АТ, — із зазначенням кількості та відсотка голосів засновників, які голосували за прийняття такого рішення; затвердження результатів приватного розміщення акцій серед засновників АТ — із зазначенням кількості та відсотка голосів засновників, які голосували за прийняття такого рішення; затвердження статуту АТ — із зазначенням кількості та відсотка голосів засновників, які голосували за прийняття такого рішення; утворення органів АТ — із зазначенням кількості та відсотка голосів засновників, які голосували за прийняття такого рішення; обрання членів органів АТ, голови колегіального виконавчого органу товариства (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу товариства) — із зазначенням кількості та відсотка голосів засновників, які голосували за прийняття такого рішення; обрання лічильної комісії — із зазначенням кількості та відсотка голосів засновників, які голосували за прийняття такого рішення; уповноваження представника (представників) на здійснення подальшої діяльності щодо утворення товариства та реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій — із зазначенням кількості та відсотка голосів засновників, які голосували за прийняття такого рішення.

Копія протоколу установчих зборів або виписка з протоколу установчих зборів повинні бути засвідчені підписом керівника й печаткою товариства. У разі подання протоколу установчих зборів він повинен бути засвідчений підписами голови та секретаря зборів.

У разі заснування акціонерного товариства однією особою рішення, які повинні прийматись установчими зборами, оформляються рішенням про заснування товариства. Якщо єдиним засновником товариства є фізична особа, її підпис на рішенні про заснування підлягає нотаріальному засвідченню;

- 3) звіт про результати приватного розміщення акцій. Звіт про результати приватного розміщення акцій подається до центрального апарату НКЦПФР у двох примірниках і повинен бути засвідчений підписами керівників та печатками АТ й аудиторської фірми (підписом та печаткою аудитора), підписом уповноваженої особи та печаткою Центрального депозитарію цінних паперів;
- 4) зареєстрований в органах державної реєстрації статут АТ або його копію, засвідчену в нотаріальному порядку;
- 5) висновок аудитора (аудиторської фірми) щодо формування статутного капіталу АТ станом на дату державної реєстрації товариства;
- 6) баланс (звіт про фінансовий стан) станом на дату державної реєстрації АТ, засвідчений підписами керівників і печатками товариства та аудиторської фірми (підписом та печаткою аудитора), при цьому:
 - ♦ банки подають баланс за відповідною формою, що визначена нормативно-правовими актами про складання фінансової звітності банків України, затвердженими постановами Правління НБУ, які діяли на відповідні звітні дати;

- ◆ інші юридичні особи подають баланс (звіт про фінансовий стан) за відповідною формою, що визначена нормативно-правовими актами Міністерства фінансів України щодо складання фінансової звітності юридичних осіб (крім банків), які діяли на відповідні звітні дати;
- 7) довідку, засвідчену підписом керівника та печаткою АТ, яка свідчить про повну оплату акцій, щодо яких прийнято рішення про розміщення, до дати затвердження результатів розміщення акцій, з переліком внесків, унесених в оплату за акції, номерів та дат платіжних документів (у разі оплати акцій грошовими коштами), актів приймання-передавання або інших документів, що підтверджують оплату акцій (у разі оплати акцій іншим майном, майновими і немайновими правами, що мають оцінку, в тому числі емісійними цінними паперами, які перебувають в обігу на фондових біржах), з наданням засвідчених копій документів, які підтверджують оплату та перехід права власності на внесок (внески) від засновника (засновників) до товариства;
 - 8) у разі внесення до статутного капіталу АТ майна, майнових і немайнових прав — копії документів, що підтверджують право засновника на таке майно, майнові і немайнові права, що вносяться в оплату за акції;
 - 9) копію акта оцінки майна або звіту про оцінку майна, що здійснена відповідно до Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», засвідчену підписом керівника та печаткою товариства (подається у разі, якщо до статутного капіталу товариства вносяться майно, майнові права, немайнові права, крім емісійних цінних паперів, що перебувають в обігу на фондових біржах);
 - 10) довідку (довідки) про визначення біржового курсу цінних паперів станом на дату здійснення внеску, засвідчену

(засвідчені) підписом керівника та печаткою АТ (подається (ються) у разі, якщо до статутного капіталу товариства вносяться емісійні цінні папери, що перебувають в обігу на фондових біржах);

11) оригінал (оригінали) тимчасового свідоцтва (тимчасових свідоцтв) про реєстрацію випуску (випусків) акцій.

Документи повинні бути подані товариством не пізніше 15 днів з дня державної реєстрації статуту АТ в органах державної реєстрації.

Рішення про реєстрацію або про відмову в реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій приймається НКЦПФР протягом 15 днів після дня отримання заяви та всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій. Одночасно з одним примірником зареєстрованого звіту про результати приватного розміщення акцій товариству видається свідоцтво про реєстрацію випуску акцій.

Реєстрація звіту про результати приватного розміщення акцій є підставою для внесення відповідної інформації до Державного реєстру випусків цінних паперів. Саме після реєстрації НКЦПФР звіту про результати розміщення акцій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій відповідно до ч. 10 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» дозволяється обіг акцій. Таким чином, якщо під час приватного розміщення засновники АТ набувають право власності на акції, то після реєстрації звіту про результати приватного розміщення акцій — можливість розпоряджатися цим правом.

На етапі заснування АТ процес формування статутного капіталу не завершується і може продовжуватися шляхом збільшення статутного капіталу. Збільшення статутного капіталу АТ може мати на меті різні цілі: залучення інвестицій, відновлення платоспроможності АТ-боржника, усунення істотного розриву між розміром статутного капіталу і розміром власного

капіталу АТ, поглинення інших АТ шляхом їх приєднання до товариства, приведення розміру статутного капіталу у відповідність із нормативними вимогами (наприклад, ліцензійними), перерозподіл часток у статутному капіталі та ін.

Порядок збільшення статутного капіталу АТ регулюється нормами ГК України, ЦК України, Кодексу України з процедур банкрутства [281], Закону про АТ, Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу акціонерного товариства, затвердженого рішенням НКЦПФР № 385 від 12 червня 2018 року (далі — Порядок № 385) [462], Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства, затвердженого рішенням НКЦПФР № 822 від 14 травня 2013 року (далі — Порядок № 822) [463], Порядку реєстрації випуску акцій при збільшенні (зменшенні) розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затвердженого рішенням НКЦПФР № 426 від 21 червня 2018 року [468], Положення про здійснення публічної пропозиції цінних паперів, затвердженого рішенням НКЦПФР № 424 від 21 червня 2018 року [444], Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року [464], Порядку реєстрації випуску акцій при зміні розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затвердженого рішенням НКЦПФР № 1073 від 31 липня 2012 року [469] та інших нормативно-правових актів.

Джерелами формування статутного капіталу АТ залежно від способу та підстав його збільшення можуть бути:

- ❖ додаткові внески;
- ❖ додатковий капітал або його частина (крім банків і небанківських фінансових установ);

- ❖ прибуток АТ або його частина;
- ❖ майно товариства, яке приєднується до АТ;
- ❖ права вимоги кредиторів АТ-боржника.

Залежно від джерела формування статутного капіталу АТ його збільшення може відбуватися шляхом:

- ❖ розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості — при збільшенні статутного капіталу АТ із залученням додаткових внесків (ч. 3 ст. 15 Закону про АТ);
- ❖ підвищення номінальної вартості акцій — при збільшенні статутного капіталу АТ за рахунок спрямування до статутного капіталу додаткового капіталу (його частини) та/або спрямування достатку статутного капіталу прибутку (його частини) (ч. 4 ст. 15 Закону про АТ);
- ❖ випуску акцій з метою конвертації акцій АТ, що припиняються внаслідок приєднання, в акції АТ, до якого здійснюється приєднання — при збільшенні статутного капіталу за рахунок майна товариств, які приєднуються до АТ (ст. 80 Закону про АТ);
- ❖ емісії акцій для переведення зобов'язань АТ-боржника у цінні папери — при відновленні платоспроможності боржника (ч. 2 ст. 21 Закону про АТ, ст. 53 Кодексу України з процедур банкрутства).

При цьому законодавством встановлюються як обмеження щодо поєднання способів (шляхів) збільшення статутного капіталу АТ, так і заборона поєднувати додаткові внески з іншими джерелами збільшення статутного капіталу (п. 9 Порядку № 385, п. 8 Порядку № 822).

Формування статутного капіталу АТ на етапі його збільшення пов'язане з чітко регламентованою процедурою — емісією акцій. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» емісія — це сукупність дій емітента, що провадяться в установленій законодав-

ством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників. У нормативному визначенні поняття емісії слід наголосити на певній неточності термінології, яка використовується законодавцем. Так, у якості суб'єкта дій при емісії у нормі-дефініції зазначений емітент, натомість емісійною процедурою охоплюються дії не тільки емітента, а й інших учасників господарських відносин (покупців акцій, професійних учасників фондового ринку, НКЦПФР тощо).

Для здійснення емісії акцій при збільшенні статутного капіталу АТ обов'язкове настання визначених законодавством юридичних фактів, що утворюють юридичний склад. Такий юридичний склад у літературі ще називають «емісійним складом» [120, с. 9; 353, с. 181–184].

Емісія акцій при збільшенні статутного капіталу характеризується етапністю її здійснення. У зв'язку з цим елементи, з яких складається емісійний юридичний склад, накопичуються у певній послідовності. Загальний перелік етапів, за якими здійснюється емісія акцій, визначений у ст. 28 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок». Залежно від способу, підстав, джерел збільшення та інших обставин, перелік етапів емісії акцій відповідно до ст. 15 Закону про АТ деталізується у нормативно-правових актах, виданих НКЦПФР. Детальність регламентації відносин, що виникають у ході емісії акцій, обумовлюється масовістю випуску даного виду емісійних цінних паперів, необмеженою кількістю потенційних набувачів, високим ризиком невиконання зобов'язань, порівняно простою і високою оборотоздатністю [590, с. 6].

Структура емісійного юридичного складу при збільшенні статутного капіталу АТ неоднорідна і залежить від джерел, способів формування статутного капіталу, виду розміщення акцій

та інших обставин. Разом із тим аналіз чинного законодавства дає змогу виділити **основні елементи юридичного складу, що опосередковує збільшення статутного капіталу АТ.**

Відправною точкою у процедурі емісії акцій при збільшенні статутного капіталу АТ є відповідне рішення товариства, як емітента емісійних цінних паперів. Якщо при заснуванні АТ рішення про формування статутного капіталу приймається засновниками товариства, то після заснування АТ питання формування статутного капіталу через його збільшення можуть вирішуватися тільки самим товариством, в особі уповноваженого органу. Зокрема, прийняття *рішення про збільшення статутного капіталу АТ* належить до виключної компетенції загальних зборів (п. 6 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ, ст. 156, п. 1 ч. 2 ст. 159 ЦК України). Такий підхід відповідає вимогам ст. 25 Другої Директиви Ради № 77/91/ЄЕС від 13 грудня 1976 року [15], згідно з якою будь-яке збільшення капіталу може бути зроблено на підставі рішення загальних зборів акціонерів.

При цьому для прийняття рішення про збільшення статутного капіталу АТ законодавцем встановлено низку умов, обов'язкових для емітента. Зокрема, таке рішення може бути прийняте АТ лише за умови, що:

- ❖ звіти про результати розміщення всіх попередніх випусків акцій товариства зареєстровані;
- ❖ розмір власного капіталу АТ є не меншим, ніж розмір його статутного капіталу (при збільшенні статутного капіталу шляхом публічного розміщення акцій);
- ❖ відсутні викуплені товариством акції;
- ❖ метою збільшення статутного капіталу товариства не є покриття збитків (крім випадків, встановлених законом¹).

¹ Відповідно до ст. 53 Кодексу України з процедур банкрутства збільшення статутного капіталу АТ-боржника може бути передбачено в розмірі, встановленому планом санації, з метою відновлення платоспроможності боржника.

- ❖ визначений у рішенні розмір статутного капіталу АТ, після його збільшення, відповідатиме вимогам, передбаченим ч. 1 ст. 14 Закону про АТ, на дату реєстрації змін до статуту товариства.

У разі, якщо джерелом збільшення статутного капіталу АТ є майно товариств, які приєднуються до АТ, додатково необхідно прийняття загальними зборами кожного АТ, що приєднується, рішень про: припинення АТ шляхом приєднання; створення комісії з припинення АТ; обрання персонального складу комісії з припинення; затвердження передавального акта; затвердження договору про приєднання; обрання уповноважених осіб АТ на здійснення подальших дій щодо припинення АТ шляхом приєднання.

АТ, яке прийняло рішення про збільшення статутного капіталу, не може відразу розмістити акції. Як і при заснуванні АТ, умови формування статутного капіталу товариства шляхом його збільшення потребують схвалення з боку держави, що здійснюється у формі *реєстрації НКЦПФР випуску акцій*.

В якості елемента емісійного складу реєстрація випуску акцій характеризується як особливий юридичний акт визнання і підтвердження державою факту повноти наданих емітентом відомостей, законності пов'язаних з емісією цінних паперів дій емітента на момент такої реєстрації, а також умова правомірності вчинення подальших юридичних дій, необхідних для реалізації емісії цінних паперів [590, с. 82]. При цьому реєстрація випуску акцій покликана «виключити можливість односторонніх дій емітента, що утискають права інвесторів при розміщення цінних паперів на первинному фондовому ринку» [120, с. 160]. Також реєстрація свідчить про отримання необхідних дозволів на проведення емісії у випадках, коли чинним законодавством передбачається дозвільний порядок проведення емісії (наприклад,

при розміщенні частини випуску цінних паперів за кордоном), і про відповідність умов випуску цінних паперів іншим вимогам законодавства [166, с. 19].

Реєстрація випуску акцій при збільшенні статутного капіталу АТ здійснюється за загальним правилом відповідно до норм Порядку реєстрації випуску акцій при збільшенні (зменшенні) розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затвердженого рішенням НКЦПФР № 426 від 21 червня 2018 року, а у випадку, якщо джерелом збільшення статутного капіталу АТ є майно товариств, які приєднуються до АТ — норм Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року.

Для реєстрації випуску акцій документи подаються уповноваженими особами до НКЦПФР у такі строки:

- ❖ у разі збільшення статутного капіталу шляхом розміщення додаткових акцій — протягом 60 днів після прийняття рішення про розміщення акцій;
- ❖ у разі збільшення статутного капіталу шляхом підвищення номінальної вартості акцій за рахунок спрямування до статутного капіталу додаткового капіталу (його частини) або прибутку (його частини) — не пізніше 15 календарних днів з дня державної реєстрації змін до статуту АТ, пов'язаних зі збільшенням статутного капіталу, в органах державної реєстрації;
- ❖ у разі збільшення статутного капіталу шляхом випуску акцій з метою конвертації акцій АТ, що припиняються внаслідок приєднання, в акції АТ, до якого здійснюється приєднання — протягом 60 днів після прийняття рішення про випуск акцій.

Фактом реєстрації випуску акцій НКЦПФР констатує, що АТ, як емітент, формально дотримало вимог законодавства, якими визначається порядок та умови емісії акцій. Реєструвальний орган зобов'язаний здійснити реєстрацію в установлені строки, при цьому він відповідає тільки за повноту відомостей, що містяться у поданих для реєстрації емісії акцій документах. Так, згідно з ч. 3 ст. 29 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» реєстрація НКЦПФР випуску акцій не може розглядатися як гарантія їх вартості. НКЦПФР відповідає лише за повноту інформації, що міститься у зареєстрованих нею документах, та за її відповідність вимогам законодавства. Відповідальність за достовірність відомостей, наведених у документах, що подаються для реєстрації випуску акцій, несуть особи, які підписали ці документи.

АТ, яке прийняло рішення про збільшення статутного капіталу і зареєструвало випуск акцій у НКЦПФР, ще не може розмістити цінні папери. Але воно зможе це зробити, якщо згідно із законодавством ним будуть виконані необхідні передумови розміщення акцій. До таких передумов можуть належати: присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів (коду ISIN), укладення у разі потреби договору з андеррайтером, укладення з депозитарієм договору про обслуговування емісії акцій, розкриття інформації, що міститься у проспекті емісії акцій, оформлення та депонування тимчасового глобального сертифіката тощо. Конкретний зміст передумов, які підлягають виконанню АТ, залежить від способу, підстав, джерел збільшення статутного капіталу, типу розміщення акцій та інших обставин.

Наступним елементом юридичного складу, що опосередковує збільшення статутного капіталу АТ, є *розміщення акцій* — процедура, у процесі якої цінні папери АТ відчужуються ним на користь інших осіб у порядку, встановленому законодавством.

При збільшенні статутного капіталу емітент відповідно до ст. 22 Закону про АТ здійснює розміщення акцій за ціною, не нижчою за її ринкову вартість, що затверджується наглядною радою, крім випадків розміщення акцій під час приєднання товариства. Тобто, при збільшенні статутного капіталу АТ має можливість відчужувати випущені ним акції (які в момент їх емісії є своєрідним інвестиційним товаром) вище їх номінальної вартості і одержувати так званий емісійний дохід [740, с. 374].

Якщо щодо ціни відчуження акцій емітенту надається певна свобода, то щодо способів розміщення акцій при збільшенні статутного капіталу законодавцем встановлено жорсткі рамки. АТ — емітент, як слушно зауважує з цього приводу Д. В. Ломакін, не може розміщувати акції способом, не передбаченим нормативно-правовими актами, більше того, вибір способів розміщення не є довільним, а обумовлений різними обставинами [353, с. 183]. Залежно від джерел формування статутного капіталу АТ порядок і способи розміщення акцій можуть істотно відрізнятись.

Так, при збільшенні статутного капіталу АТ за рахунок додаткових внесків акції, які передбачені до розміщення, можуть розповсюджуватися в публічному АТ шляхом публічного або приватного розміщення, у приватному АТ — виключно шляхом приватного розміщення. При розміщенні додаткових акцій відчуження АТ цінних паперів на користь інших осіб здійснюється на підставі договорів купівлі-продажу акцій. При цьому здійснення публічним АТ публічного розміщення акцій додаткових емісій характеризується рядом особливостей:

- ❖ проводиться лише на фондовій біржі (абз. 3 ч. 1 ст. 33 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»);
- ❖ договори з першими власниками можуть укладатися не раніше ніж через 10 днів після опублікування проспекту емісії

акцій до дати, визначеної проспектом їх емісії, але не пізніше одного року з дати початку укладення таких договорів.

У разі збільшення статутного капіталу АТ шляхом підвищення номінальної вартості акцій за рахунок спрямування до статутного капіталу додаткового капіталу (його частини), прибутку (його частини) розміщення акцій відбувається шляхом заміни акцій старої номінальної вартості на акції нової (підвищеної) номінальної вартості. Така заміна проводиться шляхом здійснення депозитарієм та зберігачами операцій у системі депозитарного обліку щодо обслуговування процесу зміни номінальної вартості акцій без укладення із акціонерами цивільно-правових договорів.

Акції АТ, до якого здійснюється приєднання АТ, розміщуються шляхом конвертації акцій АТ, що припиняються в результаті приєднання, в акції АТ, до якого здійснюється приєднання, що випускаються таким товариством з цією метою, та їх розподілу між акціонерами АТ, що припиняються шляхом приєднання. Акції товариства- правонаступника розподіляються серед усіх акціонерів АТ, які є власниками акцій, що підлягають конвертації.

У юридичній літературі конвертація визначається як спосіб розміщення цінних паперів нового випуску шляхом заміни на них цінних паперів попереднього випуску з анулюванням останніх [226, с. 3; 590, с. 138]. При цьому, як зазначає О. Ю. Синенко, хоча у момент конвертації цінний папір припиняє існування, проте закріплене у ньому майнове право не зникає, а трансформується в іншому цінному папері з іншими ознаками [590, с. 140].

Конвертація акцій АТ, що приєднуються, в акції АТ, до якого відбувається приєднання, має відбуватися в порядку та за коефіцієнтом (коефіцієнтами) конвертації акцій, що визначені у договорі про приєднання як співвідношення номінальної вартості акції АТ, яке припиняється шляхом приєднання, до номінальної вартості

акції товариства- правонаступника. Оскільки у ході розміщення акцій шляхом конвертації укладення договорів між емітентом та інвесторами не відбувається, конвертацію, яка не є договором взагалі, не слід розглядати в якості договору міни [699, с. 164].

При емісії акцій для переведення зобов'язань АТ — боржника у цінні папери розміщення здійснюється шляхом обміну прав вимоги кредиторів на акції емітента-боржника. Розміщення акцій емітента-боржника шляхом обміну на права вимоги кредиторів згідно із ст. 53 Кодексу України з процедур банкрутства здійснюється відповідно до плану санації у порядку, встановленому НКЦПФР.

Щодо місця розміщення акцій, то за загальним правилом воно може проводитися на території України. Однак ч. 2 ст. 37 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» допускається на підставі дозволу НКЦПФР розміщення вітчизняними АТ своїх акцій за межами України. Отримання АТ такого дозволу здійснюється відповідно до вимог Порядку надання дозволу на розміщення та/або обіг цінних паперів українських емітентів за межами України, затвердженого рішенням НКЦПФР № 1105 від 20 червня 2013 року [463]. На практиці через складність процедури отримання такого дозволу розміщення акцій обмежуються територією України, у зв'язку з чим вітчизняні АТ і економіка загалом позбавлені можливості реального залучення іноземного капіталу.

Серед основних перешкод для запуску правового механізму розміщення цінних паперів українських емітентів за кордоном виділяють:

- ❖ недостатню технологічну розвиненість біржового сегменту фондового ринку України в напрямі інтеграції з міжнародними депозитарною та платіжною системами з метою впровадження спеціалізованих, суто біржових моделей клірингу та розрахунків;

- ❖ відсутність достатніх технологічних можливостей у депозитарної системи України, яка не має дієвих механізмів щодо стикування з міжнародними депозитарними системами;
- ❖ неможливість оперативного отримання інвесторами достовірної інформації про вітчизняних емітентів та їх цінні папери, допущені до обігу в Україні та за її межами;
- ❖ відсутність реальних механізмів для адекватного захисту та реалізації прав іноземних інвесторів в такі цінні папери;
- ❖ незаінтересованість потенційних інвесторів придбавати акції вітчизняних емітентів, яка пов'язана з низьким рівнем корпоративного управління, недостатнім рівнем розкриття інформації про діяльність таких підприємств, відсутністю прийнятної дивідендної та процентної політики;
- ❖ жорстке валютне регулювання (ускладнена можливість отримання інвестором доходів за цінними паперами; складність зарахування нерезидентом коштів за операціями з цінними паперами на інвестиційний рахунок; неврегульована процедура виводу цінних паперів вітчизняних емітентів за межі України та ін.);
- ❖ проблеми податкового регулювання (неврегульовані питання щодо оподаткування витрат на купівлю цінних паперів, пов'язаних з волатильністю цін на такі цінні папери (курсові різниці); несприйняттям податковими органами ціни цінних паперів, сформованої на базі котирувань іноземної біржі та ін.);
- ❖ відсутність механізму контролю за обігом цінних паперів вітчизняних емітентів на кількох біржах одночасно, що вимагає високого рівня кооперації та взаємодії фінансових регуляторів (міжнародних, українських, з юрисдикцій інвесторів в цінні папери українських емітентів та бірж, де такі цінні папери матимуть обіг), а також фондових бірж [151, с. 13].

Відповідно до ч. 4 ст. 23 Закону про АТ під час розміщення акцій право власності на них виникає у набувача в порядку та строки, що встановлені законодавством про депозитарну систему України.

Оскільки відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону про АТ статут товариства повинен містити відомості про розмір статутного капіталу, номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, обов'язковим елементом юридичного складу, що опосередковує збільшення статутного капіталу АТ, є *державна реєстрація змін до статуту АТ*. Згідно із абз. 2 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» така реєстрація повинна бути проведена протягом 60 днів з дня закінчення строку розміщення акцій АТ. Для проведення державної реєстрації змін до статуту АТ повинно подати (надіслати поштовим відправленням з описом вкладення) державному реєстратору документи, передбачені ч. 4 ст. 17 Закону про держреєстрацію, а саме:

- ❖ заяву про державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу, що містяться в ЄДР;
- ❖ примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) рішення уповноваженого органу управління юридичної особи про зміни, що вносяться до ЄДР, крім внесення змін до інформації про кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) юридичної особи, у тому числі кінцевих бенефіціарних власників (контролерів) її засновника, якщо засновник — юридична особа, про місцезнаходження та про здійснення зв'язку з юридичною особою;
- ❖ документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи в країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо) — у разі змін, пов'язаних із входженням до складу засновників АТ іноземної юридичної особи;

- ❖ документ про сплату адміністративного збору;
- ❖ статут АТ в новій редакції — у разі внесення змін, що містяться в установчому документі;
- ❖ примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта або розподільчого балансу — у разі внесення змін, пов'язаних із внесенням даних про юридичну особу, правонаступником якої є зареєстрована юридична особа;
- ❖ заяву про обрання юридичною особою спрощеної системи оподаткування та/або реєстраційну заяву про добровільну реєстрацію як платника податку на додану вартість, та/або заяву про включення до Реєстру неприбуткових установ та організацій за формами, затвердженими відповідно до законодавства, — за бажанням заявника у разі внесення до установчих документів змін, які впливають на систему його оподаткування;
- ❖ звіт про результати емісії акцій у випадку, передбаченому абз. 3 і 4 п. 48 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію. Подання такого звіту необхідне для внесення до ЄДР відомостей про: номінальну вартість та кількість розміщених акцій, оплачених в інший спосіб, ніж у грошовій формі, із зазначенням виду майна, яке внесено в рахунок оплати акцій, що розміщуються; особу, яка сплатила за розміщені акції іншим способом, ніж у грошовій формі, із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові фізичної особи або найменування юридичної особи (із зазначенням для юридичної особи — резидента — коду згідно з ЄДР, для юридичної особи — нерезидента — коду/номера з торговельного, банківського чи судового реєстру, реєстраційного посвідчення місцевого органу влади іноземної держави про реєстрацію юридичної особи);
- ❖ звіт про оцінку майна у випадку, передбаченому абз. 7 п. 48 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію, зокрема, у разі здійснення оплати акцій в інший спосіб, ніж у грошовій формі.

Наступним елементом юридичного складу, що опосередковує збільшення статутного капіталу АТ, є схвалення державою результатів розміщення акцій. Таке схвалення відбувається шляхом *реєстрації НКЦПФР звіту про результати розміщення акцій*, а при випуску акцій з метою конвертації акцій АТ, що припиняються внаслідок приєднання, в акції АТ, до якого здійснюється приєднання — звіту про результати розміщення (обміну) акцій.

Разом із тим при збільшенні статутного капіталу товариства за рахунок спрямування до статутного капіталу АТ додаткового капіталу у частині емісійного доходу (його частини) та/або спрямування до статутного капіталу прибутку (його частини) звіт про результати розміщення акцій до НКЦПФР для реєстрації не подається (п. 6 розділу I Порядку реєстрації випуску акцій при збільшенні (зменшенні) розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затвердженого рішенням НКЦПФР № 426 від 21 червня 2018 року). Відсутність у юридичному складі такого елемента, як реєстрація НКЦПФР звіту про результати розміщення акцій, обумовлена тим, що розміщення шляхом заміни акцій старої номінальної вартості на акції нової (підвищеної) номінальної вартості здійснюється без укладення договорів з першими власниками. Вважаємо такий підхід законодавця виправданим, оскільки розміщення у даному випадку проводиться шляхом здійснення операцій у системі депозитарного обліку щодо обслуговування процесу зміни номінальної вартості акцій депозитарієм та зберігачами, діяльність яких в якості професійних учасників ринку цінних паперів і так жорстко контролюється державою.

Для проведення реєстрації звіту емітент акцій подає НКЦПФР у 30-денний строк з дня внесення змін до статуту звіт про результати розміщення акцій, а також інші визначені НКЦПФР документи. НКЦПФР протягом 15 днів після отримання від емітента необхідних документів зобов'язана прийняти рішення про реєстрацію звіту або відмову в реєстрації.

Оскільки згідно із ч. 10 ст. 6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» обіг акцій дозволяється після реєстрації НКЦПФР звіту про результати розміщення акцій та видачі свідоцтва про реєстрацію випуску акцій, на етапі реєстрації звіту регулятор робить висновок про достатність юридичних фактів у юридичному складі, що опосередковує збільшення статутного капіталу АТ. Адже залежно від елемента юридичного складу його відсутність, дефектність або недійсність може, як слушно зазначає Г. В. Цепов, не дозволити акціонеру набути весь комплекс прав, внаслідок чого акціонерне правовідношення буде неповним, а емісія — незакінченою [681, с. 128].

Крім того, етап реєстрації звіту про результати розміщення акцій важливий і з точки зору визначення несприятливих наслідків, які повинні настати у випадку порушення процедури емісії акцій [353, с. 198]. Так, у разі порушення вимог законодавства, пов'язаних з розміщенням цінних паперів, визнання емісії цінних паперів недобросовісною чи невідповідності поданих документів вимогам законодавства НКЦПФР відповідно до ч. 3 ст. 35 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» може прийняти рішення про відмову у реєстрації звіту про результати розміщення акцій. У такому випадку емітент акцій зобов'язаний повернути інвесторам гроші (майно, майнові права), що надійшли як плата за розміщені цінні папери.

За відсутності підстав для відмови у реєстрації звіту про результати розміщення акцій НКЦПФР у двотижневий строк з дня реєстрації звіту про результати розміщення акцій видає АТ свідоцтво про реєстрацію випуску акцій (ч. 4 ст. 35 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»). При збільшенні статутного капіталу АТ за рахунок **дода-ткових внесків** шляхом публічного розміщення акцій емітент для завершення юридичного складу зобов'язаний розкрити інформацію, що міститься у звіті про результати публічного

розміщення цінних паперів. В інших випадках реєстрація реєструвальним органом звіту про результати розміщення акцій та/або видача свідоцтва про реєстрацію випуску акцій є завершальним елементом у юридичному складі, що опосередковує збільшення статутного капіталу АТ.

Аналіз практики збільшення статутного капіталу АТ засвідчує, що правове регулювання господарських відносин у цій сфері потребує вдосконалення. *Попри те, що процеси реформування корпоративного законодавства України тривають уже більше двох десятиліть років, вони ще далекі від завершення.* Незавершеність реформ у корпоративному секторі породжує низку проблем, пов'язаних з ефективним правовим регулюванням відносин щодо збільшення статутного капіталу АТ.

По-перше, нагальним питанням, що потребує обов'язкового вирішення, є адаптація чинного корпоративного законодавства України, у т.ч. з питань збільшення статутного капіталу АТ, до права Європейського Союзу. Каталізатором процесів адаптації корпоративного законодавства України до права ЄС може стати Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 року [654] і ратифікована Верховною Радою України 16 вересня 2014 року [536]. Саме Угода про асоціацію повинна стати системоутворюючим правовим документом, який визначатиме основні параметри поступового входження вітчизняної правової системи, у т.ч. корпоративного законодавства, в європейський правопорядок [123, с. 128]. На сучасному етапі адаптація корпоративного законодавства стає не лише інструментом стратегічного зближення з ЄС, а й безпосереднім інструментом забезпечення доступу вітчизняних АТ до інвестиційних ресурсів держав — членів ЄС.

По-друге, досі не вирішеною є проблема оптимального співвідношення приватноправових і публічно-правових елементів у структурі емісійного складу при збільшенні статутного капіталу АТ.

Сучасна правова доктрина виходить із того, що публічно-правові елементи в емісійному складі покликані відповідати регулятивним вимогам захисту ринку [120, с. 30]. Державний контроль за складною процедурою емісії цінних паперів носить публічно-правовий характер і викликаний, принаймні, двома причинами. По-перше, самою природою емісійних цінних паперів, які не володіючи індивідуальними ознаками, випускаються в масовому порядку і невиконання емітентом зобов'язань за ними зачіпає інтереси широкого, практично необмеженого кола осіб. По-друге, такий контроль спрямований на захист прав інвесторів, які є «економічно слабшими учасниками емісійних відносин» [590, с. 87], навіть у тому випадку, коли вони — професійні учасники ринку цінних паперів [699, с. 142–143]. Наявність же приватноправових елементів у емісійному складі спрямована на спонукання АТ та інвесторів до участі у процесі емісії при збільшенні статутного капіталу з урахуванням їх інтересів.

Як показує практика, перенасичення емісійного складу публічно-правовими елементами ускладнює та уповільнює процес акумулювання інвестицій емітентом та проведення інших корпоративних операцій. У зв'язку з цим, на нашу думку, подальший розвиток правового регулювання відносин, пов'язаних зі збільшенням статутного капіталу АТ, повинен рухатись у напрямі зменшення кількості публічно-правових елементів емісійного складу, при забезпеченні врахування інтересів АТ та інвесторів.

По-третє, досі не вирішено проблеми забезпечення прозорості процесу емісії при збільшенні статутного капіталу АТ.

У своєму прагненні до прибутковості інвестицій в емітовані акції інвестор повинен свідомо приймати ризики. У зв'язку з цим, з точки зору інвесторів бажане максимальне розкриття інформації про емітента цінних паперів і про папери, які він пропонує. Кількість розкритої інформації буде відображати вартість цінного паперу. Чим вищий ризик інвестиції, тим нижчою буде її ціна [120, с. 34].

Підбиваючи підсумки, слід наголосити на тому, що у чинному законодавстві України нормативне визначення поняття «формування статутного капіталу АТ» відсутнє, хоча процес формування статутного капіталу є основоположним для створення й діяльності даного виду господарських організацій.

Проведений аналіз дає підстави сформулювати визначення поняття «*формування статутного капіталу АТ*» як внесення грошових та матеріальних внесків до складу майна АТ шляхом оплати першими власниками акцій, які розміщуються при заснуванні АТ або при збільшенні його статутного капіталу.

Ураховуючи значення, яке формування статутного капіталу має для створення і подальшого функціонування АТ в якості суб'єкта господарювання, а також увагу, що її законодавець приділяє формуванню статутного капіталу (регламентація порядку реєстрації випуску акцій при заснуванні АТ, встановлення вимоги оплати засновниками повної вартості придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій та ін.), вважаємо, що необхідно законодавчо закріпити поняття «формування статутного капіталу АТ».

Недосконалість чинного законодавства України, яке регулює питання збільшення статутного капіталу АТ, і відсутність дієвих механізмів захисту прав інвесторів стримує інвестування в акції вітчизняних емітентів. Як наслідок, останнім часом в Україні спостерігається тенденція до скорочення кількості емісій з метою збільшення статутного капіталу АТ.

Подальший розвиток правового регулювання формування статутного капіталу АТ в Україні, на нашу думку, необхідно здійснювати у напрямі його адаптації до права ЄС на основі загальновизнаних європейських стандартів, створення умов для залучення до формування статутного капіталу АТ іноземних інвесторів, у т.ч. шляхом розміщення акцій вітчизняних товариств за межами України, зменшення кількості публічно-правових елементів емісійного складу, вирішення проблеми очищення ринку від АТ з ознаками фіктивності.

◀ РОЗДІЛ 3 ▶

**КОРПОРАТИВНА ПРИРОДА ВІДНОСИН МІЖ
АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ І ЙОГО
АКЦІОНЕРАМИ (ЗАСНОВНИКАМИ)**

**§3.1. Характер відносин між засновниками до державної
реєстрації акціонерного товариства**

Вітчизняне законодавство про АТ у більшості питань запозичило підходи, запропоновані європейським правом: встановило досить жорстку процедуру створення і підтримання статутного капіталу, урегулювало питання корпоративного управління, легітимізувало існування АТ з одним акціонером. Однак у низки моментів, які стосуються АТ, відчутна недостатність правового регулювання — насамперед це стосується відносин між засновниками АТ до державної реєстрації товариства.

Окремі аспекти правового регулювання відносин між засновниками до державної реєстрації АТ неодноразово були в полі зору представників правової науки. Як правило, дослідники не ставили за мету комплексне дослідження даного виду відносин і розглядали тільки окремі сторони даної проблеми. Крім того, частина досліджень, які певним чином стосуються обраної тематики, значною мірою втратила свою актуальність.

Необхідність з'ясування характеру відносин між засновниками АТ до його державної реєстрації продиктована об'єктивною потребою в аналізі даних питань у принципово новому світлі — в контексті активних реформаторських процесів, що проводяться в наш час щодо норм корпоративного законодавства України та інших правових актів, які прямо або опосередковано зачіпають різні аспекти відносин між засновниками АТ.

Дослідження особливостей таких відносин має не тільки теоретичне, а й практичне значення, оскільки надасть змогу встановити їх місце у системі правових відносин, визначити специфіку їх правового регулювання, механізми захисту прав та інтересів суб'єктів цих відносин.

У процесі заснування АТ створення нової господарської організації є результатом юридичного складу [157, с. 25]. Одним із елементів такого складу є юридичний факт державної реєстрації АТ. Саме з моментом державної реєстрації у юридичній літературі, як правило, пов'язується поява нового суб'єкта права, засвідчення законності його існування [265, с. 147].

Відповідно до ст. 58 ГК України АТ як суб'єкт господарювання підлягає державній реєстрації як юридична особа. Згідно з абз. 3 ч. 3 ст. 3 Закону про АТ товариство набуває прав юридичної особи з дати його державної реєстрації в установленому законодавством порядку. При цьому законодавець у ч. 5 ст. 9 Закону про АТ державну реєстрацію відносить тільки до дев'ятого етапу процедури створення АТ. У зв'язку з цим на практиці досить часто виникають питання щодо характеру відносин, які виникають у процесі створення АТ на етапах, які передують державній реєстрації і появі АТ як суб'єкта права.

Відносини, які виникають у зв'язку зі створенням АТ, до його державної реєстрації характеризуються особливим суб'єктним складом. Основними учасниками таких відносин є засновники.

Після заснування АТ його засновники набувають статус учасників (акціонерів). З цього моменту між ними і товариством виникають правовідносини участі, а також інші корпоративні правовідносини. Разом із тим АТ, утворені у процесі реорганізації, не мають засновників, оскільки спосіб їх створення не пов'язаний з процесом заснування нового суб'єкта права. Учасники таких товариств від самого початку

не володіють статусом засновника, а наділені статусом учасника юридичної особи, що реорганізується [353, с. 333].

Дії засновників АТ мають засадниче значення для створення такого товариства як суб'єкта господарювання, виникнення у нього господарської правосуб'єктності. Саме засновники, реалізуючи свої засновницькі права, приймають на етапі заснування АТ доленосні для нього рішення щодо визначення мети і предмета господарської діяльності товариства, затвердження його статуту, формування майнової основи господарської правосуб'єктності, затвердження структури корпоративного управління, формування персонального складу органів товариства та ін. При цьому порушення законодавства, допущені засновниками у процесі створення АТ, можуть мати наслідком його ліквідацію або навіть відмову у державній реєстрації товариства.

Так, на етапі створення АТ порушення законодавства може мати місце, якщо участь у заснуванні товариства беруть особи, які не мають на це права. Аналіз правового статусу засновників АТ дозволяє виключити із кола осіб, наділених засновницькими правами, певні категорії громадян та юридичних осіб [724, с. 11].

Відповідно до ст. 9 Закону про АТ засновниками АТ визнаються держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, а також фізичні та/або юридичні особи, що прийняли рішення про його заснування. Засновниками АТ можуть бути одна, дві чи більше осіб.

Держава, як засновник, при заснуванні АТ може діяти в особі Кабінету Міністрів України, міністерств чи інших органів виконавчої влади, наділених необхідним обсягом господарської компетенції (п. 5 ч. 2 ст. 5, п. 1 ч. 1 ст. 6, пп. «в» п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»).

Органами із засновницькими правами, уповноваженими управляти комунальним майном, які можуть виступати від імені територіальних громад, як засновників АТ, є сільські, селищні та міські ради (п. 30 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [516]), а також місцеві державні адміністрації (п. 1 ст. 19 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» [517]).

На відміну від держави та територіальних громади, які статусу засновника АТ можуть набувати тільки у випадках та порядку, передбачених законом, щодо фізичних та юридичних осіб законодавцем для їх участі у заснуванні АТ застосовується принцип «дозволено все, що не заборонено законом». При цьому фізичні та юридичні особи, які виступають засновниками АТ як суб'єктів господарювання, відповідно до ст. 2 та ч. 2 ст. 79 ГК України визнаються учасниками відносин у сфері господарювання.

Засновниками АТ є тільки ті суб'єкти, які на підставі юридичних норм можуть бути учасниками правовідносин із заснування АТ — носіями засновницьких прав і формалізували своє засновницьке волевиявлення. Проте не завжди суб'єкти, визначені ст. 9 Закону про АТ, можуть бути учасниками відносин по створенню АТ і набувати статусу його засновника. Частиною 2 ст. 79 ГК України передбачено, що цим Кодексом чи іншими законами можуть встановлюватися обмеження щодо заснування та участі в господарських товариствах суб'єктів господарювання або інших осіб.

Так, обмеження на реалізацію засновницьких прав при створенні АТ встановлені щодо:

- ❖ державних підприємств (за винятком будівельних організацій, підприємств будівельної індустрії та будівельних матеріалів, які є засновниками господарських товариств, що здійснюватимуть проектування та перспективне будівництво за кордоном), які не можуть бути засновниками

підприємств будь-яких організаційних форм та видів, господарських товариств, кооперативів (ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» [491]);

- ❖ підприємницьких товариств, учасником яких є одна особа, котрі не можуть бути єдиним засновником АТ (абз. 2 ч. 1 ст. 4 Закону про АТ, ч. 4 ст. 153 ЦК України);
- ❖ юридичних осіб, єдиним учасником яких є одна й та ж особа, котрі не можуть бути засновниками АТ без залучення до заснування товариства інших суб'єктів (абз. 2 ч. 1 ст. 4 Закону про АТ);
- ❖ службовців Національного банку України та їхніх родичів першого ступеня споріднення у частині участі в АТ, які належать до банків, споріднених та афілійованих з банками осіб, у тому числі учасників банківської групи, крім випадків, передбачених законодавством (ч. 2 ст. 65 Закону України «Про Національний банк України» [518]);
- ❖ кредитних спілок, які не можуть бути засновниками АТ — суб'єктів підприємницької діяльності, крім юридичної особи, що здійснює збір, оброблення, зберігання, захист та використання інформації про юридичну або фізичну особу щодо виконання нею кредитного правочину (ч. 4 ст. 3 Закону України «Про кредитні спілки» [513]);
- ❖ громадських об'єднань, які не можуть бути засновниками АТ, діяльність яких не відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та не сприяє її досягненню (п. 2 ч. 2 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» [494]);
- ❖ інших осіб у передбачених законом випадках.

Від обмежень на реалізацію засновницьких прав при створенні АТ слід відрізняти межі здійснення суб'єктами засновницьких прав. На відміну від обмежень, межі права

не виключають окремих правомочностей, а лише стримують уповноважену особу в здійсненні свого суб'єктивного права. Стримують у часі, місці, просторі та за деякими іншими ознаками [621, с. 48].

Відносини між засновниками у процесі створення АТ мають складну правову природу, дослідження якої варто здійснювати через аналіз характеру таких відносин.

Засновники — це особи, з ініціативи яких створюються підприємство чи організація [286, с. 62]. Сучасне законодавство України виходить із того, що для виникнення АТ необхідне волевиявлення засновників, виражене в установленій законом формі, і вчинення ними визначених законом дій зі створення такої господарської організації. Це означає, що ініціатива засновників щодо створення АТ приводить до настання певних правових наслідків за умови, якщо вона проявляється у встановленій законодавцем формі.

Таким чином, відносини між засновниками у процесі створення АТ мають *вольовий характер*, оскільки виникають і реалізуються на основі волевиявлення засновників, обов'язково проходячи крізь їх свідомість і виражаючи їх волю.

При цьому, з метою забезпечення захисту прав та інтересів засновників, законодавцем встановлюється принцип, згідно з яким умови, на яких створюється АТ, визначаються одностановним рішенням засновників, тобто шляхом узгодження волевиявлення усіх засновників. Зокрема, згідно із ч. 3 ст. 10 Закону про АТ рішення з ключових для створення товариства питань (заснування товариства; затвердження оцінки майна, що вноситься засновниками в рахунок оплати акцій товариства; затвердження статуту товариства) вважаються прийнятими, якщо за них проголосували всі засновники АТ.

Такий підхід, законодавця вважаємо виправданим. Адже, як слушно зазначає Г. С. Шапкіна, ніхто не може бути при-

мушений до участі у товаристві на неприйнятних для нього умовах [696, с. 28].

Для забезпечення захисту прав та інтересів засновників у процесі створення АТ відповідно до ч. 3 ст. 9 Закону про АТ також може використовуватися договірний механізм узгодження волі засновників. Так, засновниками може укладатися засновницький договір, у якому визначаються порядок провадження спільної діяльності щодо створення АТ, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання цих акцій, строк і форма оплати вартості акцій, строк дії договору. Попри те, що в такому договорі визначаються основні характеристики АТ, що створюється, засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати реєстрації НКЦПФР звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій.

Вольовий характер відносин між засновниками у процесі створення АТ обумовлений не тільки тим, що вони виникають і реалізуються на основі волевиявлення засновників, але й тим, що держава через видання відповідних норм (Закон про АТ, ГК України та ін.) виражає свою волю щодо появи нових суб'єктів господарювання в організаційно-правовій формі АТ.

Окрім вольового, відносини між засновниками у процесі створення АТ мають *економічний характер*. На етапі створення засновників згуртує спільна мета — виконання необхідних підготовчих дій щодо започаткування нового суб'єкта господарювання — АТ певних параметрів та отримання в подальшому прибутку від його діяльності, а також (у разі включення відповідних положень в установчий документ товариства відповідно до встановленого порядку) і привілеїв за докладені зусилля із заснування товариства [102, с. 408].

При цьому спільним у правовому становищі засновників АТ є і фактична та юридична обтяженість цієї категорії осіб

основним ризиком підприємницьких турбот і невдач [430, с. 32]. Адже не завжди засновникам АТ вдається завершити процедуру створення нового суб'єкта господарювання — учасника суспільного виробництва і отримати заплановані вигоди. З цього приводу А. І. Камінка, свого часу, наголошував, що засновник — ще не акціонер, це і не майбутній акціонер, принаймні, його майбутня роль як акціонера не стосується його засновницької діяльності [260, с. 148].

Про економічний характер даного виду відносин свідчить і їх матеріальний зміст — фактична поведінка засновників АТ з приводу здійснення засновницьких прав та виконання обов'язків, у т.ч. з формування майнової основи господарської правосуб'єктності майбутнього суб'єкта господарського права. Згідно із Законом про АТ кожний засновник товариства повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій (ч. 3 ст. 11), яке повинно бути здійснено до державної реєстрації АТ (ч. 5 ст. 9).

Особливістю відносин між засновниками АТ до його державної реєстрації є *відносний характер* таких відносин, оскільки вони опосередковують взаємовідношення кожного засновника з іншими засновниками у процесі створення АТ. Перелік осіб, між якими можуть виникати такі відносини при створенні конкретного АТ згідно із ст. 9 Закону про АТ визначається рішенням про заснування товариства. Тільки між особами, які прийняли рішення про заснування АТ можуть розміщуватися акції у процесі створення товариства (ч. 4 ст. 9 Закону про АТ). Мало того, придбані акції засновники не можуть відчувувати або обтяжувати зобов'язаннями аж до моменту реєстрації звіту про результати розміщення акцій (абз. 2 ч. 3 ст. 11 Закону про АТ). Таким чином, учасниками відносин між засновниками АТ до його державної реєстрації можуть бути тільки

особи, які прийняли рішення про заснування АТ, а для інших суб'єктів сфери господарювання такі відносини є закритими.

Відносини між засновниками АТ до його державної реєстрації характеризуються наявністю *юридичного змісту*. Юридичний зміст відносин між засновниками АТ до його державної реєстрації становлять суб'єктивні юридичні права та обов'язки засновників АТ, закріплені у Законі про АТ, інших нормативно-правових актах, а також засновницькому договорі (якщо він укладався).

Так, Законом про АТ передбачено права засновників:

- ❖ укласти засновницький договір (ч. 3 ст. 9);
- ❖ голосувати на установчих зборах АТ з кількістю голосів, що відповідає кількості акцій товариства, які підлягають придбанню засновником (абз 2 ч. 1 ст. 10);
- ❖ відмовитись на установчих зборах АТ від створення цього товариства і вимагати повернення внесків, зроблених в рахунок оплати акцій, протягом 20 робочих днів з дати проведення установчих зборів, на яких не було прийнято рішення про затвердження статуту АТ (абз 2 ч. 4 ст. 10);
- ❖ здійснювати всі права, що засвідчуються акціями, крім права їх відчужувати та обтяжувати зобов'язаннями (абз. 2 ч. 3 ст. 11).

При цьому для запобігання зловживань з боку засновників, а також з метою захисту інтересів інвесторів в акції, які емітуватимуться уже АТ, ч. 3 ст. 13 Закону про АТ встановлено заборону закріплення у статуті АТ надання засновникам товариства додаткових прав чи повноважень порівняно з майбутніми акціонерами, які набудуть права власності на акції після державної реєстрації АТ.

Поряд із наданням законодавством засновникам АТ прав, на них Законом про АТ покладаються обов'язки, пов'язані зі створенням товариства, зокрема:

- ❖ провести закрите (приватне) розміщення акцій, установчі збори та здійснити державну реєстрацію АТ (абз 2 ч. 3 ст. 9);
- ❖ оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій (ч. 3 ст. 11);
- ❖ нести солідарну відповідальність за пов'язаними із заснуванням АТ зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації (ч. 1 ст. 12).
- ❖ Неналежне виконання засновниками покладених на них законодавцем обов'язків може мати наслідком:
- ❖ кваліфікацію поведінки засновників як відмови від створення АТ, що є підставою для повернення засновникам внесків (абз. 2 ч. 4 ст. 10 Закону про АТ);
- ❖ прийняття НКЦПФР рішення про відмову в реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій, що є підставою для звернення регулятора до суду з позовом про ліквідацію АТ (абз. 2 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ);
- ❖ відмову у проведенні державної реєстрації АТ (ст. 28 Закону про держреєстрацію);
- ❖ встановлення ознак фіктивності діяльності АТ, що є підставою для звернення до суду про припинення товариства (ст. 55-1 ГК України).

Юридичний зміст відносин між засновниками АТ до його державної реєстрації може конкретизуватися, наприклад: спеціальним законодавством — у разі створення АТ з виключним видом господарської діяльності, засновницьким договором — у разі його укладення, міжнародними договорами — у разі участі у створенні товариства нерезидентів.

Важливе практичне значення при аналізі характеру відносин між засновниками АТ до його державної реєстрації має з'ясування їх місця у системі правовідносин. З цього приводу в науковій літературі думки представників правової науки

різняться. При вирішенні даного питання ми схильні підтримувати вітчизняного законодавця, а також тих науковців, які визначають відносини між засновниками АТ до його державної реєстрації як господарські.

Відповідно до ст. 1 ГК України цей кодекс серед іншого регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації господарської діяльності. Дії засновників АТ зі створення товариства спрямовані на організацію господарської діяльності з використанням певної організаційно-правової форми господарської організації — АТ. Виступаючи засновниками АТ як суб'єкта господарювання, громадяни, громадські та інші організації згідно із ст. 2 ГК України набувають статусу учасників відносин у сфері господарювання. У зв'язку з цим логічним, на нашу думку, буде вважати відносини між засновниками АТ до його державної реєстрації господарськими.

В юридичній літературі неодноразово висловлювалася думка про те, що різновидом господарських відносин є корпоративні відносин [52, с. 9; 106, с. 132–135; 138, с. 28; 140; 300, с. 20; 357, с. 110–117; 711; 720, с. 232].

Корпоративні правовідносини мають свої чіткі межі. У загальному вигляді, моментом їх виникнення є момент державної реєстрації юридичної особи, їх припинення визначається моментом припинення юридичної особи. Відтак, у правовій літературі, висловлюється думка про те, що відносини, які виникають до моменту державної реєстрації, не є корпоративними, а їх учасники не є учасниками корпоративного правовідношення [51; 72, с. 8; 360, с. 239; 606, с. 32]. Такий підхід до визначення моменту виникнення корпоративних правовідносин базується на тому, що до появи юридичної особи неможливе існування корпоративних відносин, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, пов'язаних з відповідною юридичною особою.

На нашу думку, застосування правила про неможливість виникнення корпоративних правовідносин до державної реєстрації юридичної особи щодо АТ є некоректним.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 167 ГК України під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. У даному законодавчому визначенні поняття «корпоративні відносини» акцент зроблено не на господарську організацію, щодо якої особа володіє корпоративними правами, а на конкретні корпоративні права, щодо яких виникають, змінюються та припиняються такі відносини. Такий підхід знаходить своє підтвердження і в судовій практиці з розгляду справ, що виникають з корпоративних відносин, за участю засновників (акціонерів) АТ. Так, президія Вищого господарського суду України у п. 1.11 рекомендацій № 04-5/14 від 28 грудня 2007 року «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» наголошує на тому, що відносини, пов'язані з реалізацією корпоративних прав, посвідчених акціями, є корпоративними [528].

У разі виникнення до державної реєстрації АТ спору між засновниками з приводу реалізації ними прав, які посвідчені акціями, придбаними під час закритого розміщення, описаний спір згідно з п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України [174] вважатиметься таким, що виник із корпоративних відносин.

Згідно із п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ корпоративні права — це сукупність майнових і немайнових прав акціонера — власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні АТ, отримання дивідендів та активів АТ у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами. Відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 11 Закону про АТ до реєстрації звіту про результати розміщен-

ня акцій засновник має всі права, що засвідчуються акціями, крім права їх відчужувати та обтяжувати зобов'язаннями.

Із цього випливає, що засновник, який у процесі створення АТ придбав акції під час їх закритого розміщення, уже до державної реєстрації є носієм корпоративних прав, що засвідчуються акціями, крім права відчужувати та обтяжувати зобов'язаннями такі цінні папери.

Таким чином, ті відносини, які виникають до державної реєстрації АТ між його засновниками з приводу виникнення, зміни, реалізації або припинення корпоративних прав, що засвідчуються акціями створюваного товариства, можуть відповідно до ст. 167 ГК України визнаватися корпоративними.

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

У процесі створення АТ між засновниками виникають відносини, що мають складну правову природу і яким притаманні:

- ❖ особливий суб'єктний склад;
- ❖ вольовий характер;
- ❖ економічний характер;
- ❖ відносний характер;
- ❖ наявність юридичного змісту.

Відносини, що виникають між засновниками АТ до його державної реєстрації, є господарськими. Ті відносини, які виникають між засновниками до державної реєстрації АТ з приводу виникнення, зміни, реалізації або припинення корпоративних прав, що засвідчуються акціями створюваного товариства, є корпоративними, як різновид господарських.

Проведений аналіз характеру відносин між засновниками АТ до його державної реєстрації дає можливість у перспективі говорити про необхідність розширення нормативного визначення поняття корпоративних відносин шляхом викладення ч. 3 ст. 167 ГК України у новій редакції:

«3. Під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, у т.ч. відносини, які виникають між засновниками до державної реєстрації акціонерного товариства з приводу виникнення, зміни, реалізації або припинення корпоративних прав, що засвідчуються акціями створюваного товариства».

§ 3.2. Характер відносин між засновниками (акціонерами) та акціонерним товариством після державної реєстрації акціонерного товариства

Як на рівні правової науки, так і на рівні юридичної практики спостерігається відсутність єдиного підходу до розуміння правової природи відносин між акціонерами та АТ. У зв'язку з цим, по суті, однакові відносини в окремих випадках піддаються різній оцінці з боку науковців, законодавчих та правозастосовних органів, а правовий результат тих чи інших дій суб'єктів права важко піддається прогнозуванню. Усе це істотно знижує ефективність норм господарського права, створює ґрунт для різного роду зловживань і перешкоджає поступовому розвитку економіки України.

Відносини, які виникають між акціонерами та АТ, після набуття таким товариством господарської правосуб'єктності є важливою ланкою у системі господарських правовідносин в корпоративному секторі економіки. Ці відносини, суб'єкти яких тісно між собою пов'язані в майновому та організаційному плані, за своєю правовою природою утворюють складну систему взаємозв'язків.

На складний характер відносин між акціонерами та АТ ще у ХІХ столітті звертав увагу засновник теорії корпоративних правовідносин Отто фон Гірке. Відносини, які виникають між корпорацією та особами, що входять до її складу, німецький вчений поділяв на три види.

Перший вид — позакорпоративні відносини, в сфері яких діє індивідуальне право. Відносини між корпорацією і членом такі самі, як між корпорацією і третіми особами.

Другий вид — корпоративні відносини. Зовні вони є складовою частиною корпоративної юридичної сфери, зсередини — входять до сфери панування корпоративної влади

і відповідно підлягають розпорядженню корпорацією (союзом осіб), що не заважає їм бути дійсно юридичними відносинами: корпоративний порядок, саме тому, що він є порядком юридичним, встановлює не тільки між членами, а й між членами та цілим відносини взаємності, що проявляються у взаємних правах та обов'язках.

Третій вид — змішані відносини, частина яких знаходиться всередині корпоративної сфери, а інша частина — поза нею. Корпорація та її члени одночасно можуть перебувати у відносинах пов'язаності між об'єднанням і його членами та у самостійних відносинах відокремлених осіб, внаслідок чого соціальне право переплітається з правом індивідуальним, а в публічних корпораціях — публічне з приватним [13, с. 512–534].

В умовах реформування корпоративного законодавства України особливий науковий інтерес викликає правовий аналіз тієї частини відносин між акціонерами та АТ, яку сучасна правова доктрина відносить до корпоративних відносин.

Поява АТ як суб'єкта права збігається за часом з його вступом у корпоративні правовідносини із засновниками, які у процесі створення товариства стали власниками акцій — акціонерами. При цьому після державної реєстрації АТ як юридичної особи правовий статус його засновників «вирівнюється» із правовим статусом інших акціонерів, які не брали участі у заснуванні акціонерної компанії [361, с. 128].

Законодавче визначення поняття корпоративних відносин закріплено у ГК України. Так, згідно із ч. 3 ст. 167 ГКУ під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав.

Тобто, до корпоративних, на думку законодавця, належать відносини, об'єктом яких є корпоративні права. У свою чергу, нормативне визначення об'єкта корпоративних відносин

міститься у ч. 1 ст. 167 ГК України, згідно з якою корпоративні права — це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Оскільки жодних інших ознак для кваліфікації відносин як корпоративних законодавець не дає, досить часто неоднозначність у визначенні правової природи та кола корпоративних відносин призводить до проблем у судовій та правозастосовній практиці при визначенні підвідомчості спорів, що виникають із корпоративних відносин, при застосуванні норм корпоративного права у сфері господарювання та інших сферах суспільного життя. Зазначене вимагає теоретичного осмислення правовою наукою суті корпоративних відносин.

Відсутність чітких нормативних ознак корпоративних відносин у чинному законодавстві України спонукає дослідників цієї проблематики до спроби надати пояснення правової природи даного виду відносин, озвучити своє бачення структури та змістовного наповнення цієї правової категорії. Наразі у правовій науці сформувалось кілька підходів щодо правової природи корпоративних відносин та їх місця у системі правовідносин.

Представниками *першого підходу* обґрунтовується *цивільна природа корпоративних відносин*. Аргументуючи належність таких відносин до сфери правового регулювання цивільного права, прихильники даного підходу разом з тим розходяться у поглядах на характер корпоративних відносин.

Частина вчених обґрунтовує належність корпоративних відносин до одного із традиційних для цивільного права

виду відносин — речових (С.А. Зінченко, В. В. Галов [236, с. 101–104], В. К. Сперанський [616, с. 51]) або зобов'язальних (Н. С. Кузнецова [333], Н. С. Глусь [160, с. 5]; В. І. Цікало [686, с. 163–164], В. В. Прохоренко [553, с. 130–131]).

Інші прихильники цивілістичної доктрини розкривають правову природу корпоративних відносин, характеризуючи їх як особливий вид цивільних правовідносин, що існує поряд з речовими і зобов'язальними цивільними правовідносинами (І. В. Спасибо-Фатєєва [609, с. 18–20], Є. О. Харитонов [672, с. 189], О. І. Харитонova [673, с. 189], Д. В. Ломакін [349, с. 7, 27–29], Н. В. Козлова [284, с. 24–245; 285, с. 110–115], В. А. Белов [304, с. 207–214], П. В. Степанов [620, с. 9], Р. Р. Ушницький [660, с. 8], С. І. Анісімова [35, с. 18]).

Окремі представники цивільно-правової науки взагалі не відносять корпоративні відносини ні до речових, ні до зобов'язальних, ні до окремого виду цивільних відносин. Натомість сутність корпоративних відносин вони розкривають через сукупність різних прав і секундарний або акцесорний характер окремих прав, наданих акціонеру (О. Б. Бабаєв [46; 47, с. 8]), через співвідношення з іншими категоріями «догми цивільного права» [619, с. 27], при цьому не досягаючи якої-небудь чіткості у визначенні природи таких відносин (Н.Н. Пахомова [414, с. 51–76], О. Б. Сердюк [585, с. 44]).

Представники *другого підходу* обґрунтовують належність корпоративних відносин до сфери правового регулювання *господарського (підприємницького) права*. До науковців, у працях яких аргументується господарсько-правова природа корпоративних відносин, належать: С. В. Батрин [52, с. 7], О. М. Вінник [108, с. 14], О. В. Гарагонич [140; 301, с. 14–23], О. С. Зоріна [241, с. 17–18], В. М. Коваль [278, с. 122], І. В. Лукач [357, с. 101–117], О. М. Переверзєв [416, с. 5], Д. І. Погрібний [436, с. 11], А. В. Смітюх [602, с. 93–114; 603, с. 95],

А. В. Сороченко [606, с. 7], О. Климчук, Т. Христюк [276, с. 50], Б. В. Шуба [711, с. 621–622], В. С. Щербина [721, с. 13] та ін. При цьому автори, які розглядають корпоративні відносини з господарсько-правових позицій, розходяться у визначенні їх правової природи.

Так, О. М. Переверзев визначає корпоративні відносини як внутрішні організаційно-господарські відносини, що складаються в процесі управління господарською діяльністю між корпоративними суб'єктами господарювання і суб'єктами організаційно-господарських повноважень — засновниками (учасниками) і уповноваженими ними органами [416, с. 5].

Натомість С. В. Батрин відносить корпоративні відносини до речових відносин, виникнення та існування яких обумовлене реалізацією власником (засновником, учасником, акціонером господарського товариства) правомочностей володіння, користування та розпорядження майном посередництвом участі в корпоративному господарюванні [52, с. 7].

В. С. Щербина вважає корпоративні відносини поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених організаційно-господарських та майново-господарських відносин [721, с. 13]. Аналогічної позиції притримується й А. В. Сороченко, визнаючи корпоративні відносини як особливі майново-організаційні відносини, що мають господарсько-правовий характер і виникають, змінюються та припиняються внаслідок набуття, реалізації та припинення суб'єктами таких відносин корпоративних прав і обов'язків після створення та в процесі функціонування, припинення корпорацій, управління ними [606, с. 7].

О. М. Вінник, визначаючи комплексний характер корпоративних відносин, наполягає на віднесенні їх до господарських (як різновиду останніх). При цьому, відзначаючи переважаючу роль в корпоративних відносинах (як їх консолідуючого ядра) господарських відносин, вона все ж таки

припускає щодо них можливість наявності (в певних випадках) елементів (ознак) відносин іншої галузевої належності — трудових, цивільних, адміністративних, земельних, фінансових та інших [108, с. 14–15].

Представниками *третього підходу* обґрунтовується *комплексний характер* корпоративних відносин (О. Р. Кібенко [270, с. 40–46], В. М. Кравчук [322, с. 8–9], І. С. Шиткіна [306, с. 31–55]). Основна ідея даного підходу зводиться до того, що зміст корпоративного правовідношення становлять права та обов'язки різної галузевої приналежності: цивільні, адміністративні, фінансові, трудові тощо.

Так, І. С. Шиткіна наголошує на тому, що корпоративні правовідносини становлять окрему групу врегульованих правом суспільних відносин, які не «вписуються» в традиційно існуючу класифікацію цивільно-правових відносин. Корпоративні правовідносини, на її думку, є комплексними правовідносинами, що становлять сукупність майнових і тісно пов'язаних з ними немайнових — організаційно-управлінських відносин [306, с. 31–55].

О. Р. Кібенко, підтримуючи ідею комплексного характеру корпоративних правовідносин, поділяє їх на внутрішні (виникають всередині господарського товариства) та зовнішні (виникають у процесі здійснення господарським товариством підприємницької діяльності). Якщо внутрішні корпоративні правовідносини, на її думку є приватноправового характеру, то зовнішні можуть бути як приватноправового (цивільні, трудові), так і публічно-правового характеру (адміністративні, фінансові, кримінально-правові та ін.) [270, с. 40–46].

В. М. Кравчук, взагалі заперечує можливість визначення правової природи корпоративних відносин, як таких, з огляду на їх комплексний зміст. У свою чергу, правова природа окремих видів корпоративних відносин, на його думку, може мати зобов'язальний, управлінський, трудовий, фінансовий

та інший характер [322, с. 8–9]. З цього приводу В. С. Щербина слушно зауважує про помилковість ототожнення правової природи корпоративних відносин з галузевою приналежністю норм, що їх регулюють [722, с. 234].

В останні роки робляться спроби сформувати *четвертий підхід* до визначення правової природи корпоративних відносин шляхом обґрунтування їх належності до сфери *адміністративного права*. Наприклад, С. Т. Гончарук і А. Ю. Нашинець-Наумова виділяють такий вид відносин, як адміністративно-корпоративні відносини [164, с. 39–40]. Однак ідея зазначених вище авторів пояснити правову природу корпоративних відносин з позицій науки адміністративного права підтримки у правовій науці поки що не знаходить.

Кожен із наведених підходів має як свої сильні, так і слабкі сторони. На нашу думку, на даному етапі розвитку корпоративного права найбільш обґрунтованим є підхід, згідно з яким корпоративні відносини, у т.ч. відносини між акціонерами та АТ, мають господарсько-правову природу.

Віднесення корпоративних відносин між акціонерами та АТ до господарських, як показує аналіз законодавства і переконливо доводиться у юридичній літературі представниками науки господарського права [106, с. 132–135; 721, с. 13], може бути обґрунтовано:

- ❖ належністю АТ до суб'єктів господарювання (зокрема господарських організацій) та відповідно — складових елементів господарської системи країни;
- ❖ урегульованістю даних відносин за допомогою переважно господарсько-правових норм;
- ❖ поєднанням в корпоративних відносинах між акціонерами та АТ *майнових* (оплата акціонерами акцій, викуп АТ власних акцій, господарське використання майна товариства, зміна його статутного капіталу та ін.) та *організаційних*

(процедура створення АТ, управління товариством, відносини з уповноваженими державними органами з питань контролю за діяльністю АТ) *елементів*, що притаманно для господарських відносин;

- ❖ поєднанням *приватних і публічних* механізмів нагляду і контролю з боку держави у сфері корпоративних відносин;
- ❖ суб'єкти таких відносин в більшості випадків *не автономні і нерівноправні* (акціонери беруть участь в управлінні АТ, формуванні його волі як суб'єкта права або контролюють його діяльність; у визначених Законом про АТ випадках акціонер може вимагати обов'язкового викупу товариством належних йому акцій; окремих акціонер зобов'язаний виконувати рішення загальних зборів акціонерів, навіть якщо він голосував проти їх прийняття);
- ❖ притаманністю даним відносинам ознак залежності, контролю, підпорядкування меншості більшості.

За своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених *організаційно-господарських* та *майново-господарських* відносин, що існують у нерозривній єдності, і в силу цього не можуть бути предметом регулювання різних галузей права — цивільного і господарського [721, с. 13].

До *організаційно-господарських* відносин у складі корпоративних відносин між акціонерами та АТ можна віднести відносини щодо:

- ❖ управління АТ у порядку, визначеному статутом товариства;
- ❖ реалізації права акціонерів одержувати інформацію про діяльність АТ;
- ❖ дотримання акціонерами статуту, інших внутрішніх документів АТ;
- ❖ виконання рішень загальних зборів АТ, інших органів товариства;

- ❖ виконання обов'язку щодо нерозголошення комерційної таємниці та конфіденційної інформації про діяльність товариства.

Майново-господарськими відносинами у складі корпоративних відносин між акціонерами та АТ є відносини щодо:

- ❖ виконання зобов'язань перед АТ, пов'язаних з майновою участю (наприклад, оплата акцій, придбаних у процесі їх розміщення товариством);
- ❖ викупу АТ акцій;
- ❖ розподілу прибутку АТ і одержання його частини (дивідендів);
- ❖ конвертації привілейованих акцій певного класу у привілейовані акції іншого класу, прості акції або інші цінні папери;
- ❖ відчуження акціонером акцій (наприклад, значного чи контрольного пакета акцій);
- ❖ отримання у разі ліквідації АТ частини його майна або вартості частини майна товариства.

Проведене дослідження дає підстави зробити такі висновки.

Корпоративні відносини, у т.ч. відносини між акціонерами та АТ, мають господарсько-правову природу.

Корпоративні правовідносини є різновидом господарських правовідносин.

У сучасних умовах сфера корпоративних відносин постійно розвивається і розширюється, особливо та її частина, учасниками якої є акціонери та АТ. Такі реалії вимагають і постійного розвитку правового регулювання відносин між акціонерами та АТ. З огляду на господарсько-правову природу корпоративних відносин між акціонерами та АТ вважаємо, що системне врегулювання таких відносин повинно здійснюватися в рамках актів господарського законодавства, і насамперед ГК України. Подолання існуючих кодифікаційних

.....

суперечностей і неузгодженостей між ГК України і ЦК України у регулюванні корпоративних відносин, на нашу думку, варто здійснювати шляхом перерозподілу регулятивних функцій на користь ГК України.

Корпоративні відносини, у т.ч. відносини між акціонерами та АТ, в сучасних умовах об'єктивно потребують адекватного правового врегулювання з метою їх упорядкування і розвитку. Для створення умов системного врегулювання корпоративних відносин вважаємо за доцільне розширення доктринального поняття господарських відносин за рахунок його доповнення корпоративними відносинами.

§ 3.3. Вплив конфлікту інтересів засновників (акціонерів) та акціонерного товариства на обсяг господарської правосуб'єктності акціонерного товариства

Конфлікт інтересів акціонерів і АТ — відносно нове явище для вітчизняної правової науки та економіки. Його поява обумовлена значним розповсюдженням у сфері господарювання господарських організацій, утворених в організаційно-правовій формі АТ. При цьому проблема конфлікту інтересів акціонерів та АТ ускладнюється тим, що в Україні виникнення переважної більшості вищеназваних суб'єктів корпоративних відносин носило штучний характер і було наслідком процесів масової приватизації та корпоратизації державних підприємств.

На сучасному етапі дослідження проблеми конфлікту інтересів акціонерів та АТ в тих чи інших аспектах привертають увагу багатьох представників правової та інших наук. Разом із тим слід зауважити, що у правовій науці комплексно ця проблема не досліджувалася, а лише аналізувалися окремі питання правової природи конфлікту інтересів, а також правові механізми, що сприяють запобіганню або вирішенню таких конфліктів між акціонерами та товариством. Так, на загальнотеоретичному рівні проблему конфлікту інтересів досліджували С. В. Бобровник [70], Д. І. Дєдов [188], В. С. Жеребін [218], Т. В. Худойкіна [681], П. О. Астахов [42] та ін. Окремі аспекти запобіганню або вирішення конфлікту інтересів акціонерів та АТ аналізували М. К. Богуш [72], О. М. Вінник [102; 104], М. О. Мазо [364], Ю. В. Хорт [680], О. А. Воловик [114], Ю. М. Жорнокуй [221; 222; 223], С.Ю.Серьогін[588],Є.М.Єфіменко,В.А.Лаптев[212],А.Р.Андрєєва [33], О. В. Шимбарєва [707], О. Д. Осинівський [411], О. А. Кузнєцов [332] та ін.

Проте, незважаючи на численні публікації з окресленої тематики, ця проблема залишається до кінця не вирішеною і потребує подальшого наукового дослідження, у т.ч. у зв'язку із запланованим масштабним оновленням господарського законодавства, зокрема законодавства про АТ.

Корпоративні відносини, які виникають у зв'язку зі створенням, діяльністю та припинення АТ, є сферою, в якій взаємодіють насамперед інтереси акціонерів та самого товариства. У процесі господарської діяльності АТ його акціонери і сама господарська організація вчиняють дії, спрямовані на реалізацію їх інтересів.

Оптимальність реалізації господарсько-правових норм у сфері корпоративних відносин за участю акціонерів і АТ багато в чому залежить від того, наскільки повно та збалансовано будуть враховані й забезпечені за допомогою права інтереси цих суб'єктів. Саме ця обставина є вирішальною в попередженні численних конфліктів, що виникають у разі колізії, конкуренції, різкого протистояння інтересів зазначених учасників корпоративних відносин.

У вітчизняному корпоративному секторі зберігаються системні протиріччя, які не дозволяють реалізувати повною мірою потенціал, закладений в основі функціонування акціонерних товариств. Несприятливі тенденції в діяльності АТ проявляються насамперед у нерозвинутості і низькій ефективності процедур, які регламентують діяльність АТ, а також його взаємовідносини з акціонерами. Вказані проблеми призводять до виникнення конфлікту інтересів, який виражається у зловживанні акціонерами належними їм корпоративними правами та у створенні товариством перешкод акціонерам у реалізації цих прав.

З'ясування сутності конфлікту інтересів акціонерів і АТ багато в чому залежить від підходів до визначення понять «інтерес» та «конфлікт», а також їх співвідношення із суміжними категоріями.

Інтерес — це загальнонаукова категорія, що є предметом дослідження у юриспруденції, філософії, соціології, психології, економіці та ін. Кожна наука розглядає цю категорію у контексті власного предмета, методології, завдань тощо. Представники правової науки досить широко оперують терміном «інтерес» як в теорії права, так і в галузевих правових науках.

Термін «інтерес» набув значного поширення й у вітчизняному законодавстві, у т.ч. господарському. Так, цей термін неодноразово вживається в ГК України, Законі про АТ, Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [541], Законі України «Про господарські товариства» та багатьох інших нормативно-правових актах. Попри це нормативне визначення інтересу в законодавчих актах України не дається.

Етимологічний зміст слова «інтерес» включає: а) увагу до кого-, чого-небудь, зацікавлення кимось, чимось; цікавість, захоплення; б) вагу; значення; в) те, що найбільше цікавить кого-небудь, що становить зміст чийось думок і турбот; г) прагнення, потреби; д) те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чийось прагненням, потребам; вигоду, користь, зиск [598, с. 37].

У загальносоціологічному значенні категорія «інтерес» розуміється як об'єктивно існуюча і суб'єктивно усвідомлена соціальна потреба, як мотив, стимул, збудник, спонукання до дії; у психології — як ставлення особистості до предмета, як до чогось для неї цінного, такого, що притягує.

В юридичних актах термін «інтерес», враховуючи його як етимологічне, так і загальносоціологічне, психологічне значення, вживається у широкому чи вузькому значенні як самостійний об'єкт правовідносин, реалізація якого задовольняється чи блокується нормативними засобами [565].

Щодо категорії «інтерес», одним із найбільш вживаних у нормативно-правових актах термінів є «охоронюваний законом інтерес».

Досліджуючи взаємозв'язок інтересу з іншими правовими явищами і категоріями, вчені зазначають, що інтерес, який охороняється законом, — це правовий засіб реалізації та захисту інтересу, що реалізується поза рамками суб'єктивного права. Однак у інтересу, що охороняється законом, аналогічні (як у суб'єктивного права) передумова і мета — фактичний інтерес. Отримавши опору в нормах права, останній перетворюється на інтерес, що охороняється законом (або юридичний (правовий) інтерес) [71, с. 36; 233, с. 21].

Офіційне тлумачення поняття інтересу, який підлягає захисту, надано в Рішенні Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 року № 1-10/2004, яким визначено, що охоронюваний законом інтерес треба розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони для задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності та іншим загальноправовим засадам [565].

Охоронюваний законом інтерес перебуває під захистом не тільки закону, а й об'єктивного права у цілому. Види і зміст охоронюваних законом інтересів, що перебувають у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «права», як правило, не визначаються у статтях закону, а тому фактично є правоохоронюваними [565]. Поняття «охоронюваний законом інтерес» у всіх випадках вживання його у законах України у логічно-смісловому зв'язку з поняттям «право» має один і той же зміст [487]. Разом із тим у випадках, коли інтерес не підлягає охороні ані законом, ані правом, законодавець завжди прямо про це зазначає [565].

Інтереси, що виникають у сфері корпоративних відносин в акціонерів та АТ, у юридичній літературі називають корпоративними. При цьому корпоративні інтереси АТ відносять до загальних, а акціонерів — до індивідуальних [102, с. 408; 114, с. 8].

З приводу змістовного наповнення поняття «інтереси акціонерів» у правовій науці спостерігається відсутність єдності.

Так, на думку О. М. Роднової, інтерес акціонера полягає в збереженні товариства у такому виді, який дозволяв би останньому займатися підприємницькою діяльністю і досягати певних економічних результатів [566, с. 14].

І. В. Спасибо-Фатєєва вважає, що інтерес акціонерів як власників акцій полягає в настільки ефективному управлінні капіталом, при якому він приносив би достатню кількість прибутку, від чого безпосередньо залежить не тільки одержання дивідендів по акціях, а й їх ринкова ціна, що є важливим для акціонера при реалізації ним свого повноваження щодо розпорядження акціями [614, с. 316].

Ю. В. Хорт до законних інтересів акціонерів, що реалізуються через статутний капітал, відносить: а) інтерес у розподілі акцій відповідно до дійсної вартості вкладів, внесених до капіталу; б) інтерес у збереженні частки в статутному капіталі (захист від її розмивання); в) інтерес у збереженні первісно інвестованого до товариства капіталу, його прирості та отриманні дивідендів; г) інтерес в обмеженні відповідальності за боргами товариства [680, с. 11].

О. С. Іоффе свого часу зазначив, що інтереси, які отримують юридичний захист, створюють субстанцію прав [247, с. 556]. Подальший розвиток дана теза набула у роботах М. К. Богуш, в яких досліджуються інтереси учасників корпоративних відносин. На її думку, роль фактору, який об'єднує інтереси всіх акціонерів та робить їх схожими, відіграють корпоративні права. Саме вони визначають спрямованість інтересів акціонерів [72, с. 8].

Виходячи з цього, до інтересів акціонерів, які пов'язані з участю в АТ, М. К. Богуш відносить: 1) інтерес в отриманні певної частки прибутку (дивідендів) корпорації; 2) інтерес в управлінні корпорацією, що зумовлює можливість встановлення контролю над майном корпорації; 3) інтерес в отриманні частки активів корпорації у випадку її ліквідації; 4) інтерес в отриманні інформації про діяльність корпорації; 5) інтерес в отриманні доходу внаслідок відчуження акціонерами/учасниками корпорації своїх акцій/частки в статутного капіталі [73, с. 104].

Попри схожість, індивідуальні інтереси акціонерів, як правило, відрізняються суперечливістю, а нерідко й конфліктністю, оскільки спрямовуються на пошук і використання або створення шляхів і засобів для задоволення різних за обсягом і змістом потреб та відрізняються різними мотивами у таких бажаннях і прагненнях. Не можуть бути завжди тотожними інтереси власника однієї акції та інтереси держателя контрольного пакету акцій, лабільні інтереси міноритарного (дрібного) акціонера, стратегічні інтереси АТ у цілому тощо [565].

Щодо загальних корпоративних інтересів (інтересів АТ) у юридичній літературі ситуація ще складніша. Деякими вченими навіть заперечується можливість існування інтересів АТ в сфері корпоративних відносин.

Так, А. В. Бежан стверджує, що в АТ відсутня власна воля і власні інтереси щодо акціонерів, оскільки тільки акціонери мають інтереси і саме вони формують волю створеного ними АТ. АТ ним характеризується як суб'єкт, наділений автономною волею і самостійними інтересами тільки щодо третіх осіб — учасників цивільного обороту, але не щодо акціонерів. Правосуб'єктність АТ слід, на його думку, визнавати виключно для цілей участі у цивільному обороті [56, с. 7].

З таким підходом ми погодитись не можемо. Про хибність тези щодо відсутності самостійних інтересів АТ у сфері кор-

поративних відносин свідчить аналіз законодавства, судової практики і юридичної літератури.

Так, інтереси АТ як самостійного суб'єкта господарських правовідносин виокремлюються законодавцем у нормах Закону про АТ. Зокрема, у ч. 5 ст. 47 Закону про АТ передбачається право наглядової ради у разі, якщо цього вимагають інтереси АТ, прийняти рішення про скликання позачергових загальних зборів акціонерів з повідомленням про проведення таких зборів та порядок денний за скороченою (15 днів) і спрощеною процедурою.

Крім того, інтереси товариства втілюються у відповідні функції інституту організаційно-правової форми АТ, а згодом, закріплюючись за допомогою комплексу правових (юридичних) засобів, втілюються у певних елементах структури організаційно-правової форми товариства [314, с. 11].

Хоча в АТ і домінує своєрідний інтерес, що, з одного боку, є віддзеркаленням інтересів всіх або більшості засновників та учасників товариства (груповим інтересом), а з другого — інтересів однієї особи — товариства, проте інтерес АТ не можна беззастережно ототожнювати з інтересами його акціонерів. Так, АТ як суб'єкт господарювання заінтересоване не лише у власній майновій стабільності, а й у вдосконаленні виробництва як умови забезпечення конкурентоспроможності на ринку, що зазвичай забезпечується за рахунок прибутку товариства. Рівночасно акціонери товариства можуть бути заінтересовані переважно у спрямуванні прибутку на виплату дивідендів. Зазначена обставина свідчить про необхідність розмежування інтересів акціонерів та інтересів АТ як самостійного суб'єкта господарських правовідносин [102, с. 409].

Дослідження, проведене Конституційним Судом України, також свідчить, що легітимний інтерес АТ не є простою сукупністю законних інтересів його акціонерів [565].

У сфері корпоративних відносин інтереси акціонерів та АТ досить часто не збігаються, а іноді й суперечать одне одному.

Відмінність інтересів АТ (загальнокорпоративних) від інтересів його акціонерів (індивідуальнокорпоративних) зумовлює необхідність вирішення питання щодо пріоритету тієї чи іншої категорії інтересу у випадках їх колізії. У господарських товариствах класичного типу (таких, що діють у складі двох і більше осіб) зазвичай домінують спільні інтереси колективу учасників або їх більшості, які в ідеалі повинні збігатися із загальним корпоративним інтересом, а у товаристві однієї особи — інтерес засновника товариства та його єдиного учасника. У разі ж, якщо при реалізації приватних інтересів засновників, учасників, самого товариства зачіпаються публічні інтереси, зазвичай, діє пріоритет останніх [102, с. 409]. Пояснюється це тим, що у господарсько-правових нормах, як і у відповідних правовідносинах, відображаються не тільки економічні інтереси окремих учасників господарської діяльності, а й загальний економічний інтерес суспільства [239, с. 60].

Проте досить рідко інтереси акціонерів та АТ, як учасників корпоративних відносин, вдається гармонізувати для досягнення спільної мети. Як наслідок, протилежність інтересів власників акцій та товариства або конкуренція схожих інтересів (наприклад, інтересів мажоритарних та міноритарних акціонерів) обумовлюють виникнення конфлікту інтересів.

На практиці протилежність (конкуренція) інтересів акціонерів і АТ в сфері корпоративних відносин сама по собі не призводить до яких-небудь правових наслідків. Але як тільки носії різних інтересів вчиняють дії, спрямовані на реалізацію їх інтересів, на досягнення цілей, відмінних від цілей інших учасників корпоративних відносин, виникає конфлікт, тобто зіткнення, серйозні розбіжності, протиборство сторін [411, с. 25].

Етимологічний зміст слова «конфлікт» включає: а) зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; б) серйозні розбіжності; в) гостру суперечку [598, с. 274].

Категорії «конфлікт», як правовому явищу, притаманні такі сутнісні характеристики:

- ❖ конфлікт порушує або перешкоджає суб'єктам реалізувати свої інтереси;
- ❖ конфлікт завжди має двосторонній характер, який, як правило, характеризується асиметрією суб'єктів, наявністю домінуючої та підпорядкованої сторони;
- ❖ передумовою виникнення конфлікту є соціальні протиріччя (порушення заборон, невиконання зобов'язань, зловживання правами, відсутність взаємоповаги до іншої сторони, недобросовісна конкуренція тощо);
- ❖ залежно від походження та змістовно-функціональних особливостей конфлікт може сприяти стабілізації суспільства, розвитку нових суспільних відносин або призводити до дестабілізації, деструкції; конфлікт є процесом, що має суб'єктивно-об'єктивний характер, де суб'єктивною складовою є поведінка суб'єктів, а об'єктивною — соціальні протиріччя [69, с. 180–181].

Ситуація конфлікту завжди тісно пов'язана з різними інтересами сторін, оскільки в основі конфлікту лежать, як правило, несумісні або протилежні інтереси [731, с. 17].

Конфлікт, що виникає внаслідок зіткнення протилежних інтересів або конкуренції подібних інтересів суб'єктів право-відносин прийнято називати конфліктом інтересів.

Загалом проблема конфлікту інтересів носить комплексний, міжгалузевий характер, охоплюючи відносини в сфері господарського, цивільного, кримінального, адміністративного, фінансового, конституційного права тощо, а також у сфері судочинства.

Комплексний характер цієї проблеми з т.ч. зору права пов'язаний з тим, що «фактично будь-який юридичний конфлікт є конфліктом інтересів» [106, с. 59].

Поняття «конфлікт інтересів» є усталеним у зарубіжному акціонерному праві [104, с. 6]. Часто вживається цей термін і в нормативних актах ЄС [198; 199 та ін.], у відповідність з положеннями яких наша країна зобов'язалась привести свої закони та інші нормативно-правові акти згідно з Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписаною 27 червня 2014 року [654] і ратифікованою Верховною Радою України 16 вересня 2014 року [536].

Останнім часом термін «конфлікт інтересів» набуває широкого застосування і в законодавстві України, у т.ч. нормативно-правових актах, що регулюють діяльність АТ. Так, у вітчизняному законодавстві про АТ термін «конфлікт інтересів» вживається:

- ❖ щодо посадових осіб АТ у разі розбіжності між особистими інтересами посадової особи або пов'язаних з нею осіб та її посадовими (професійними) обов'язками діяти у найкращих інтересах товариства [481, п. 3.3.2];
- ❖ у контексті обставини, за наявності якої виключаються взаємовідносини АТ з аудиторською фірмою [561],
- ❖ як явище, якому необхідно запобігати при провадженні професійної діяльності на фондовому ринку [348];
- ❖ як умова, за наявності якої працівник НКЦПФР не може здійснювати нагляд за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів АТ, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах АТ [465];
- ❖ як явище, на попередження виникнення якого корпоративний секретар АТ повинен вживати, в межах компетенції, відповідних заходів [480, п. 4.1].

Започаткування використання в законодавчій практиці терміна «конфлікт інтересів» цілком виправдане і дає змогу регулювати більш широкий спектр відносин, у яких має місце не порушення, а протистояння законних інтересів їх учасників [106, с. 62].

На жаль, використовуючи термін «конфлікт інтересів» у нормативно-правових актах, що регулюють діяльність АТ, законодавець зазвичай оперує цим терміном у вузькому значенні або взагалі не дає його визначення. А в базовому для АТ нормативно-правовому акті — Законі про АТ — цей термін з'явився тільки з 2018 року (п. 8 ч. 1 ст. 56-1).

Аналіз легальних визначень терміна «конфлікт інтересів», наявних в інших нормативно-правових актах [482, п. 8 ч. 1 ст. 1; 485, п. 8 ч. 1 ст. 2; 489, п. 4 ч. 2 ст. 114; 503, абз. 12 ч. 1 ст. 1; 541, ч. 3 ст. 42], свідчить, що законодавцем використовується підхід, на підставі якого під конфліктом інтересів розуміють розбіжності (суперечності) між особистими інтересами суб'єкта і його професійними (службовими) обов'язками (з якими корелюються інтереси особи, організації, певного кола осіб, публічні інтереси).

Такий підхід, на нашу думку, необґрунтовано звужує поняття конфлікту інтересів. Наприклад, конфлікт інтересів акціонерів та АТ, конфлікт інтересів мажоритарних та міноритарних акціонерів на практиці, як правило, не опосередковується професійними (службовими) відносинами. Відтак, визначення конфлікту інтересів повинно враховувати не тільки проблему конфлікту між особистими і професійними інтересами у одного суб'єкта, але й охоплювати конфлікти між інтересами різних суб'єктів, які не опосередковуються професійними (службовими) відносинами.

Специфіка конфлікту інтересів акціонерів і АТ пов'язана з високим ступенем конфліктності відносин, що виникають у процесі взаємодії АТ з акціонерами, при реалізації ними своїх корпоративних прав. Досить часто проблема сучасних

конфліктів інтересів в АТ викликана відсутністю розуміння важливості юридичного закріплення дружніх домовленостей між акціонерами щодо сумісного ведення бізнесу та відсутністю чітких і прозорих «правил гри» у товаристві. Як тільки господарська діяльність АТ стає ефективною і приносить прибуток понад очікуваного, конфлікт інтересів акціонерів і АТ виникає майже одразу.

З появою в незалежній Україні кількох десятків тисяч АТ, акції яких у процесі приватизації було розподілено між мільйонами акціонерів, все більшого поширення набуває такий вид конфлікту інтересів акціонерів та АТ, як корпоративні конфлікти.

Щодо співвідношення конфлікту інтересів та корпоративних конфліктів між науковцями відсутня єдність. Так, одні вчені вважають, що конфлікт інтересів і корпоративний конфлікт співвідносяться як підстава (джерело виникнення) і наслідок [210, с. 21; 222, с. 107].

На нашу думку, більш обґрунтованою є думка вчених, які визначають корпоративний конфлікт як різновид конфлікту інтересів [104, с. 6; 413, с. 9–12]. При цьому конфлікти інтересів є родовим поняттям, що може виникати щодо будь-яких учасників корпоративних відносин, за участю двох/кількох осіб і навіть щодо однієї особи — так звані внутрішньоособистісні конфлікти, пов'язані з виконанням однією особою різних рольових функцій: акціонера, посадової особи АТ, члена наглядової ради організації-конкурента. Натомість корпоративні конфлікти є видовим поняттям, оскільки виникають лише між суб'єктами корпоративних відносин як носіями корпоративних інтересів — загальнокорпоративного (наприклад, АТ), так і індивідуально-корпоративних (наприклад, акціонери), і зазвичай характеризуються більш-менш активною поведінкою учасників конфлікту чи одного з них.

Корпоративні конфлікти визначають як конфлікти, що виникають між учасниками корпоративних відносин, безпосередньо пов'язані з корпоративними інтересами, та такі, що спричиняють негативні наслідки як для самого підприємства, так і для його учасників або створюють реальну загрозу їх настання [76, с. 245].

Виникнення і розвиток корпоративних конфліктів в АТ може обумовлюватися як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Основу більшості корпоративних конфліктів становлять прогалини у законодавстві [588, с. 95]. Нерідко за відсутності гармонізації інтересів на етапі прийняття нормативно-правового акта останній лише створює додаткові підстави для закріплення або навіть поглиблення конфлікту інтересів, породжуючи нові конфліктні ситуації у процесі його реалізації (правозастосовній практиці) [106, с. 57].

Особливістю корпоративного конфлікту, в основі якого лежать протиріччя (конкуренція) інтересів акціонерів та АТ, є те, що товариство у такому конфлікті може виступати одночасно і як ціль, і як сторона конфлікту. Ціллю АТ стає у всіх випадках боротьби за контроль над товариством. Одночасно АТ є стороною конфлікту, оскільки через нього діють особи, які контролюють АТ і використовують його в своїх цілях [411, с. 25].

Корпоративні конфлікти у будь-якому випадку вимагають від їх жертв величезної кількості часу та сил і, як правило, значно погіршують економічний стан підприємства. Конфлікти, зазвичай, торкаються прав і інтересів учасників товариства, які навіть не задіяні у ньому [588, с. 96]. Нерідко такі конфлікти безпосередньо впливають і на обсяг господарської правосуб'єктності АТ.

Найвищий рівень впливу конфлікту інтересів акціонерів та АТ на господарську правосуб'єктність товариства пов'язують із таким суспільно-економічним явищем, як рейдерство.

Останніми роками в Україні почастишали суспільно небезпечні дії, пов'язані з силовим протиправним захопленням підприємств різної організаційно-правової форми, які у науковій літературі та засобах масової інформації йменуються як «рейдерство».

Формування в Україні негативного суспільно-економічного явища рейдерства пов'язано передусім з недосконалістю ринкових інструментів перерозподілу власності, відсутністю ринкових механізмів оцінки ліквідних активів підприємств, нечіткою й непрозорою системою реєстрації прав власності, низькою інформаційною прозорістю АТ, збільшенням корпоративних конфліктів, пов'язаних із недосконалістю корпоративного законодавства [394, с. 54].

Крім того, зростання корпоративних захоплень спричинене ще й черговим перерозподілом власності. Оскільки на макро-економічному рівні у фінансово-промислових групах нагромадилися значні обсяги вільних грошових ресурсів, можливості застосування яких обмежені, а їхні власники шукають нові високорентабельні шляхи прибутковості свого капіталу, вони вдаються до рейдерства, яке може забезпечити їм надприбутки.

Загалом для рейдерських захоплень підприємств використовуються різні способи: скупка боргів, банкрутство, реприватизація, установлення контролю над органами управління підприємства та ін. З огляду на складний характер корпоративного управління та структури інтересів в АТ, рейдерське захоплення таких товариств вважається найскладнішими операціями, в яких беруть участь юристи, бухгалтери, аналітики, фахівці із захисту бізнесу та комерційної розвідки, психологи тощо. Як зазначає І. М. Макарчук, це — операція, яка акумулює в собі всі найкращі напрацювання зі сфери юриспруденції, бухгалтерського обліку, корпоративного захисту, PR, психології і якоюсь мірою — філософії бізнесу [366].

З огляду на те, що об'єктом рейдерських захоплень останнім часом дедалі частіше стають АТ, наукового дослідження потребує проблема рейдерства в сфері акціонерних відносин.

На сьогодні проблема рейдерських захоплень АТ знаходиться у полі зору багатьох дослідників [127; 128; 334; 347; 394; 411; 602, с. 521–589; 716]. Проте у більшості з цих досліджень переважно аналізуються тільки загальні питання рейдерства в Україні, протиправних захоплень підприємств, їх форми, причини тощо. Натомість дослідниками недостатньо уваги приділяється аналізу правової конструкції АТ як об'єкта рейдерства.

Рейдерське захоплення АТ — це сукупність протиправних дій, спрямованих на встановлення над товариством та його активами повного юридичного і фактичного контролю всупереч волі АТ, його органів та посадових осіб.

Будь-яке рейдерське захоплення АТ є системою послідовних дій, які можна поділити на окремі етапи. Кожний етап характеризується своїми цілями та завданнями.

Перший етап рейдерського захоплення АТ — збір інформації про товариство як об'єкт нападу. На цьому етапі рейдерами здійснюються спроби отримати копії установчих документів АТ, копії правостановлюючих документів на основні активи товариства, відомості про внутрішню фінансову політику, структуру корпоративного управління, посадових осіб, майно та інші активи підприємства. Крім того, при вивченні реальних економічних показників діяльності АТ здійснюється оцінка його основних активів — об'єктів нерухомості та землі. Найбільші зусилля докладаються рейдерами для отримання відомостей з реєстру власників іменних цінних паперів, який досить часто пересічні громадяни ще називають реєстром акціонерів.

На практиці збір інформації про АТ може здійснюватися відразу за кількома напрямками, окремі з яких можуть носити цілком легальний характер.

Збір відкритої інформації про АТ часто здійснюється у цілком законний спосіб. Для цього рейдерами, зазвичай, використовуються:

- ❖ подання письмових вимог про надання копій документів підконтрольними рейдерам акціонерами, на які АТ згідно зі ст. 78 Закону про АТ повинно відреагувати протягом 10 робочих днів. Доволі характерною рисою активності таких акціонерів є те, що від їх імені діють різноманітні представники, які доволі добре поінформовані про свої права, на відміну від їх довірительів;
- ❖ подання рейдерами, у власності яких є не менше 10 відсотків акцій, вимоги про проведення аудиту. При цьому відповідно до ч. 5 ст. 75 Закону про АТ аудиторська перевірка може бути проведена підконтрольним рейдерам аудитором (аудиторською фірмою);
- ❖ отримання відомостей про АТ через веб-сторінку товариства в мережі Інтернет, на якій згідно із ч. 3 ст. 78 Закону про АТ розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства, інформація, визначена п.п. 1–3, 5, 6, 10, 11, 13 — 16 ч. 1 ст. 77 Закону про АТ, та інформація, визначена ч. 3 ст. 35 цього Закону;
- ❖ публікації в офіційному друкованому виданні регулярної, особливої та іншої інформації, що підлягає розкриттю АТ, як емітентом, відповідно до вимог Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням НКЦПФР від 03 грудня 2013 року № 2826 [456];
- ❖ публікації про АТ в засобах масової інформації та мережі Інтернет, у т.ч. рекламні;
- ❖ месенджери, боти, інші спеціальні ресурси і програми (наприклад, Opendatobot, YouControl та ін.).

Механізми отримання закритої (конфіденційної, інсайдерської, негласної) інформації про АТ часто знаходяться за межею правової сфери. Збір такої інформації може здійснюватися шляхом:

- ❖ несанкціонованого проникнення у внутрішню комп'ютерну мережу АТ, сервери, системи зберігання баз даних (як правило, здійснюється із залученням фахівців, які в народі йменуються «хакери»);
- ❖ підкupu або шантажу осіб, які мають доступ до конфіденційної інформації про фінансово-господарський стан АТ або структуру акціонерного капіталу завдяки своєму службовому становищу і родинним чи дружнім зв'язкам;
- ❖ «співпраці» рейдерів з окремими працівниками спеціальних підрозділів правоохоронних органів, які наділені правом проводити слідчі дії чи оперативно-розшукові заходи і в змозі за відповідну «плату» надати послуги, що за своїми зовнішніми ознаками не мають кримінального забарвлення, але в подальшому будуть використані зловмисниками в захопленні АТ (проведення обшуків та виїмок документів, отримання тимчасового доступу до банківської таємниці тощо);
- ❖ «співпраці» рейдерів з контролюючими органами, які можуть роздобути необхідну зловмисникам інформацію у ході проведення перевірок або на підставі направлених до АТ запитів;
- ❖ «співпраці» рейдерів з судами.
- ❖ Особливу увагу рейдери приділяють отриманню відомостей реєстру власників іменних цінних паперів. Арсенал методів у цій справі досить різноманітний:
- ❖ підкуп працівників депозитарію (реєстратора, зберігача) або самого АТ;

- ❖ направлення рейдерами депозитарію підробленого розпорядження на складання у порядку, визначеному розділом VI Положення про провадження депозитарної діяльності [455], реєстру власників іменних цінних паперів;
- ❖ надання фіктивних документів про зміну посадових осіб АТ та ознайомлення «нового керівника» з реєстром власників іменних цінних паперів;
- ❖ вилучення на підставі ухвали слідчого судді (суду) реєстру власників іменних цінних паперів працівниками спеціальних підрозділів правоохоронних органів у депозитарія (реєстратора, зберігача);
- ❖ отримання інформації через органи Державної податкової служби України (податкові інспекції), до яких АТ, як податковий агент, подає інформацію про осіб, яким нараховані дивіденди за акціями;
- ❖ витребування судом реєстру власників іменних цінних паперів при розгляді спору за позовом підконтрольних рейдерам осіб. Отриманий таким чином реєстр відрізняється від «придбаного» іншим шляхом, оскільки його походження повністю легітимне: реєстр, здобутий рейдерами різними обхідними шляхами, не можна використати як доказ.

Сам процес збору і обробки первинної інформації здійснюється безперервно, в результаті чого створюються величезні масиви даних, які можна використовувати не тільки для захоплення, а й для захисту від нього. Цей процес може тривати від кількох тижнів або місяців до декількох років залежно від ступеня опрацювання об'єкта та наявності достовірних джерел інформації.

Паралельно з цим рейдери накопичують інформацію, що компрометує керівництво та головного бухгалтера або провокують їх на аморальні дії з метою формування компромату.

Також здійснюється оцінка стійкості підприємства до атаки. Вивчається та оцінюється система охорони, здатність мобілізувати для свого захисту суд та прокуратуру, органи державної влади та місцевого самоврядування [85].

Другий етап рейдерського захоплення АТ — *провокація корпоративного конфлікту, інформаційна атака та брудний піар з метою дискредитації ключових акціонерів та посадових осіб товариства*. Рейдерам досить проблематично здійснити захоплення АТ, якщо його корпоративна історія бездоганна і немає ані найменших причин для судових позовів. А тому при підготовці недружнього (протиправного) поглинання АТ, як правило, штучно створюється корпоративний конфлікт. У практиці рейдерських захоплень такий конфлікт розглядається як один із прийомів, при застосуванні якого досягається дестабілізація роботи суб'єкта господарювання, що використовується надалі для встановлення контролю над підприємством. Для досягнення своїх цілей рейдери змушені вдаватися до тактики інтриг, змов, маніпулювання громадською думкою для зміни балансу сил на свою користь.

На даному етапі на замовлення рейдерів у центральній та місцевій пресі, а також в Інтернеті інтенсивно друкуються статті та матеріали, які зводять наклеп на посадових осіб АТ та ключових його акціонерів. У таких публікаціях критикуються методи управління, даються песимістичні прогнози щодо майбутнього товариства, громадськість інформується про порушення, з якими ключові акціонери придбали належні їм акції тощо.

Наприклад, при захопленні одного з найбільших підприємства Житомирської області з метою дискредитації посадових осіб АТ рейдерами було створено веб-сайт в мережі Інтернет, на сторінках якого систематично розміщувалась викривлена інформація про фінансово-господарську діяльність товариства, розголошувалися здобуті рейдерами злочинним шляхом відомості,

які становили комерційну таємницю АТ. З метою популяризації сайту у регіоні, в якому знаходиться АТ, рейдерами по всьому місту були розміщені бігборди з рекламою цього сайту [99].

З метою розколу трудового колективу АТ рейдерами нерідко здійснюються провокаційні заходи, що мають на меті зіграти на внутрішніх суперечностях і дискредитувати посадових осіб товариства.

Так, при захопленні вищезазначеного АТ за фінансової підтримки рейдерів було організовано благодійний захід «Трудівник заводу — поверни свої акції та встанови справедливість», в рамках якого пропонувалася повна фінансова та юридична підтримка в організації судових спорів із АТ. Зокрема, особам, які колись продали свої акції в атакованому АТ його ключовим акціонерам, пропонувалась допомога у відсудженні акцій і гарантувалось їх наступне придбання за високою ціною [99].

З метою створення фінансових труднощів АТ рейдерами практикуються розповсюдження неправдивої інформації (наприклад, про банкрутство АТ, анулювання ліцензій) серед контрагентів товариства шляхом направлення їм sms-повідомлень, проведення розсилки на електронні поштові скриньки, направлення листів, телеграм тощо. Наслідком цього може бути виникнення непрогнозованих проблем з контрагентами і партнерами, які несподівано відмовляються працювати без передоплати і висувають різноманітні, найчастіше необґрунтовані претензії.

АТ, як емітенти акцій, є учасниками ринку цінних паперів, державне регулювання якого здійснюється НКЦПФР. У зв'язку з цим на даному етапі рейдерського захоплення рейдерами часто практикується масове направлення до НКЦПФР скарг від підконтрольних акціонерів про порушення їх прав на отримання інформації про діяльність АТ, на отримання дивідендів, на участь в управлінні АТ. Це робиться з метою дискредитації АТ в очах регулятора, а також ініціювання накладення НКЦПФР

у порядку, визначеному Законом України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [497], санкцій на АТ, як порушника законодавства про цінні папери (найчастіше — за ненадання акціонерам копій документів за запитами, надісланими на адресу АТ у вигляді конвертів з чистими аркушами).

Рейдери від імені акціонерів звертаються з позовними заявами до судів на дії посадових осіб АТ, а також з позовами до самого товариства.

Третій етап рейдерського захоплення АТ — адміністративний тиск і створення адміністративних перешкод господарській діяльності АТ. На даному етапі, як правило, розв'язується комплекс завдань, грамотне вирішення яких дає рейдерам змогу знизити фінансові витрати, а також виробити оптимальну стратегію дій із захоплення АТ. Цей етап характеризується тим, що в одній «упряжці» [651] з рейдерами діють державні службовці, місцеві чиновники, представники правоохоронних органів та правосуддя. В останні роки зазначені особи все частіше стають «активними учасниками» рейдерських захоплень і недружніх поглинань АТ.

Звичайно, адміністративний ресурс ніколи не афішується, але при цьому його незрима присутність відчувається. Як зазначає О. Литвак, жодна рейдерська атака не закінчиться успішно, якщо вона не супроводжується прикриттям з боку державних структур, правоохоронців і суду [347].

Аналіз досліджень проблематики рейдерських захоплень [127; 128; 405] дає можливість виділити основні напрямки тиску на об'єкт, що застосовуються на даному етапі рейдерського захоплення:

- ❖ кримінально-правовий — ініціювання порушення «замовних» кримінальних справ, у межах яких можуть накладатися арешти на майно та застосовуватися запобіжні заходи до окремих осіб — керівників суб'єкта господарювання для психологічного тиску на них;

- ❖ податковий — організація серії податкових перевірок як стосовно суб'єкта господарювання, так і щодо його контрагентів з метою скомпрометувати «жертву» та послабити фінансові надходження, залишаючи таким чином АТ без коштів на захист;
- ❖ поліцейський — проведення низки перевірок як стосовно осіб, так і суб'єкта господарювання — тактика перевірки може бути різною залежно від виду діяльності АТ (наприклад, якщо сфера діяльності — хімічна промисловість або фармакологія, то перевірка здійснюється стосовно режиму обігу сильнодіючих речовин та прекурсорів тощо), але здебільшого в напрямі господарської діяльності;
- ❖ прокурорський — забезпечується протидія слідству у кримінальних справах проти рейдерів (перевірка, об'єднання та переміщення кримінальних справ з метою їх закриття або призупинення провадження по них);
- ❖ контрольний — організація перевірок правил ведення господарської діяльності, дотримання законодавства про охорону праці тощо;
- ❖ ліцензійний — організація документальних перевірок та перевірок додержання умов ліцензування охоронних підприємств, які в межах своїх функцій повинні забезпечувати безпеку суб'єкта господарювання (з метою їх нейтралізації);
- ❖ інформаційний — вжиття заходів для формування негативного іміджу суб'єкта господарювання (публікації в засобах масової інформації, направлення заяв від пересічних громадян до контролюючих органів тощо);
- ❖ міжнародний — вжиття заходів щодо спрямовуванню майнових суперечок за межі юрисдикції України;
- ❖ реєстраційний — ініціювання змін у ЄДР та реєстрі власників іменних цінних паперів, підроблення документів

що подаються державному реєстратору, депозитарію, зберігачам цінних паперів тощо;

- ❖ силовий — учинення низки злочинів: вимагання, примушування до укладання угод, примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань, самоправство, шахрайство, викрадення людей, знищення майна, погроза насильством тощо;
- ❖ господарсько-процесуальний — ініціювання низки господарських позовів у різних регіонах з певним періодом їх подання з метою не виграти в суді, а створення безперервного потоку судових засідань (як забезпечення рішень, унаслідок прийняття яких може накладатися заборона на відчуження майна);
- ❖ корпоративний — заплутування державних органів, державних реєстраторів, суддів з метою створення ілюзії складної корпоративного конфлікту (з метою уникнення персональної відповідальності рейдери в якості учасників корпоративного конфлікту зазначають «мертвих душ», осіб з декласованих елементів, власників фіктивних СПД тощо). Підроблення документів (документальний контрафакт) здійснюється з використанням спеціальної техніки та обладнання, за допомогою якого створюється повний пакет документів, що інтелектуально підроблені, але мають необхідні реквізити та не є технічно підробленими;
- ❖ та ін.

З урахуванням особливостей правового статусу АТ адміністративний тиск на товариство може бути спрямований на досягнення різних цілей.

Насамперед метою адміністративного тиску на АТ може бути створення умов, при яких буде неможливо здійснити швидке виведення активів АТ. Це досягається шляхом накладення арешту на всі цінні активи АТ, а також заборони товариству

укладати господарські договори з відчуження чи обтяження активів, емітувати векселі і тому подібне. Для цього, зазвичай, використовуються зв'язки рейдерів у судах, які виносять ухвали про забезпечення позову, або в правоохоронних органах, співробітники яких можуть ініціювати накладення арешту в рамках кримінального процесу в ході розслідування «замовлених» рейдерами кримінальних справ.

Адміністративний тиск може мати на меті фінансове виснаження АТ для того, щоб звести до мінімуму ефективність захисту товариства від нападу. Про це може свідчити невмотивоване збільшення кількості всіляких перевірок АТ з боку різних відомств, податкових органів, створення перешкод в отриманні товариством дозвільних документів, анулювання ліцензій, дозволів, затримки в розмитненні придбаних товариством за кордоном устаткування та товарів, відмови в проведенні державної реєстрації тощо.

З використанням адміністративного ресурсу може бути заблокована можливість ключовим акціонерам перерозподілити з метою захисту акції, наприклад, у разі порушення щодо таких акціонерів кримінальних справ. Для цього можуть використовуватися як повноваження слідчого, у кримінальному процесі, так і регулятора на ринку цінних паперів. Так, згідно з п. 5 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів» НКЦПФР має право у разі порушення законодавства про цінні папери, нормативних актів НКЦПФР зупиняти на термін до одного року розміщення (продаж) та обіг цінних паперів того чи іншого емітента. У разі відсутності у рейдерів корумпованих зв'язків у НКЦПФР такий результат може бути досягнуто за допомогою органів правосуддя, наприклад, шляхом винесення ухвали про забезпечення позову.

Неправомірні акти органів державної влади та місцевого самоуправління, що видаються ними щодо АТ, зачіпаючи права

товариства як суб'єкта господарювання, порушують дві заборони, встановлені ГК України:

- ❖ перша — заборона, встановлена в ч. 5 ст. 19 ГК України: незаконне втручання та перешкоджання господарській діяльності суб'єктів господарювання з боку органів державної влади, їх посадових осіб при здійсненні ними державного контролю та нагляду забороняються;
- ❖ друга — заборона, встановлена в ч. 4 ст. 23 ГК України: незаконне втручання органів та посадових осіб місцевого самоврядування у господарську діяльність суб'єктів господарювання забороняється.

Штучне створення адміністративних бар'єрів перед АТ як суб'єктами господарської діяльності практично завжди пов'язане з корупційними проявами [394, с. 35].

Корумпованість стосунків рейдерів з працівниками владних структур, судових та правоохоронних органів є серйозною загрозою безпеці АТ. Траплялися навіть випадки, коли завдяки адмінресурсу рейдерами досягався необхідний їм результат уже на даному етапі рейдерського захоплення. Як правило, це мало місце в ситуації, коли рейдери, володіючи зв'язками у найвищих ешелонах влади, організовували такий шалений тиск на АТ, що його власники не витримували натиску і здавалися навіть без бою.

Четвертий етап — організація і супровід силового захоплення АТ. Характер дій з організації рейдерського захоплення АТ може відрізнятися залежно від структури статутного капіталу (розпорошеність акцій чи їх концентрації в руках однієї людини), фінансових можливостей рейдерів, фінансового стану АТ як об'єкта нападу, готовності товариства до опору та інших факторів.

При розпорошеності акцій серед значної кількості акціонерів і відсутності на АТ власника контрольного пакета акцій

рейдерами застосовується звичайна скупка акцій. В умовах, коли переважна більшість населення України перебуває у злиденному стані, акціонери з готовністю позбавляються належних їм акцій за запропонованою рейдерами завищеною ціною. Особливо легко на це йдуть акціонери, яким товариство жодного разу не виплачувало дивідендів. Консолідуючи блокуючий або контрольний пакет акцій, рейдер набуває можливості вирішального впливу при прийнятті рішень вищим органом АТ.

У разі володіння однією або кількома особами контрольним пакетом акцій рейдерами можуть застосовуватись механізми вилучення акцій у таких акціонерів за сфальсифікованими документами. Найчастіше тут використовується схема підписання передавального розпорядження за нотаріально оформленою довіреністю акціонера. Причому згодом з'ясується, що нотаріуса такого в природі не існує, або жодних документів з цього приводу він не оформляв.

Дещо рідше у підготовці до рейдерського захоплення застосовується механізм проведення контрольованої емісії з розміщенням додаткових акцій існуючої номінальної вартості, що має на меті розмивання пакетів акцій ключових акціонерів АТ і консолідації контрольного пакета акцій в руках рейдерів.

Усі наведені вище підготовчі дії по консолідації в руках рейдерів контрольного або блокуючого пакета акцій мають на меті забезпечення зловмисникам можливості переобрання на загальних зборах акціонерів органів управління АТ. При цьому рейдери намагаються максимально дотримуватись усіх формальних процедур та вимог закону, хоча нерідко проведення таких зборів здійснюється в таємниці від ключових акціонерів та посадових осіб АТ.

З прийняттям Закону про АТ арсенал рейдерських технологій зі створення паралельного виконавчого органу, як формальної передумови «заходу» рейдера в АТ, істотно розширився.

До введення в дію Закону про АТ, Законом України «Про господарські товариства» питання обрання та припинення повноважень виконавчого органу відносились до виключної компетенції загальних зборів акціонерів. Тому така важлива увага раніше рейдерами приділялась консолідації контрольного пакету акцій. Після набрання чинності Законом про АТ ситуація істотно змінилась. Так, згідно із п. 8 ст. 52 Закону про АТ питання обрання та припинення повноважень голови і членів виконавчого органу законодавцем було віднесено до виключної компетенції наглядової ради АТ. А тому питання формування рейдерами паралельного виконавчого органу АТ стало можливим вирішити шляхом підробки рішення наглядової ради АТ. Цією нормою, наприклад, рейдери успішно скористались при захопленні одного із найбільш рентабельних в Житомирській області АТ [560].

У разі, якщо відповідно до статуту товариства обрання та припинення повноважень голови колегіального виконавчого органу (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу) віднесено до компетенції загальних зборів, наглядова рада відповідно до ч. 2 ст. 61 Закону про АТ має право відсторонити від виконання повноважень голову колегіального виконавчого органу (особу, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу), дії або бездіяльність якого порушують права акціонерів чи самого товариства, до вирішення загальними зборами питання про припинення його повноважень. До вирішення загальними зборами питання про припинення повноважень голови колегіального виконавчого органу (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу) наглядова рада зобов'язана призначити особу, яка тимчасово здійснюватиме повноваження голови колегіального виконавчого органу (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу), та скликати позачергові загальні збори.

Крім того, на практиці траплялися випадки підробки рейдерами заяв голови та членів виконавчого органу АТ про звільнення і наказу (рішення виконавчого органу) про призначення потрібних зловмисникам осіб виконуючими обов'язки голови та членів виконавчого органу товариства.

Таким чином, припинення повноважень голови та членів виконавчого органу і призначення рейдерами своїх управлінців може оформлятися рішенням загальних зборів АТ, наглядової ради або навіть рішенням самого виконавчого органу. Для використання у подальшому такого документа рейдерами робляться нотаріальні копії, які при поданні до державних органів не викликають сумнівів щодо їх справжності та достовірності.

Згідно із Законом про держреєстрацію підставою для здійснення державної реєстрації є надання заявником відповідних документів, які орган, що здійснює реєстрацію, не має права перевіряти чи ініціювати проведення правової експертизи на предмет їх достовірності. Зазначене призводить до того, що за відсутності формальних підстав для відмови в державній реєстрації орган, який здійснює державну реєстрацію, зобов'язаний здійснити таку реєстрацію незалежно від того, відповідають дійсності відомості в представлених документах чи ні [394, с. 59–60].

Оскільки згідно із Законом про держреєстрацію державний реєстратор не перевіряє достовірність інформації, яку надають особи для внесення відповідних записів до ЄДР, рейдер має цілком законну можливість вносити зміни до складу керівних осіб юридичної особи на підставі підроблених документів.

Після проведення ж державної реєстрації змін у відомостях про керівника АТ на підставі поданих рейдерами документів, на їх користь починає діяти положення Закону про держреєстрацію, згідно з якими передбачено: «якщо документи та відомості, що підлягають внесенню до ЄДР, внесені до нього, такі документи та відомості вважаються достовірними і можуть

бути використані в спорі з третьою особою» (ч. 1 ст. 10) і навіть «якщо відомості, що підлягають внесенню до ЄДР, є недостовірними і були внесені до нього, третя особа може посилатися на них у спорі як на достовірні» (ч. 2 ст. 10). Це дає у подальшому рейдерам право виступати від імені «захопленого» АТ навіть за відсутності належним чином прийнятого рішення відповідного органу юридичної особи.

Відразу після внесення до ЄДР відомостей про нового голову виконавчого органу АТ (особу, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу), для закріплення потрібного рейдерам становища і створення перешкод наступному внесенню до ЄДР небажаних для них змін (наприклад, пов'язаних з поновленням на посаді попереднього складу правління), можуть організовуватись контрольовані виїмки співробітниками правоохоронних органів документів реєстраційної справи АТ у державного реєстратора або ухвали про забезпечення позову, якими заборонятиметься внесення змін до ЄДР.

Після створення паралельного органу і його «легалізації» в ЄДР рейдери переходять до силового захоплення АТ і встановлення фактичного контролю над товариством та його активами.

Це найпублічніший етап, тому що колишні посадові особи АТ з усіх сил чинять опір. При цьому з обох сторін можуть активно діяти приватні охоронні агентства, державні виконавці із взаємовиключними один одного виконавчими листами, підрозділи різних правоохоронних органів, ЗМІ та ін. На цьому етапі розв'язується так само запекла інформаційна та адміністративна війна.

І, нарешті, *п'ятий етап — легалізація рейдерського захоплення АТ*. Якщо атака на АТ пройшла успішно, подальші дії рейдерів залежать від цілей і завдань рейдерської операції. Тут можливі кілька варіантів.

У першому випадку, якщо рейдери прагнули захопити тільки активи АТ — мішені тільки з міркувань миттєвого заробітку, то швидко відбувається ланцюжок господарсько-правових угод із відчуження нерухомості, устаткування, транспортних засобів і всього іншого, що має ціну. Це робиться до тих пір, поки активи не потрапляють до рук добросовісного набувача, права на майно якого захищає чинне законодавство, для унеможливлення в майбутньому спроб оскаржити законність операції. Предмети та об'єкти з високою балансовою вартістю, але низькою ліквідністю, новий власник АТ продає або кидає.

У другому випадку, якщо вся рейдерська операція проводилася для захоплення бізнесу АТ в цілому, то рейдерами реалізуються заходи для його утримання. Захоплене АТ приєднується до фінансово-промислової групи (холдингу), і на ньому з «нуля» вибудовується вся вертикаль управління, і з урахуванням способу придбання вибудовується структура безпеки. Поступово ліквідуються наслідки операції рейдерського захоплення, трудовому колективу АТ сплачується вся зарплата, великим акціонерам виплачуються дивіденди, виділяються кошти на благодійництво, «зачищається» медіапростір, а в бюджет перераховується всі заборгованості зі сплати податків [77].

У деяких випадках колишні власники та управлінці АТ, при наявності на те ресурсу, самі перепрофільюються в рейдери і намагаються повернути втрачене товариство. Для протидії цьому «нові власники» АТ можуть спробувати зробити захоплення вже свого товариства нерентабельним, наприклад, диверсифікувати господарську діяльність за декількома господарськими організаціями та обтяжити активи шляхом передачі їх в заставу своїм же підприємствам.

Як показав аналіз, на кожному етапі рейдерського захоплення АТ недосконалість законодавства дає змогу рейдерам шукати в законах прогалини і планувати рейдерські операції.

Проте, як слушно зазначив О. О. Седлецький, навіть ці щілини не забезпечують їм успіху. Жодну рейдерську операцію не можна здійснити без «своїх» суддів, співробітників виконавчої служби, працівників правоохоронних органів. Тобто, тих представників судової системи і правоохоронних органів, які готові за певну плату сприяти рейдерам у здійсненні їхніх задумів [394, с. 45].

Отже, підсумовуючи все вищенаведене, можна сказати, що незважаючи на те, що в Україні декларується боротьба з рейдерством, протиправні захоплення АТ продовжуються. Поширенню цього явища у сфері господарювання сприяє як недосконалість законодавства, так і корумпованість представників державних органів, органів місцевого самоврядування, судової системи і правоохоронних органів. Відтак, подолання рейдерства можливе за умови паралельного вирішення обох проблем, що потребує подальших досліджень.

Проведений аналіз дає підстави узагальнити можливі наслідки конфлікту інтересів акціонерів та АТ із т.з. їх впливу на господарську правосуб'єктність товариства. Так, конфлікт інтересів акціонерів та АТ може призводити до:

- ❖ обмеження можливостей АТ з реалізації його господарської правосуб'єктності (наприклад, шляхом блокування роботи органів АТ через неявку мажоритарного акціонера (його представників) на загальні збори акціонерів);
- ❖ до звуження обсягу господарської правосуб'єктності АТ (наприклад, у результаті вжиття за заявою акціонера заходів забезпечення позову у формі арешту майна АТ, заборони вчиняти певні дії тощо);
- ❖ до фіктивності господарської правосуб'єктності АТ (наприклад, при провадженні захопленням АТ фінансово-господарської діяльності без відома та згоди його засновників (акціонерів) та призначених у законному порядку

керівників (посадових осіб органів товариства), яке відповідно до ст. 55-1 ГК України кваліфікується як фіктивна діяльність суб'єкта господарювання і є підставою для звернення до суду про припинення АТ);

- ❖ до припинення господарської правосуб'єктності АТ (наприклад, якщо конфлікт інтересів призвів до настання юридичних фактів, що є підставою для примусової ліквідації, а саме: порушень, допущених при створенні АТ, які не можна усунути (ч. 5 ст. 9 Закону про АТ), неподання АТ протягом двох років поспіль НКЦПФР інформації, передбаченої законом, неутворення органів АТ протягом року з дня реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників АТ, нескликання АТ загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль (п. 31-1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні») тощо).

Попри те, що держава запроваджує правові інститути та механізми, спрямовані на попередження корпоративних конфліктів і зменшення їх шкідливих наслідків, балансу інтересів акціонерів та АТ досягти на практиці вдається досить рідко.

На нашу думку, в основу подолання суперечностей в корпоративному секторі має бути покладений засадничий принцип: держава в особі уповноважених органів повинна прагнути того, щоб дотримання інтересів учасників корпоративних відносин, а також загальногосподарського інтересу було вигідним кожному носію інтересу — і акціонерам, як власникам корпоративних прав, і АТ, і його посадовим особам.

◀ РОЗДІЛ 4 ▶

**ГОСПОДАРСЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ**

**§4.1. Поняття та форми реалізації господарської
компетенції акціонерних товариств**

Для участі у сфері господарювання АТ повинно бути наділене необхідними для цього правами та обов'язками. Без цього АТ не зможе ні досягнути визначеної його засновниками мети, ні виконати поставлених перед ним завдань, ні набути статусу суб'єкта господарювання, ні, взагалі, стати учасником господарських відносин. Сукупність необхідних для всього цього прав та обов'язків розкривається у господарсько-правовій доктрині через поняття господарської компетенції.

Практичне значення і цінність нормативних понять проявляється за умови, якщо вони «починають функціонувати в якості однієї із ланок науково-понятійного апарату, який становить не конгломерат понять, не їх арифметичну суму або невпорядковану сукупність, а єдиний чітко злагоджений механізм, струнку, у всіх своїх підрозділах узгоджену систему, скоординовану в одних і субординовану в інших складових частинах, що її утворюють» [248, с. 105].

Оскільки і в ГК України, і в юридичній літературі відсутня однозначність у тлумаченні поняття «господарська компетенція», на практиці виникають проблеми при реалізації АТ господарської компетенції у сфері господарювання.

Питанням господарської компетенції приділяється увага багатьма представниками науки господарського права. Поняття та форми реалізації господарської компетенції були предметом дослідження В. К. Мамутова [369; 370], В. В. Лаптева [636, с. 66–84], В. С. Мартем'янова [379, с. 56], Г. В. Пронської [552],

В. С. Щербини [722, с. 11–13], Р. А. Джабраїлова [193, с. 170–188], С. М. Грудницької [181, с. 182–206], І. В. Труша [649, с. 156–179], К. В. Полякової [460, с. 25–70] та ін. Результати наукових досліджень цих авторів засвідчили досить складний характер правових питань, які охоплюються дефініцією «господарська компетенція», що обумовлює необхідність подальших наукових пошуків. Особливо важливо у цьому зв'язку розглянути проблему визначення поняття та форм реалізації господарської компетенції АТ, яка на сучасному етапі залишається поза увагою дослідників.

Базовим нормативно-правовим актом, нормами якого визначаються основні положення щодо господарської правосуб'єктності суб'єктів господарського права, у т.ч. й АТ, є ГК України. Аналіз норм і структури ГК України свідчить про те, що законодавець використав у цьому нормативно-правовому акті підхід, згідно з яким елементом господарської правосуб'єктності є господарська компетенція. Саме у цьому нормативно-правовому акті було закріплено легальні підстави для вживання терміна «господарська компетенція» у науковому обороті.

Використовуючи у нормах ГК України термін «господарська компетенція», законодавець, разом із тим, допускає певну непослідовність, вживаючи його у різних значеннях.

Наприклад, у ст. 55 ГК України господарська компетенція розкривається як сукупність господарських прав та обов'язків, які надаються суб'єктам господарювання і реалізуються ними.

У ст. 2 та ч. 2 ст. 176 ГК термін «господарська компетенція» законодавець використовує в іншому значенні. Відповідно до цих норм господарською компетенцією наділяються державні органи та органи місцевого самоврядування щодо відповідних суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим окремими науковцями пропонується термін «господарська

компетенція» тлумачити так, що він позначає те ж явище, яке позначається терміном «організаційно-господарські повноваження» і, крім того, до змісту поняття господарської компетенції включати ті повноваження, які державні органи, органи місцевого самоврядування мають стосовно господарських товариств, створених (у тому числі одноособово) державою чи територіальною громадою. При цьому вони зауважують, що до відносин між суб'єктами господарювання, засновниками або учасниками яких не є держава, територіальна громада (їх органи), з одного боку, та державними органами або органами самоврядування, — з другого, термін «господарська компетенція» застосовуватись не може [548, с. 25].

І, нарешті, у ст. 207 ГК України, яка діяла до 17 червня 2018 року, поняття господарської компетенції уже ототожнювалася з терміном «спеціальна правосуб'єктність». Подібний підхід знаходить свою підтримку і серед окремих науковців, які пропонують одноелементну структуру господарської правосуб'єктності, при якій «господарська правосуб'єктність» = «господарська компетенція» [346, с. 33; 476, с. 20].

Відсутність у законодавстві усталеного підходу до визначення господарської компетенції обумовлює необхідність визначення даного терміна з використанням інструментарію правової науки. Адже для того, щоб забезпечити єдність господарського законодавства у сфері правових понять, необхідно своєчасно усувати проблеми понятійного апарату.

У такій ситуації цілком логічним є проведення аналізу напрацювань, вироблених юридичною наукою.

У юридичній літературі питання визначення сутності господарської компетенції отримало детальну розробку, насамперед у працях представників науки господарського права. Так, при аналізі правового статусу суб'єктів господарського права у господарсько-правовій доктрині сформувалось досить чітке

уявлення про наявність у них такої ознаки, як господарська компетенція. Через цю ознаку суб'єкта господарського права в господарсько-правовій теорії розкривається його господарська правосуб'єктність [61, с. 400; 211, с. 37; 379, с. 56; 636, с. 66–84; 722, с. 11]. Притаманна усім суб'єктам господарського права господарська компетенція юридично забезпечує в необхідних межах та згідно з індивідуальним призначенням конкретних суб'єктів функціонування кожного із них у сфері господарювання [677, с. 287].

Хоча господарська компетенція є однією із базових ознак суб'єктів господарського права, в господарсько-правовій науці ще не сформувалось однакового розуміння поняття «господарська компетенція». Визначаючи господарську компетенцію окремою науковою категорією, науковці, разом з тим, вкладають у це поняття різний зміст.

В. В. Лаптев вважав, що поняття господарської компетенції включає права та обов'язки двоякого роду: по-перше, суб'єктивні права та обов'язки, які засновані безпосередньо на законодавстві і належать суб'єкту господарського права незалежно від вступу в правовідносини; по-друге, право набувати права та обов'язки при вступі в господарські правовідносини, які називаються зазвичай правоздатністю [342, с. 49; 343, с. 49].

На думку В. С. Мартем'янова, господарська компетенція як необхідний елемент правосуб'єктності означає, що суб'єкт отримує можливість набувати права й обов'язки з моменту створення і ця можливість заповнюється наявними у суб'єкта правами (на майно, фірму, вибір сфери господарювання та ін.) [379, с. 56].

Деякі вчені визначають компетенцію як сукупність можливих, а не наявних прав, передумову правоволодіння, що реалізується через суб'єктивні права [50, с. 45; 634, с. 53].

З такою постановкою питання категорично не погоджувався В. К. Мамутов, який стверджував, що поняттям компетенції

охоплюються тільки конкретні права й обов'язки, якими суб'єкт володіє безпосередньо в силу закону [370, с. 58–59].

Подібного підходу до визначення поняття господарської компетенції дотримується й ряд інших науковців.

Так, на думку Г. В. Пронської, господарська компетенція — це сукупність прав і обов'язків, прямо закріплених діючим законодавством для господарських організацій даного виду. Господарська компетенція є видовою (за організаціями певного виду). До складу господарської компетенції вченою включається: коло питань, які може вирішувати господарська організація певного виду; обов'язки, що покладаються на господарську організацію певного виду; права господарської організації певного виду; форми відповідальності господарської організації за порушення своїх обов'язків; способи захисту порушених прав [551, с. 526].

О. А. Беляневич вважає, що господарська компетенція — це конкретні права та обов'язки щодо здійснення господарської діяльності та керівництва нею. Такі права та обов'язки є суб'єктивними правами та обов'язками, що існують в силу закону, тобто в рамках абсолютних (не персоніфікованих) правовідносин [61, с. 400].

На думку І. В. Єршової, господарська компетенція як необхідний елемент правосуб'єктності означає сукупність прав, якими суб'єкт наділений відповідно до закону та установчих документів, а в окремих випадках — на підставі ліцензії. Це можливість здійснення суб'єктом певних видів підприємницької діяльності, вчинення угод [211, с. 37].

В. С. Щербиною господарська компетенція тлумачиться як поняття, через яке у науці господарського права розкривається категорія «правосуб'єктність», під якою традиційно розуміють «праводієздатність». Він зазначає, що оскільки поняття компетенції є досить широким і застосовується в різних правових галузях (конституційному, адміністративному праві тощо), в ГК

Йдеться саме про господарську компетенцію, якою позначається не лише сукупність прав і обов'язків суб'єктів господарювання, а й сукупність повноважень, прав та обов'язків органу державної влади або органу місцевого самоврядування при виконанні своїх функціональних завдань у сфері господарювання [722, с. 11–13].

А. Г. Бобкова, ототожнюючи господарську компетенцію із правосуб'єктністю, визначає її як засновану на законі можливість набувати майнові та немайнові права, обирати сфери господарської діяльності, партнерів у зобов'язаннях, визначати порядок розподілу чистого прибутку тощо з моменту створення суб'єкта господарювання до припинення діяльності [68, с. 154].

На позиціях ототожнення господарської компетенції і правосуб'єктності стоять і автори науково-практичного коментаря ГК України (К., 2008). На їх думку, під господарською компетенцією розуміється сукупність господарських прав та обов'язків щодо здійснення господарської діяльності, які має суб'єкт господарювання чи інший учасник господарських відносин. Таке поняття господарської компетенції розглядається як синонім поняття господарської правосуб'єктності, яка має спеціальний господарський характер. Зміст вказаної компетенції (спеціальної правосуб'єктності) конкретного учасника господарських відносин становлять його права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами (статутом, засновницьким договором, положенням) [400, с. 362].

Таке розмаїття думок серед представників науки господарського права свідчить про відсутність доктринальної єдності у визначенні поняття «господарська компетенція».

Крім того, аналіз наведених визначень засвідчує, що при з'ясуванні сутності господарської компетенції мають місце значні розходження щодо співвідношення даного поняття із суміжними правовими категоріями, такими як: правоздатність, правосуб'єктність тощо. У сучасній юридичній літературі

проблемі співвідношення названих правових категорій приділяється незначна увага. Разом з тим ця проблема досить детально досліджувалась наукою господарського права радянського періоду.

Зокрема, свого часу питання співвідношення господарської компетенції і правоздатності досить детально розглядалися В. К. Мамутовим [370, с. 58–59]. Основні висновки науковця щодо змістовних відмінностей між цими правовими категоріями можуть бути зведені до таких положень:

- ❖ поняттям компетенції охоплюються права та обов'язки покладені, на суб'єкта законодавством. Ці права та обов'язки виникають в силу самого факту утворення суб'єкта, а не з угод, які є підставою для виникнення цивільних прав;
- ❖ компетенція не може бути зведена до «здатності» і до «загальних можливостей» — компетенція це щось більш конкретне, ніж загальні можливості; це — сукупність визначених, уже наявних прав;
- ❖ компетенція як сукупність наявних конкретних прав і обов'язків має визначений об'єм. Об'єм компетенції не може бути змінено з власної волі суб'єкта. Об'єм правоздатності менш конкретний, але також не безмежний. Якщо компетенція вказує, якими правами і обов'язками суб'єкт уже володіє в силу того, що належить до певної категорії учасників господарських відносин, то правоздатність показує, якими правами та обов'язками він може володіти понад це;
- ❖ наділення суб'єкта певною компетенцією означає визнання його правосуб'єктності, а відповідно, і правоздатності, але об'єм його спеціальної правоздатності є похідним від об'єму змісту його компетенції;
- ❖ і компетенцією, і правоздатністю суб'єкт володіє в силу закону, на відміну від суб'єктивних прав і обов'язків, які він набуває у результаті реалізації правоздатності.

Щодо співвідношення господарської компетенції і правосуб'єктності потрібно дотримуватися позиції про розмежування цих понять, але при цьому не треба виключати їх тісного взаємозв'язку. Це досить взаємопов'язані категорії, які в цілому і формують передумови участі особи в господарських правовідносинах [193, с. 169]. При цьому господарська компетенція і господарська правосуб'єктність співвідносяться як частина і ціле.

Певні розходження у юридичній літературі мають місце і щодо визначення змісту господарської компетенції. Одні вчені включають до змісту господарської компетенції тільки ті господарські права та обов'язки, які прямо визначені законом [61, с. 400; 370, с. 58–59; 551, с. 526; 679, с. 184]. Інші вважають, що господарською компетенцією охоплюються не тільки господарські права та обов'язки, якими суб'єкти господарського права володіють у силу прямої вказівки закону, а й ті, які визначені в установчих документах таких суб'єктів [181, с. 191; 211, с. 37]. Деякі дослідники взагалі наполягають на тому, що до господарської компетенції включаються також права та обов'язки, які виникають на підставі ліцензії [38].

На нашу думку, найбільш обґрунтованим є підхід, згідно з яким до змісту господарської компетенції входять господарські права та обов'язки, які передбачені як законом, так і установчими документами суб'єктів господарського права. Можливість визначення господарських прав та обов'язків для організації, яка вступає в сферу господарських відносин, не тільки в законі, а й в установчих документах закріплена нормами ГК України. Наприклад, абз. 2 ч. 4 ст. 57 ГК України прямо передбачено, що положенням визначається господарська компетенція органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів у випадках, визначених законом. А в ч. 2 ст. 57 ГК України, зазначено, що в установчих

документах суб'єкта господарювання серед іншого повинні бути зазначені «склад і компетенція його органів управління», через які такий суб'єкт бере участь у господарських відносинах. При цьому, відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 15 Закону про держреєстрацію, зміст установчих документів господарських організацій та інших суб'єктів господарського права не може суперечити нормам законодавства. Тобто, господарські права та обов'язки, визначені в установчих документах, не можуть суперечити нормам закону, якими встановлюється господарська компетенція суб'єктів господарського права. З урахуванням цього на практиці, в установчих документах господарські права та обов'язки суб'єкта господарського права, що охоплюються поняттям господарська компетенція, тільки конкретизуються та/або у випадках, не заборонених законодавством (наприклад, в установчих документах суб'єктів господарювання), доповнюються.

Таким чином, в сучасних умовах функціонування сфери господарських відносин господарські права та обов'язки, які у сукупності формують господарську компетенцію певної організації і мають загальнообов'язковий характер, можуть визначатися не тільки законом, а й установчим документом такої організації (статутом, засновницьким договором, меморандумом (одноособовою заявою), положенням тощо).

Проведений аналіз сутності господарської компетенції дає підстави виділити характерні ознаки, які притаманні даній правовій категорії і відрізняють її від інших правових категорій. Зокрема, можна виділити такі **ознаки господарської компетенції**:

- ❖ господарська компетенція є *елементом господарської правосуб'єктності*. У сучасній господарсько-правовій доктрині домінує позиція, згідно з якою структурним елементом господарської правосуб'єктності є господарська компетенція. Теоретичним підґрунтям для неї стали праці

представників науки господарського права, видані як за часів радянського періоду [32; 369; 379; 552], так і в період незалежності України [135; 136; 181; 193; 230; 392; 649; 722]. Такий погляд на місце господарської компетенції у структурі господарської правосуб'єктності висвітлений у переважній більшості підручників і навчальних посібників з господарського права та коментарів ГК України;

- ❖ *носіями господарської компетенції є суб'єкти господарського права.* Господарська компетенція притаманна усім без винятку суб'єктам господарського права. Без неї їх участь у сфері господарських правовідносин неможлива. Визначаючи у нормах законодавства носіїв господарської компетенції, законодавець тим самим окреслює коло суб'єктів господарського права;
- ❖ *зміст господарської компетенції становлять встановлені законодавством та установчими документами господарські права та обов'язки суб'єкта.* Суб'єкти господарського права наділені комплексом різних прав і обов'язків. Однак не всі права та обов'язки охоплюються поняттям господарської компетенції. Зміст господарської компетенції формують тільки встановлені безпосередньо в актах законодавства та установчих документах господарські права та обов'язки, необхідні для участі суб'єктів господарського права у господарських правовідносинах;
- ❖ *конкретний характер господарських прав та обов'язків, що становлять зміст господарської компетенції.* Господарська компетенція показує, які конкретні, прямо передбачені у законі права та обов'язки уже належать суб'єкту, незалежно від того, в якій кількості правовідносин він перебуває в конкретний момент [674, с. 75]. Адже зведення правосуб'єктності, так само як і компетенції, до можливих у майбутньому прав і обов'язків нічого від неї не залишить,

крім правоздатності, у результаті чого виявиться, що до настання відповідних можливостей суб'єкт також буде можливим, потенційним. Однак для господарських правовідносин характерна участь у них цілком реальних суб'єктів, наділених не тільки можливими в майбутньому, а й уже наявними правами та обов'язками [293, с. 232];

- ❖ *видовий характер господарської компетенції*. Відмінності у функціях призводять до відмінностей у компетенції суб'єктів господарського права як за об'ємом, так і за можливостями участі в господарських правовідносинах усіх видів або тільки певного виду [636, с. 76–77]. Для розв'язання поставлених перед різними суб'єктами господарського права завдань і досягнення ними конкретних цілей кожен із них повинен володіти правами та обов'язками у різному об'ємі, різного змісту і в неоднаковому наборі [677, с. 284]. Залежно від обсягу прав та обов'язків суб'єктів господарювання (організаційно-господарських повноважень державних органів та органів місцевого самоврядування) у юридичній літературі виділяють загальну і спеціальну (у тому числі виключну) господарську компетенцію. Останньою наділені, наприклад, органи державної влади функціональної компетенції (НКЦПФР, Нацфінпослуг тощо), а також такі суб'єкти господарювання, як фінансові установи, товарні і фондові біржі, аудиторські фірми тощо [722, с. 13]. За об'ємом прав та обов'язків суб'єктів господарського права також пропонується розрізняти господарську компетенцію трьох видів: 1) повну; 2) внутрішньогосподарську; 3) змішану. Найбільш широкі права включаються до повної господарської компетенції, яка надає суб'єкту господарського права можливість брати участь у господарських відносинах по горизонталі і вертикалі, а також внутрішньогосподарських відносинах.

Повна господарська компетенція включає і ті права, які формулюються як права юридичної особи. Натомість ці права не включаються до компетенції внутрішньогосподарської і змішаної [636, с. 76–77; 677, с. 287];

- ❖ *статичний характер господарської компетенції.* Визначені законом господарські права та обов'язки, що утворюють зміст господарської компетенції, не можуть бути змінені за волею суб'єкта, який є їх носієм. Такі права та обов'язки становлять основний, найбільш стабільний, конститутивний елемент компетенції, оскільки саме в них найбільш чітко, яскраво і з необхідною повнотою проявляється правове становище суб'єкта, закріплене правом конкретне значення, роль і місце даного суб'єкта серед інших суб'єктів права [677, с. 286]. Зміст господарської компетенції певної категорії або виду суб'єктів господарського права може змінюватися шляхом внесення змін до нормативно-правових актів, якими встановлюються відповідні господарські права та обов'язки таких учасників господарських правовідносин.

Детальний аналіз ознак господарської компетенції, а також доктринальних підходів і положень чинного законодавства щодо з'ясування поняття даної правової категорії дає змогу запропонувати таке його визначення: **господарська компетенція** — це елемент господарської правосуб'єктності, зміст якого становлять господарські права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами для суб'єктів господарського права певного виду.

Господарська компетенція має певну соціально-економічну цінність тільки тоді, коли може бути реалізована. У зв'язку з цим норми господарського права не лише наділяють АТ господарською компетенцією, а й забезпечують можливість її реалізації у сфері господарських правовідносин.

Адже саме у процесі реалізації господарської компетенції правові приписи втілюються в життя, в практичну поведінку учасників господарських правовідносин.

Процес реалізації господарської компетенції є складним і багатоаспектним. При реалізації АТ господарської компетенції у сфері господарювання на практиці нерідко виникають проблеми, у т. ч. пов'язані з вибором форм реалізації компетенції. Ці проблеми є тим більше актуальними, що норми, якими АТ наділяються господарською компетенцією, постійно змінюються у зв'язку з реформуванням господарського законодавства.

Особливо важливо через це розглянути проблему визначення форм реалізації господарської компетенції АТ, яка на сучасному етапі залишається поза увагою дослідників.

Базовими нормативно-правовими актами, нормами яких визначаються основні положення щодо реалізації господарської компетенції АТ, є ГК України та Закон про АТ. Деталізуються й конкретизуються порядок реалізації господарських прав та обов'язків АТ, що охоплюються поняття «господарська компетенція», в ЦК України, ГПК України, Законах України «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про депозитарну систему України», «Про банки та банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування» та в інших численних нормативно-правових актах.

Хоча процес реалізації господарської компетенції є основоположним для забезпечення ефективності господарського законодавства, у наведених вище нормативно-правових актах нормативне визначення поняття «реалізація господарської компетенції» відсутнє. Проведений аналіз зазначених норм та юридичної літератури з цього питання дає підстави сформулювати визначення даного поняття. Реалізація господарської компетенції — це практична діяльність суб'єктів господарського права

щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством та установчими документами таких суб'єктів. Саме у результаті реалізації господарської компетенції АТ досягаються ті господарські цілі, які визначаються законодавцем (у законодавстві) та засновниками (в статуті) для товариства як суб'єкта господарського права.

Зовнішнім проявом практичної діяльності АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством та статутом товариства, є форма реалізації господарської компетенції. При цьому участь АТ у сфері господарювання пов'язана не з однією формою реалізації господарської компетенції, а, як правило, супроводжується комплексом різних форм реалізації. Це, в свою чергу, обумовлює необхідність класифікації форм реалізації господарської компетенції.

Питання про класифікацію форм реалізації господарської компетенції у правовій науці є дискусійним. Відмінності у підходах до нього обумовлені відсутністю єдиного критерію класифікації форм реалізації господарської компетенції.

Реалізація господарської компетенції АТ — питання, яке має важливе значення не тільки з точки зору теорії господарського права, а й з точки зору практики його застосування. Цим можна пояснити ту увагу, яку йому приділяє законодавець.

Разом із тим слід констатувати, що господарсько-правовою доктриною поки що недостатньо чітко визначена класифікація форм реалізації господарської компетенції суб'єктів господарського права загалом і АТ зокрема. У зв'язку з цим, задля більш детального розкриття питання класифікації форм реалізації господарської компетенції АТ, варто проаналізувати норми чинного законодавства, в яких вони закріплені, а також дослідження з теорії права.

Класифікацію форм реалізації господарської компетенції АТ можна провести за такими підставами.

З т. з. змісту правових норм, які реалізуються, і поведінки суб'єктів, яка їм відповідає, реалізація господарської компетенції може здійснюватися у таких формах, як дотримання, виконання, використання, застосування.

Дотримання — це така форма реалізації господарської компетенції АТ, що здійснюється через пасивну поведінку товариства. Для неї характерним є утримання від активних дій, заборонених юридичними нормами. В більшості випадків дотримання проходить непомітно і, як правило, не фіксується. Саме тому його юридичний характер яскраво не проявляється. У цій формі реалізуються забороняючі норми [267, с. 410]. Наприклад, не порушення АТ заборон: щодо збільшення статутного капіталу акціонерного товариства у разі наявності викуплених товариством акцій (ч. 5 ст. 15 Закону про АТ); на встановлення обмеження щодо кількості акцій або кількості голосів за акціями, що належать одному акціонеру (ч. 3 ст. 20 Закону про АТ); щодо встановлення обмеження або заборони на оплату цінних паперів грошовими коштами (абз. 3 ч. 1 ст. 23 Закону про АТ) та ін.

Виконання — форма реалізації господарської компетенції АТ, що полягає в активній поведінці товариства, яку слід здійснювати незалежно від його власного бажання. У процесі виконання реалізуються зобов'язуючі правові норми [267, с. 410]. Наприклад, реалізація АТ господарської компетенції в частині встановлених нормами господарського законодавства обов'язків щодо щорічного скликання загальних зборів (ч. 2 ст. 32 Закону про АТ), обов'язкового викупу товариством акцій на вимогу акціонерів (ст. 68 Закону про АТ), надання товариством інформації акціонерам або НКЦПФР (ст. 78 Закону про АТ) та ін.

Використання — це така форма реалізації господарської компетенції АТ, коли товариство на свій розсуд за власним бажанням використовує надані йому права. На відміну

від дотримання і виконання, що зв'язані з реалізацією заборон або юридичних обов'язків, використання полягає в активній або пасивній поведінці учасників суспільних відносин. Шляхом використання реалізуються дозволяючі норми [267, с. 410]. Наприклад, реалізація АТ прав на відкриття своїх філій, представництв, інших відокремлених підрозділів без створення юридичної особи (ч. 6 ст. 55 ГК України), на здійснення розміщення акцій різних типів (ч. 3 ст. 20 Закону про АТ) та ін.

Застосування як форма реалізації господарської компетенції АТ — це державно-владна, організаційна діяльність компетентних органів держави і посадових осіб з реалізації правових норм стосовно конкретних життєвих ситуацій шляхом винесення індивідуально-правових рішень (приписів) [267, с. 411]. Така форма реалізації господарської компетенції АТ є «особливою (опосередкованою) формою правореалізації» [571, с. 127–153; 596, с. 414]. При використанні даної форми реалізації господарської компетенції діяльність щодо застосування здійснюється не самим АТ, а іншим уповноваженим суб'єктом, наділеним державно-владними повноваженнями. Наприклад, у разі порушення АТ порядку реалізації акціонерами переважного права НКЦПФР може прийняти рішення про визнання емісії недобросовісною та зупинення розміщення акцій цього випуску (ч. 4 ст. 27 Закону про АТ).

Залежно від суб'єктного складу відносин з реалізації господарської компетенції розрізняють:

- ❖ *безпосередню форму реалізації господарської компетенції*, при якій діяльність АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків відбувається без залучення інших суб'єктів. Наприклад, при реалізації АТ господарської компетенції у сфері господарсько-виробничих відносин у процесі здійснення господарської діяльності (ч. 5 ст. 3 ГК України);

❖ *похідну (опосередковану) форму реалізації господарської компетенції*, при якій діяльність АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків відбувається із залучення (через) інших суб'єктів. Так, реалізація АТ господарської компетенції з використанням похідної (опосередкованої) форми має місце у разі звернення товариства до уповноважених органів державної влади чи місцевого самоврядування з питань організації та здійснення господарської діяльності АТ. Наприклад, АТ своє господарське право на збільшення статутного капіталу реалізує через НКПЦПФР шляхом реєстрації випуску та проспекту емісії акцій (ч. 1 ст. 29 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»), через Центральний депозитарій цінних паперів шляхом присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера, оформлення глобального сертифікату (п. 6 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», ст. 21 Закону України «Про депозитарну систему України»), через державних реєстраторів шляхом реєстрації змін до статуту АТ, пов'язаних зі збільшенням статутного капіталу (ч. 4 ст. 17 Закону про держреєстрацію) тощо. Реалізація АТ господарської компетенції з використанням похідної (опосередкованої) форми також має місце у разі подання так званого похідного позову на підставі ч. 4 ст. 89 ГК України та п. 12 ч. 1 ст. 20 ГПК України.

За колом суб'єктів, які беруть участь у реалізації господарської компетенції АТ можна виділити:

- ❖ індивідуальну форму реалізації господарської компетенції АТ;
- ❖ колективну форму реалізації господарської компетенції АТ.

Індивідуальна форма передбачає реалізацію господарської компетенції АТ самим товариством. Тобто, реалізація компетенції з використанням індивідуальної форми полягає у можливості окремого АТ самостійно, не вступаючи у відносини

з іншими суб'єктами, здійснювати свої господарські права і обов'язки. Наприклад, при здійсненні розміщення цінних паперів (ст. 21 Закону про АТ), при наданні товариством інформації на вимогу акціонера (ст. 78 Закону про АТ).

При *колективній формі* реалізація господарської компетенції АТ можлива тільки за участі у цьому процесі й інших суб'єктів, з якими товариство поєднує свої зусилля для досягнення певних цілей у сфері господарських відносин. Так, наприклад, тільки з використанням колективної форми АТ може реалізувати господарську компетенцію при утворенні господарських об'єднань (ст. 119 ГК України), при участі в об'єднанні професійних учасників фондового ринку чи саморегульвній організації професійних учасників фондового ринку (ч. 2 ст. 2, ст. 48 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»), при утворенні банківських спілок та асоціацій (ст. 13 Закону України «Про банки та банківську діяльність») та ін.

Залежно від правових наслідків застосування форм реалізації господарської компетенції АТ розрізняють правові та неправові форми. У юридичній літературі звертається увага на проблему відмежування правової форми від неправової, яка обумовлюється певною невизначеністю предметного змісту поняття «правове» [53, с. 10].

На нашу думку, правові форми реалізації господарської компетенції АТ характеризуються тим, що результатом їх застосування є настання певних правових наслідків. До *правових форм реалізації господарської компетенції* АТ можуть бути віднесені:

- ❖ внутрішні правові акти АТ. Такі акти можуть мати нормативний характер або ж бути актами індивідуального застосування господарсько-правових норм. Наприклад, внутрішніми правовими актами АТ, які мають нормативний характер, є положення про загальні збори АТ (п. 9 ч. 2 ст. 33 Закону

про АТ), положення про наглядову раду (ч. 3 ст. 51 Закону про АТ), положення про виконавчий орган (ч. 5 ст. 58, ч. 1 ст. 59 Закону про АТ) та ін. Такі акти АТ у юридичній літературі називають ще «корпоративними актами» [646, с. 6], «локальними корпоративними актами» [357, с. 335; 639], «корпоративними нормативними актами» [264, с. 241], «корпоративними нормативно-правовими актами» і відносять до джерел господарського права [197, с. 12]. У свою чергу, до актів індивідуального застосування господарсько-правових норм можуть бути віднесені рішення загальних зборів АТ про зміну типу товариства (п. 9 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ), рішення наглядової ради про обрання голови і членів виконавчого органу (п. 8 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ) та ін.;

- ❖ звернення до уповноважених органів державної влади та місцевого самоврядування з питань організації та здійснення господарської діяльності АТ (п. 7 р. XVII Закону про АТ, ст. 11 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності»);
- ❖ діяльність АТ в якості носія багатьох зобов'язань як емітента акцій. Наприклад, реалізуючи господарську компетенцію на ринку цінних паперів публічне АТ як емітент проходить процедуру включення акцій до біржового реєстру на фондовій біржі в Україні (абз. 2 ч. 1 ст. 24 Закону про АТ), створює власний веб-сайт, на якому в порядку та строки, встановлені НКЦПФР, розміщує інформацію, що підлягає оприлюдненню (ч. 3 ст. 78 Закону про АТ) та ін.;
- ❖ реалізація господарської компетенції через участь в розгляді господарських спорів. При цьому реалізація компетенції у такій формі може здійснюватися як самим АТ, так і через акціонерів, яким сукупно належить 10 і більше відсотків простих акцій товариства, у разі подання ними так званого похідного позову (ст. 54 ГПК України);

- ❖ участь АТ в господарських та інших договорах в якості сторони (глава 20 ГК України). У цьому випадку договір виступатиме як акт реалізації прав та обов'язків [203, с. 20], які охоплюються поняттям «господарська компетенція АТ»;
- ❖ та ін.

Поряд із правовими формами АТ для реалізації господарської компетенції може використовувати *неправові форми*. Такі форми реалізації господарської компетенції хоча й передбачені законодавством, проте правових наслідків не створюють. До них можуть бути віднесені:

- ❖ виконання виробничих, матеріальних, технічних, регламентних та інших дій, пов'язаних зі здійсненням АТ господарської діяльності;
- ❖ аналіз, узагальнення, обстеження, дослідження, які проводяться АТ з різними цілями, зазвичай для з'ясування реального стану справ у товаристві або на ринку товарів, робіт, послуг, учасником якого є АТ (наприклад, аналіз дебіторської та кредиторської заборгованості для подальшого формулювання завдань з претензійно-правової роботи, узагальнення результатів розгляду господарських спорів за участю АТ, обстеження виробничих приміщень на предмет дотримання правил пожежної безпеки тощо);
- ❖ інформування про результати роботи АТ, органів товариства чи його посадових осіб (наприклад, розгляд на загальних зборах АТ звіту наглядової ради, звіту виконавчого органу, звіту ревізійної комісії (ревізора) тощо);
- ❖ проведення різного роду семінарів, нарад, занять (наприклад, з питань вивчення останніх змін до Закону про АТ, організації проведення загальних зборів, навчання корпоративних секретарів та ін.);
- ❖ та ін.

Запропонована класифікація форм реалізації господарської компетенції АТ, безперечно, не претендує на остаточність і завершеність, а скоріше є авторським баченням вирішення досліджуваної проблеми. Звичайно, що як і будь-яка класифікація, вона є умовною і покликана надати змогу детальніше дослідити таке правове явище, як «форми реалізації господарської компетенції АТ».

Незалежно від обраної форми, реалізація господарської компетенції, як правило, є практичною діяльністю АТ щодо задоволення власних інтересів. Разом із тим, на практиці, вибір форми реалізації господарської компетенції АТ здійснюється не тільки на розсуд товариства, а й обумовлюється необхідністю врахування загальногосподарського інтересу, змістом конкретних господарських прав та обов'язків, цілями, для яких такі права та обов'язки надаються АТ чи встановлюються для нього. Крім того, вибір певної форми реалізації господарської компетенції АТ як суб'єктом господарювання відповідно до ч. 4 ст. 55 ГК України безпосередньо залежить і від права на майно, яке набуває (формує) товариство (його засновники, акціонери) при створенні, і яке повинно йому належати на одному з визначених цим кодексом правових титулів (праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління).

Проведений аналіз дає підстави зробити такі висновки.

Господарська компетенція — це елемент господарської правосуб'єктності, зміст якого становлять господарські права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами для суб'єктів господарського права певного виду.

Ознаки господарської компетенції:

- ❖ є елементом господарської правосуб'єктності;
- ❖ носієм господарської компетенції є суб'єкти господарського права;
- ❖ зміст господарської компетенції становлять встановлені

.....
законодавством та установчими документами господарські права та обов'язки суб'єкта;

- ❖ конкретний характер господарських прав та обов'язків, які становлять зміст господарської компетенції;
- ❖ видовий характер господарської компетенції;
- ❖ статичний характер господарської компетенції.

Реалізація господарської компетенції — це практична діяльність суб'єктів господарського права щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством та установчими документами таких суб'єктів.

Форма реалізації господарської компетенції АТ — це зовнішній прояв практичної діяльності АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством та статутом товариства.

Класифікація форм реалізації господарської компетенції АТ:

- 1) з т. з. змісту правових норм, які реалізуються, і поведінки суб'єктів, яка їм відповідає:
 - ◆ дотримання;
 - ◆ виконання;
 - ◆ використання;
 - ◆ застосування;
- 2) залежно від суб'єктного складу відносин по реалізації господарської компетенції:
 - ◆ безпосередня;
 - ◆ похідна (опосередкована);
- 3) за колом суб'єктів, які беруть участь у реалізації господарської компетенції АТ:
 - ◆ індивідуальна;
 - ◆ колективна;
- 4) залежно від правових наслідків застосування форм реалізації господарської компетенції АТ:
 - ◆ правові;
 - ◆ неправові.

§4.2. Порядок реалізації господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів

Однією з традиційних і разом з тим ключових проблем науки господарського права залишається проблема забезпечення господарсько-правовими нормами ефективної реалізації господарських прав і належного виконання господарських обов'язків, які становлять зміст господарської компетенції. Актуальності зазначеній проблемі додає той факт, що суспільні відносини у сфері господарювання динамічно розвиваються у зв'язку зі зміною соціально-економічної та політичної ситуації в Україні, у той час як норми, якими визначаються порядок, форми та способи реалізації господарської компетенції суб'єктами господарського права, залишаються практично незмінними.

Особливого значення в умовах реформування соціально-економічної системи України набуває вирішення питання про належне правове регулювання відносин реалізації господарської компетенції суб'єктами господарського права, що діють в організаційно-правовій формі АТ. В умовах реформування корпоративного законодавства в центрі уваги юридичної науки і практики опиняються проблеми, пов'язані з реалізацією господарської компетенції АТ через систему уповноважених органів. Це, в свою чергу, вимагає проведення відповідних досліджень з позицій господарсько-правової науки.

Окремі питання реалізації господарської компетенції були предметом дослідження В. К. Мамутова [370], Г. В. Пронської [552], В. С. Щербини [722], Р. А. Джабраїлова [193], С. М. Грудницької [181], І. В. Труша [649], А. М. Захарченка [230] та інших авторів. Проблеми правового регулювання відносин за участю органів АТ досліджувалися О. Блюмхартом [66], С. В. Артеменко [39], О. М. Переверзєвим [416], А. В. Шніт [710],

Б. В. Шубою [712], І. В. Лукач [357], І. В. Спасибо-Фатєєвою [615], О. М. Вінник [108], Ю. М. Жорнокуєм [223], В. В. Щербаковим [714], С. В. Солодченко [605], А. В. Мякий [398] та ін. Результати наукових досліджень цих авторів засвідчили досить складний характер правових питань реалізації господарської компетенції й участі у цьому процесі органів господарської організації. Разом із тим проблема реалізації господарської компетенції АТ через систему уповноважених органів на сучасному етапі залишається поза увагою дослідників, що обумовлює необхідність подальших наукових пошуків.

АТ є господарською організацією, реалізація господарської компетенції якої має певні особливості, обумовлені складною системою інтересів суб'єктів корпоративних відносин (АТ, акціонерів, посадових осіб органів товариства тощо), що повинні враховуватися у процесі діяльності товариства. У зв'язку з цим, для забезпечення ефективної господарської діяльності АТ, а також рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин, законодавцем до правового механізму реалізації господарської компетенції закладається комплекс необхідних правових засобів та інструментів.

Основним правовим інструментом за допомогою якого АТ реалізують свою господарську компетенцію у сфері господарювання, є органи таких господарських організацій. Так, АТ бере участь у господарському обороті через свої органи, які реалізують встановлені законодавством і статутом товариства господарські права і забезпечують виконання покладених на нього господарських обов'язків.

На важливість для існування АТ такого правового інструмента звертали увагу ще дореволюційні вчені.

Так, М. С. Суворов застерігав, що ведення справ всією масою членів корпорації недоцільне. Чим багаточисельніший і складніший склад корпорації, тим нагальніша потреба зосере-

дити деталі управління в руках порівняно небагатьох осіб, через яких діятиме корпорація. Адміністратори корпорації, обрані на підставі статуту, наділяються посадовими повноваженнями і беруть на себе обов'язки думати за корпорацію, діяти для її користі. Разом із тим корпорація не відмовляється від контролю за діяльністю адміністратора, може сама взяти участь в обговоренні важливих справ, а в разі необхідності знову уповноважити адміністратора діяти у потрібному напрямі [623, с. 150–152].

У свою чергу Г. Ф. Шершеневич вказував на те, що АТ є поєднанням досить значної кількості осіб, які не мають жодних особистих зв'язків між собою. Тому ця маса потребує організації, яка б зробила її здатною до виконання основного завдання, що згуртувало б всіх у товариство. Потрібні органи, за допомогою яких АТ могло б здійснювати внутрішнє управління і підтримувати зовнішні відносини [704, с. 420].

Не зважаючи на ключове значення органів АТ у правовому механізмі реалізації його господарської компетенції, при аналізі господарського законодавства стає очевидним його недосконалість в частині регламентації даних питань. Насамперед тому, що відсутнє легальне визначення поняття органу АТ і не визначена чітко його правова природа.

Так, вітчизняний законодавець досить широко оперує поняттям орган АТ, не уточнюючи разом з тим ні його значення, ні правового статусу органів.

Слово «орган» походить від грецького *organon*, що означає «знаряддя», «інструмент».

Питання про правову природу органів АТ неодноразово ставало предметом дослідження науковців з дореволюційних часів по сьогоднішній день. Однак до цього часу єдиної позиції у теоретичному плані з даного питання не вироблено.

Дослідження правової природи органів АТ, на нашу думку, варто здійснити через аналіз ознак, які притаманні таким

органам. При цьому слід мати на увазі, що визначення ознак органу АТ тісно пов'язане з ознаками органу АТ як господарської організації, яка відповідно до ч. 5 ст. 55 ГК України має статус юридичної особи. Відтак, аналіз ознак органів АТ доцільно проводити з урахування наукових розробок, присвячених у т.ч. дослідженню ознак органів юридичних осіб. Аналіз норм господарського законодавства, а також досліджень з даної проблематики дає підстави виділити такі основні **ознаки органу АТ**.

По-перше, *орган АТ є організаційно відокремленою, структурно оформленою частиною товариства як господарської організації*.

Орган АТ є частиною товариства, а не самостійним суб'єктом господарського права. З однієї сторони, така частина є організаційно відокремленою від інших частин господарської організації (інших органів, відокремлених підрозділів АТ тощо). З другої сторони, орган є структурно оформленою частиною АТ, що дає йому змогу функціонувати у системі корпоративного управління товариства. Наприклад, структура колегіального органу, зазвичай, включає голову та членів органу АТ.

Як зазначає з цього приводу Н. В. Козлова, у зовнішніх відносинах юридичної особи з третіми особами орган виступає як організаційно відокремлена, структурно оформлена частина самої юридичної особи, у силу принципів майнової відокремленості та організаційної єдності юридичної особи. Не випадково багато вчених не вважають орган самостійним суб'єктом права, а розглядають його тільки в якості складової частини юридичної особи, яка в певних сферах діяльності володіє компетенцією виступати від імені цілого [285, с. 351]. Визнання органу частиною товариства знаходить свою підтримку і серед багатьох інших представників цивілістики [351; 352, с. 95; 359, с. 8; 393, с. 108–109; 573, с. 17; 624, с. 9; 627, с. 117],

науки трудового права [275, с. 9], а також серед представників науки господарського права [137, с. 149; 296, с. 142].

По-друге, *орган АТ формується у визначеному законом і статутом товариства порядку.*

Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 92 ЦК України порядок створення органів юридичної особи встановлюється установчими документами та законом.

Загальний порядок формування органів АТ визначається нормами Закону про АТ. На етапі заснування АТ питання про утворення органів товариства і формування їх персонального складу згідно з п.п. 4, 6 ч. 2 ст. 10 Закону про АТ вирішується на установчих зборах АТ. У процесі діяльності АТ повноваження щодо формування органів товариства відносяться до компетенції загальних зборів акціонерів (п.п. 17–19, 21, 26 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ) та наглядової ради (п.п. 8, 10 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ).

Створення того чи іншого органу завжди обумовлене наявністю відповідних положень у внутрішніх актах юридичної особи поза зв'язком з конкретним субстратом такого органу [661, с. 36]. У зв'язку з цим встановлений на рівні Закону про АТ загальний порядок формування органів конкретизується в статуті АТ та внутрішніх документах товариства.

Так, відповідно до п. 14 ч. 2 ст. 13 Закону про АТ статут товариства повинен містити відомості про склад органів товариства та їх компетенцію, порядок утворення, обрання і відкликання їх членів та прийняття ними рішень, а також порядок зміни складу органів товариства та їх компетенції. Крім того, згідно з п.п. 9, 10 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ загальними зборами акціонерів можуть затверджуватися положення про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган, ревізійну комісію (ревізора) товариства, а також інші внутрішні документи товариства, якщо це передбачено статутом.

По-третє, *орган АТ складається із фізичних осіб, які пов'язані з товариством корпоративними відносинами і мають статус посадових осіб (крім учасників загальних зборів АТ).*

Відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ посадові особи органів АТ — це фізичні особи — голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор акціонерного товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства. Тобто, законодавець визначає, що до складу органу АТ можуть входити виключно фізичні особи.

Не є винятком із цього правила і загальні збори акціонерів. Навіть у тих випадках, коли акціонерами АТ є юридичні особи, держава чи територіальна громада, такі суб'єкти реалізують своє право участі та голосування на загальних зборах акціонерів виключно через фізичних осіб, які представляють їх інтереси в якості представника чи уповноваженої особи (ч. 1 ст. 39 Закону про АТ).

Дана ознака органу обумовлена тим, що управління як один із видів інтелектуальної діяльності, певний продукт інтелекту загалом, являє собою процес і результат прийняття рішень, відповідно, управління як таке може здійснюватися тільки людиною, фізичною особою [653, с. 38].

По-четверте, *орган володіє набором повноважень, реалізація яких здійснюється в межах власної господарської компетенції АТ.*

Такі повноваження дозволяють органу здійснювати певні дії щодо вирішення питань внутрішньої організації юридичної особи і її представлення у зовнішніх відносинах, реалізуючи при цьому волю самої юридичної особи, і тим самим набуваючи від її імені і для неї права та обов'язки [393, с. 104–123]. При цьому, як слушно зауважує Д. В. Ломакін, постановка питання про права й обов'язки органів господарського

товариства є некоректною, оскільки органи товариства можуть бути наділені лише повноваженнями як складовою частиною компетенції [353, с. 302–303].

Крім того, саме через ті дії, які становлять предмет компетенції, можна відмежувати дії осіб як самостійних суб'єктів права і дії тих самих осіб, які будуть розглядатися як дії юридичної особи [25, с. 47]. При цьому вважаємо безпідставними кваліфікацію деякими вченими відносин з наділення органів АТ певним обсягом повноважень, через які товариство реалізує господарську компетенцію, набуває та здійснює свої права і обов'язки в якості «представництва» [402, с. 77–81; 608, с. 55], «корпоративного представництва» [285, с. 370–374] чи «квазіпредставництва» [688, с. 55].

Орган володіє набором повноважень, реалізація яких здійснюється в межах власної господарської компетенції АТ. Доки орган АТ діє в рамках визначених законом та статутом товариства повноважень, доти його дії презюмуються як дії самого АТ як господарської організації. Натомість, коли посадова особа органу АТ починає діяти за межами цих повноважень, її дії вважатимуться уже діями такої фізичної особи як самостійного суб'єкта, а не діями АТ. У разі ж завдання діями, вчиненими з перевищенням повноважень, збитків товариству, посадова особа нестиме господарсько-правову відповідальність у формі відшкодування збитків (абз. 2 ч. 2 ст. 89 ГК України, ч. 8 ст. 53, ч. 2 ст. 63 Закону про АТ).

Такий підхід законодавця цілком узгоджується із положеннями Першої директиви 68/151/ЄЕС Ради ЄС «Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві» від 09 березня 1968 року. Так, відповідно

до п.п. 1, 2 ст. 9 Першої директиви ЄС дії органів компанії покладають на компанію зобов'язання навіть якщо ті дії виходять за межі цілей компанії, за умови, що такі дії не виходять за компетенцію вказаних органів, передбачену або дозволену законодавством [12].

По-п'яте, *орган АТ відокремлений від конкретних фізичних осіб, які складають його в певний момент.*

С. В. Федосєєв слушно зауважує, що нема достатніх підстав ототожнювати орган юридичної особи з фізичними особами, які складають цей орган. Орган юридичної особи є такою самою штучно створеною конструкцією, як і сама юридична особа, з тією лише відмінністю, що він не визнається в якості самостійного суб'єкта права і здатен існувати в рамках конкретної юридичної особи, будучи його частиною, структурно відокремленим підрозділом. Сам орган являє собою абстракцію, за якою завжди стоїть певний людський субстрат, поза яким орган не може виражати волю юридичної особи. При цьому, маючи певну залежність від людського субстрату, орган не має тісної прив'язки до конкретних людей, оскільки в органах управління всі його члени періодично змінюються, що не зачіпає існування органу загалом [661, с. 33–34].

Орган не слід ототожнювати з конкретними фізичними особами, які утворюють його в даний момент, оскільки факт зміни персонального складу не впливає на дійсність юридично значимих дій, раніше вчинених АТ через свій орган [351, с. 28].

Діючи від імені юридичної особи, конкретний член органу управління не втрачає своєї правосуб'єктності. Не можна сказати, що при цьому він діє в якості самостійного суб'єкта права. Як самостійний суб'єкт права поза даною юридичною особою він завжди стає частиною юридичної особи, як тільки його діяльність пов'язується з діяльністю юридичної особи і він починає виступати від імені юридичної особи [661, с. 34].

Орган юридичної особи не може виражати волю поза своїм людським субстратом, і в той же час орган не можна ототожнювати з людьми, які складають цей орган, оскільки знаходячись у певній залежності від людського субстрату, орган не має тісної прив'язки до конкретних людей, оскільки члени органів управління періодично змінюються, що не впливає на існування органу в цілому [661, с. 36]

По-шосте, дії органу при реалізації господарської компетенції АТ у зовнішніх відносинах є діями товариства.

Дії органів слід розуміти як дії самої юридичної особи, а самі органи — як встановлену законом юридичну фікцію, покликану впорядкувати внутрішню структуру юридичної особи, закріпити за тією чи іншою її частиною певні повноваження (компетенцію) [304, с. 296]. Адже, коли громадянин (група громадян), які є його органом, здійснюють правосуб'єктність юридичної особи, в особі органу діє сама юридична особа [159, с. 68–69].

Дана ознака органу АТ враховується і в судовій практиці при вирішенні корпоративних спорів. Так, господарським процесуальним законодавством не передбачено можливості звернення до господарського суду зі скаргою на дії або бездіяльність органів АТ. Натомість особу, чий права порушено діями або бездіяльністю органу АТ, не позбавлено права на звернення до суду з позовом про зобов'язання товариства вчинити певні дії або утриматись від вчинення таких дій. Саме тому, відповідно до п. 2.7 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» відповідачем у спорах про визнання недійсним рішення загальних зборів та інших керівних органів юридичної особи виступає сама юридична особа [501].

По-сьоме, через органи формується і реалізується воля АТ як суб'єкта господарського права.

Воля юридичної особи формується фізичними особами, які складають орган юридичної особи, шляхом здійснення ними певних повноважень, тобто шляхом вчинення дій. Це означає, що процес волеутворення юридичної особи на відміну від психічного процесу індивіда характеризується впізнаваністю, що в свою чергу передбачає можливість і необхідність його юридичного нормування (зокрема, з метою визначення порядку ведення засідань, виступів, голосування, підрахунку голосів і т.д.) [95, с. 8–9].

Воля юридичної особи не тотожна волі людей, які складають її орган, однак в цілому збігається з рішенням органу цієї особи. Для вчинення більшості дій органів юридичної особи достатньо згоди більше половини або кваліфікованої більшості членів відповідного органу, які й будуть формувати волю відповідного органу. При цьому даній волі повинні підпорядковуватися і ті члени відповідного органу управління, які виразили іншу думку або взагалі не брали участі у голосуванні з конкретного питання. Саме тому слід говорити про єдину волю самої юридичної особи, а не про множину воель всіх осіб, які утворюють її органи [661, с. 31–32].

Через орган воля юридичної особи утворюється або виявляється відповідно до наявних у нього прав і обов'язків, передбачених законом, іншими правовими актами й статутом. Виражаючи волю юридичної особи і представляючи її інтереси у відносинах з іншими особами, орган не стає безпосереднім учасником таких правовідносин, не визнається самостійним суб'єктом права [351, с. 27–29].

Нема достатніх підстав стверджувати, що орган юридичної особи є самостійним суб'єктом права як у зовнішніх, так і у внутрішніх корпоративних відносинах, оскільки він не може діяти поза юридичною особою або поряд з нею; орган юридичної особи формує волю тільки юридичної особи, але жодним

чином не свою власну; орган юридичної особи не має власних суб'єктивних прав та обов'язків, а діє тільки в рамках повноважень, якими його наділила юридична особа; він не може самостійно нести відповідальність за свої дії, оскільки дії органу визнаються діями самої юридичної особи [661, с. 36].

По-восьме, між органами АТ розподіляється господарська компетенція, якою наділене товариство.

Компетенція органу господарського товариства являє собою встановлений законом, іншими правовими актами і установчими документами товариства предмет діяльності органу товариства, а також конкретні повноваження, необхідні для здійснення органом товариства своїх функцій і розв'язання поставлених перед ним завдань [353, с. 302].

Діяльність будь-якої юридичної особи зазнала б хаосу, оскільки за відсутності чіткого розподілу компетенції між внутрішніми частинами (не кажучи вже про цілковиту відсутність (виділення) яких-небудь внутрішніх частин) процес формування волі, так само як і її вираження (доведення до всіх третіх осіб), був би суперечливий і неузгоджений, що в кінцевому рахунку призвело б до неможливості взагалі якої-небудь діяльності [304, с. 296].

Органами юридичної особи як штучного суб'єкта права слід вважати фізичних осіб, які, будучи пов'язаними з юридичною особою корпоративними відносинами, на підставі закону, установчих документів і відповідних договорів виробляють і виражають її волю і через яких вона вчиняє правочини та інші юридично значимі дії [285, с. 351–352].

У свою чергу, органи управління АТ є чітко структурованою системою, в якій кожна з ланок наділена особливими, притаманними тільки їй одній повноваженнями в сфері волеутворення АТ. Воля АТ формується безпосередньо в кожному з органів управління товариства, але тільки щодо питань, які належать до компетенції цих органів [729, с. 95].

Аналіз ознак, які притаманні органам АТ, дає можливість дати визначення поняття органу АТ. **Орган АТ** може бути визначено як організаційно відокремлену та структурно оформлену частину АТ як господарської організації, що формується у визначеному законом і статутом товариства порядку із фізичних осіб, наділена набором повноважень, необхідних для реалізація господарської компетенції АТ, і через яку формується та/або реалізується воля АТ як суб'єкта господарського права.

Не зважаючи на ключове значення органів АТ у правовому механізмі реалізації його господарської компетенції, при аналізі господарського законодавства стає очевидним його недосконалість в частині регламентації даних питань. У зв'язку з цим на практиці часто виникають проблемні питання щодо визначення ролі і місця конкретного органу АТ при реалізації господарської компетенції товариства, що вимагає необхідних досліджень.

Реалізація господарської компетенції АТ здійснюється не якимось одним органом, а через систему органів.

Як зазначає з цього приводу Ю. М. Жорнокуй, може скластися враження, що кожен орган АТ діє самостійно, незалежно від інших органів, у межах повноважень. Однак це не так. Усі органи утворюють систему, її структурні одиниці підпорядковані єдиній меті, взаємодіють і впливають один на одного. Звідси, АТ — це не просто сукупність органів; організація як єдине ціле має інші якості ніж набір функцій, що становлять її елементи [223, с. 207].

Загалом до системи органів АТ законодавцем включено:

- ❖ вищий орган;
- ❖ наглядовий орган;
- ❖ виконавчий орган;
- ❖ контрольний орган;
- ❖ інші органи.

Реалізація господарської компетенції АТ кожним із наведених вище органів має свої особливості, обумовлені сутністю, призначенням, а також місцем його у системі органів товариства.

Вищим органом визнаються загальні збори АТ, які відповідно до ч. 1 ст. 32 і ч. 1 ст. 33 Закону Закон про АТ можуть вирішувати будь-які питання діяльності АТ.

Важливою особливістю загальних зборів при реалізації господарської компетенції АТ є їх положення як волеутворюючого органу. У межах своєї компетенції загальні збори приймають рішення, що являють собою зафіксований вираз волі юридичної особи. Тільки загальні збори вправі визначати юридичну долю суб'єкта права: існувати йому в такому виді або припинити свою діяльність через недоцільність [307, с. 95]. Саме загальні збори АТ створюють основну правову базу для діяльності інших органів товариства [615, с. 17]. Так, відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ затвердження положень про органи товариства належить до компетенції вищого органу.

У судовій практиці наголошується на тому, що загальні збори не є ні суб'єктом права, ні органом, який здійснює представництво товариства (абз. 4 п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 [529]).

Питання правового становища загальних зборів АТ неодноразово досліджувалися нами в юридичній літературі [129; 152; 300, с. 160–164, 182–207; 301, с. 167–172, 192–222]. Проведені дослідження дають підстави зробити висновок про те, що хоча загальні збори АТ мають максимальний обсяг повноважень і є найбільш репрезентативним органом товариства, вираження волі АТ при реалізації його господарської компетенції шляхом безпосереднього контакту з іншими учасниками господарських відносин законодавцем покладається на інші органи товариства, насамперед виконавчий орган.

Наглядовим органом АТ є наглядова рада, яка відповідно до ч. 1 ст. 51 Закону про АТ здійснює захист прав акціонерів товариства, і в межах компетенції, визначеної статутом та Законом про АТ, контролює та регулює діяльність виконавчого органу. В АТ, що здійснюють банківську діяльність, цей орган також може мати назву «рада банку» або «спостережна рада банку» (ч. 3 ст. 37 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Для АТ з кількістю акціонерів — власників простих акцій 9 осіб і менше формування наглядової ради не є обов'язковим (ч. 2 ст. 51 Закону про АТ). Тобто, наглядова рада може бути відсутньою в системі органів таких АТ.

Характерною рисою волеутворення, в якому бере участь наглядова рада, є спрямованість цієї волі. Сформована наглядовою радою воля направлена насамперед на виконавчий орган, а не на третіх осіб, що знаходяться поза межами корпоративних відносин [307, с. 100]. Це пов'язано з тим, що наявність наглядової ради у системі органів АТ повинна сприяти балансу інтересів у товаристві, оскільки це послаблює позицію виконавчого органу [206, с. 19]. Саме тому член наглядової ради АТ не може бути одночасно членом виконавчого органу товариства (ч. 2 ст. 53 Закону про АТ).

Аналіз питань, віднесених згідно із ч. 2 ст. 2 Закону про АТ до компетенції наглядової ради, дає підстави зробити висновок, що наглядова рада є органом управління загальної компетенції, який здійснює загальне керівництво товариством у період між загальними зборами [300, с. 170].

При цьому ми не погоджуємося з висловленою у юридичній літературі пропозицією, що регулювання наглядовою радою діяльності правління не повинно торкатись питань господарської діяльності товариства [39, с. 12]. На відміну від виконавчого органу, який управляє поточною діяльністю АТ, наглядова рада

здійснює «стратегічне управління» [412, с. 296] товариством. Здійснюючи стратегічне управління, саме наглядова рада контролює дотримання виконавчим органом виробленої стратегії реалізації господарської компетенції АТ і, в разі необхідності, здійснює регулювання діяльності виконавчого органу.

Виконавчий орган — це орган, який здійснює управління поточною діяльністю товариства. Виконавчий орган АТ повинен бути сформований в обов'язковому порядку. Реалізація господарської компетенції АТ у відносинах з іншими учасниками сфери господарювання здійснюється насамперед через виконавчий орган.

Відповідно до ч. 1 і ч. 3 ст. 58 Закону про АТ виконавчий орган може бути колегіальним (правління, дирекція) або одноосібним (директор, генеральний директор).

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 наголошує, що виконавчий орган товариства вирішує всі питання, пов'язані з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що є компетенцією загальних зборів учасників товариства або іншого його органу. Здійснюючи управлінську діяльність, виконавчий орган реалізує колективну волю учасників товариства, які є носіями корпоративних прав [564]. Тобто, виконавчий орган являє собою орган управління, який реалізує господарську компетенцію АТ, виражаючи волю товариства у відносинах з іншими суб'єктами господарського права.

На відміну від вищого та наглядового органів, повноваження виконавчого органу АТ щодо реалізації господарської компетенції товариства у Законі про АТ не конкретизуються. Законодавець надає можливість деталізації таких повноважень самому товариству у його статуті та/або у положенні про виконавчий орган (ч. 4 ст. 57 ГК України), ч. 5 ст. 58 Закону про АТ).

Контрольним органом АТ є ревізійна комісія (ревізор), яка відповідно до ч. 1 ст. 73 Закону про АТ здійснює перевірки фінансово-господарської діяльності АТ.

Включення до системи корпоративного управління АТ інституту ревізійної комісії (ревізора) як органу корпоративного контролю покликане забезпечити спеціалізацію у виконанні контрольно-ревізійної функції, яка вимагає застосування спеціальних знань і умінь в області фінансового аналізу, у тому числі з метою вироблення пропозицій з раціоналізації фінансової діяльності підприємства і поліпшення його показників [416, с. 18].

В АТ з кількістю акціонерів — власників простих акцій товариства, що не перевищує 100 осіб може запроваджуватися посада ревізора або обиратися ревізійна комісія, а в товариствах з кількістю акціонерів — власників простих акцій товариства понад 100 осіб може обиратися лише ревізійна комісія.

Права та обов'язки членів ревізійної комісії (ревізора) визначаються Законом про АТ, іншими актами законодавства, статутом, положенням про ревізійну комісію (ревізора) а також договором, що укладається з кожним членом ревізійної комісії (ревізором).

При реалізації господарської компетенції АТ участь контрольного органу у формуванні волі товариства обмежується правом вносити пропозиції до порядку денного загальних зборів АТ та вимагати скликання позачергових загальних зборів, а також можливістю членів ревізійної комісії (ревізора) бути присутніми на загальних зборах та брати участь в обговоренні питань порядку денного з правом дорадчого голосу.

На нашу думку, включення ревізійної комісії (ревізора) до системи органів АТ на сучасному етапі не виправдане. На практиці ревізійна комісія, зазвичай, виконує вказівки наглядової ради та виконавчого органу і не забезпечує об'єктивності результатів перевірки фінансово-господарської діяльності АТ.

Крім того, згідно зі ст. 56 Закону про АТ наглядова рада з числа її членів може, а в окремих випадках — зобов'язана, утворювати комітет з питань аудиту. У такому разі виконання функцій з перевірки фінансово-господарської діяльності АТ дублюватимуться.

У зв'язку з цим вважаємо цілком достатнім перевірку фінансово-господарської діяльності АТ здійснювати з використанням комітету з питань аудиту, а ревізійну комісію (ревізора) виключити із системи органів АТ.

Інші органи — це органи АТ, утворення яких відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ передбачено статутом товариства. До таких органів можуть бути віднесені комісія з припинення (п. 1 ч. 6 ст. 83 Закону про АТ), комісія з реорганізації (ч. 3 ст. 105 ЦК України), ліквідаційна комісія (ч. 4 ст. 88 Закону про АТ), ліквідатор (ч. 3 ст. 105 ЦК України). Утворення таких органів пов'язане із прийняттям вищим органом АТ рішення про припинення товариства.

Відповідно до ч. 4. ст. 105 ЦК України з моменту призначення комісії з припинення (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора до них переходять повноваження щодо управління АТ, у т.ч. і повноваження з реалізації господарської компетенції товариства. Оскільки така зміна органів, через які реалізується господарська компетенція АТ, може зачіпати інтереси інших учасників господарських відносин відповідно до п. 26 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію відомості про комісію з припинення (ліквідатора, ліквідаційну комісію тощо) повинні вноситися до ЄДР.

На відміну від вищого, наглядового, виконавчого та контрольного органів, які діють протягом усього строку існування АТ, комісія з припинення (комісія з реорганізації, ліквідаційна комісія) або ліквідатор належать до тимчасових органів, які виконують функції з реалізації господарської компетенції

товариства тільки протягом періоду проведення процедури припинення (реорганізації або ліквідації) АТ.

Аналізуючи питання утворення та діяльності «інших органів АТ», вважаємо безпідставним визнання органами товариства так званих «допоміжних органів», до яких у юридичній літературі відносять лічильну комісію, президію загальних зборів, секретаріат наглядової ради тощо [393, с. 135]. З правової точки зору такі «допоміжні органи» не беруть участі у реалізації господарської компетенції АТ, а тільки виконують функції з технічного забезпечення роботи органів АТ: збір бюлетенів під час голосування, підготовка приміщень для проведення засідань відповідного органу тощо.

Правове регулювання питань реалізації господарської компетенції АТ через систему органів базується не тільки на імперативних, а й на диспозитивних засадах. Це пояснює той факт, що порядок реалізації органами АТ господарської компетенції у двох різних АТ може істотно відрізнитися, залежно від тих чи інших обставин (кількості акціонерів, наявності/відсутності наглядової ради, виду виконавчого органу тощо).

Диспозитивний характер притаманний цілому ряду норм Закону про АТ, якими регулюється порядок реалізації господарської компетенції АТ через систему уповноважених органів.

Так, відповідно до п. 14 ч. 2 ст. 13 Закону про АТ склад органів конкретного АТ та їх компетенція, порядок утворення, обрання і відкликання їх членів та прийняття ними рішень, а також порядок зміни складу органів товариства та їх компетенції фіксуються у статуті АТ.

Законодавцем також надається АТ можливість вирішення у статуті товариства питання про розподіл повноважень з реалізації господарської компетенції між його органами.

При розподілі у статуті повноважень між органами АТ застосовується так званий «залишковий принцип» [393, с. 135].

Так, питання, які належать до виключної компетенції загальних зборів, не можуть вирішуватися наглядовою радою (за винятком випадків, передбачених законодавством). Аналогічним чином виконавчий орган уповноважений вирішувати питання, не віднесені до виключної компетенції загальних зборів і наглядової ради.

Крім того, Закон про АТ в окремих випадках передбачає можливість перерозподілу повноважень між органами АТ уже у процесі діяльності товариства шляхом внесення відповідних змін до статуту товариства. Наприклад, згідно з п. 8 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ обрання голови виконавчого органу віднесено до компетенції наглядової ради. Однак на підставі абз. 1 ч. 5 ст. 59 Закону про АТ обрання голови виконавчого органу може бути віднесено до компетенції загальних зборів акціонерів.

Такий підхід законодавця дозволяє АТ вибудовувати власну систему управління, через яку реалізовуватиметься його господарська компетенція. При цьому закріплена у Законі про АТ система передбачає встановлення внутрішніх організаційних юридичних зв'язків, за допомогою яких забезпечується необхідна взаємодія між органами товариства і можливість реалізації господарської компетенції АТ у сфері господарювання.

Одним із напрямів подальшого розвитку законодавства України з питань реалізації господарської компетенції АТ на диспозитивних засадах, на нашу думку, може бути запровадження правового механізму передачі повноважень виконавчого органу АТ іншій господарській організації (управляючій компанії).

Сутність даного механізму зводиться до того, що за рішенням вищого органу АТ виконання повноважень виконавчого органу здійснюється іншою господарською організацією, яка називається управляючою компанією. Виконання управляючою компанією повноважень виконавчого органу пропонується здійснювати на підставі договору, який укладається нею з АТ.

З метою запровадження правового механізму передачі повноважень виконавчого органу АТ іншій господарській організації (управляючій компанії) пропонується доповнити Закон про АТ ст. 58-1 такого змісту:

«Стаття 58-1. Передача повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії.

1. За рішенням загальних зборів акціонерів повноваження виконавчого органу акціонерного товариства може бути передано іншій господарській організації (управляючій компанії), крім випадків, передбачених законом або статутом товариства.

2. Управляюча компанія, якій передані повноваження виконавчого органу акціонерного товариства, здійснює управління поточною діяльністю товариства у порядку, визначеному договором, який укладається між акціонерним товариством та управляючою компанією. Від імені акціонерного товариства договір підписує особа, уповноважена на таке підписання загальними зборами акціонерів. Договір про передачу повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії підлягає державній реєстрації. Відомості про укладення такого договору підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру.

3. Протягом строку виконання управляючою компанією повноважень з керівництва поточною діяльністю акціонерного товариства виконавчий орган у товаристві не формується, якщо інше не передбачено договором про передачу повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії.

4. За рішенням загальних зборів акціонерів або наглядової ради акціонерного товариства у будь-який час та з будь-яких підстав договір про передачу повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії може бути припиненом».

Запровадження правового механізму передачі повноважень виконавчого органу АТ іншій господарській організації (управляючій компанії), на нашу думку, сприятиме підвищенню привабливості організаційної форми АТ для вітчизняних та іноземних інвесторів, які побоюються ризиків втрати контролю над діяльністю товариства, в придбання акцій якого зробили інвестиції. Цей механізм може зацікавляти також транснаціональні корпорації та великі групи компаній, менеджмент яких об'єктивно не в змозі делегувати своїх представників до виконавчого органу кожного підконтрольного підприємства.

Окремі елементи механізму передачі повноважень виконавчого органу АТ іншій господарській організації вітчизняним законодавцем уже запроваджено у сфері спільного інвестування. Зокрема, цей механізм застосовується щодо АТ, виключним видом господарської діяльності яких є діяльність зі спільного інвестування і які діють у формі корпоративних фондів. Правовий статус таких АТ регулюється спеціальним нормативно-правовим актом — Законом про ІСІ. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону про ІСІ законодавство про акціонерні товариства не застосовується до регулювання діяльності існуючих у формі АТ корпоративних фондів. Особливістю системи органів таких АТ є те, що відповідно до ст. 15 Закону про ІСІ утворення виконавчого органу, через який реалізують свою господарську компетенцію більшість господарських організацій, у корпоративному фонді не тільки не передбачається, а й прямо забороняється. Функції виконавчого органу з реалізації господарської компетенції від імені корпоративного фонду в силу прямої вказівки Закону про ІСІ (абз. 3 ч. 4 ст. 63, ч. 6 ст. 63) і на підставі договору про управління активами виконує інше господарське товариство — компанія з управління активами (далі — КУА). КУА фактично виражає волю такого АТ у сфері господарських відносин, набуває

і здійснює практично всі господарські права та обов'язки товариства, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності зі спільного інвестування.

У подальшому вищий орган АТ (корпоративного фонду) може прийняти рішення про заміну КУА на іншу компанію, яка продовжить виконувати функції виконавчого органу товариства. Умови, за яких може бути здійснено заміну КУА, та порядок такої заміни із зазначенням дій, спрямованих на захист прав учасників корпоративного фонду, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 12 Закону про ІСІ визначається у регламенті корпоративного фонду.

На нашу думку, з метою підвищення ефективності реалізації господарської компетенції АТ використання механізму передачі повноважень виконавчого органу управляючій компанії доцільно дозволити для всіх АТ, а не тільки корпоративних фондів. Безперечно, що це вимагатиме внесення відповідних змін до Закону про АТ, ГК України та інших нормативно-правових актів.

За умови внесення відповідних змін до господарського законодавства механізм передачі повноважень виконавчого органу АТ управляючій компанії може використовуватися для таких цілей, як:

- ❖ передача повноважень АТ, які входять до складу господарського об'єднання або холдингу одному з учасників об'єднання чи холдингу — управляючій компанії;
- ❖ оптимізація процесів корпоративного управління та бухгалтерського обліку в групі підприємств, шляхом їх централізації в управляючій компанії;
- ❖ розподіл підприємницьких ризиків між різними господарськими організаціями;
- ❖ організація виробничого процесу шляхом розподілу його етапів між окремими господарськими організаціями,

управління поточною діяльністю яких здійснюватиме управляюча компанія;

- ❖ підготовка до виходу на IPO — публічного розміщення акцій на біржу, для залучення іноземних інвестицій.

У подальшому цей механізм може бути поширено і на інші організаційно-правові форми господарських організацій.

Проведений аналіз дає підстави зробити такі висновки

Орган АТ — це організаційно відокремлена та структурно оформлена частина АТ як господарської організації, яка формується у визначеному законом і статутом товариства порядку із фізичних осіб, наділена набором повноважень, необхідних для реалізації господарської компетенції АТ, і через яку формується та/або реалізується воля АТ як суб'єкта господарського права.

Ознаки органу АТ:

- ❖ це організаційно відокремлена, структурно оформлена частина АТ як господарської організації;
- ❖ орган АТ формується у визначеному законом і статутом товариства порядку;
- ❖ орган АТ складається із фізичних осіб, які пов'язані з товариством корпоративними відносинами і мають статус посадових осіб (крім учасників загальних зборів АТ);
- ❖ орган володіє набором повноважень, реалізація яких здійснюється в межах власної господарської компетенції АТ;
- ❖ відокремленість органу АТ від конкретних фізичних осіб, які складають його в певний момент;
- ❖ дії органу при реалізації господарської компетенції АТ у зовнішніх відносинах є діями товариства;
- ❖ органи АТ формують і реалізують волю товариства як суб'єкта господарського права;
- ❖ між органами АТ розподіляється господарська компетенція, якою наділене товариство.

Реалізація господарської компетенції АТ здійснюється не якимось одним органом, а через систему органів, до якої входять вищий орган, наглядовий орган, виконавчий орган, контрольний орган, інші органи. Реалізація господарської компетенції АТ кожним із наведених вище органів має свої особливості, обумовлені сутністю, призначенням, а також місцем його у системі органів товариства.

Включення ревізійної комісії (ревізора) до системи органів АТ на сучасному етапі не виправдане. Перевірку фінансово-господарської діяльності АТ доцільно здійснювати з використанням утвореного наглядовою радою комітету з питань аудиту. У зв'язку з цим ревізійну комісію (ревізора) пропонуємо виключити із системи органів АТ.

Одним із напрямів подальшого розвитку законодавства України з питань реалізації господарської компетенції АТ через систему уповноважених органів, на нашу думку, повинно бути запровадження правового механізму передачі повноважень виконавчого органу АТ іншій господарській організації (управляючій компанії).

§ 4.3. Корпоративна природа і підстави виникнення правовідносин між акціонерним товариством і суб'єктами, які виконують функції його органів

На сьогоднішній день визначення правової природи правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, є одним із дискусійних питань і набуває дедалі більшої важливості у зв'язку з реформуванням корпоративного законодавства України. Адже цілком очевидно, що тільки за умови чіткого розуміння природи даних правовідносин можливе належне забезпечення їх правового регулювання, а також вирішення конкретних практичних ситуацій.

Суб'єктам, які виконують функції органів АТ, відводиться дуже серйозна роль, оскільки саме за їх участі товариство формує та виражає свою волю як суб'єкта права, реалізує господарську компетенцію у сфері господарювання, набуває господарських прав та обов'язків; за допомогою вчинюваних ними дій виникають, змінюються та припиняються правовідносини, учасником яких є саме АТ.

Вітчизняна правова доктрина не сформувала єдиного чіткого розуміння та підходу до вирішення питання про правову природу правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів.

Пізнання правової природи певного виду чи сфери правовідносин повинно базуватися на певній методологічній основі, без якої неможливо уявити їх в якості системного і функціонального явища [233, с. 10]. При з'ясуванні природи відносин, які виникають у зв'язку з виконанням функцій органів АТ, у т.ч. при реалізації господарської компетенції товариства, ключове значення має визначення суб'єктного складу відносин. З цього приводу у правовій науці немає єдності.

Так, у літературі висловлюються думки про те, що органи АТ необхідно розглядати в якості самостійних учасників внутрішніх корпоративних правовідносин, не визнаючи за ними статусу самостійних суб'єктів зовнішніх відносин [72, с. 8; 177, с. 7; 186, с. 143–144; 204, с. 90–91; 224, с. 13; 300, с. 25; 357, с. 119; 567, с. 143; 712, с. 7]. Зокрема, М. А. Рожкова зазначає, що особливістю суб'єктного складу корпоративних правовідносин є те, що органи корпорації, які у зовнішніх відносинах не розглядаються як самостійні суб'єкти права, у корпоративних правовідносинах набувають статус самостійного суб'єкта, який наділений суб'єктивними правами і несе обов'язки, забезпечені можливістю застосування до нього заходів відповідальності [567, с. 147].

Окремі автори роблять ще сміливіші заяви — про те, що органи АТ є самостійними суб'єктами права [337, с. 11; 403, с. 11; 618, с. 43; 722, с. 244].

Поширеним у правовій науці також є підхід, згідно з яким заперечується самостійність органу АТ як окремого суб'єкта права [25, с. 48; 225, с. 6–7; 279, с. 121; 298, с. 16, 89; 353, с. 302–303; 393, с. 123; 661, с. 33–34].

Певну непослідовність і суперечливість у визначенні суб'єктного складу відносин, які виникають у зв'язку виконанням функцій органів АТ, проявляє і регулятор ринку цінних паперів — НКЦПФР. Так, у п. 1 розд. I Принципів корпоративного управління, затверджених рішенням НКЦПФР від 22 липня 2014 року № 955, корпоративне управління визначається в абз. 2 як «система відносин між *органами товариства*, акціонерами та іншими зацікавленими особами», а в абз. 5 того ж пункту — як «система відносин між інвесторами — власниками товариства, *його менеджерами*, а також заінтересованими особами».

На нашу думку, орган АТ є частиною товариства, а не самостійним суб'єктом господарського права. З однієї сторони,

така частина є організаційно відокремленою від інших частин господарської організації (інших органів, відокремлених підрозділів АТ тощо). З другої сторони, орган є структурно оформленою частиною АТ, що дозволяє йому функціонувати у системі корпоративного управління товариства [137, с. 149].

Не визнається орган АТ самостійним суб'єктом господарського права ні у законодавстві України (ст. 2 ГК України), ні в судовій практиці (п.п. 2.7, 2.32, 6.7 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» від 25 лютого 2016 року № 4 [501], абз. 4 п. 14 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 [529]).

З огляду на вищенаведене, говорити про те, що під час реалізації господарської компетенції АТ органи АТ вступають у господарські відносини, на нашу думку, є некоректним. Вважаємо, що органи АТ, здійснюючи функції з реалізації господарських прав і виконання господарських обов'язків товариства, не можуть вступати у господарські відносини в якості самостійних учасників таких відносин. У зв'язку з цим при визначенні суб'єктного складу відносин, які виникають у зв'язку з виконанням функцій органів АТ, доречно говорити не про відносини між АТ і його органами, а про відносини між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів.

До суб'єктів, які виконують функції органів АТ, можуть бути віднесені учасники загальних зборів АТ (акціонери та їх представники), а також посадові особи товариства, до яких відповідно до п. 15 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ належать голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор АТ, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом товариства.

Закон про АТ передбачає різні вимоги щодо персонального складу органів АТ. Так, участь у загальних зборах АТ можуть брати особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь, або їх представники (ч. 1 ст. 34). До складу наглядової ради обираються акціонери або особи, які представляють їхні інтереси (далі — представники акціонерів), та/або незалежні директори (ч. 3 ст. 53). Членом виконавчого органу АТ може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність і не є членом наглядової ради чи ревізійної комісії цього товариства (ч. 4 ст. 58). Члени ревізійної комісії обираються виключно з числа акціонерів (абз. 3 ч. 1 ст. 73). До складу інших органів АТ можуть входити особи, вимоги до яких встановлюються статутом товариства (п. 15 ч. 1 ст. 2).

Між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, формується певна система зв'язків, у рамках якої вони взаємодіють між собою у процесі корпоративного управління. Реформування корпоративного сектору економіки і динамічний розвиток господарського законодавства спричиняє постійне ускладнення цих зв'язків, що створює проблеми із визначенням правової природи відносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів.

З'ясування природи цих відносин ускладнюється ще й тим, що досить часто суб'єкти, які виконують функції органів АТ, суміщають в собі декілька статусів: посадової особи органу товариства, працівника, акціонера, представника акціонера тощо. Відповідно, залежно від статусу суб'єктів, які виконують функції органів АТ, вони можуть бути учасниками як корпоративних відносин, так і трудових відносин. У зв'язку з цим виникають проблеми у правозастосуванні. Так, на практиці доволі часто порушуються питання щодо призначення (обрання) членів органів АТ, необхідності їх оформлення як працівників, звільнення (відкликання) їх із займаних посад, можливості

безоплатного виконання повноважень члена органу товариства, вибору підвідомчості спору між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, вирішення колізії при застосуванні норм корпоративного та трудового законодавства тощо.

З огляду на вищенаведене стає очевидним, що для з'ясування природи правовідносин, які виникають у зв'язку з виконанням функцій органів АТ, а також виокремлення їх із числа суміжних, використання лише критерію суб'єктивного складу цих правовідносин є недостатнім.

На думку І. В. Лукач, для виокремлення цих відносин із числа суміжних варто використовувати також критерій об'єкта. Вона вважає, що складовими об'єкта, за якими корпоративні відносини можуть бути виокремлені серед інших відносин, є корпоративне управління та здійснення корпоративних прав [357, с. 110–113, 152–153].

При розмежування правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, із суміжними за критерієм об'єкта, насамперед необхідно враховувати здійснення такого виду корпоративних прав, як права на участь в управлінні АТ, передбаченого п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону про АТ. Це право включає ряд правомочностей, якими допускаються різні моделі поведінки акціонера у сфері корпоративного управління.

Правомочність — це складова частина змісту суб'єктивного права, що становить конкретну юридичну можливість, яка надається особі з метою задоволення її інтересів або можливість вимагати певних дій від іншого учасника правовідношення [599, с. 433].

Термін «правомочності» вживається законодавцем при розкритті змісту поняття «корпоративні права». Так, відповідно до ст. 167 ГК України поняття корпоративних прав, серед інших, включає правомочності особи на участь в управлінні господарською організацією. Зміст правомочностей, які включає

право акціонера на участь в управлінні АТ, конкретизується в Законі про АТ і може залежати від різних факторів, як-от: кількості, типу і виду належних йому акцій, типу АТ, кількості акціонерів в АТ, виду діяльності товариства тощо.

Загалом, право на участь в управлінні АТ надає акціонерам можливість реалізувати господарську компетенцію товариства як суб'єкта господарського права шляхом участі в загальних зборах АТ, наглядовій раді, виконавчому органі, ревізійній комісії, інших органах, а також реалізації інших правомочностей, передбачених Законом і статутом товариства.

Якщо участь у загальних зборах АТ доступна кожному з них і забезпечена гарантіями закону, то участь в інших органах АТ можлива лише в разі обрання до них акціонера [302, с. 341].

Нерідко і самі акціонери не мають бажання безпосередньо реалізувати своє право на участь в управлінні АТ, уповноважуючи на це своїх представників або голосуючи за кандидатів, запропонованих іншими акціонерами для обрання до органів товариства.

І. В. Спасибо-Фатєєва вважає, що причинами відсутності у акціонерів інтересу до участі в управлінні АТ є концентрація їх інтересу не на капітал-функції, а на капітал-власності на акції, здійснення своїх правомочностей власників, але вже на цінні папери як на капітал і не в матеріальному виробництві, а на фондовому ринку [302, с. 343]. На нашу думку, самоусунення акціонерів від набуття статусу посадових осіб органів АТ і безпосереднього виконання функцій органів товариства останніми роками обумовлене також бажанням власників акцій мінімізувати для себе ризики притягнення їх до відповідальності (кримінальної, адміністративної, господарської) за порушення, пов'язані зі здійсненням АТ господарської діяльності.

Так чи інакше, законодавець передбачив можливість, а в окремих випадках обов'язок (наприклад, при включенні до наглядо-

вої ради незалежних директорів відповідно до ч. 4 ст. 53 Закону про АТ) делегування акціонерами частини своїх правомочностей щодо участі в управлінні АТ особам, які не є акціонерами товариства. Таке делегування правомочностей може здійснюватися акціонерами як безпосередньо, так і опосередковано.

Безпосереднє делегування акціонером частини своїх правомочностей щодо участі в управлінні АТ особам, які не є акціонерами товариства, має місце шляхом голосування на загальних зборах АТ з питань обрання членів органів товариства, коли акціонер віддає належні йому голоси за кандидатури таких осіб.

Опосередковане делегування акціонерами частини своїх правомочностей щодо участі в управлінні АТ характерне для тих випадків, коли формування персонального складу певного органу АТ належить до компетенції наглядової ради. Так, відповідно до п.п. 8 і 11 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ наглядова рада вправі обирати голову та членів виконавчого органу, а також інших органів АТ. Тобто, при опосередкованому делегуванні правомочностей акціонер, голосуючи за обрання членів наглядової ради, уповноважує їх наділяти інших осіб статусом посадових осіб органів АТ і повноваженнями на управління товариством в межах, визначених Законом про АТ, статутом товариства та положенням про відповідний орган.

Суб'єкти, які набули статусу посадової особи і виконують функції органу АТ, здійснюють свої повноваження у сфері управлінської діяльності в межах корпоративних, а не трудових правовідносин.

На цьому наголошує у своєму рішенні і Конституційний Суд України. Так, в абз. 5 п. 3.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 йдеться про те, що в межах корпоративних відносин з товариством членами виконавчого органу здійснюються повноваження у сфері управлінської діяльності. А специфічний

статус члена виконавчого органу обумовлений отриманням від уповноваженого органу товариства права на управління [563].

Аналогічний підхід застосовується і щодо розмежування підстав виникнення та припинення суміжних правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів. Якщо рішення компетентного органу АТ стосується наділення або позбавлення особи повноваженнями на управління товариством, такі рішення мають розглядатися як підстава виникнення чи припинення корпоративних правовідносин, що виникають між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів. У разі ж видачі наказу про прийняття особи на роботу або звільнення з роботи, укладення трудового договору (контракту) з посадовою особою органу АТ, може йтися про підстави виникнення чи припинення тільки трудових правовідносин.

З цього приводу у рішенні від 12 січня 2010 року № 1-рп/2010 Конституційний Суд України наголошує, що реалізація учасниками товариства корпоративних прав на участь у його управлінні шляхом прийняття компетентним органом рішень про обрання (призначення), усунення, відсторонення, відкликання членів виконавчого органу цього об'єднання стосується також наділення або позбавлення їх повноважень на управління товариством. Такі рішення уповноваженого на це органу мають розглядатися не в межах трудових, а корпоративних правовідносин, що виникають між товариством і особами, яким довірено повноваження з управління ним.

Характер правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, безпосередньо впливає і на вид відповідальності, що застосовується до правопорушника. Так, за правопорушення, вчинені у сфері корпоративного управління, суб'єкти, які виконують функції органів АТ, несуть господарсько-правову відповідальність у формі відшкодування збитків, завданих ними товариству.

Відповідно до ч. 2 ст. 89 ГК України відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані:

- ❖ діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;
- ❖ діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства;
- ❖ діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої товариством, але для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;
- ❖ бездіяльністю посадової особи у випадку, коли вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;
- ❖ іншими винними діями посадової особи.

У тих випадках, коли членом наглядової ради обрано не акціонера, а його представника, до господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері корпоративного управління може бути притягнуто і посадову особу, і акціонера, представником якого є ця особа. Так, згідно із ч. 8 ст. 53 Закону про АТ акціонери та член наглядової ради, який є їхнім представником, несуть солідарну відповідальність за відшкодування збитків, завданих АТ таким членом наглядової ради.

У сфері трудових відносин суб'єкти, які виконують функції органів АТ, можуть відповідати тільки за правопорушення, вчинені ними як працівниками. До таких осіб, як працівників, відповідно до ст. 147 Кодексу законів про працю України

(далі — КЗпП) можуть застосовуватися заходи дисциплінарного стягнення (догана, звільнення) у разі порушення ними трудової дисципліни [282].

Від характеру правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, безпосередньо залежить і юрисдикція спорів, що виникають за їх участю. Так, господарсько-правовий характер правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, обумовлює віднесення до юрисдикції господарських судів відповідно до п.п. 3 і 12 ч. 1 ст. 20 ГПК України справ, які виникають з корпоративних відносин у справах за участю зазначених суб'єктів, пов'язаних з управлінням діяльністю товариства, а також справ, у справах між АТ та його посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних АТ діями (бездіяльністю) такої посадової особи.

Натомість трудові спори між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, що виникають із трудових відносин згідно із ч. 1 ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України, розглядаються судами загальної юрисдикції у порядку цивільного судочинства [685].

На підставі проведеного аналізу основні критерії, за якими правовідносини між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, що виникають у процесі корпоративного управління, відмежовуються від трудових правовідносин можуть бути відображені у таблиці.

Критерій розмежування відносин	Корпоративні правовідносини	Трудові правовідносини
Правовий статус особи у відповідній сфері відносин	Посадова особа органу АТ, акціонер	Працівник

Продовження таблиці

Критерій розмежування відносин	Корпоративні правовідносини	Трудові правовідносини
Предмет діяльності	Виконання функцій органу АТ у межах визначених повноважень посадової особи	Виконання трудових обов'язків
Нормативно-правові акти, якими регулюються відносини	Акти корпоративного законодавства (Закон про АТ, ГК України, ЦК України та ін.)	Акти трудового законодавства (КЗпП, Закон України «Про відпустки» [490] та ін.)
Підстава виникнення відносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів	Рішення уповноваженого органу про обрання члена органу АТ, набуття права власності на акції	Наказ про прийняття на роботу, укладення трудового договору (контракту)
Оплатність виконання функцій, які охоплюються предметом діяльності	Виконання функцій органу АТ може здійснюватися посадовою особою на оплатній або безоплатній основі	Виконання функцій працівника здійснюється тільки на оплатній основі. Працівник отримує заробітну плату не нижче встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати
Підстави припинення відносин	Рішення уповноваженого органу про припинення повноважень, усунення, відсторонення, відкликання члена органу АТ; відчуження акцій	Наказ про звільнення, розірвання трудового договору (контракту)

Продовження таблиці

Критерій розмежування відносин	Корпоративні правовідносини	Трудові правовідносини
Вид відповідальності за неналежне виконання обов'язків	Господарсько-правова відповідальність	Дисциплінарна відповідальність
Юрисдикція спорів із АТ	Господарські суди	Суди загальної юрисдикції
Об'єкт захисту при зверненні до суду	Корпоративні права, інтереси АТ	Трудові права і законні інтереси найманих працівників
Способи захисту порушених або оспорюваних прав	Визнання недійсним відповідного рішення органу АТ, зобов'язання АТ вчинити певні дії (наприклад, надати інформацію) та ін.	Поновлення на посаді, зобов'язання усунути перешкоди у виконанні посадових обов'язків, стягнення заробітної плати, визнання незаконним наказу про звільнення

Таким чином, правовідносини, що виникають у процесі корпоративного управління між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, можна кваліфікувати як корпоративні правовідносини.

При з'ясуванні природи корпоративних правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, важливе значення має також визначення їх місця у системі правовідносин.

На сьогоднішній день у правовій науці відсутня єдність у підходах до визначення місця корпоративних правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, у системі правовідносин. Найбільш обґрунтованим вважаємо підхід, згідно з яким ці правовідносини мають господарсько-правовий характер і входять до системи господарських відносин.

Віднесення корпоративних правовідносин між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, до системи господарських відносин неодноразово переконливо доводилась представниками науки господарського права і в дисертаційних [52; 108; 354; 416; 606; 712], і в монографічних дослідженнях [357; 722], а також у багатьох інших наукових публікаціях [139; 301; 600; 721].

Таким чином, органи АТ, здійснюючи функції з реалізації господарських прав і виконанню господарських обов'язків товариства, не можуть вступати у господарські відносини в якості самостійних учасників таких відносин.

При визначенні суб'єктного складу відносин, які виникають у зв'язку з виконанням функцій органів АТ, доречно говорити не про відносини між АТ і його органами, а про відносини між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів.

До суб'єктів, які виконують функції органів АТ, належать учасники загальних зборів АТ (акціонери та їх представники), а також посадові особи товариства (голова та члени наглядової ради, виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор АТ, а також голова та члени іншого органу товариства, якщо утворення такого органу передбачено статутом АТ).

Правовідносини, що виникають у процесі корпоративного управління між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, є корпоративними правовідносинами і входять до системи господарських відносин.

На підставі проведеного аналізу вважаємо за доцільне розширити перелік встановлених ГК України учасників відносин у сфері господарювання, доповнивши його посадовими особами органів господарської організації. У зв'язку з цим пропонується ст. 2 ГК України викласти у новій редакції:

«Стаття 2. Учасники відносин у сфері господарювання

1. Учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, посадові особи органів господарської організації, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.»

§ 4.4. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему актів органів акціонерних товариств

Акти органів АТ неодноразово були в центрі уваги як вітчизняних, так і закордонних фахівців. Не зважаючи на значну кількість праць з даної тематики, до сих пір не досліджувалась проблема реалізації господарської компетенції АТ через систему актів органів товариства. Актуальності дослідженню цієї проблеми додає також доктринальна невизначеність щодо правової природи актів органів АТ.

Окремі аспекти правової природи актів органів АТ досліджувались такими вченими, як: І. В. Лукач [354], О. В. Джуринський [197], М. О. Томашевська [646], О. Ю. Тичкова [644], А. В. Шніт [710], І. С. Шиткіна [709] С. Д. Могілевський [393], А. Я. Ганіжев [121], К. Г. Сирота [590], Є. М. Хегай [676], С. С. Вілкін [95], В. А. Лаптев [339], В. О. Потапов [474], Г. Г. Карапетян [262] та ін.

Разом із тим у науці господарського права питання реалізації господарської компетенції АТ через систему актів органів товариства практично не розроблялися, час від часу потрапляючи у поле зору окремих вчених. У центрі уваги господарників були переважно питання правової природи статуту АТ, корпоративної нормотворчості, проблеми визнання недійсними рішень загальних зборів акціонерів та ін. При цьому недостатньо розроблялися питання особливостей реалізації господарської компетенції АТ через систему актів органів товариства залежно від форми їх вираження. Поза межами господарсько-правового осмислення залишалися й ознаки актів органів АТ як правової форми реалізації господарської компетенції товариства.

Реалізація господарської компетенції — це практична діяльність суб'єктів господарського права щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків,

визначених законодавством та установчими документами таких суб'єктів. Саме у результаті реалізації господарської компетенції АТ досягаються ті господарські цілі, які визначаються законодавцем (у законодавстві) та засновниками (в статуті) для товариства як суб'єкта господарського права [154, с. 71].

Основним правовим інструментом, за допомогою якого АТ реалізують свою господарську компетенцію у сфері господарювання, є органи таких господарських організацій [148, с. 127].

Реалізація господарської компетенції АТ через систему його органів пов'язана з необхідністю юридичного оформлення дій та рішень органів АТ і суб'єктів, які виконують функції органів товариства у формі певних правових документів — актів. Саме в актах органів товариства, як правило, фіксується і виражається волевиявлення АТ як господарської організації щодо реалізації його господарської компетенції у сфері господарювання. Тобто, акти органів АТ є однією з правових форм реалізації господарської компетенції товариства.

Як у науковій літературі, так і в українському законодавстві відсутнє загальноприйняте визначення акта органу АТ, немає єдиного підходу до назви та класифікації таких актів. Така ситуація обумовлена тим, що акти органів АТ, через які товариство реалізує свою господарську компетенцію, надзвичайно різноманітні за своїм змістом і формою вираження.

Акти органів АТ, в яких закріплюється волевиявлення товариства, спрямоване на реалізацію його господарської компетенції, можуть виражатися у різних формах, що, в свою чергу, позначається і на класифікації таких актів.

Так, за формою вираження акти органів АТ у юридичній літературі поділяються на:

- ❖ рішення;
- ❖ документи (внутрішні документи);
- ❖ дії [393, с. 115].

Рішення — це родове поняття всіх актів органів АТ, оформлених у письмовій формі. Саме такий термін вживається у Законі про АТ щодо актів, які приймаються органами товариства: вищим органом — ст. 42; наглядовою радою — ст. 52, ч. 4 ст. 55; виконавчим органом — абз. 3 ч. 5 ст. 59, ч. 1 ст. 60; контрольним органом — п. 9 ч. 1 ст. 77.

Щодо правової природи рішень органів АТ у правовій науці відсутня доктринальна єдність. Зокрема, при аналізі правової природи рішень органів АТ у юридичній літературі вони кваліфікуються як «юридичний факт» [328, с. 39; 676, с. 9], «одностороння угода» [95, с. 11–12; 277, с. 12], «цивільно-правова корпоративна угода» [285, с. 375–392], «особливий юридичний акт» [121, с. 7; 624, с. 10].

Більш обґрунтованим є підхід науковців, які визначають рішення органів АТ як акти ненормативного характеру.

Такий акт органів АТ як рішення, характеризується насамперед тим, що він утворюється навіть у тому випадку, коли проти його прийняття проголосували деякі особи, які брали участь у його прийнятті. Таким чином, на відміну від односторонніх угод або договорів, для того, щоб рішення набуло силу, не вимагається, щоб воля була виявлена всіма суб'єктами, яким надано право прийняття рішення [571, с. 80].

Аналогічний підхід до визначення правової природи рішень органів АТ застосовується і у вітчизняній судовій практиці.

Так, відповідно до п. 2.12 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин» № 4 від 25 лютого 2016 року (далі — Постанова ВГСУ № 4 від 25 лютого 2016 року) рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) та інших органів юридичної особи не є правочинами у розумінні ст. 202 ЦК України. До цих рішень не можуть застосовуватися положення ст. 203 та ст. 215 ЦК України,

які визначають підстави недійсності правочину і, відповідно, правові наслідки недійсності правочину за ст. 216 ЦК України.

Зазначені рішення є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання господарських відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин [501].

Така ж позиція щодо правової природи рішень органів АТ висловлюється і Верховним Судом України у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13 «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» (далі — Постанова ВСУ № 13 від 24 жовтня 2008 року) [529].

Таким чином, рішення органів АТ як акти ненормативного характеру не містять норм господарського (у т.ч. корпоративного) права і не належать до його джерел. Вони спрямовані на реалізацію норм господарського права, якими встановлені господарські права та обов'язки АТ.

Другий вид актів органів АТ, через які реалізується його господарська компетенція, — документи (внутрішні документи).

Документи (внутрішні документи) — це засіб закріплення правил поведінки учасників господарських правовідносин, які встановлюються органами АТ у порядку, формі та межах компетенції, визначених Законом та статутом товариства.

До внутрішніх документів АТ згідно із Законом про АТ належать:

- ❖ статут АТ (ст. 13, абз. 2 ч. 1 ст. 29);
- ❖ положення про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію (ревізора) товариства (п. 9 ч. 2 ст. 33);
- ❖ інші внутрішні положення товариства, що регулюють діяльність органів товариства (п. 2 ч. 1 ст. 77);
- ❖ внутрішні положення товариства (ч. 6 ст. 58);

- ❖ положення про філії та представництва товариства (п. 3 ч. 1 ст. 77);
- ❖ принципи (кодекс) корпоративного управління товариства (п. 5 ч. 1 ст. 77);
- ❖ інші внутрішні документи (п. 9 ч. 2 ст. 33).

Вищезазначені внутрішні документи АТ у юридичній літературі визнаються різновидом джерела права [644, с. 10; 646, с. 6], зокрема, господарського права (у т.ч. його підгалузі — корпоративного права) [197, с. 6; 300, с. 27; 354, с. 6, 396; 710, с. 9].

Вести мову про те, що у внутрішніх документах АТ містяться норми права, серед іншого, можна й на підставі того, що ці акти органів АТ «визнані державою в якості джерела права або шляхом прямої вказівки на них у законі, або шляхом припущення їх існування диспозитивними нормами, або шляхом встановлення меж і напрямів внутрішньокорпоративного регулювання, принципів і процедур прийняття таких актів» [414, с. 178–179].

Внутрішні документи АТ за своєю правовою природою є нормативними актами за змістом ст. 7 ГК України і входять до системи господарського законодавства. Внутрішні документи закріплюють індивідуальний правовий статус АТ як суб'єкта господарського права і є обов'язковими до виконання в даній господарській організації.

Коло суб'єктів, на яких поширюється обов'язковість внутрішніх документів АТ, конкретизується на рівні Закону про АТ. Зокрема, згідно з даним Законом внутрішні документи є обов'язковими до виконання акціонерами (абз. 2 ч. 1 ст. 29), посадовими особами органів АТ (ч. 1 ст. 63) і самим товариством (ст. 13).

Особливість внутрішніх документів АТ полягає в тому, що у них відображена воля не держави, а конкретного АТ. Указана воля спрямована на створення нормативної бази для діяльності АТ у таких порядку і формі, які найбільшою мірою

відповідають меті створення АТ — отримання прибутку від підприємницької діяльності [262, с. 35].

Усередині корпорації діє механізм саморегулювання самодостатності, коли корпорація сама визначає, якою мірою і яким чином відрегулювати ті чи інші відносини [712, с. 14]. Внутрішні документи дозволяють реалізувати самоуправління в рамках конкретної корпорації, забезпечуючи самостійність у прийнятті правових рішень, врахування специфіки відносин, які виникають у корпорації, надаючи тим самим регулюванню необхідну динамічність, диференційованість та адекватність [474, с. 8].

Прийняття органами АТ при реалізації господарської компетенції товариства актів у формі внутрішніх документів необхідне для забезпечення ефективної участі АТ у сфері господарювання. Оскільки, як зазначає Д. В. Ломакін, жоден, навіть досконалий закон не здатен повністю регламентувати всі можливі корпоративні правовідносини. Тим не менше вони мають відігравати допоміжну роль, а воля корпорації не повинна підміняти волю законодавця. Корпоративні правовідносини повинні бути регламентовані законом так, щоб при прийнятті установчих та внутрішніх документів органами управління корпорації була відсутня сама можливість порушення прав і охоронюваних законом інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин [353, с. 136].

Третім за формою вираження видом актів органів АТ, через які реалізується господарська компетенція товариства, є дії.

Дії — це конкретна діяльність органів АТ від його імені у процесі реалізації господарської компетенції товариства у сфері господарювання. До дій як форми вираження актів органів АТ, за допомогою яких реалізується господарська компетенція товариства, можна віднести, наприклад, укладення господарських договорів, вчинення інших правочинів від імені товариства, представництво інтересів АТ перед іншими

учасниками господарських відносин, видача наказів та надання розпоряджень, пов'язаних з реалізацією господарських прав і виконанням господарських обов'язків АТ, розкриття регулярної та особливої інформації про АТ як емітента та ін.

Суб'єкт управління впливає на елемент, яким управляє, реалізуючи свою компетенцію, і тим самим виражаючи правособ'єктність юридичної особи. Таким чином, статика (компетенція) втілюється в динаміку (дію) [669, с. 10].

Така форма вираження актів органів АТ, як дії, є характерною насамперед для реалізації господарської компетенції АТ через виконавчий орган товариства. Адже відповідно до ч. 2 ст. 58 Закону про АТ саме виконавчий орган діє від імені АТ у межах, встановлених статутом АТ і законом.

Реалізація господарської компетенції АТ через дії суб'єктів, які виконують функції виконавчого органу товариства, може мати певні особливості, залежно від утворення одноосібного чи колегіального виконавчого органу.

Так, при утворенні одноосібного виконавчого органу реалізація господарської компетенції АТ через дії відповідно до ст. 60 Закону про АТ може здійснюватися від імені товариства без довіреності особою, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу. У разі неможливості виконання особою, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу, своїх повноважень, ці повноваження здійснюються призначеною нею особою, якщо інше не передбачено статутом або положенням про виконавчий орган.

На можливості реалізації господарської компетенції особою, призначеною виконуючою обов'язки голови виконавчого органу, у формі вчинення дій від імені товариства без довіреності, наголошується і в судовій практиці. Так, в абз. 4 пп. 3.3 п. 3 роз'яснення Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських

договорів) недійсними» від 29 травня 2013 року № 11 зазначається, що особа, призначена повноважним органом виконуючим обов'язки керівника підприємства, установи чи організації, під час вчинення правочинів діє у межах своєї компетенції без довіреності [500].

У разі утворення в АТ колегіального виконавчого органу його повноваження з реалізації господарської компетенції товариства у формі дій реалізуються головою такого органу. Так, згідно із абз. 3 ч. 5 ст. 59 Закону про АТ голова колегіального виконавчого органу має право без довіреності діяти від імені товариства, відповідно до рішень колегіального виконавчого органу. Інший член колегіального виконавчого органу в порядку, визначеному законодавством України, також може бути наділений такими повноваженнями, якщо це передбачено статутом товариства. Крім того, у випадку неможливості виконання головою колегіального виконавчого органу своїх повноважень за рішенням цього органу його повноваження, у т.ч. щодо діяльності від імені АТ, відповідно до ч. 6 ст. 59 Закону про АТ може здійснювати один із членів колегіального виконавчого органу, якщо інше не передбачено статутом або положенням про виконавчий орган АТ. Інші особи можуть діяти від імені товариства у порядку представництва, передбаченому ЦК України.

В окремих визначених законодавством випадках реалізація господарської компетенції АТ у формі дій може здійснюватися не тільки виконавчим органом, а й іншими органами товариства.

Наприклад, згідно з ч. 5 ст. 58 Закону про АТ контракти, що укладаються з кожним членом виконавчого органу, від імені товариства підписуються головою наглядової ради чи особою, уповноваженою на таке підписання наглядовою радою. Крім того, відповідно до п. 22 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ наглядова рада здійснює надсилання пропозиції акціонерам

про придбання належних їм простих акцій особою (особами, що діють спільно), яка придбала контрольний пакет акцій, відповідно до ст. 65 цього Закону.

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 105 ЦК України до комісії з припинення юридичної особи (комісії з реорганізації, ліквідаційної комісії) або ліквідатора з моменту призначення переходять повноваження щодо управління справами юридичної особи. Голова комісії, її члени або ліквідатор юридичної особи представляють її у відносинах з третіми особами та виступають у суді від імені юридичної особи, яка припиняється. А в ч. 5 ст. 88 Закону про АТ прямо передбачено, що з моменту обрання ліквідаційної комісії до неї переходять повноваження наглядової ради та виконавчого органу АТ. Таким, чином, у разі прийняття рішення про припинення АТ реалізація господарської компетенції товариства у формі дій може здійснюватися також головою комісії з припинення АТ, членами такої комісії або ліквідатором.

Відомості про осіб, які вправі без довіреності реалізувати господарську компетенцію АТ у формі дій, відповідно до п. 13 і п. 26 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію.

Крім того, відповідно до Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затвердженого рішенням Національної НКЦПФР від 03 грудня 2013 року № 2826, інформація про таких осіб повинна розкриватися АТ як емітентом на фондовому ринку шляхом:

- ❖ розміщення в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР на веб-сайті www.stockmarket.gov.ua;
- ❖ опублікування в одному із офіційних друкованих видань Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України або НКЦПФР (далі — офіційні друковані видання);
- ❖ розміщення на власному веб-сайті (веб-сторінці) АТ;
- ❖ подання до НКЦПФР.

Завдяки внесенню даних про осіб, які вправі реалізувати господарську компетенцію АТ у формі дій, до ЄДР, розкриття інформації в загальнодоступній інформаційній базі даних НКЦПФР про ринок цінних паперів, опублікування її в одному з офіційних друкованих видань, розміщенні на веб-сайті (веб-сторінці) АТ та поданні до НКЦПФР учасники господарських відносин можуть у будь-який час перевірити дійсність повноважень зазначених осіб при вчиненні дій від імені товариства.

Попри широке використання у законодавстві терміна «акти органів» його нормативне визначення відсутнє. Для з'ясування правової природи актів органів АТ та їх значення при реалізації господарської компетенції товариства вважаємо за доцільне проаналізувати їх характерні ознаки.

По-перше, *акти органів АТ є формою реалізації господарської компетенції товариства у сфері господарських відносин.*

Практична діяльність АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством та статутом товариства, проявляється ззовні в актах його органів, через які товариство формує і виражає свою волю у сфері господарських відносин.

У разі, якщо результатом застосування акта є настання певних правових наслідків, даний акт може бути віднесено до правової форми реалізації господарської компетенції АТ. Натомість, акт органу АТ, який хоча й передбачений законодавством, проте правових наслідків не створює, належатиме до неправових форм реалізації господарської компетенції АТ.

По-друге, *реалізація господарської компетенції АТ через систему актів органів товариства допускається за умови, що такі акти видаються у межах визначеної законом компетенції органу.*

Доки орган АТ діє в рамках визначеної законом компетенції, доти його дії презюмуються як дії самого АТ як господарської організації. Відтак, здійснення господарських прав

і виконання господарських обов'язків АТ, визначених законодавством та статутом товариства, можливе тільки через ті акти органів товариства, які приймаються ними в межах компетенції. Прийняття органом АТ актів за межами компетенції органу є підставою для визнання таких актів недійсними.

З цього приводу в абз. 3 п. 14 постанови ВСУ № 13 від 24 жовтня 2008 року наголошується, що підставами для визнання акта, в тому числі статуту, недійсним є його невідповідність вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції органу, який видав (затвердив) цей акт [528].

Відтак, акт, прийнятий органом АТ з виходом за межі його компетенції, не має юридичної сили і не створює жодних юридичних наслідків [624, с. 11].

По-третє, *факт прийняття органом АТ акта документально фіксується.*

Реалізація господарської компетенції АТ через систему актів органів товариства можлива за умови належного документального оформлення таких актів. Адже усні вказівки та розпорядження суб'єктів, які виконують функції органів АТ, не створюють правових наслідків для господарської організації і не призводять до реального здійснення господарських прав чи виконання господарських обов'язків АТ.

Акти органів АТ, через які реалізується господарська компетенція товариства, підлягають документальному оформленню відповідно до встановлених нормативних вимог. Такими вимогами може встановлюватися: певний вид документа (рішення, положення, кодекс тощо); правила юридичної техніки створення актів; зміст документа, яким оформляється акт органу; процедура прийняття органом АТ акта та ін.

Разом із тим на практиці досить часто виникають проблеми, пов'язані з ототожненням актів органів АТ (наприклад, у формі рішень) з документами, в яких зафіксовано факт

прийняття таких актів, що нерідко обумовлює помилки при обранні способів захисту порушених прав.

На існування таких проблем звертає увагу і Вищий господарський суд України. Так, у п. 2.8 постанови ВГСУ № 4 від 25 лютого 2016 року наголошується на тому, що у судовому порядку недійсним може бути визнано рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи, а не протокол загальних зборів. Протокол є документом, який фіксує факт прийняття рішення загальними зборами, і не є актом за змістом ст. 20 ГК України. Тому господарські суди мають відмовляти в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним протоколу загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи [501].

По-четверте, *акти органів АТ мають офіційний характер.*

Реалізація господарської компетенції АТ через акти його органів можлива за умови, що такі акти розробляються, приймаються та оформляються органами товариства з дотриманням певних офіційно встановлених господарським законодавством, статутом та іншими актами вимог та процедур.

Офіційний характер акта полягає в тому, що він приймається уповноваженим суб'єктом — корпорацією в особі її органа управління [474, с. 18].

По-п'яте, *щодо актів органів АТ діє презумпція їх легітимності.*

Прийняті і не оскаржені в установленому порядку акти органів АТ є легітимними і обов'язковими як для самої господарської організації, так і для інших учасників господарських відносин, на яких відповідно до законодавства поширюється їх дія.

Легітимність актів органів АТ може перевірити тільки суд. Однак необхідність дати оцінку прийнятому органом рішення, із т.з. законності, може виникнути не тільки у суду, а й у інших державних органів, а також контрагентів АТ і членів самого органу [571, с. 83; 709, с. 12].

Урахування даної ознаки має важливе практичне значення, зокрема, при виборі способу захисту порушених прав у сфері корпоративних відносин. На це звертає увагу і Вищий господарський суд України. Так, у п. 2.11 постанови ВГСУ № 4 від 25 лютого 2016 року наголошується на тому, що закон виходить з презумпції легітимності рішень органів управління юридичної особи, тобто зазначені рішення вважаються такими, що відповідають закону, якщо судом не буде встановлено інше. Вимоги про визнання рішень загальних зборів або інших органів дійсними задоволенню не підлягають.

По-шосте, *актам органів АТ притаманний подвійний характер їх юридичної сили.*

Юридична сила таких актів визначається на загальнодержавному рівні закріпленими за організацією як автономним суб'єктом правотворчими повноваженнями та ступенем загальності корпоративних нормативних актів, а на локальному рівні — місцем корпоративного органу, що прийняв акт у внутрішній системі організації. При цьому юридична сила корпоративних актів індивідуального характеру скоріше визначається закріпленими за правотворчим суб'єктом повноваженнями. Одночасно з наданням організації повноважень вирішувати на власний розсуд певні питання вона стає компетентним органом щодо прийняття відповідних актів, при цьому органи державної влади не мають права імперативного регулювати відносини, які передані на самостійне вирішення приватних суб'єктів, якщо законом не передбачені певні винятки [231, с. 308–310].

У зв'язку з цим, наприклад, у п. 2.10 постанови ВГСУ № 4 від 25 лютого 2016 року зазначається, що господарські суди не можуть приймати рішення з питань, віднесених до виключної компетенції загальних зборів, у тому числі про внесення змін до установчих документів юридичної особи, включення особи до складу наглядової ради юридичної особи тощо.

По-сьоме, *акти органів АТ є правовим засобом оформлення волі АТ як суб'єкта господарського права і доведення її до інших учасників господарських відносин.*

Процес волеутворення в акті органа управління цілком і повністю визначається внутрішньою структурою суб'єкта волевиявлення — органа управління. Так, при колегіальній структурі органа управління процес волеутворення завжди є чітко регламентованою процедурою. При цьому у зв'язку з множинністю суб'єктів у процесі прийняття акта органа управління можливе застосування особливого принципу «підпорядкування меншості більшості», при якому стає можливим і законним прийняття акта волевиявлення всупереч волі частини суб'єктів волеутворення, а незгідні з волевиявленням органа зобов'язані підпорядкуватися такому рішення [121, с. 6].

Використання терміна «воля» щодо правил поведінки, які формулюються органами юридичної особи, обумовлюється тим, що воно виконує функцію регулятора діяльності юридичної особи подібно до того, як воля є психічним регулятором поведінки людини. Тим самим наявність і правильне формування волі юридичної особи є умовою юридичної дійсності дій юридичної особи. Одночасно повинен дотримуватися той принцип, що добросовісна третя особа, яка вступає у відносини з юридичною особою, за загальним правилом може покладатися на зовнішню видимість юридичної особи і не повинна нести ризик невідповідності даної видимості справжньому змісту правила поведінки, що становить волю юридичної особи [95, с. 9].

З урахуванням наведених ознак акти органів АТ можуть бути визначені як форма реалізації господарської компетенції АТ шляхом прийняття уповноваженими органами товариства рішень, затвердження внутрішніх документів, вчинення дій, які мають офіційний характер, документально оформлені,

виражають волю АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством і статутом товариства.

Підбиваючи підсумки, слід наголосити на тому, що у вітчизняній правовій науці відсутня доктринальна єдність правової природи актів органів АТ, через які реалізується господарська компетенція товариства. Проведений аналіз дає підстави зробити такі висновки з досліджуваних питань.

Акти органів АТ — це форма реалізації господарської компетенції АТ шляхом прийняття уповноваженими органами товариства рішень, затвердження внутрішніх документів, вчинення дій, які мають офіційний характер, документально оформлені, виражають волю АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством і статутом товариства.

Ознаки актів органів АТ:

- ❖ акти органів АТ є формою реалізації господарської компетенції товариства у сфері господарських відносин;
- ❖ реалізація господарської компетенції АТ через систему актів органів товариства допускається за умови, що такі акти видаються у межах визначеної законом компетенції органу;
- ❖ факт прийняття органом АТ акта документально фіксується;
- ❖ акти органів АТ мають офіційний характер;
- ❖ щодо актів органів АТ діє презумпція їх легітимності;
- ❖ актам органів АТ притаманний подвійний характер їх юридичної сили;
- ❖ акти органів АТ є правовим засобом оформлення волі АТ як суб'єкта господарського права і доведення її до інших учасників господарських відносин.

◀ РОЗДІЛ 5 ▶
РЕАЛІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ
ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ АКЦІОНЕРНИХ
ТОВАРИСТВ У СИСТЕМІ ГОСПОДАРСЬКИХ
ВІДНОСИН

§5.1. Реалізація господарської правосуб'єктності
акціонерних товариств у сфері організаційно-
господарських відносин

Одним із важливих питань науки господарського права є реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері організаційно-господарських відносин. Аналіз господарського законодавства, судової практики та наукових досліджень з даної проблематики дає підстави констатувати, що це питання належить до категорії актуальних і дискусійних.

Питання правового регулювання організаційно-господарських відносин та правового статусу їх учасників були предметом наукових досліджень О. П. Віхрова [110], В. К. Мамутова [372], С. М. Грудницької [183], К. В. Полякової [460], Г. В. Пронської [552], Н. В. Никитченко [404], І. М. Кравець [317], В. О. Джуринського [195] та ін. Попри значну кількість досліджень залишаються невирішеними питання реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин, оскільки фокус уваги більшості представників науки господарського права спрямований на аналіз правового режиму організаційно-господарських відносин, правового статусу суб'єктів організаційно-господарських повноважень, поняття та видів організаційно-господарських зобов'язань. Пояснюється це тим, що, науковцями, зазвичай, досліджується проблематика загального рівня, тоді як питання

реалізації господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері організаційно-господарських відносин залишаються поза їх увагою.

Господарська правосуб'єктність АТ поєднує господарську компетенцію і господарську правоздатність, що являють собою органічну єдність, оскільки елементи господарської правосуб'єктності цих господарських організацій реалізуються одночасно зі вступом у сферу господарських відносин, у т.ч. організаційно-господарських: сукупність конкретних господарських прав та обов'язків, встановлених законом і статутом АТ, нерозривно пов'язана із основою для самостійного набуття господарських прав та обов'язків.

Обсяг господарської правосуб'єктності АТ залежить від змісту господарської компетенції товариства. Разом із тим наявність у господарській правосуб'єктності такого елемента, як господарська правоздатність, надає можливість набувати АТ господарські права і обов'язки, які не охоплюються поняттям господарської компетенції.

Сферу господарських відносин, учасником якої може бути наділене господарською правосуб'єктністю АТ, відповідно до ч. 4 ст. 3 ГК України становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Серед значної кількості господарських відносин, в які вступає АТ як суб'єкт господарського права, особливе місце відводиться організаційно-господарським відносинам.

Під організаційно-господарськими відносинами у ГК України розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю (ч. 6 ст. 3 ГК України).

Невід'ємними складовими системи організаційно-господарських відносин є «управління» та «організація»

господарської діяльності. Саме у процесі управління та організації господарської діяльності АТ можлива реалізація господарської правосуб'єктності товариства у сфері організаційно-господарських відносин.

Попри те, що при визначенні предмета регулювання ГК України вживаються терміни «організація господарської діяльності» (ст. 1) і «управління господарською діяльністю» (ч. 6 ст. 3), законодавець не розкриває у цьому нормативно-правовому акті їх визначення.

У сучасній теорії господарського права поняття організації господарської діяльності розуміється як налагодження, впровадження, приведення в систему цієї діяльності [100, с. 14].

Організація іманентно притаманна господарській діяльності, як і будь-якій іншій цілеспрямованій діяльності, виступаючи одночасно і її функцією, і її результатом [110, с. 35]. Діяльності поза її організацією бути не може, а організація — функціональна складова будь-якої усвідомленої діяльності, оскільки така діяльність структурована в часовому та змістовному аспектах і потребує організації [331, с. 12–13].

Організаційний аспект господарської діяльності, її організаційна складова знаходять своє відображення саме в організаційно-господарських відносинах [110, с. 37].

У свою чергу, управління господарською діяльністю визначається як комплекс необхідних заходів, що реалізуються на підставі права власності на майно, на базі якого провадиться господарська діяльність, або делегованих повноважень з метою ефективного її здійснення (збільшення доходу від використання такого майна, збільшення вартості та/або кількості майна, досягнення певного соціально-економічного ефекту) [317, с. 63; 318, с. 94]. При цьому у господарському праві йдеться саме про господарське управління, яке реалізується не через систему адміністративних відносин,

спрямованих на захист публічного інтересу, як це має місце в адміністративному праві, а через систему організаційно-господарських відносин [404, с. 12].

Досліджуючи проблему реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин, принагідно зазначити таке. Якщо правосуб'єктність — це здатність особи бути учасником певної сфери правовідносин, то реалізація правосуб'єктності відповідно полягає у здійсненні такої здатності бути учасником цих правовідносин.

Не викликає сумніву той факт, що механізм реалізації господарської правосуб'єктності АТ є досить складним і залежним від цілого комплексу різноманітних чинників.

Особливістю реалізації господарської правосуб'єктності АТ як суб'єктом господарювання у сфері організаційно-господарських відносин є те, що вона можлива тільки за участі іншого учасника таких відносин — суб'єкта організаційно-господарських повноважень.

Це пов'язано з тим, що організаційно-господарські відносини відповідно до ч. 6 ст. 3 ГК України складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень. Тобто, при реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин однією зі сторін таких відносин має бути суб'єкт господарювання, іншою — суб'єкт організаційно-господарських повноважень.

Відтак, реалізуючи свою господарську правосуб'єктність у сфері організаційно-господарських відносин, АТ вступає у відносини з суб'єктом організаційно-господарських повноважень. Або ж навпаки, АТ, маючи статус суб'єкта організаційно-господарських повноважень (наприклад, Національний депозитарій України, холдингова компанія, державна акціонерна компанія), вступає у відносини з суб'єктом господарювання.

Господарське законодавство не дає визначення поняття суб'єкта організаційно-господарських повноважень.

Теорія господарського права суб'єктом організаційно-господарських повноважень визнає такого суб'єкта господарських правовідносин, який здійснює управління господарською діяльністю суб'єктів господарювання та/або регулювання (складовою яких є контроль) за наявності для цього правових підстав та фактичних можливостей [316, с. 5].

Управління господарською діяльністю з боку цих суб'єктів здійснюється згідно з правилами і нормами господарювання, встановленими державою, відповідно до встановленого правового господарського порядку, і в цілому спрямоване на організацію і забезпечення (створення умов) ефективної діяльності відповідних суб'єктів господарювання [110, с. 48].

Суб'єктам організаційно-господарських повноважень, за участю яких АТ може реалізувати свою господарську правосуб'єктність у сфері організаційно-господарських відносин, притаманні такі ознаки:

- 1) обов'язкові учасники господарських відносин з організації (управління та/або регулювання) господарської діяльності;
- 2) прямо або опосередковано здійснюють управління господарською діяльністю суб'єктів господарювання (визначають мету, предмет господарської діяльності, склад і компетенцію органів управління, правовий титул майна господарських організацій) та/або регулювання господарської діяльності суб'єктів господарювання;
- 3) юридичними підставами їх виникнення є нормативно-правові акти, установчі документи господарських організацій/об'єднань, організаційно-господарські договори, а фактичними — відносини власності, відносини контролю-підпорядкування, наділення організаційно-господарськими повноваженнями з регулювання

господарської діяльності суб'єктів господарювання всіх форм власності, делегування організаційно-господарських повноважень;

- 4) у ході реалізації своїх повноважень приймають обов'язкові рішення для суб'єктів господарювання, щодо яких здійснюються ці повноваження;
- 5) здійснюють контроль стосовно суб'єктів господарювання, щодо яких реалізують свої повноваження [317, с. 50–51].

Також слід підкреслити, що в ГК України відсутня норма, яка б чітко визначала коло суб'єктів організаційно-господарських повноважень, зміст останніх та критерії віднесення тих чи інших учасників відносин у сфері господарювання до суб'єктів організаційно-господарських повноважень [722, с. 234]. Відтак, це питання доводиться вирішувати, використовуючи інструментарій науки господарського права.

У господарсько-правовій літературі до суб'єктів організаційно-господарських повноважень відносять:

- ❖ органи державної влади: Кабінет Міністрів України, міністерства, державні комітети, комісії, інші відомства, обласні і районні державні адміністрації, їх управління, відділи, інші структурні підрозділи та посадові особи;
- ❖ органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради, районні й обласні ради, виконавчі органи рад, їх управління, відділи, інші структурні підрозділи та посадові особи;
- ❖ громадяни, громадські об'єднання та організації, їх органи, інші недержавні структури, які є засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності;
- ❖ об'єднання підприємств різних видів, національні і державні акціонерні компанії, які поєднують у собі ознаки суб'єктів господарювання та суб'єктів організаційно-господарських повноважень [110, с. 119].

Питання правового статусу окремих видів цих суб'єктів та їх участі у сфері організаційно-господарських відносин були предметом дисертаційних та монографічних досліджень таких представників правової науки, як О. П. Віхров [110, с. 93–118], С. М. Грудницька [183], Б. В. Деревянко [191], В. О. Джуринський [195; 196], А. М. Захарченко [230], Н. В. Ібрагімова [252], І. М. Кравець [316], І. В. Лукач [356], Д. А. Петров [424], К. В. Полякова [460], Г. В. Пронська [552], Н. Ю. Філатова [664], К. Д. Хачук [675], О. А. Черненко [692, с. 167–174] та ін.

При реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин товариство може вступати у відносини з різними суб'єктами організаційно-господарських повноважень.

Наприклад, оскільки кожне АТ є емітентом акцій, реалізація господарської правосуб'єктності товариства у цій сфері пов'язана з таким суб'єктом організаційно-господарських повноважень як НКЦПФР, що здійснює державне регулювання ринку цінних паперів. Так, за участю НКЦПФР товариство реалізує господарську правосуб'єктність у сфері організаційно-господарських відносин:

- ❖ при реєстрації випуску та проспекту емісії цінних паперів (ст. 29 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»);
- ❖ при реєстрації звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та отриманні свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (п.п. 10–12 ч. 5 ст. 9 Закону про АТ);
- ❖ при визнанні емісії недобросовісною та зупиненні розміщення акцій (ч. 4 ст. 28 Закону про АТ);
- ❖ при здійсненні представниками НКЦПФР нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків (ч. 4 ст. 40 Закону про АТ);

- ❖ при наданні до НКЦПФР переліку афілійованих осіб та відомостей про належні їм акції товариства (ч. 4 ст. 78 Закону про АТ);
- ❖ при отриманні ліцензії на здійснення професійної діяльності на ринку цінних паперів (ст. 4 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);
- ❖ та ін.

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин не обходиться також без державного реєстратора, господарська компетенція якого визначається Законом про держреєстрацію. Дії, що становлять зміст державної реєстрації, є однією із складових процесу управління господарською діяльністю (регулювання нею), а функції і повноваження державного реєстратора мають управлінсько-господарський (організаційно-господарський) характер [109, с. 172].

На вибір виду суб'єкта організаційно-господарських повноважень, за участю якого АТ може реалізувати господарську правосуб'єктність у сфері організаційно-господарських відносин, також впливають інші чинники. Зокрема:

- ❖ *належність АТ до державного сектора економіки* (тобто наявність у статутному капіталі товариства державної частки у розмірі, що перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність АТ) відповідно до ст. 22 ГК України передбачає, що реалізація товариством господарської правосуб'єктності у сфері організаційно-господарських відносин відбуватиметься за участю Кабінету Міністрів України, міністерств чи інших органів влади та організацій, визначених законом;
- ❖ *належність АТ до комунального сектора економіки* (тобто наявність у статутному капіталі товариства частки комунальної

власності у розмірі, що перевищує 50 % чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність АТ) відповідно до ст. 24 ГК України має наслідком управління господарською діяльністю таких АТ через систему організаційно-господарських повноважень територіальних громад та органів місцевого самоврядування;

- ❖ *здійснення АТ видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню*, обумовлює необхідність взаємодії АТ з органом ліцензування — органом виконавчої влади, визначеним Кабінетом Міністрів України, або уповноваженим законом державним колегіальним органом (Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності»);
- ❖ *здійснення АТ професійної діяльності учасників фондового ринку*, крім фондових бірж та депозитаріїв, передбачає його членство щонайменше в одному об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або саморегульованій організації, що об'єднує професійних учасників ринку цінних паперів за відповідним видом професійної діяльності, які наділенні щодо такого товариства організаційно-господарськими повноваженнями (ч. 4 ст. 15 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»);
- ❖ *визначення засновниками цілей і завдань господарської діяльності АТ і закріплення їх у статуті товариства* може обумовлювати необхідність отримання відповідних дозволів, проведення спеціальних реєстрацій, вступ до господарських об'єднань тощо і, як наслідок, взаємодію при реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин з певним видом суб'єкта організаційно-господарських відносин.

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин пов'язана з виконанням організаційно-господарських зобов'язань.

Обумовлюється це тим, що правовою формою, в якій існують організаційно-господарські відносини, є організаційно-господарські зобов'язання [722, с. 25]. Такі зобов'язання виникають у результаті врегулювання організаційно-господарських відносин нормами права [548, с. 61].

Відповідно до ст. 176 ГК України організаційно-господарськими визнаються господарські зобов'язання, що виникають у процесі управління господарською діяльністю між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, в силу яких зобов'язана сторона повинна здійснити на користь другої сторони певну управлінсько-господарську (організаційну) дію або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Категорія організаційно-господарського зобов'язання відображає економіко-правове явище реального життя, коли орган безпосереднього керівництва економікою (суб'єкт організаційно-господарських повноважень), реалізуючи свою господарську компетенцію, закріплену у законодавстві, вступає у зобов'язальне правовідношення із суб'єктом господарювання [110, с. 229]. У силу зобов'язання, що виникає при цьому між суб'єктом господарювання та суб'єктом організаційно-господарських повноважень, кожна із сторін бере на себе і виконує певні обов'язки та реалізує певні права [400, с. 311].

Таким чином, організаційно-господарські зобов'язання, через які реалізується господарська правосуб'єктність АТ, зазвичай, є двосторонніми, господарські права та обов'язки в них мають обидві сторони. При цьому АТ виступає управленою стороною стосовно одних вимог і зобов'язаною стороною стосовно інших. Відповідно, й інший учасник організаційно-господарського зобов'язання, за участю якого товариство реалізує свою господарську правосуб'єктність, є одночасно і управленою, і зобов'язаною стороною у такому зобов'язанні.

При реалізації господарської правосуб'єктності у сфері організаційно-господарських відносин шляхом участі в організаційно-господарському зобов'язанні АТ не зазнає владного впливу суб'єкта організаційно-господарських повноважень.

Організаційно-господарські відносини у науці господарського права характеризуються як вертикальні [254, с. 37; 659, с. 115]. При цьому такі вертикальні господарські відносини будуються не на прямому підпорядкуванні їх сторін, а на їхніх взаємних зобов'язаннях і рівному підпорядкуванні суспільному господарському порядку [237, с. 293–294; 238, с. 54]. Організаційно-господарські відносини за змістом є насамперед господарськими, економічними, їх організаційні елементи визначаються їхнім економічним змістом і виконують у них допоміжну роль [372, с. 12–14].

Пояснюється це тим, що при реалізації організаційно-господарських повноважень відсутній владний вплив на суб'єкта господарювання, оскільки влада завжди передбачає взаємодію її агентів, що ґрунтується на підлеглих одному іншому, якщо така підлеглисть відсутня, тоді немає і влади [733, с. 489]. Відтак, суб'єкти організаційно-господарських повноважень не уповноважені владно керувати поведінкою суб'єктів господарювання, вони лише (при регулюванні господарської діяльності) упорядковують здійснення їх господарської діяльності [317, с. 46].

Для господарських правовідносин характерна відсутність різкого протиставлення прав одного суб'єкта обов'язкам іншого. Вони рівно підпорядковані меті досягнення єдиного економічного результату і мають реалізовуватися у межах встановленого правового господарського порядку з додержанням вимог законодавства. Кожна сторона несе визначені обов'язки перед суспільством (державою) у цілому [677, с. 72].

Законодавець розглядає організаційно-господарські зобов'язання як двосторонній зв'язок, в якому обов'язки можуть

нести обидві його сторони. Також обидві сторони можуть мати і права, і обов'язки. Певну управлінсько-господарську дію повинна здійснити «зобов'язана сторона» (а не обов'язково суб'єкт господарювання). І право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку надається відповідно до ст. 176 ГК України не суб'єкту організаційно-господарських повноважень, а «управленій стороні» [363, с. 31].

У зв'язку з цим при реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин права та обов'язки товариства і суб'єкта організаційно-господарських повноважень не протиставляються, а кореспондуються.

Наприклад, при поданні АТ документів до НКЦПФР для реєстрації випуску та проспекту емісії акцій при зміні розміру статутного капіталу регулятор не має владного впливу на товариство. Здійснення НКЦПФР організаційно-правових повноважень щодо такого АТ у рамках організаційно-господарського зобов'язання обмежується перевіркою повноважень органів товариства і відомостей, що містяться в поданих документах, можливістю запросити надання додаткових документів, а також правом прийняти рішення про реєстрацію випуску та проспекту емісії акцій, про відмову в такій реєстрації або про повернення документів на доопрацювання.

Юридичний інтерес АТ у сфері організаційно-господарських відносин обумовлений цілями і завданнями, які окреслені для нього засновниками і закріплені у статуті товариства. При цьому у сфері організаційно-господарських відносин реалізація товариством господарської правосуб'єктності є практичною діяльністю, що здійснюється не тільки для задоволення власних інтересів, а й з урахуванням загальногосподарського інтересу.

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин може відбуватися лише

в межах господарської компетенції товариства і з використанням певних правових форм. Зокрема, у сфері організаційно-господарських відносин товариством можуть використовуватися такі правові форми реалізації господарської правосуб'єктності, як:

- ❖ акти АТ (нормативного характеру та індивідуального застосування господарсько-правових норм);
- ❖ звернення до уповноважених суб'єктів організаційно-господарських повноважень з питань організації та управління господарської діяльності АТ;
- ❖ діяльність АТ в якості носія багатьох зобов'язань як емітента цінних паперів;
- ❖ участь в господарських об'єднаннях, саморегулювних організаціях тощо;
- ❖ та ін.

Вибір конкретної форми реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин, як правило, визначається вимогами імперативних норм господарського законодавства та характером організаційно-господарського зобов'язання, стороною якого є товариство.

Підбиваючи підсумки, слід наголосити на тому, що особливістю реалізації господарської правосуб'єктності АТ як суб'єктом господарювання у сфері організаційно-господарських відносин є те, що вона можлива тільки за участі іншого учасника таких відносин — суб'єкта організаційно-господарських повноважень.

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин пов'язана з виконанням організаційно-господарських зобов'язань.

Організаційно-господарські зобов'язання, через які реалізується господарська правосуб'єктність АТ, зазвичай, є двосторонніми, господарські права та обов'язки в них мають обидві сторони. При цьому АТ виступає управленою стороною

стосовно одних вимог і зобов'язаною стороною стосовно інших. Відповідно, й інший учасник організаційно-господарського зобов'язання, за участю якого товариство реалізує свою господарську правосуб'єктність, є одночасно і управленою, і зобов'язаною стороною у такому зобов'язанні.

При реалізації господарської правосуб'єктності у сфері організаційно-господарських відносин шляхом участі в організаційно-господарському зобов'язанні АТ не зазнає владного впливу суб'єкта організаційно-господарських повноважень. У зв'язку з цим при реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин права та обов'язки товариства і суб'єкта організаційно-господарських повноважень не протиставляються, а кореспондуються.

У сфері організаційно-господарських відносин реалізація товариством господарської правосуб'єктності є практичною діяльністю, що здійснюється не тільки для задоволення власних інтересів, а й з урахуванням загальногосподарського інтересу.

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин може відбуватися лише в межах господарської компетенції товариства і з використанням певних правових форм (актів АТ нормативного характеру або індивідуального застосування господарсько-правових норм; звернення до уповноважених суб'єктів організаційно-господарських повноважень з питань організації та управління господарської діяльності АТ; діяльності АТ в якості носія багатьох зобов'язань як емітента цінних паперів; участі в господарських об'єднаннях, саморегульвних організаціях тощо та ін.). Вибір конкретної форми реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин, як правило, визначається вимогами імперативних норм господарського законодавства та характером організаційно-господарського зобов'язання, стороною якого є товариство.

§5.2. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері господарсько-виробничих відносин

Господарсько-виробничі відносини є домінуючими в системі господарських відносин. Саме в сфері господарсько-виробничих відносин реалізуються основні статутні цілі та завдання АТ як суб'єкта господарювання, наділеного господарською правосуб'єктністю.

Актуальність теоретичної розробки питань, пов'язаних з реалізацією господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин, на сучасному етапі зумовлена як незначною кількістю наукових досліджень з окреслених питань у правовій науці, так і потребами юридичної практики.

Окремі аспекти реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як О. А. Беляєвич [58], О. М. Вінник [100], Н. Ю. Круглова [330], В. С. Мілаш [391; 392], Г. В. Пронська [551], В. С. Щербина [719; 722] та ін. Однак комплексного дослідження реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин цими авторами не проводилося.

Реалізуючи свою господарську правосуб'єктність, АТ самостійно визначає найбільш прийнятні для нього способи організації та здійснення господарської діяльності, обираючи характер дій у сфері господарювання з метою досягнення поставлених перед товариством його засновниками і закріплених у статуті цілей та завдань.

Сферу господарських відносин, учасником яких може бути АТ, наділене господарською правосуб'єктністю, відповідно до ч. 4 ст. 3 ГК України становлять господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські відносини.

Відповідно до ст. 55 ГК України однією з основних ознак, на підставі якої АТ може визнаватися суб'єктом господарювання, є здійснення товариством господарської діяльності, тобто діяльності у сфері суспільного виробництва, спрямованої на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову значеність. Господарські відносини, які виникають при безпосередньому здійсненні АТ господарської діяльності, охоплюються поняттям господарсько-виробничі відносини.

Перш ніж аналізувати питання реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин, доцільно з'ясувати сутність даного виду господарських відносин.

Господарсько-виробничими згідно з ч. 5 ст. 3 ГК України є майнові та інші відносини, що виникають між суб'єктами господарювання при безпосередньому здійсненні господарської діяльності.

Сам термін «господарсько-виробничі відносини» вказує на максимальну наближеність цих відносин до виробничої діяльності суб'єктів господарювання. Він замінює той термін, який вживався у минулому, — «оперативно-господарські відносини». У «доринкових» умовах головні майново-організаційні питання вирішувалися «згори», а підприємства мусили оперативно виконувати такі рішення. Тепер центр тяжіння повнокровної господарської діяльності переміщується саме туди, де він первісно і мав бути, — безпосередньо на підприємства та інші суб'єкти господарювання [399, с. 13].

Господарсько-виробничі відносини, учасником яких є АТ як суб'єкт господарювання, відповідно до ч. 5 ст. 3 ГК України включають:

- ❖ *майнові відносини*, що виникають між АТ й іншими суб'єктами господарювання під час безпосереднього здійснення господарської діяльності;

❖ *інші відносини*, що виникають між АТ й іншими суб'єктами господарювання під час безпосереднього здійснення господарської діяльності

Значна частина майнових відносин, що виникають між суб'єктами господарювання під час безпосереднього здійснення господарської діяльності, за своєю фактичною природою є товарообмінними операціями (в широкому значенні слова), спрямованими на обмін товарів (які вироблено одними суб'єктами господарювання і які використовуються у виробничій діяльності інших тощо) на грошовий чи інший еквівалент [391, с. 43–44]. При цьому посилання на «безпосереднє» здійснення господарської діяльності не є підставою для звуження кола майнових відносин, на які поширюється чинність ГК України. Безпосереднє здійснення господарської діяльності, як це впливає із змісту ГК України, полягає не тільки у виготовленні та реалізації продукції, виконанні робіт чи наданні послуг, а й у тому, що в межах господарських зобов'язань суб'єкт господарювання здійснює матеріально-технічне забезпечення господарської діяльності, створює організаційні, фінансові та інші умови господарювання [548, с. 8–9].

«Інші відносини», на яких акцентується увага у ч. 5 ст. 3 ГК України, виникають між суб'єктами господарювання з приводу організації майбутньої господарської діяльності. Відносини з приводу безпосереднього створення господарської інфраструктури (коли суб'єкта господарювання як такого ще немає), а також відносини, які виникають між уже наявними суб'єктами господарювання (елементами господарської інфраструктури) з приводу встановлення організаційних зв'язків між ними, зараховано до категорії «інших» господарсько-виробничих відносин, незважаючи на те, що останні завжди передують здійсненню господарської діяльності (і виробництву суспільних благ у товарній формі, і їхній наступній реалізації)

та за своєю суттю є відносинами з упорядкування, координації взаємозв'язків сторін, що встановлюються для подальшого розвитку їх виробничих стосунків [391, с. 43–44].

Правовою формою, в якій існують господарсько-виробничі відносини, є майново-господарські зобов'язання.

Відповідно до ст. 175 ГК України майново-господарськими визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Такі зобов'язання виникають у результаті врегулювання господарсько-виробничих відносин нормами ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України.

При цьому в юридичній літературі звертається увага на термінологічну неузгодженість норм ГК України, що допущена законодавцем при позначенні господарсько-виробничих відносин і їх правової форми — майново-господарських зобов'язань. Зокрема, зазначається, що якщо предметом регулювання є господарсько-виробничі відносини, то й результатом їх врегулювання мають бути господарсько-виробничі зобов'язання [278, с. 126; 279, с. 119–120; 548, с. 24].

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин здійснюється через участь товариств в майново-господарських зобов'язаннях. У таких зобов'язаннях АТ може брати участь як управнена сторона (кредитор), так і в якості зобов'язаної сторони (боржника).

Майново-господарські зобов'язання за участю АТ відповідно до ст. 174 ГК України можуть виникати:

- ❖ безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність АТ;

- ❖ з акта управління господарською діяльністю АТ;
- ❖ з господарського договору та інших угод, передбачених законом, а також із угод, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать;
- ❖ внаслідок заподіяння шкоди товариству або товариством;
- ❖ придбання або збереження майна товариства або товариством за рахунок іншої особи без достатніх на те підстав;
- ❖ у результаті створення об'єктів інтелектуальної власності та інших дій суб'єктів;
- ❖ внаслідок подій, з якими закон пов'язує настання правових наслідків у сфері господарювання.

Відповідно до ст. 67 ГК України відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами в усіх сферах господарської діяльності здійснюються на основі договорів. Участь АТ у договорах визнається в юридичній літературі в якості однієї із правових форм реалізації господарської компетенції як елемента господарської правосуб'єктності товариства [154, с. 74].

При реалізації АТ господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин товариство здійснює відносини з іншими суб'єктами господарювання, насамперед на основі господарських договорів.

Не можна господарювати без укладення господарського договору (адже ніхто не діє в режимі «натурального господарства»). Ці договори фактично необхідні незалежно від ступеня їх юридичної обов'язковості. Вони укладаються постійно [551, с. 625]. За допомогою договору здійснюється обмін результатів господарської діяльності на грошовий чи інший еквівалент; формується майнова основа господарювання; створюється господарська інфраструктура, оформлюються організаційні зв'язки між учасниками відносин у сфері господарювання; здійснюється управління у сфері господарювання [229, с. 62].

У зв'язку з цим саме господарські договори є найбільш поширеною юридичною підставою виникнення майново-господарських зобов'язань за участю АТ. Майново-господарські зобов'язання, які виникають за участю АТ на підставі господарських договорів, згідно зі ст. 179 ГК України визнаються господарсько-договірними зобов'язаннями.

ГК України не містить нормативного визначення господарського договору попри те, що у кодексі йому присвячено окрему главу — 20 «Господарські договори». Тому допомогу при вирішенні даного питання слід шукати в площині наукових розробок представників науки господарського права.

У сучасній доктрині відсутня єдина наукова позиція щодо правової природи господарського договору. Найбільш поширеними серед представників господарсько-правової науки є розуміння господарського договору як:

- 1) дво- або багатосторонньої угоди/домовленості², тобто дій сторін, спрямованих на досягнення певного правового результату — виникнення господарського зобов'язання;
- 2) зобов'язання, тобто правовідношення, в якому управненій особі (в тому числі кредитору) протистоїть конкретний зобов'язаний суб'єкт (у тому числі боржник) і де праву однієї сторони кореспондує обов'язок іншої [24, с. 350].

Прихильниками «угодницької» теорії сутності господарського договору (договір як домовленість) є В. С. Щербина [719, с. 282], А. Г. Бобкова [68, с. 200], Н. О. Саніахметова [167, с. 185–186], Н. Ю. Круглова [330, с. 150], А. В. Замрига [229, с. 63], І. І. Бочкова [78, с. 114] та ін. У свою чергу, на позиціях «зобов'язальницької» теорії сутності господарського договору (договір як зобов'язання) перебувають Г. В. Пронська [551, с. 627],

² Термін «угода», що вживається в ГК України, слід розглядати як синонім терміна «правочин» (ст. 202 ЦК України).

О. М. Вінник [100, с. 218], О. А. Беляневич [58, с. 61–62], Я. В. Ступник, Д. М. Григаш [622, с. 135] та ін.

У процесі реалізації господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин АТ вчиняє практичні дії щодо здійснення господарських прав та виконання господарських обов'язків, використовуючи правову конструкцію господарського договору.

Відтак, для стадії реалізації норм права і суб'єктивних прав та обов'язків, коли програма поведінки сторін, закладена нормами права та опосередкована їх волею в договорі у вигляді прав та обов'язків, ключовим стає саме господарське зобов'язання. Саме на цій стадії найповніше розкриваються програмно-координаційні регулятивні властивості договору [24, с. 350].

На нашу думку, найбільш вдало сутність господарського договору розкрила представник «зобов'язальницької» теорії О. М. Вінник. Вона вважає, що господарський договір — це зафіксовані в спеціальному правовому документі на підставі угоди майново-організаційні зобов'язання учасників господарських відносин (сторін), спрямовані на обслуговування (забезпечення) їх господарської діяльності (господарських потреб) з урахуванням загальногосподарських (публічних) інтересів [100, с. 218].

За загальним правилом, при реалізації господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин з використанням господарського договору АТ відповідно до ч. 2 ст. 67 ГК України вільне у виборі предмета договору, визначенні зобов'язань, інших умов господарських взаємовідносин, що не суперечать законодавству України.

Проте у сфері господарювання свобода договору є допустимою лише тією мірою, якою вона не суперечить інтересам всього суспільства. Адже господарський договір як правова форма господарських зв'язків є специфічним правовим засобом, в якому

поєднуються публічні інтереси суспільства в цілому та приватні інтереси окремих суб'єктів господарювання [59, с. 7].

Тому, укладаючи господарські договори за правилами ГК України, суб'єкти господарювання повинні: виконати загальні вимоги, зокрема, ст. 180 ГК, тобто в будь-якому випадку узгодити предмет, ціну, строк дії договору; утриматися від порушення заборон, які випливають із змісту ч. 2 ст. 207 ГК України (щодо умов договору приєднання), ч. 1 ст. 29 ГК України, що визначаються як зловживання монопольним становищем тощо; використати передбачені ЦК та ГК України можливості щодо визначення змісту договору в межах закону, вжиття способів забезпечення виконання зобов'язань як цивільно-правового, так і господарського-правового характеру [58, с. 70].

У передбачених законом випадках АТ для реалізації його господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин повинно дотримуватися додаткових вимог.

Наприклад, для АТ (крім банків), у статутному капіталі яких державі належить 50 та більше відсотків акцій, ГК України встановлена необхідність погодження окремих господарських договорів. Так, відповідно до ч. 4 ст. 67 ГК України такі АТ здійснюють залучення внутрішніх довгострокових (більше одного року) та зовнішніх кредитів (позик), надають гарантії або є поручителями за такими зобов'язаннями за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну фінансову політику, здійснюють залучення внутрішніх короткострокових (до одного року) кредитів (позик), надають гарантії або є поручителями за такими зобов'язаннями — за погодженням з органом виконавчої влади, який здійснює функції управління державною власністю. Порядок таких погоджень встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Щодо інших АТ, Кабінет Міністрів України, уповноважений ним або законом органи виконавчої влади можуть згідно з ч. 2

ст. 179 ГК України рекомендувати таким суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках — затверджувати типові договори.

Зміст господарського договору, що укладається АТ при реалізації його господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин, може визначатися по-різному.

Основний правовий інструментарій, який АТ може застосовувати для визначення змісту господарського договору, що використовується товариством у процесі реалізації господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин, передбачено у ст. 179 ГК України.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 179 ГК України при укладенні господарських договорів АТ може визначати зміст договору на підставі кількох способів.

По-перше, зміст господарського договору може визначатися шляхом вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству. У такому випадку АТ має можливість реалізації своєї господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин з максимальним рівнем диспозитивності.

Реалізуючи господарську правосуб'єктність у сфері господарсько-виробничих відносин на основні вільного волевиявлення, АТ може конкретизувати або розширювати зміст господарсько-договірних зобов'язань, закріплених у господарських договорах, за взаємною згодою з іншими учасниками таких зобов'язань в процесі їх виконання, якщо законом не встановлено інше. Складний характер господарсько-виробничих відносин, що виникають у процесі безпосереднього здійснення АТ господарської діяльності, може обумовлювати укладення змішаних господарських договорів (містять елементи різних договорів), комплексних договорів (породжують кілька різних

господарських зобов'язань, що мають єдину господарську мету і групуються навколо одного з них, яке є основним), і навіть господарських договорів, не передбачених законом, але таких, які йому не суперечать.

По-друге, визначення змісту господарського договору може відбуватися на основі примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладенні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст. Попри те, що примірний договір тільки рекомендується органом управління суб'єктам господарювання, рівень диспозитивності при реалізації АТ господарської правосуб'єктності є нижчим, ніж при визначенні змісту господарського договору на основі вільного волевиявлення. Причиною цього є те, що АТ у даному випадку може змінювати лише окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст, і тільки за взаємною згодою з іншою стороною.

По-третє, умови господарського договору, що укладається АТ у зв'язку з безпосереднім здійсненням господарської діяльності, можуть визначатися на підставі типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови. У господарському праві типовому договору притаманні такі риси: у сфері господарювання типові договори затверджуються спеціально уповноваженими державними органами; типовий договір затверджується для регулювання лише визначеного кола відносин; типові договори виступають своєрідними проектами господарських договорів, а тому вони певною мірою покликані спростити порядок укладення господарських договорів; наявність

типових договорів є одним із правових засобів попередження та вирішення конфлікту інтересів (в тому числі публічних і приватних) у сфері господарювання та дотримання їх балансу; сутність типових договорів пов'язана з певним обмеженням свободи договору [272, с. 166].

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ з використанням конструкції типового договору передбачає обов'язковість дотримання товариством у сфері господарсько-виробничих відносин моделі поведінки, встановленої Кабінетом Міністрів України (іншим органом державної влади — у передбачених законом випадках). При цьому АТ та інша сторона господарсько-договірного зобов'язання, встановленого типовим договором, не маючи права відступати від змісту договору, можуть тільки конкретизувати його умови.

По-четверте, договірні умови можуть визначатися на основі договору приєднання, запропонованого однією стороною для інших можливих суб'єктів, коли ці суб'єкти у разі вступу в договір не мають права наполягати на зміні його змісту. Якщо в типовому договорі його зміст визначається Кабінетом Міністрів України (іншим органом державної влади — у передбачених законом випадках), то в договорі приєднання договірні умови пропонуються однією зі сторін з позбавленням іншої сторони права вимагати зміни змісту договору. У юридичній літературі одноособову можливість суб'єкта господарювання визначати зміст договору приєднання пов'язують із формулярним правом («квазіправом»), автономною від держави нормотворчістю, що виростає із ділової практики. Так, під формулярним правом розуміються правила, які одноособово встановлені суб'єктом господарювання, закріплені в стандартній формі (тексті) договору певного виду, є загальнообов'язковими для усіх осіб, які можуть виступати контрагентами такого суб'єкта. [61, с. 15]. Реалізація господарської правосуб'єктності

АТ з використанням конструкції договору приєднання передбачає можливість відступу від принципу рівності сторін господарсько-договірних зобов'язань. Так, АТ може розробити певний набір стандартних умов господарського договору і запропонувати його іншим учасникам господарсько-виробничих відносин для беззастережного приєднання.

У тих випадках, коли господарський договір укладається на підставі державного замовлення, а АТ належить до державного сектора економіки або визнане відповідно до законодавства України монополістом (ч. 2 ст. 8 Закону України «Про державний матеріальний резерв» [498]), або бере участь в закупівлі за оборонним замовленням, яка становить державну таємницю (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про державне оборонне замовлення» [496]), а також в інших передбачених законом випадках, зміст такого договору повинен відповідати державному замовленню (ч. 3 і ч. 5 ст. 179 ГК України).

Крім того, відповідно до ч. 6 ст. 179 ГК України обов'язкові умови господарських договорів, що укладаються АТ, можуть бути передбачені законодавством, у разі здійснення товариством забезпечення споживачів електроенергією, зв'язком, послугами залізничного та інших видів транспорту. Наприклад, такі умови передбачаються Законами України: «Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення, що перебувають у комунальній власності» від 21 жовтня 2010 року [524], «Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності» від 08 липня 2012 року [523] та ін.

При укладенні певних видів господарських договорів АТ у процесі реалізації господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин повинно враховувати вимоги спеціальних нормативно-правових актів, якими регулюється

порядок укладення та виконання таких договорів. Зокрема, спеціальні вимоги щодо таких договорів встановлюються Законами України: «Про оренду державного та комунального майна» від 10 квітня 1992 року [522], «Про страхування» від 7 березня 1996 року, «Про фінансовий лізинг» від 16 грудня 1997 року [545], «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23 грудня 1998 року [537], «Про концесії» від 16 липня 1999 року [511], «Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг» від 14 грудня 1999 року [510], «Про іпотечне кредитування операцій з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19 червня 2003 року [509], «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року [535] та ін.

Вищенаведене дає підстави зробити висновок про те, що реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин з використанням господарських договорів може здійснюватися у рамках різних правових режимів:

- ❖ загального режиму, для якого характерне переважно приватноправове регулювання;
- ❖ спеціального режиму, в якому домінує публічно-правове регулювання.

У випадку реалізації господарської правосуб'єктності АТ у межах господарсько-договірних відносин, не обтяжених публічним компонентом, між формально рівними суб'єктами господарювання, характер господарських зв'язків, формалізованих в умовах господарського договору, встановлюватиметься на їхній власний розсуд і ґрунтуватиметься на принципах, визначених ЦК України.

Натомість, у разі використання АТ для реалізації господарської правосуб'єктності господарських договорів, обтяжених публічним компонентом, «принцип свободи договору

діятиме у звуженому вигляді, і межі його дії визначатимуться публічною, соціальною спрямованістю таких договорів, їх юридичною метою та об'єктом» [60, с. 68].

Таке обмеження свободи договору у юридичній літературі пов'язується насамперед з особливостями сфери застосування господарських договорів — сферою господарювання, якій, серед іншого, властивий публічний характер [37, с. 45]. Також наголошується на тому, що принцип свободи договору в сучасних ринкових умовах господарювання не може претендувати на абсолютний характер, зважаючи на диспропорцію (нерівність) договірних можливостей суб'єктів господарювання. Засади регулювання договірних відносин, встановлені ГК України, не конфліктують із цивілістичним принципом договірної свободи, а доповнюють, конкретизують його відповідно до особливостей сфери господарювання [475, с. 541–542].

Як господарська організація, управління діяльністю якої здійснюється через систему органів, АТ у сфері господарсько-виробничих відносин реалізує свою господарську правосуб'єктність через відповідні акти уповноважених органів. Основною формою вираження таких актів є дії, тобто конкретна діяльність уповноважених органів АТ від його імені у процесі реалізації господарської правосуб'єктності товариства. До дій як форми вираження актів органів АТ, за допомогою яких реалізується господарська правосуб'єктність товариства у сфері господарсько-виробничих відносин, можна віднести насамперед укладення господарських договорів.

При реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин провідна роль у системі органів товариства відводиться виконавчому органу. Пояснюється це тим, що відповідно до ч. 2 ст. 58 Закону про АТ саме виконавчий орган діє від імені АТ у межах, встановлених статутом АТ і законом.

У окремих визначених законодавством випадках реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин у формі дій може здійснюватися не тільки виконавчим органом, а й іншими органами товариства. Наприклад, у разі прийняття рішення про припинення АТ реалізація господарської правосуб'єктності товариства у формі дій може здійснюватися також головою комісії з припинення АТ, членами такої комісії або ліквідатором (ч. 4 ст. 105 ЦК України, ч. 5 ст. 88 Закону про АТ).

Для реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин в окремих випадках вимагається застосування спеціальних процедур, які при укладенні господарських договорів, серед іншого, передбачають необхідність прийняття рішення відповідним органом товариства (загальними зборами, наглядовою радою тощо). Зокрема, Законом про АТ застосування таких процедур передбачено для:

- ❖ викупу АТ розміщених ним цінних паперів (ст. ст. 66–69);
- ❖ вчинення значного правочину (ст. ст. 70, 71);
- ❖ вчинення правочину, щодо якого є заінтересованість (ст. 72).

Також певні особливості притаманні реалізації господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин для АТ, виключним видом діяльності яких є спільне інвестування, на що неодноразово зверталась увага в юридичній літературі [126; 134; 256, с. 232–247; 257, с. 50–119; 629, с. 56–124]. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону про ІСІ у формі АТ утворюється корпоративний фонд, який провадить діяльність із спільного інвестування. Разом із тим цим Законом закріплено норму про те, що законодавство про АТ не застосовується до регулювання діяльності існуючих у формі АТ корпоративних фондів (ч. 2 ст. 3).

Специфіка реалізації корпоративним фондом господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин при безпосередньому здійсненні господарської діяльності зі спільного інвестування полягає в тому, що:

- ❖ по-перше, згідно зі ст. 15 Закону про ІСІ утворення виконавчого органу, через який реалізують свою правосуб'єктність більшість АТ, у корпоративному фонді не тільки не передбачається, а й прямо забороняється;
- ❖ по-друге, від імені корпоративного фонду в силу прямої вказівки Закону про ІСІ (ч. 1 ст. 14, ч. 6 ст. 63) діє компанія з управління активами. КУА набуває і здійснює практично всі господарські права та обов'язки такого АТ, пов'язані зі здійсненням господарської діяльності із спільного інвестування. Якщо в інших АТ господарські договори укладаються від імені товариства виконавчим органом, то від імені корпоративного фонду такі дії вчиняють КУА.

Таким чином, у сфері господарсько-виробничих відносин господарська правосуб'єктність корпоративних фондів, що існують у формі АТ, реалізується від імені товариства іншою господарською організацією — КУА корпоративного фонду, яка уповноважена в силу закону здійснювати на підставі відповідного договору представницькі функції, у т.ч. з укладення господарських договорів.

Отже, реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин здійснюється через участь товариств у майново-господарських зобов'язаннях. Найбільш поширеною підставою виникнення таких зобов'язань є укладення АТ господарського договору.

У процесі реалізації господарської правосуб'єктності у сфері господарсько-виробничих відносин з використанням

.....

господарських договорів АТ повинні враховувати встановлені господарським законодавством спеціальні правила щодо порядку їх укладення, а також особливі вимоги щодо змісту таких договорів.

АТ у сфері господарсько-виробничих відносин реалізує свою господарську правосуб'єктність через відповідні акти уповноважених органів. Основною формою вираження таких актів є дії, тобто конкретна діяльність уповноважених органів АТ від його імені у процесі реалізації господарської правосуб'єктності товариства. Разом із тим господарська правосуб'єктність корпоративних фондів, що існують у формі АТ, у сфері господарсько-виробничих відносин реалізується від імені товариства іншою господарською організацією — КУА корпоративного фонду.

§ 5.3. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері внутрішньогосподарських відносин

У сучасних умовах динамічного соціально-економічного розвитку категорія господарської правосуб'єктності АТ набуває дедалі більш складного і багатоаспектного характеру, який необхідно враховувати при вирішенні конкретних теоретичних і практичних проблем. АТ є доволі складною організацією зі своєю внутрішньою структурою, в якій для реалізації господарської правосуб'єктності формуються відповідні структурні частини — підрозділи. Тільки за умови злагодженого функціонування усіх цих частин АТ здатне ефективно досягати господарських цілей, поставлених перед ним засновниками.

Питання правового статусу структурних підрозділів АТ, їх взаємодії між собою, а також з товариством, є малодослідженими у вітчизняній науці господарського права. Невизначеність та умовність правового статусу структурних підрозділів у господарському законодавстві, а також недостатня увага представників господарсько-правової науки до питань участі АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин створюють проблеми у правозастосуванні. Вирішення цих проблем вимагає наукового дослідження питань реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин.

З даної проблематики виконано порівняно небагато досліджень. Здебільшого науковці приділяли увагу питанням правового регулювання створення та діяльності відокремлених підрозділів підприємств (філій, представництв). Так, окремі питання правового регулювання господарських відносин за участю відокремлених підрозділів підприємств досліджувались такими вченими, як О. М. Вінник [103, с. 153–154], М. П. Руденко [575; 576], І. В. Труш [650], І. А. Щербак [713] та ін.

Натомість поза увагою залишались питання правового статусу інших видів структурних підрозділів господарських організацій, реалізації господарськими організаціями (у т.ч. АТ) правосуб'єктності у сфері внутрішньогосподарських відносин тощо.

Внутрішньогосподарськими є відносини, що складаються між структурними підрозділами суб'єкта господарювання, та відносини суб'єкта господарювання з його структурними підрозділами (ч. 7 ст. 3 ГК України). Характерною ознакою даного виду відносин є їх виникнення у внутрішній виробничій сфері господарської організації, учасниками якої є структурні підрозділи такої організації, котрі не мають статусу суб'єкта господарського права.

Правові засади реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин визначені у ГК України та Законі про АТ. При цьому слід мати на увазі, що господарське законодавство рідко «втручається» в цю сферу, залишаючи її для регулювання самими суб'єктами господарювання за допомогою локальних актів [162]. Цілісна система правового регулювання внутрішньогосподарських відносин, у якій загальні принципи і норми ГК України доповнюються і деталізуються локальними нормами й механізмами, забезпечується реалізацією загальних принципів і норм на рівні господарюючого суб'єкта [679, с. 19].

На підставі ч. 7 ст. 3 ГК України внутрішньогосподарські відносини за участю АТ можуть складатися між структурними підрозділами товариства, а також між АТ і його структурними підрозділами. Відтак, питання реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин слід досліджувати через аналіз правового становища товариства у його взаємовідносинах зі структурними підрозділами, а також через з'ясування сутності взаємовідносин між самими структурними підрозділами АТ.

Для цього необхідно насамперед з'ясувати сутність поняття структурного підрозділу АТ та його співвідношення із суміжними поняттями.

У чинному законодавстві відсутнє визначення поняття структурного підрозділу господарської організації. Свого часу визначення структурного підрозділу містилось у Положенні про порядок поділу підприємств і об'єднань та відокремлення від них структурних підрозділів і одиниць, затвердженому наказом Міністерства економіки України, Міністерства статистики України, Антимонопольного комітету України від 20 квітня 1994 року № 43/79/5. Зокрема, у п. 2.1 цього Положення *структурні підрозділи* визначалися як цехи, відділи, ферми, інші господарські підрозділи, що здійснюють діяльність на основі положення, затвердженого директором підприємства (об'єднання), і очолюються керівником, який призначається (затверджується) на посаду директором підприємства (об'єднання) [451]. Проте з 25 серпня 2015 року даний нормативно-правовий акт втратив чинність.

У господарсько-правовій доктрині структурний підрозділ підприємства визначається як його ланка, яка має чітко визначені функції у виробничому процесі, відмінні від функцій інших ланок, і в силу цього входить у ціле як організаційно відокремлена від інших підрозділів частина підприємства [400, с. 109]. Більшість представників господарсько-правової науки визнають за структурними підрозділами статус учасника господарських відносин, зокрема внутрішньогосподарських [103, с. 153; 168, с. 117; 584, с. 174; 650, с. 38]. При цьому ГК України не визнає структурні підрозділи суб'єктами господарювання.

З приводу правосуб'єктності структурних підрозділів у правовій науці відсутня єдність.

Представниками цивілістики, зазвичай, заперечується наявність правосуб'єктності у структурних підрозділів [80, с. 281; 422, с. 463; 665; 684, с. 139–141]. Тільки окремі цивілісти

припускають можливість існування у структурних підрозділів правосуб'єктності [415]. Як зазначається з цього приводу у юридичній літературі, представників доктрини цивільного права цікавлять передусім відносини зовнішні щодо суб'єкта господарювання, тоді як відносини всередині організації залишаються поза їх увагою [575, с. 58].

Представниками науки трудового права висловлюється протилежні думки з приводу можливості визнання правосуб'єктності структурного підрозділу. Зокрема, багато науковців звертають увагу на можливість наділення трудовою правосуб'єктністю структурних підрозділів юридичних осіб [586, с. 14; 587; 736, 575–576].

На думку окремих представників науки адміністративного права, структурні підрозділи мають обмежену правосуб'єктність — вступають у правовідносини не з зовнішніми суб'єктами, а з керівництвом організації, з іншими структурними підрозділами, також з однорідними частинами вище і нижчестоящих органів, з підлеглими їм підрозділами, з громадянами [54, с. 13; 214, с. 90–101].

У господарському праві питання щодо правосуб'єктності структурних підрозділів досі залишається відкритим. Так, представниками науки господарського права обстоюються точки зору, згідно з якими у сфері господарських відносин структурні підрозділи наділяються внутрішньогосподарською правосуб'єктністю [575, с. 58–59], є учасниками господарських відносин [584, с. 174] і навіть мають статус суб'єкта господарського права [379, с. 132–133; 713, с. 1].

М. П. Руденко, іменуючи правосуб'єктність структурних підрозділів внутрішньогосподарською, наголошує, що вона має похідний, усічений і статутний характер.

Похідний характер правосуб'єктності означає її залежність від правосуб'єктності суб'єкта господарювання. Конкретний

обсяг правосуб'єктності структурного підрозділу, який виражається у наданих йому правах та покладених на нього обов'язках, залежить (походить) від господарської організації, що його утворила.

Усіченість як ознака господарської правосуб'єктності структурних підрозділів проявляється у тому, що той чи інший структурний підрозділ не може бути наділений правами та обов'язками, якими не наділений суб'єкт господарювання. Визначаючи свою внутрішню структуру, суб'єкт господарювання ніби передає, покладає виконання частини своїх функцій на окремі підрозділи, окреслює вид діяльності, яку здійснює підрозділ. Водночас суб'єкт господарювання не може передати структурному підрозділу всі свої функції.

Правосуб'єктність структурних підрозділів визначається у внутрішніх документах підприємства, а тому має *статутний* характер [575, с. 59].

Елементом господарської правосуб'єктності є господарська компетенція, зміст якої становлять господарські права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами для суб'єктів господарського права певного виду. Виходячи з цього, логічно припускати, що у разі наявності у структурного підрозділу внутрішньогосподарської правосуб'єктності він повинен бути наділений певними господарськими правами і обов'язками (господарською компетенцією). Господарська компетенція структурного підрозділу являє собою закріплені АТ у положенні про такий підрозділ конкретні господарські права та обов'язки, необхідні для здійснення структурним підрозділом своїх функцій і розв'язання поставлених перед ним товариством завдань. При цьому АТ може наділяти структурний підрозділ тільки господарськими правами і обов'язками, які не виходять за межі господарської компетенції самого товариства.

Характер внутрішньогосподарських відносин, що виникають між АТ і його структурними підрозділами, а також між структурними підрозділами товариства, залежить від організаційної структури АТ.

Організаційна структура підприємства — це взаємозв'язки, які існують між підрозділами підприємства та його працівниками. Вона визначає спосіб і форми об'єднання людей для досягнення спільних виробничих і соціальних цілей. Організаційна структура — це такий собі скелет, на який накладаються інші структури. Тому розробити структуру означає створити організацію [385, с. 33–34]. Зв'язок елементів у структурі підпорядкований діалектиці взаємовідношення частини і цілого. Наявність структури — невід'ємний атрибут усіх реально існуючих систем, через який забезпечується їх цілісність. Структура є показником організованості системи і сприяє встановленню і збереженню її стійкого стану [650, с. 39].

Право АТ на визначення своєї організаційної структури — це одне з господарських прав товариства, яке воно має відповідно до визнаного за ним законодавцем обсягу господарської компетенції з метою забезпечення оптимальної організації своєї господарської діяльності та участі у сфері господарських відносин.

Відповідно до ч. 3 ст. 64 ГК України АТ може самостійно визначати свою організаційну структуру, встановлювати чисельність працівників і штатний розпис. Згідно з даною нормою АТ має можливість створювати структурні підрозділи товариства для ведення господарської діяльності, визначати структуру таких підрозділів і припиняти їх діяльність.

Практична реалізація АТ передбачених ч. 3 ст. 64 ГК України прав у сфері внутрішньогосподарських відносин здійснюється шляхом проведення внутрішнього структурування товариства. Доцільність проведення структурування може обумовлюватися низкою чинників.

По-перше, структурування є засобом диференціації функцій, покладених на підприємство, що в силу своєї складності й неоднорідності потребують відособлення, спеціалізації. Від структурування залежить правильний розподіл навантаження між різними частинами підприємства. Вона дає змогу з меншими витратами часу і сил та більш кваліфіковано виконувати покладені на нього функції, забезпечувати узгодженість і чіткість роботи.

По-друге, структурування створює умови для децентралізації повноважень підприємства. У цілому структурування сприяє ефективності управління підприємством [214, с. 3–12].

Реалізуючи свою господарську правосуб'єктність у сфері внутрішньогосподарських відносин, АТ при формуванні своєї організаційної структури може утворювати структурні підрозділи різних видів.

Залежно від функцій, які виконуються структурними підрозділами, АТ відповідно до ч. 1 ст. 64 ГК України може утворювати:

- ❖ виробничі структурні підрозділи АТ (виробництва, цехи, відділення, дільниці, бригади, бюро, лабораторії тощо) — це підрозділи, безпосередньо задіяні у виробничому процесі товариства. Саме цими підрозділами у процесі господарської діяльності АТ створюються матеріальні блага вартісного характеру, що мають цінову визначеність і можуть реалізовуватися як товар;
- ❖ функціональні структурні підрозділи апарату управління АТ (управління, відділи, бюро, служби тощо) — це підрозділи, не задіяні у виробничому процесі товариства. Зазвичай такі підрозділи виконують організаційно-управлінські, облікові, соціальні, сервісні тощо функції, безпосередньо не пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції, виконанням робіт чи наданням послуг. Наприклад, відповідно

до абз. 3 ч. 1 ст. 56 Закону про АТ рішенням наглядової ради товариства може призначатися служба внутрішнього аудиту, що підпорядкована та підзвітна безпосередньо члену наглядової ради — голові комітету з питань аудиту.

За критерієм відокремленості структурного підрозділу від АТ товариством можуть утворюватися:

- ❖ внутрішні структурні підрозділи — це підрозділи, територіально та організаційно невідокремлені від АТ. Керівники таких підрозділів, зазвичай, призначаються на посаду та діють відповідно до штатного розпису товариства. АТ може створювати внутрішні структурні підрозділи у формі відділів, служб, бюро, департаментів, управлінь, цехів, дільниць та ін. Для АТ, що здійснюють визначені законодавством види господарської діяльності, нормативно-правовими актами можуть встановлюватися вимоги щодо створення внутрішніх структурних підрозділів певних видів. Так, наприклад, відповідно до абз. 2 пп. 7 п. 214 глави 24 розділу IV Положення про ліцензування банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 22 грудня 2018 року № 149, банк повинен утворити підрозділи внутрішнього контролю (підрозділ внутрішнього аудиту, підрозділ з управління ризиками, підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс) у разі його створення), кредитний комітет, комітет з питань управління активами та пасивами [445];
- ❖ відокремлені структурні підрозділи — це підрозділи товариства, які розташовуються поза його місцезнаходженням, виконують всі або частину функцій АТ. Не зважаючи на територіальну відокремленість від АТ, такі структурні підрозділи залишаються складовими частинами товариства як господарської організації. Відповідно до ч. 4 ст. 64 ГК України АТ може створювати відокремлені структурні підрозділи у формі філій, представництв, відділень та інших підрозділів.

Інформація про організаційну структуру АТ, види структурних підрозділів, з якими у товариства складаються внутрішньогосподарські відносини, міститься у внутрішніх документах АТ. У ГК України та Законі про АТ вимоги щодо відображення організаційної структури в статуті АТ відсутні. Проте для АТ, що здійснюють окремі види господарської діяльності, законодавством може встановлюватися обов'язок внесення відомостей про організаційну структуру до установчого документа (наприклад, ст. 6 Закону України «Про товарну біржу» від 10 грудня 1991 року [542]).

Крім того, АТ, як емітент цінних паперів, зобов'язане включати відомості про свою організаційну структуру до річної інформації, яка повинна оприлюднюватися у порядку, визначеному Положенням про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03 грудня 2013 року № 2826.

АТ, яке має намір здійснювати банківську діяльність, не пізніше ніж протягом одного року після його державної реєстрації як юридичної особи згідно із п. 3.9 глави 3 розділу III Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів має подати до Національного банку України відомості про організаційну структуру.

У разі, якщо АТ приймає рішення про включення до його організаційної структури відокремленого підрозділу, на товариство законодавством покладаються додаткові обов'язки з інформування інших учасників господарських відносин про такий підрозділ. Для цього у господарському законодавстві встановлюються вимоги щодо:

- ❖ включення відомостей про відокремлені підрозділи до ЄДР — для всіх АТ (ч. 2 ст. 58 ГК України, ч. 5 ст. 95 ЦК України, п. 20 ч. 2 ст. 9 Закону про держреєстрацію);

- ❖ розкриття особливої інформації щодо прийняття рішення АТ про утворення, припинення його філій, представництв — для всіх АТ (абз. 8 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»);
- ❖ забезпечення кожному акціонеру АТ доступу до положень про кожну філію та кожне представництво товариства у порядку, визначеному ст. 78 Закону про АТ — для всіх АТ (ч. 1 ст. 78 Закону про АТ);
- ❖ розміщення положення про кожну філію та кожне представництво АТ на власному веб-сайті — для публічних АТ (ч. 3 ст. 78 Закону про АТ);
- ❖ внесення інформації про відокремлені підрозділи до Державного реєстру фінансових установ — для АТ, які мають статус фінансових установ (розділ XVII Положення про Державний реєстр фінансових установ, затвердженого розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 41[442]);
- ❖ розміщення відомостей про відокремлені підрозділи в загальнодоступній інформаційній базі даних про фінансові установи Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг — для АТ, які мають статус фінансових установ (п. 5 ч. 4 ст. 12-1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [546]);
- ❖ надання інформації про перелік керівників відокремлених підрозділів на вимогу клієнта в порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації» — для АТ, які мають статус фінансових установ (п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»);

❖ включення відомостей про відокремлені підрозділи АТ до Державного реєстру банків — для банків (ч. 3 ст. 23 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Попри доволі детальну регламентацію питань інформування АТ інших учасників господарських відносин про його організаційну структуру питання участі АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин, зазвичай, залишаються поза увагою законодавця.

Так, держава зі свого боку не визначає спеціальної поведінки для господарюючого суб'єкта у сфері внутрішньогосподарських відносин, вона лише формує правила, так би мовити встановлює рамки, яким ця поведінка повинна підкорятися. При цьому законодавець не в змозі врахувати специфіку внутрішньогосподарських відносин, що виникає в процесі діяльності кожного господарюючого суб'єкта. Заповнити прогалини у правовому регулюванні внутрішньогосподарських відносин покликані локальні нормативно-правові акти (статути підприємств, положення про структурні підрозділи господарської організації, регламенти загальних зборів та ін.). Такий підхід законодавця дає змогу розширювати сферу локальної нормотворчості, забезпечуючи ефективність правового регулювання господарських відносин [679, с. 19].

У зв'язку з вищенаведеним цілком закономірним є той факт, що при реалізації господарської правосуб'єктності у сфері внутрішньогосподарських відносин АТ використовує в якості правового інструменту внутрішні документи як різновид актів органів товариства.

Відповідно до ч. 2 ст. 64 ГК України передбачається, що функції, права та обов'язки структурних підрозділів підприємства повинні визначатися положеннями про них, які затверджуються в порядку, визначеному статутом. Таким чином,

внутрішні документи, в яких АТ може визначати правовий статус своїх структурних підрозділів, їх функції в організаційній структурі товариства, господарські права та обов'язки у сфері внутрішньогосподарських відносин, повинні мати форму положень про такі підрозділи.

Затвердження положення про структурний підрозділ АТ належить до виключної компетенції загальних зборів акціонерів, якщо це передбачено статутом товариства (п. 10 ч. 2 ст. 33 Закону про АТ). У разі, якщо вказівка про це у статуті відсутня, затвердження такого внутрішнього документа відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 52 Закону про АТ буде належати до виключної компетенції наглядової ради товариства.

Положення про структурний підрозділ є локальним нормативним актом, який визначає його статус, місце в організації та відносинах з іншими структурними підрозділами, внутрішню організаційну структуру, його функції, права та відповідальність. Положення про структурний підрозділ, як правило, включає:

- ❖ загальні положення про правовий статус структурного підрозділу, які визначають підстави призначення та звільнення з посади керівника структурного підрозділу, вимоги до керівника структурного підрозділу, порядок заміщення керівника під час його відсутності, нормативні та локальні документи, які регулюють роботу підрозділу;
- ❖ визначення завдань та функцій підрозділу, напрямів діяльності підрозділу, перелік конкретних видів виробничо-господарської діяльності, закріплених за даним структурним підрозділом;
- ❖ визначення прав та обов'язків структурного підрозділу стосовно інших підрозділів підприємства та сторонніх підприємств;

- ❖ визначення відповідальності керівника структурного підрозділу за несвоєчасне чи неякісне виконання структурним підрозділом його функцій або невикористання наданих йому прав;
- ❖ визначення службових взаємовідносин структурного підрозділу з іншими підрозділами підприємства та сторонніми підприємствами з питань виробничо-господарської діяльності, узгодження документів, спільного виконання робіт тощо;
- ❖ визначення порядку діяльності структурного підрозділу підприємства, контролю за нею, організації та ліквідації даного підрозділу [400, с. 109].

У разі необхідності правовий статус структурного підрозділу може конкретизуватися і в інших внутрішніх документах АТ.

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин пов'язана з наділенням товариством його структурних підрозділів певним майном, необхідним для виконання покладених на такі підрозділи функцій. При цьому слід враховувати, що всі види майна підприємства, які призначені для його діяльності, у тому числі приміщення, споруди, обладнання, інвентар, сировина, продукція, права вимоги, права на знаки (позначення), що індивідуалізують боржника, його продукцію (роботи, послуги; фірмове найменування, знаки для товарів і послуг), інші виключні права входять в склад єдиного майнового комплексу підприємства і не можуть бути рівноцінно (а деяких випадках взагалі) розподілені між різними частинами одного підприємства [409, с. 144].

Відповідно до абз. 6 ч. 5 ст. 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» АТ може майно структурних підрозділів виділяти на окремий баланс із покладенням на такі підрозділи зобов'язань з ведення

бухгалтерського обліку, з наступним включенням їх показників до фінансової звітності товариства [486]. У разі виділення відокремленого підрозділу АТ на окремий баланс у нього відповідно до ч. 8 ст. 19 ГК України виникають обов'язки вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію та інші дані, визначені законом, а також вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством.

У разі необхідності АТ на підставі п. 6.1 ст. 6 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» може відкривати своїм відокремленим підрозділам рахунки в банках [526]. Порядок відкриття таких рахунків регулюється Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492 [258].

При цьому слід враховувати, що і майно, виділене структурному підрозділу, і кошти, які зберігаються на рахунках, відкритих через структурний підрозділ АТ, залишаються складовою частиною єдиного майнового комплексу товариства, зберігаючи виробничу, організаційну і функціональну пов'язаність з іншими частинами майна АТ, необхідну для ефективного здійснення господарської діяльності та реалізації господарської правосуб'єктності товариства. У подальшому на основі майна, що використовується структурним підрозділом для виконання покладених на нього товариством функцій, можливе створення інших АТ шляхом виділу у порядку, передбаченому ст. 86 Закону про АТ.

Попри наявність статусу учасника внутрішньогосподарських відносин, майна, необхідного для виконання покладених функцій, структурний підрозділ відповідно до ч. 2 ст. 58, ч. 4

ст. 64 ГК України, ч. 3 ст. 95 ЦК України не є юридичною особою. І хоча у сфері внутрішньогосподарських відносин структурний підрозділ може вступати у відносини з АТ та іншими структурними підрозділами товариства, проте у зовнішніх господарських відносинах він вправі діяти виключно від імені АТ.

Структурний підрозділ в межах своїх повноважень має право укладати господарські договори від імені та в інтересах АТ, до структури якого він належить. У разі, якщо керівник такого підрозділу має належно оформлені повноваження, але у тексті договору помилково відсутні вказівки на те, що договір укладений від імені АТ, то тільки ця обставина не може бути підставою для визнання договору недійсним. У таких випадках договір слід вважати укладеним від імені АТ. На це звертається увага і в роз'ясненнях вищих судових інстанцій (абз. 2 пп. 3.4 п. 3 роз'яснення Вищого господарського суду України «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29 травня 2013 року № 11 [500], п. 2 роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про укладання договорів відособленими підрозділами юридичних осіб» від 30 березня 1995 р. № 02-5/220 [543]), і в юридичній літературі [390, с. 138].

Таким чином, реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин здійснюється через самостійне визначення товариством своєї організаційної структури, створення структурних підрозділів, наділення їх господарською компетенцією для виконання покладених на них функцій, забезпечення взаємодії з утвореними підрозділами, а також між самими підрозділами АТ.

Структурний підрозділ АТ — це складова ланка організаційної структури АТ, яка утворена товариством для виконання всіх або частини його функцій у межах закріпленої у положенні про підрозділ господарської компетенції з використанням майна АТ.

Структурний підрозділ як учасник внутрішньогосподарських відносин характеризуються такими ознаками:

- ❖ це ланка організаційної структури АТ, самостійно сформованої товариством у процесі реалізації його господарської правосуб'єктності у сфері внутрішньогосподарських відносин;
- ❖ наявність внутрішньогосподарської правосуб'єктності — здатності структурного підрозділу бути учасником внутрішньогосподарських відносин;
- ❖ відсутність статусу юридичної особи;
- ❖ утворення за рішенням АТ, до організаційної структури якого вони входять;
- ❖ правовий статус визначається положенням про структурний підрозділ та іншими локальними актами АТ;
- ❖ виконання всіх або частини функцій АТ у межах закріпленої у положенні про підрозділ господарської компетенції;
- ❖ структурному підрозділу для виконання покладених на нього функцій виділяється частина майна АТ, яке його створило;
- ❖ діяльність у зовнішніх господарських відносинах від імені АТ.

◀ РОЗДІЛ 6 ▶

**ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРИПИНЕННЯ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ**

**§6.1. Загальні та особливі умови припинення
господарської правосуб'єктності
акціонерного товариства**

Питання припинення господарської правосуб'єктності АТ у правовій науці та юридичній практиці належать до найбільш складних та проблемних. Недостатня відпрацьованість правового механізму припинення АТ як суб'єкта господарського права, наявність розбіжностей та суперечностей у законодавстві стали причиною численних зловживань та проблем у процесі припинення господарської правосуб'єктності АТ.

Інтенсивна законотворчість в останні роки так і не вирішила існуючих у цій сфері проблем. Відтак, наразі залишається багато проблемних питань припинення господарської правосуб'єктності АТ, які потребують дослідження та належного законодавчого врегулювання. Наведене, а також висока практична значущість означених питань обумовлює актуальність порушеної проблематики.

Господарсько-правова доктрина виходить із того, що припинення АТ як суб'єкта господарського права має наслідком припинення його господарської правосуб'єктності. Відтак, господарська правосуб'єктність АТ існує до тих пір, поки існує саме товариство як суб'єкт господарського права.

Відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 3 Закону про АТ товариство створюється без обмеження строку діяльності, якщо інше не встановлено його статутом. Якщо в установчих документах

не вказано строк діяльності АТ, товариство згідно із ч. 7 ст. 82 ГК України вважатиметься створеним на невизначений строк.

В окремих випадках Законом прямо вимагається визначення у статуті АТ строку його діяльності. Так, відповідно до п. 8 ст. 11 Закону України «Про інститути спільного інвестування» передбачається, що статут корпоративного фонду повинен містити відомості про строк діяльності корпоративного фонду у разі, якщо такий корпоративний фонд є строковим. Після закінчення встановленого статутом строку корпоративний фонд припиняється.

Тривалість існування АТ також може обмежуватися моментом досягнення визначеної засновниками мети, для якої створювалося товариство.

Таким чином, за загальним правилом АТ можуть існувати необмежений час, якщо інше не передбачено статутом або законом.

У юридичній доктрині домінує підхід, згідно з яким припинення господарських організацій може відбуватися з використанням однієї з двох форм: ліквідації або реорганізації [24, с. 183–211; 100, с. 66; 722, с. 47]. Окремими науковцями ліквідація та реорганізація визначаються як способи припинення [323, с. 318; 580, с. 47; 679, с. 200; 702] або види припинення [295, с. 57].

Нормативну основу застосування таких форм припинення щодо АТ становлять норми господарського законодавства. Так, ст. 59 ГК України передбачає, що припинення суб'єкта господарювання здійснюється відповідно до закону. На рівні закону припинення АТ як суб'єкта господарювання регулюється нормами ГК України, ЦК України, Закону про АТ, Закону про держреєстрацію та ін. Крім того, згідно з ч. 2 ст. 57 ГК України умови про реорганізацію та ліквідацію суб'єкта господарювання повинні бути зазначені в його установчих документах. Аналогічна вимога дублюється і в п. 16 ч. 2 ст. 13 Закону про АТ.

Нормативне закріплення в господарському законодавстві порядку припинення АТ та його деталізація в статуті товариства покликані забезпечити безболісне для інших учасників господарських відносин припинення існування таких господарських організацій з урахуванням як приватних інтересів (акціонерів, найманих працівників, контрагентів тощо), так і публічних інтересів (держави, територіальних громад тощо).

Однією з основних форм припинення АТ як суб'єкта господарювання, що має наслідком припинення його господарської правосуб'єктності, є ліквідація.

Питання ліквідації досліджувались в працях таких вітчизняних вчених, як Л. М. Дорошенко [209], Д. В. Жеков [216], О. М. Зубатенко [244], О. О. Квасніцька [266], В. М. Кравчук [324], О. М. Повар [433], О. М. Скоропис [597], О. В. Титова [639] та ін. Більшість досліджень вищеназваними авторами проводилася до істотного оновлення господарського законодавства з окреслених питань. Крім того, хоча деякі правові проблеми припинення суб'єктів господарювання досліджувалися, багато теоретичних і практичних питань, з огляду на законодавчі зміни, залишаються нерозробленими або недостатньо розробленими в науковій літературі. У результаті, теоретичні розробки зазначених авторів не охоплюють усіх аспектів проблеми припинення господарської правосуб'єктності АТ, що вимагає необхідність проведення додаткових досліджень.

У господарсько-правовій доктрині виділяють два основних значення, у яких вживається термін «ліквідація суб'єкта господарювання». По-перше, ліквідацію суб'єкта господарювання розглядають як юридичний факт, безпосереднім правовим наслідком якого є припинення існування суб'єкта господарювання. У часовому вимірі у такому розумінні ліквідація суб'єкта господарювання відбувається у певний момент часу. Так, юридична особа є такою, що припинилася з дня внесення до ЄДР

запису про її припинення (ч. 2 ст. 104 ЦК). По-друге, ліквідація суб'єкта господарювання є певним процесом, що охоплює собою сукупність відповідних дій, які вчиняються у визначеній законодавством послідовності, спрямованих на припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права; є правовим явищем, що триває протягом певного періоду часу. Саме таке розуміння криється в словосполученнях «під час ліквідації», «протягом ліквідації» тощо [24, с. 198–199].

Правовий режим ліквідації включає в себе кілька складових:

- 1) підстави ліквідації, тобто ті юридичні факти, з якими законодавство пов'язує початок процедури («запуск» юридичного складу) ліквідації;
- 2) порядок ліквідації, тобто, власне, певна сукупність юридичних фактів, настання яких необхідне для досягнення юридичної мети ліквідації — припинення юридичної особи; встановлена законодавством послідовність настання таких фактів; строк здійснення ліквідації;
- 3) наслідки ліквідації. Головним наслідком виступає припинення юридичної особи. Однак перелік наслідків цим не вичерпується, оскільки різні правові режими можуть по-різному впливати на долю майна, а також окремих зобов'язань юридичної особи, що ліквідується, спричиняти у т.ч. відповідальність членів органів управління ліквідуваної особи [116, с. 111].

Щодо видів ліквідації серед науковців відсутня єдність. Найбільш поширеним критерієм, за яким ліквідація поділяється на певні види, є підстави ліквідації. За цим критерієм можна виділити такі **види ліквідації**, як:

- ❖ *добровільна ліквідація* — це така ліквідація, рішення про проведення якої приймається самою юридичною особою без якого-небудь юридично оформленого втручання з боку третіх осіб (з мотивів недоцільності подальшого існування тощо),

а також у випадку, якщо юридичною особою досягнуто мета, заради якої вона створювалася, або сплив строк, на який її утворено [116, с. 119]. Саме такий термін вживається законодавцем у ч. 1 ст. 88 Закону про АТ. Разом із тим у юридичній літературі щодо такого виду ліквідації деякими вченими вживається термін «самоліквідація» [176, с. 144];

- ❖ *примусова ліквідація* передбачає припинення існування юридичної особи поза її волею з ініціативи уповноважених державних органів у випадках, передбачених законом;
- ❖ *ліквідація банкрута* — запроваджена господарським судом у справі про банкрутство судова процедура, спрямована на припинення існування боржника, неспроможного виконати свої грошові зобов'язання.

Крім того, за вказаним критерієм у юридичній літературі деякими вченими виділяються й інші види ліквідації.

Так, у юридичній літературі в якості окремого виду розглядають так звану *вимушену ліквідацію* [36, с. 175; 433, с. 6; 635, с. 40–41]. На думку М. В. Телюкіної, «вимушеність» виникає тоді, коли настає юридичний факт, який зобов'язує (створює обов'язок) учасників (засновників) або компетентних органів юридичної особи прийняти рішення про ліквідацію [635, с. 40–41]. У свою чергу К.І. Апанасенко вважає, що вимушена ліквідація господарських організацій має місце тоді, коли в силу вимог закону останні повинні самоліквідуватись. У разі неприйняття такого рішення у заінтересованих суб'єктів є правові можливості порушити в суді питання про примусову ліквідацію товариства [36, с. 175].

Загалом, модель вимушеної ліквідації виглядає таким чином:

- ❖ виникає юридичний факт, що є підставою для прийняття рішення про ліквідацію, тобто виникає обов'язок згідно із законом прийняти відповідне рішення органом управління;

- ❖ якщо товариство в особі своїх органів протягом установленого строку (або розумного строку) не приймає рішення, то сплив такого строку створює склад правопорушення, який є підставою для пред'явлення вимоги про примусову ліквідацію.

Щодо доцільності виділення такого виду ліквідації ми поділяємо думку А. В. Габова, який зазначає, що модель так званої вимушеної ліквідації легко вписується у правовий режим примусової ліквідації і якого-небудь виокремлення в якості самостійного виду (форми) ліквідації в законодавстві не потребує [116, с. 115].

Останнім часом у юридичній літературі пропонується виділення ще такого виду, як *ліквідація на підставі закону*. Його відмінність від інших — це підстава ліквідації (закон), а також сфера застосування — державні корпорації і компанії [116, с. 113–118]. В Україні наразі про такий вид ліквідації йтися не може. Хоча на практиці уже мало місце прийняття спеціальних законів, якими регулювалися окремі питання ліквідації АТ, зокрема Акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна» [492; 533].

В юридичній літературі класифікація видів ліквідації здійснюється й за іншими критеріями [24, с. 203–205; 161, с. 108–109; 433, с. 6], однак для цілей даного дослідження вона істотного значення не має.

У процесі ліквідації АТ припинення товариства є результатом настання сукупності юридичних фактів, кожний з яких спричиняє правові наслідки, які призводять до припинення господарської правосуб'єктності АТ і його існування як суб'єкта господарського права. Для порівняння, при реорганізації шляхом перетворення, поділу чи злиття поряд з припиненням господарської правосуб'єктності АТ має місце виникнення господарської правосуб'єктності інших

суб'єктів господарського права — правонаступників реорганізованого АТ.

Сукупність визначених господарським законодавством юридичних фактів, настання яких необхідне для припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом ліквідації, утворює юридичний склад.

Конкретні елементи юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом ліквідації, залежать від виду та підстав ліквідації АТ.

Елементами юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом добровільної ліквідації, є:

1. Прийняття рішення про ліквідацію АТ. Прийняття рішення про ліквідацію АТ належить до виключної компетенції загальних зборів АТ (п. 23 ч. 2 ст. 33, ч. 1 ст. 88 Закону про АТ). Саме рішення вищого органу товариства «запускає» процедуру добровільної ліквідації АТ.

У разі прийняття такого рішення загальні збори АТ повинні визначити також і основні параметри проведення ліквідації. Для цього на загальних зборах, які прийняли рішення про ліквідацію АТ, згідно із ч. 3 ст. 88 Закону про АТ повинно бути обрано ліквідаційну комісію, до якої перейдуть повноваження наглядової ради та виконавчого органу товариства, затверджено порядок ліквідації та порядок розподілу між акціонерами майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів.

Прийняття загальними зборами АТ рішення про ліквідацію має наслідком звуження обсягу господарської компетенції товариства. Так, АТ, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, відповідно до Закону про держреєстрацію не може: набувати статус засновника (учасника) юридичної особи, що створюється (п. 9 ч. 1 ст. 28); реєструвати зміни до ЄДР, пов'язані зі зміною засновників (учасників) АТ (п. 10 ч. 1 ст. 28) тощо.

Запровадження законодавцем таких обмежень спрямовано насамперед на захист прав і законних інтересів кредиторів АТ.

2. *Державна реєстрація рішення про ліквідацію АТ.* Для цього відповідно до ч. 1 ст. 105 ЦК України товариство протягом трьох робочих днів з моменту прийняття загальними зборами рішення про ліквідацію АТ повинно повідомити державного реєстратора про це шляхом подання визначених у ч. 9 ст. 17 Закону про держреєстрацію документів.

На підставі поданих документів державний реєстратор вносить до ЄДР запис про рішення загальних зборів АТ щодо ліквідації товариства (ч. 1 ст. 111 ЦК).

Включення законодавцем даного елемента до юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ, має на меті публічне інформування учасників господарських відносин, насамперед кредиторів товариства, про початок ліквідаційної процедури, строки і порядок пред'явлення вимог до АТ.

3. *Зупинення обігу акцій АТ,* яке здійснюється відповідно до Порядку скасування реєстрації випусків акцій, затвердженого рішенням НКЦПФР від 23 квітня 2013 року № 737 [470].

Наслідком зупинення обігу акцій є виведення акцій АТ, що ліквідується, з господарського обороту. З моменту зупинення обігу щодо акцій уже не можуть укладатися господарські та інші договори, а також вчинятися інші правочини, спрямовані на відчуження таких цінних паперів. Для цього на підставі відповідного розпорядження НКЦПФР вводяться обмеження на здійснення операцій з акціями у системі депозитарного обліку.

4. *Формування ліквідаційної маси АТ.* Для цього ліквідаційна комісія заявляє вимоги та позови про стягнення заборгованості з боржників АТ (абз. 2 ч. 1 ст. 111 ЦК), вживає заходів щодо інвентаризації майна АТ, виявлення та повернення майна товариства, яке перебуває у третіх осіб (ч. 4 ст. 111 ЦК).

Основною метою дій ліквідаційної комісії з формування ліквідаційної маси є створення майнових умов для проведення розрахунків з кредиторами АТ.

5. *Вжиття заходів ліквідаційною комісією щодо закриття рахунків* (крім рахунка, який використовується для розрахунків з кредиторами під час ліквідації АТ); *закриття відокремлених підрозділів АТ*; *звільнення працівників АТ*; *повернення ліцензій, документів дозвільного характеру та інших документів, а також печаток та штампів, які підлягають поверненню органам державної влади, органам місцевого самоврядування* (чч. 3–6 ст. 111 ЦК). Метою цих дій є створення організаційних умов для припинення господарської правосуб'єктності АТ.

6) *Проведення перевірок та визначення наявності або відсутності заборгованості зі сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування* (ч. 7 ст. 111 ЦК).

7. *Затвердження проміжного ліквідаційного балансу*. Проміжний ліквідаційний баланс становить попередній перелік певним чином структурованих відомостей щодо юридичної особи, яка знаходиться у процесі ліквідації, щодо всіх кредиторів юридичної особи і заявлених ними вимог, щодо майна юридичної особи. Такий баланс має ключове значення, оскільки саме на підставі нього проводяться виплати кредиторам у порядку черговості задоволення їх вимог [396, с. 25–26]. Відповідно до абз. 2 ч. 8 ст. 111 ЦК затвердження проміжного ліквідаційного балансу належить до компетенції загальних зборів АТ.

8. *Розподіл майна АТ, що ліквідується, між кредиторами та акціонерами* (ч. 9 ст. 111 ЦК, ст. 89 Закону про АТ).

Такий розподіл проводиться ліквідаційною комісією у черговості, визначеній ст. 89 Закону про АТ, шляхом задоволення вимог кредиторів (акціонерів) відповідної черги. Необхідність

встановлення законодавцем черговості задоволення вимог кредиторів обумовлена припущенням щодо недостатності в АТ майна для розподілу майна (проведення виплат) між усіма кредиторами та акціонерами.

Для АТ, які здійснюють виключні види діяльності, законодавством можуть встановлюватися певні особливості черговості задоволення вимог кредиторів у процесі ліквідації (наприклад, ст. 43 Закону України «Про страхування», ст. 40 Закону України «Про інститути спільного інвестування» та ін.).

9. Подання звітності за останній звітний період органам Державної податкової служби України, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування (ч. 10 ст. 111 ЦК).

10. Затвердження ліквідаційного балансу АТ (ч. 11 ст. 111 ЦК). Ліквідаційний баланс АТ є його остаточним балансом, в якому ніби підбиваються підсумки ліквідації товариства і завершення його розрахунків з кредиторами [641, с. 24]. Ліквідаційний баланс складається ліквідаційною комісією і затверджується загальними зборами АТ (п. 23 ч. 2 ст. 33, ч. 4 ст. 88 Закону про АТ).

11. Скасування реєстрації випуску акцій здійснюється відповідно до Порядку скасування реєстрації випусків акцій, затвердженого рішенням НКЦПФР від 23 квітня 2013 року № 737.

Наслідком скасування реєстрації випуску акцій є припинення існування акцій АТ, що ліквідується, як об'єктів права власності, а також статусу акціонерів у колишніх власників таких цінних паперів.

12. Державна реєстрація припинення товариства в результаті його ліквідації. Для цього ліквідаційною комісією подаються державному реєстратору визначені у ч. 13 ст. 17 Закону про держреєстрацію документи, а саме: заява про державну реєстрацію припинення АТ в результаті його ліквідації; довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Зверненню до державного реєстратора передуює передавання ліквідаційною комісією в установленому законодавством порядку відповідним архівним установам документів, що підлягають обов'язковому зберіганню (ч. 13 ст. 111 ЦК України).

Відповідно до ч. 5 ст. 88 Закону про АТ ліквідація АТ вважається завершеною, а товариство таким, що припинилося, з дати внесення до ЄДР запису про проведення державної реєстрації припинення товариства в результаті його ліквідації.

Якщо при добровільній ліквідації елементи юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ, є доволі сталими і визначеними, то при примусовій ліквідації визначення елементів юридичного складу на практиці викликає значні труднощі.

Це пов'язано з тим, що норми, які визначають підстави і порядок примусової ліквідації, несистематизовані і включені законодавцем до багатьох нормативно-правових актів, котрі до того ж належать до різних галузей законодавства. Одним із шляхів вирішення такої проблеми, на нашу думку, могла б стати систематизація зазначених норм у рамках ГК України.

Особливістю припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом примусової ліквідації є те, що «запуск» ліквідаційної процедури можливий тільки за умови настання визначених законом обставин, які утворюють склад господарського правопорушення. Тобто примусова ліквідація АТ є санкцією, зокрема, адміністративно-господарською, за правопорушення, вчинені у процесі заснування або діяльності товариства.

При цьому згідно зі ст. 247 ГК України адміністративно-господарську санкцію у вигляді ліквідації АТ може бути застосовано виключно у випадках, встановлених законом.

Аналіз чинного законодавства до таких випадків дає підстави віднести:

- 1) порушення, допущені при створенні АТ, які не можна усунути (ч. 5 ст. 9 Закону про АТ, п. 31-1 ст. 8 Закону «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);
- 2) неподання АТ протягом двох років поспіль НКЦПФР інформації, передбаченої законом (п. 31-1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);
- 3) неутворення органів АТ протягом року з дня реєстрації НКЦПФР звіту про результати приватного розміщення акцій серед засновників АТ (п. 31-1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);
- 4) нескликання АТ загальних зборів акціонерів протягом двох років поспіль (п. 31-1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);
- 5) зменшення АТ статутного капіталу нижче встановленого законом розміру (ч. 4 ст. 16 Закону про АТ, ч. 3 ст. 157 ЦК України);
- 6) зменшення вартості чистих активів нижче встановленого законом розміру статутного капіталу (ч. 3 ст. 155 ЦК України);
- 7) включення АТ до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності (п. 5-1 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», ст. 55-1 ГК України.);
- 8) здійснення фінансових операцій з легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи розповсюдження зброї масового знищення (ч. 2 ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [504];

- 9) порушення законодавства про захист економічної конкуренції при здійсненні концентрації (ч. 4 ст. 58 Закону України «Про захист економічної конкуренції» [506]);
- 10) порушення порядку створення корпоративного інвестиційного фонду (ч. 4 ст. 9 Закону України «Про інститути спільного інвестування», п. 22 ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);
- 11) зупинення діяльності фондової біржі, якщо кількість її членів стала меншою за 20, та припинення фондової біржі, якщо протягом шести місяців прийняття нових членів не відбулося (ч. 4 ст. 21 Закону «Про цінні папери та фондовий ринок»);
- 12) порушення банківського законодавства, а також законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що тягнуть відкликання банківської ліцензії (п. 13 ст. 73, ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Таким чином, примусова ліквідація завжди виступає реакцією держави на допущені при створенні та існуванні АТ правопорушення [116, с. 206]. Застосування примусової ліквідації, на думку О. М. Скоропис, доцільне тільки у випадках, якщо це загрожує суспільним інтересам [597, с. 5].

Чинне господарське законодавство України передбачає можливість припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом примусової ліквідації у судовому та адміністративному порядку.

Судовий порядок примусової ліквідації передбачає можливість припинення господарської правосуб'єктності АТ тільки через звернення уповноваженого державного органу з позовом до суду. У зв'язку із цим важливе практичне значення

має питання визначення ініціатора примусової ліквідації АТ, який законом наділяється повноваженнями на звернення з відповідним позовом до суду.

Залежно від виду допущених порушень ініціювати примусову ліквідацію АТ у судовому порядку можуть:

- 1) НКЦПФР (ст. 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні»);
- 2) Державна податкова служба України (пп. 20.1.37 п. 20.1 ст. 20, п. 67.2 ст. 67 Податкового кодексу України [438]);
- 3) Антимонопольний комітет України (п. 15 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [484], ч. 4 ст. 58 Закону України «Про захист економічної конкуренції»).

Припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом примусової ліквідації в адміністративному порядку можливе без звернення з позовом до суду. При застосуванні адміністративного порядку рішення про ліквідацію АТ може прийняти державний орган, до господарської компетенції якого включено таке право. Доцільність використання адміністративного порядку примусової ліквідації суб'єктів господарювання неодноразово оспорувалася в юридичній літературі [232]. Попри це, такий порядок доволі регулярно застосовується при ліквідації АТ, що діють у банківській сфері.

Так, відповідно до п. 13 ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» у разі вчинення банком правопорушення НБУ має право застосувати заходи впливу, до яких, серед інших, належить відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку. Такий захід впливу НБУ може застосувати до АТ, що здійснює банківську діяльність як з власної ініціативи, так і за пропозицією Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

З власної ініціативи НБУ згідно із ч. 2 ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» має право відкликати банківську ліцензію у разі, якщо:

- 1) виявлено, що документи, надані для отримання банківської ліцензії, містять недостовірну інформацію;
- 2) банк не виконав жодної банківської операції протягом року з дня отримання банківської ліцензії;
- 3) встановлено систематичне порушення банком законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Ініціювання процедури примусової ліквідації банку Фондом гарантування вкладів фізичних осіб здійснюється шляхом внесення до НБУ пропозиції про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 44 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» Фонд може вносити НБУ пропозицію про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку:

- 1) відповідно до плану врегулювання;
- 2) у разі закінчення строку тимчасової адміністрації банку та/або невиконання плану врегулювання;
- 3) в інших випадках, передбачених цим Законом [538].

Попри значну увагу в юридичній літературі до питань примусової ліквідації [36; 75; 124; 144; 116, с. 190–230; 209; 320; 427] у законодавстві та правозастосовній практиці України залишається ще чимало невирішених проблем.

До основних проблем припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом примусової ліквідації можна віднести такі:

- 1) проблематичність вибору органу державної влади, до господарської компетенції якого входить право пред'являти позов до суду. На практиці, зазвичай, питання вибору суб'єкта — ініціатора примусової ліквідації АТ вирішується ситуативно. У результаті суди нерідко заперечують наявність у відповідного органу права на подання позову про примусову ліквідацію. Досить часто це призводить також до ігнорування державними органами існування АТ, які порушують законодавство, або взагалі використовуються для здійснення фіктивної діяльності;
- 2) проблема юрисдикції (підвідомчості) спорів, пов'язаних з примусовою ліквідацією, яка неодноразово аналізувалась в юридичній літературі [36, с. 175–175; 326]. На практиці непоодинокі випадки неправильного вибору юрисдикції (підвідомчості) спорів між судами господарської та адміністративної юрисдикції;
- 3) проблема різного формулювання позовних вимог при зверненні уповноваженого органу до суду щодо примусової ліквідації АТ. Так, визначаючи право певного державного органу на звернення до суду з позовом, законодавець, зазвичай, оминає увагою питання щодо змісту позовних вимог. Відтак, на практиці, при однакових правопорушеннях державними органами подаються позови з різними вимогами: «про ліквідацію», «про припинення», «про скасування державної реєстрації», «про визнання недійсним статуту» тощо;
- 4) наявність у законодавстві «непрацюючих» норм, якими встановлюються підстави примусової ліквідації. Такими непрацюючими нормами є:
 - ♦ ч. 4 ст. 16 Закону про АТ і ч. 3 ст. 157 ЦК України, які передбачають, що у разі зменшення АТ статутного капіталу нижче встановленого законом розміру товариство ліквідується. На практиці ні державний реєстратор

не проведе державної реєстрації таких змін (п. 5 ч. 1 ст. 28 Закону про держреєстрацію), ні НКЦПФР не здійснить реєстрації випуску акцій у разі зменшення статутного капіталу АТ (п. 4 розділу I Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства [463], пп. «в» п. 19 розділу I Порядку реєстрації випуску акцій при зміні розміру статутного капіталу акціонерного товариства [469]);

- ◆ п. 5-2 статті 8 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», відповідно до якого включення АТ до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності, є підставою примусової ліквідації за позовом НКЦПФР. Наявність ознак фіктивності в АТ встановлюється на підставі норм Положення про встановлення ознак фіктивності емітентів цінних паперів та включення таких емітентів до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності, затвердженого рішенням НКЦПФР від 30 травня 2017 року № 393 [440]. Однак на практиці у зв'язку з обмеженістю фінансування діяльності НКЦПФР позови про примусову ліквідацію регулятор не подає;
- 5) проблема завершення ліквідаційної процедури у зв'язку з прийняттям судом рішення про ліквідацію АТ без призначення ліквідаційної комісії/ліквідатора. Особливо гостро ця проблема стоїть при ліквідації АТ з ознаками фіктивності;
- 6) та ін.

Щодо третього виду — *ліквідації банкрута* — у юридичній літературі відсутня єдність. Деякі вчені відносять даний вид до примусової ліквідації [209; 244, с. 11], інші — навпаки, виокремлюють його в окремий вид [176, с. 145]. На нашу думку, віднесення ліквідації банкрута до такого виду, як примусова, є необґрунтованим. По-перше, ліквідація неплатоспроможного АТ можлива не тільки з ініціативи третіх осіб — кредиторів,

а й з власної ініціативи самого товариства-боржника (ч. 1 ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства). По-друге, виокремлення ліквідації банкрута в окремий вид обумовлене встановленням спеціальної процедури припинення суб'єкта господарювання, яка регулюється окремим законом і включає правові механізми, не притаманні ні добровільній, ні примусовій ліквідації.

Аналіз особливостей ліквідації банкрута вимагає проведення окремого дослідження, якому присвячено підрозділ 6.2 цієї монографії.

Поряд з ліквідацією до форм припинення АТ як суб'єкта господарювання, що має наслідком припинення його господарської правосуб'єктності, належить **реорганізація**.

Питання реорганізації, у т.ч. пов'язані з припиненням АТ, досліджувались в працях таких вітчизняних вчених, як Д. В. Жеков [216], О. М. Зубатенко [244], І. В. Ковальов [280], В. В. Рябота [578], В. М. Советчук [579], Н. І. Шевченко [701; 702], Н. В. Щербакова [717], Ю. М. Юркевич [735] та ін. Окремі спеціалізовані дослідження питань, пов'язаних з реорганізацією АТ, проводились і за кордоном. Зокрема, на увагу заслуговують праці таких вчених як Ю. Г. Березіна [62], А. В. Габов [117], З. В. Галазова [118], Д. В. Жданов [215], Я. С. Кошелєв [315], П. А. Марков [376], В. Я. Рихтерман [563] та ін. Не зважаючи на проведені дослідження, багато теоретичних і практичних питань припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації залишаються нерозробленими або недостатньо розробленими, що вимагає необхідності проведення додаткових досліджень.

У господарсько-правовій доктрині домінує підхід, згідно з яким реорганізація є однією з форм припинення АТ як суб'єкта господарювання, що має наслідком припинення його господарської правосуб'єктності. Однак окремими представниками галузевих правових наук оспорується можливість

припинення правосуб'єктності внаслідок реорганізації [23, с. 14; 217, с. 108; 410, с. 18; 418, с. 90], або ж наголошується на тому, що при реорганізації можна говорити тільки про «відносне припинення» [208, с. 143].

Попри те, що термін «реорганізація» є традиційним для вітчизняного законодавства, його нормативне визначення відсутнє. Зазвичай, законодавець обмежується описом форм реорганізації крізь призму передачі у порядку правонаступництва майна, прав та обов'язків від реорганізованої юридичної особи до правонаступника (правонаступників).

У зв'язку з відсутністю легального визначення реорганізації сучасний стан наукових розробок цієї проблематики характеризується різноманіттям підходів до визначення сутності даного правового поняття і його юридичної природи. Зокрема, у правовій науці сформувався підходи, згідно з якими реорганізацію пропонується розглядати як:

- 1) припинення юридичних осіб, що супроводжується правонаступництвом [20, с. 15–16; 79, с. 25; 80, с. 355–356; 295, с. 57; 425, с. 84; 628];
- 2) спосіб створення та/або припинення юридичної особи [215, с. 14; 380, с. 7–8; 477, с. 203–204; 594, с. 35; 689, с. 17];
- 3) зміна майнового становища юридичної особи у порядку правонаступництва [213, с. 77–80; 294, с. 5–6];
- 4) правонаступництво (універсальне [49, с. 7–8] або універсальне та сингулярне [274, с. 374–375]) ;
- 5) цивільно-правову угоду [40; 401] .

З огляду на відсутність єдиного підходу до визначення реорганізації з'ясування сутності даного поняття варто продовжити через дослідження ознак реорганізації. Дослідженню ознак реорганізації у правовій науці увага приділялась багатьма дослідниками [49, с. 8–9; 117, с. 230–264; 274, с. 375; 315; 323, с. 318–319; 595, с. 157] та ін.

Аналіз зазначених досліджень та норм чинного законодавства дає підстави виділити такі **ознаки реорганізації АТ**:

- 1) *правонаступництво, у порядку якого відбувається передавання всього майна, прав та обов'язків реорганізованого АТ іншим підприємницьким товариствам — правонаступникам. Як зазначає П. А. Марков, подальша доля майнової маси реорганізованої організації визначається вибором тієї чи іншої форми реорганізації і підлягає обов'язковому оформленню в передавальному акті або розподільчому балансі [376, с. 7–8]. Правонаступництво — це базова ознака, за якою відмежовують реорганізацію від ліквідації як форми припинення господарських організацій;*
- 2) *виключна законодавча формалізація процедури реорганізації АТ. Так, ч. 6 ст. 83 Закону про АТ містить імперативні вимоги щодо визначення порядку, за яким повинна здійснюватися процедура реорганізації АТ шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу, а ст. 87 — щодо порядку реорганізації шляхом перетворення;*
- 3) *реорганізація опосередковується юридичним складом — сукупністю визначених господарським законодавством юридичних фактів, настання яких необхідне для проведення реорганізації;*
- 4) *законодавче закріплення заходів щодо забезпечення інтересів кредиторів та акціонерів товариства, що реорганізується;*
- 5) *обмеження переліку організаційно-правових форм господарських організацій, яким може передаватися у порядку правонаступництва майно, права та обов'язки реорганізованого АТ. Так, згідно з ч. 1 ст. 79 Закону про АТ правонаступником АТ за наслідками реорганізації може бути тільки підприємницьке товариство;*

б) *реорганізація АТ призводить до зміни суб'єктного складу господарських правовідносин* за участю реорганізованого товариства. Суб'єктом існуючих правовідносин замість реорганізованого господарського товариства стає правонаступник — створений у процесі реорганізації новий суб'єкт або такий, що вже існує [715, с. 67];

7) *реорганізація АТ є зворотнім процесом*. Рішення про реорганізацію може бути відмінено (скасовано) загальними зборами акціонерів. Порядок дій у разі відміни (скасування) рішення про реорганізацію АТ визначається ч. 10 ст. 17 Закону про держреєстрацію, нормами Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення, або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР від 09 квітня 2013 року № 520 [464] та Порядку скасування реєстрації випусків акцій, затвердженого рішенням НКЦПФР від 23 квітня 2013 року № 737.

Попри виділення загальних ознак реорганізації АТ слід зауважити, що її проведення на практиці може характеризуватися певними особливостями, обумовленими специфікою відповідного виду чи форми реорганізації.

Залежно від підстав реорганізації АТ можна виділити два її види:

- 1) добровільна реорганізація, яка здійснюється з ініціативи самого АТ на підставі рішення загальних зборів акціонерів;
- 2) примусова реорганізація — адміністративно-господарська санкція, яка застосовується виключно у випадках, передбачених законом, за рішенням суду або уповноваженого державного органу. Наприклад, згідно із ч. 3 ст. 40 ГК України, якщо суб'єкти господарювання зловживають монопольним становищем на ринку, Антимонопольний

комітет України (далі — АМК України) має право прийняти рішення про примусовий поділ монопольних утворень. Аналогічна норма міститься у ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції».

Особливості припинення господарської правосуб'єктності АТ також можуть обумовлюватися формою реорганізації товариства. Так, відповідно до Закону про АТ реорганізація АТ може здійснюватися у таких формах, як:

- 1) злиття АТ — виникнення нового АТ- правонаступника з передачею йому згідно з передавальними актами всього майна, всіх прав та обов'язків двох або більше АТ одночасно з їх припиненням. При цьому АТ може брати участь у злитті лише з іншим АТ (ч. 1 ст. 83);
- 2) приєднання АТ — припинення АТ (кількох товариств) з передачею ним (ними) згідно з передавальним актом усього свого майна, прав та обов'язків іншому АТ — правонаступнику (ч. 1 ст. 84);
- 3) поділ АТ — припинення АТ з передачею всього його майна, прав та обов'язків двом чи більше новим АТ — правонаступникам згідно з розподільним балансом (ч. 1 ст. 85);
- 4) виділ АТ — створення одного чи кількох АТ із передачею йому (їм) згідно з розподільним балансом частини майна прав та обов'язків АТ, з якого здійснюється виділ, без припинення такого АТ (ч. 1 ст. 86). Щодо цієї форми реорганізації на практиці зустрічаються випадки, коли навіть державні органи безпідставно роблять висновки про те, що виділ не є формою (способом) реорганізації. Так, у листі Міністерства юстиції України № 2579/8.4.1/32-19 від 20 березня 2019 року зазначається, що «виділ не є способом реорганізації юридичної особи, під час якого права та обов'язки такої особи переходять до її правонаступників» [728];

5) перетворення АТ — зміна організаційно-правової форми АТ з його припиненням та передачею всього майна, прав і обов'язків підприємницькому товариству — правонаступнику згідно з передавальним актом (ч. 1 ст. 87).

Принагідно зауважимо, що відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 80 Закону про АТ товариство не може одночасно здійснювати злиття, приєднання, поділ, виділ та/або перетворення. Тобто, законом прямо забороняється можливість припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації, яку в юридичній літературі називають «змішаною» [24, с. 195–196; 187, с. 1587; 734, с. 14], «сумісною» [477, с. 204], «комбінованою» [578, с. 21] чи «складною» [106, с. 186] і яка полягає в одночасному поєднанні кількох форм реорганізації.

Здійснення реорганізації в одній із п'яти форм дає змогу господарюючим суб'єктам максимально ефективно розв'язувати поставлені перед ними завдання. Вибір тієї чи іншої форми, як правило, обумовлений прагненням: підвищити ефективність управління організацією, набути нові активи (об'єднати активи компаній), підвищити інвестиційну привабливість господарюючого суб'єкта, відособити частину активів юридичної особи для створення на її базі нового суб'єкта, вирішити внутрішньокорпоративні конфлікти засновників (учасників) господарюючого суб'єкта та ін. [62, с. 3].

Попри те, що законодавцем визначено п'ять форм реорганізації АТ, застосування тільки чотирьох із них призводить до припинення господарської правосуб'єктності товариства і припинення його існування як суб'єкта права. У зв'язку з цим слід розрізняти поняття «реорганізація АТ» і «припинення АТ шляхом реорганізації».

Так, поняття «реорганізація АТ» є ширшим, оскільки включає можливість використання всіх п'яти форм реоргані-

зації. Натомість поняття «припинення АТ шляхом реорганізації» не включає такої форми реорганізації, як виділ. На думку деяких вчених, до припинення існування юридичної особи, у т.ч. АТ, не призводить і використання такої форми реорганізації, як перетворення [91, с. 599; 312, с. 33; 700, с. 16; 702, с. 105–118]. З такою точкою зору ми погодитись не можемо, адже згідно із ч. 1 ст. 87 Закону про АТ перетворенням товариства визнається зміна організаційно-правової форми АТ з його припиненням та передачею всього майна, прав і обов'язків підприємницькому товариству — правонаступнику згідно з передавальним актом.

Сукупність визначених господарським законодавством юридичних фактів, настання яких необхідне для припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації, утворює юридичний склад.

Порядок послідовних юридичних фактів, які утворюють юридичний склад реорганізації, знаходять нормативне закріплення в юридичній конструкції інституту реорганізації, що являє собою відпрацьовану наукою і закріплену в законодавстві типову схему побудови юридичних фактів, прав, обов'язків, відповідальності суб'єктів права, що беруть участь у процедурі реорганізації, реалізація яких дає змогу досягти одноактної передачі прав та обов'язків від одного господарського товариства до іншого, з можливістю одночасної зміни статусу господарського товариства, яке їх передає [49, с. 8].

Конкретні елементи юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації, залежать від виду та форми реорганізації АТ. Вони можуть бути поділені на базові (включаються до юридичного складу в обов'язковому порядку) та факультативні (включаються до юридичного складу тільки у випадках, передбачених законом).

Базовими елементами юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації, є:

1. Прийняття рішення про припинення АТ шляхом реорганізації. Таке рішення може прийматися загальними зборами АТ, а у випадках, передбачених законом, — судом або відповідними органами влади (ч. 1 ст. 80 Закону про АТ). У випадку, передбаченому ч. 4 ст. 84 Закону про АТ, рішення про припинення АТ шляхом реорганізації у формі приєднання також може бути прийнято наглядовою радою АТ, до якого приєднується товариство, що припиняється.

Проте право на «запуск» юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації, з ініціативи самого товариства не є абсолютним. Так, з метою дотримання прав та законних інтересів учасників фондового ринку законодавством встановлені окремі обмеження на прийняття рішень про реорганізацію АТ. Зокрема, згідно із п. 6 розділу I Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР від 09 квітня 2013 року № 520, при злитті, поділі або приєднанні рішення про припинення АТ може бути прийнято тільки за умови реєстрації звіту про результати публічного або приватного розміщення акцій та/або видачі свідоцтва про реєстрацію попереднього випуску акцій.

У разі прийняття рішення про припинення АТ шляхом реорганізації загальні збори акціонерів також повинні визначити і основні параметри проведення реорганізації. Для цього на загальних зборах, які прийняли рішення про реорганізацію АТ, повинно бути створено комісію з припинення товариства, до якої перейдуть повноваження з управління справами АТ, і обрано її персональний склад (ч. 3 і ч. 4 ст. 105 ЦК України), а також

затверджено умови договору про злиття (приєднання) або плану поділу (виділу, перетворення) (ч. 5 ст. 81 Закону про АТ).

2. *Державна реєстрація рішення про припинення АТ шляхом реорганізації.* Для цього відповідно до ч. 1 ст. 105 ЦК України товариство протягом трьох робочих днів з моменту прийняття загальними зборами акціонерів рішення про припинення АТ повинно повідомити державного реєстратора про це шляхом подання визначених у ч. 9 ст. 17 Закону про держреєстрацію документів.

3. *Зупинення обігу акцій АТ.* Включення даного елемента до аналізованого юридичного складу необхідне насамперед для «фіксації» переліку акціонерів, які у подальшому набудуть статусу акціонера (учасника, члена) у товаристві- правонаступнику реорганізованого АТ. Для зупинення обігу акцій товариство подає до НКЦПФР протягом 10 робочих днів з дати прийняття рішення про припинення АТ документи, оформлені відповідно до вимог Порядку скасування реєстрації випусків акцій, затвердженого рішенням НКЦПФР від 23 квітня 2013 року № 737 (при перетворенні або приєднанні) або Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР від 09 квітня 2013 року № 520 (при злитті, поділі або приєднанні).

4. *Задоволення вимог кредиторів АТ.* Проблема захисту прав кредиторів у процесі реорганізації знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників [20; 187; 273; 426]. Це пов'язано з тим, що на практиці дана категорія учасників господарських правовідносин є, зазвичай, найменш захищеною від зловживань у процесі реорганізації. Для мінімізації ризиків кредиторів АТ у процесі його реорганізації законодавцем запроваджено механізм задоволення їх вимог.

Цей механізм передбачає, що АТ протягом 30 днів з дати прийняття рішення про припинення товариства шляхом реорганізації зобов'язане письмово повідомити про це кредиторів товариства і опублікувати в офіційному друкованому органі повідомлення про ухвалене рішення. Публічне АТ зобов'язане також повідомити про прийняття такого рішення кожному фондову біржу, на якій воно пройшло процедуру лістингу.

Кредитор, вимоги якого до АТ, діяльність якого припиняється внаслідок реорганізації, не забезпечені договорами застави чи поруки, протягом 20 днів після надіслання йому повідомлення про припинення товариства може звернутися з письмовою вимогою про здійснення на вибір товариства однієї з таких дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено правочином між товариством та кредитором. У разі якщо кредитор не звернувся протягом вказаного строку до АТ з письмовою вимогою, вважається, що він не вимагає від товариства вчинення додаткових дій щодо зобов'язань перед ним. Реорганізація АТ не може бути завершена до задоволення вимог, заявлених кредиторами (ст. 82 Закону про АТ).

Разом із тим, у разі реорганізації банку шляхом перетворення, до таких правовідносин не застосовуються норми законодавства щодо припинення АТ, у т.ч. щодо задоволення вимог кредиторів. Так, згідно з ч. 3 ст. 26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» під час проведення реорганізації банку шляхом перетворення кредитори не мають права вимагати від банку припинення чи дострокового виконання зобов'язання.

5. Конвертація акцій АТ, яке припиняється, в акції АТ — правонаступника/ів (при поділі, приєднанні, злитті) або в частки (паї) підприємницького товариства — правонаступника (при перетворенні) та розміщення серед їх акціонерів (розподіл

серед учасників). Вимоги щодо конвертації акцій АТ, що припиняються шляхом реорганізації, визначено нормами Порядку скасування реєстрації випусків акцій, затвердженого рішенням НКЦПФР від 23 квітня 2013 року № 737 (при перетворенні або приєднанні) та Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР від 09 квітня 2013 року № 520 (при злитті, поділі або приєднанні). Метою включення даного елемента до юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації, є забезпечення набуття всіма акціонерами (їх правонаступниками) такого АТ, акції яких не були викуплені, статусу акціонера (учасника) у товаристві- правонаступнику АТ.

6. Прийняття рішення про затвердження передавального акта (при злитті, приєднанні, перетворенні) або розподільчого балансу (при поділі). Таке рішення може прийматися загальними зборами АТ (п. 7 ч. 6 ст. 83 Закону про АТ). Виняток передбачено ч. 4 ст. 84 Закону про АТ, згідно з якою якщо АТ, до якого здійснюється приєднання, належать більш як 90 відсотків простих акцій товариства, що приєднується, приєднання не спричиняє необхідності внесення змін до статуту товариства, до якого здійснюється приєднання, пов'язаних із змінами прав його акціонерів, від імені товариства, до якого здійснюється приєднання, рішення про затвердження передавального акта може прийматися його наглядовою радою. Включення такого елемента до аналізованого юридичного складу обумовлено тим, що при припиненні АТ шляхом реорганізації завжди виникає необхідність визначити подальшу долю майна і всіх пов'язаних з господарською діяльністю товариства прав та обов'язків.

7. Скасування реєстрації випуску акцій АТ, яке припиняється шляхом реорганізації, здійснюється відповідно до Порядку

скасування реєстрації випусків акцій, затвердженого рішенням НКЦПФР № 737 від 23 квітня 2013 року (при перетворенні або приєднанні) і Порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затвердженого рішенням НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року (при злитті, поділі або приєднанні).

8. *Державна реєстрація припинення АТ в результаті його реорганізації.* Для цього державному реєстратору подаються документи, визначені у ч. 14 ст. 17 Закону про держреєстрацію, а саме: заява про державну реєстрацію припинення АТ в результаті його реорганізації; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу — у разі припинення АТ у результаті поділу; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта — у разі припинення АТ у результаті перетворення, злиття або приєднання; довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню, — у разі припинення АТ у результаті поділу, злиття або приєднання; документи для державної реєстрації створення юридичної особи, визначені ч. 1 ст. 17 Закону про держреєстрацію, — у разі припинення АТ в результаті перетворення; документи для державної реєстрації змін до відомостей про АТ, що містяться в ЄДР, визначені ч. 4 ст. 17 Закону про держреєстрацію, — у разі припинення АТ в результаті приєднання.

Саме з дати внесення до ЄДР відповідного запису реорганізація АТ відповідно до ч. 6 ст. 80 Закону про АТ вважається завершеною, а господарська правосуб'єктність товариства припиненою. З цією датою також пов'язане визначення моменту передачі всього майна, всіх прав та обов'язків АТ, господарську правосуб'єктність якого (яких) припинено, до підприємницьких товариств — правонаступників.

Залежно від форми реорганізації та інших, визначених законом обставин, до юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації, також можуть включатися **факультативні елементи**, до яких може бути віднесено:

- ♦ *одержання згоди відповідних державних органів на припинення АТ.* Наприклад, отримання такої згоди згідно з абз. 3 ч. 1 ст. 80 Закону про АТ може вимагатися при злитті або приєднанні за участю АТ. Так, АТ, стосовно яких здійснюється або має здійснитися злиття чи приєднання, і які підпадають під критерії, визначені ст. 24 Закону України «Про захист економічної конкуренції», попередньо повинні одержати дозвіл АМК України на концентрацію. Необхідність отримання дозволу АМК України обумовлена тим, що об'єднання бізнесу для економіки країни може мати не тільки позитивний, а й негативний ефект, який може призвести до серйозних порушень як приватних, так і публічних інтересів. З метою запобігання негативним наслідкам вводяться державний контроль і нагляд у процесі здійснення господарської діяльності (ст. 19 ГК України) у виді обов'язкового отримання згоди АМК України [717, с. 42–43]. Також, відповідно до ст. 27 Закону України «Про банки і банківську діяльність», реорганізація за рішенням власників банку здійснюється згідно із законодавством України про господарські товариства за умови надання попереднього дозволу НБУ на реорганізацію банку та затвердження Національним банком України плану реорганізації банку. Порядок отримання такого дозволу регулюється Положенням про особливості реорганізації банку за рішенням його власників, затвердженим постановою Правління НБУ від 27 червня 2008 р. № 189 [447];

- ♦ *обов'язковий викуп акцій у акціонерів АТ, яке прийняло рішення про реорганізацію.* Право акціонера на обов'язковий викуп належних йому акцій у юридичній літературі отримало назву «право на незгоду» [607, с. 89; 687, с. 55]. Цей елемент включається до юридичного складу за умови, якщо серед акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах, є такі, що голосували проти прийняття загальними зборами рішення про реорганізацію АТ (п. 1 ч. 1 ст. 68 Закону про АТ). Механізм обов'язкового викупу акцій дає змогу акціонерам оперативного вийти із корпоративних відносин, які втратили для них інтерес внаслідок прийняття рішення про припинення АТ шляхом реорганізації;
- ♦ *анулювання викуплених товариством акцій* (абз. 2 ч. 4 ст. 83, абз. 3 ч. 5 ст. 84, абз. 2 ч. 4 ст. 85, абз. 2 ч. 4 ст. 87 Закону про АТ). Детально порядок анулювання викуплених АТ акцій і пов'язані з цим проблеми нами аналізувались в окремих публікаціях [125; 142].

У передбачених законом випадках припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації може проводитися за спрощеною процедурою. Наприклад, підстави та порядок застосування такої спрощеної процедури реорганізації передбачено Законом України «Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків» від 23 березня 2017 року [539].

Попри доволі детальну нормативну регламентацію процедури реорганізації АТ і значну увагу в юридичній літературі до питань припинення АТ шляхом реорганізації у законодавстві та правозастосовній практиці України залишається ще чимало невирішених проблем.

До **основних проблем припинення господарської правосуб'єктності АТ** шляхом реорганізації, що потребують нагального вирішення, можна віднести такі:

- ❖ відсутність єдності в термінології щодо позначення реорганізації як форми припинення АТ. Зокрема, у Законі про АТ замість усталеного терміна «реорганізація» вживається словосполучення «передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим підприємницьким товариствам — правонаступникам». З метою економії нормативного матеріалу та уніфікації термінології з питань припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації вважаємо за доцільне використання в Законі про АТ та інших нормативно-правових актах традиційного для правової системи України терміна «реорганізація»;
- ❖ блокування кредитором АТ реорганізації товариства шляхом зловживання своїми правами. Підставою для такого блокування є положення абз. 2 ч. 2 ст. 82 Закону про АТ, згідно з якою злиття, приєднання, поділ, виділ або перетворення не можуть бути завершені до задоволення вимог, заявлених кредиторами;
- ❖ неможливість анулювання викуплених акцій і зменшення статутного капіталу в АТ з низькою капіталізацією і малим розміром статутного капіталу;
- ❖ непропорційність у співвідношенні здійснення прав акціонерів, наприклад, при приєднанні або злитті, за участю АТ з істотною різницею у розмірі статутних капіталів;
- ❖ нерегульованість процедури примусової реорганізації АТ.

Проведене дослідження дає підстави констатувати, що чинне законодавство України з питань припинення господарської правосуб'єктності АТ продовжує знаходитися на стадії свого становлення, характеризується неузгодженістю, внутрішніми суперечностями і не розв'язує основного завдання — цивілізованого виходу із сфери господарських відносин суб'єктів господарювання, у т.ч. АТ.

З метою забезпечення узгодження публічних і приватних інтересів оптимальне врегулювання відносин, пов'язаних з припиненням господарської правосуб'єктності АТ та інших господарських організацій шляхом ліквідації, повинно здійснюватися у рамках ГК України. Удосконалення законодавства про ліквідацію сприятиме створенню умов стабільного економічного зростання та сталості економічної системи України, дасть змогу підвищити захист прав та інтересів учасників господарських відносин.

Припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації — це визначена господарським законодавством процедура, застосування якої передбачає послідовне настання юридичних фактів, що утворюють юридичний склад, і яка призводить до припинення існування АТ як суб'єкта господарського права і передачі у порядку правонаступництва всього майна, прав та обов'язків товариства іншим підприємницьким товариствам — правонаступникам.

§6.2. Припинення господарської правосуб'єктності акціонерного товариства внаслідок банкрутства

Згідно з дослідженням Світового банку «Ведення бізнесу 2019» («Doing Business 2019») Україна за показником «Врегулювання питання щодо неплатоспроможності» залишається на вкрай низькому 145 місці. Недостатня відпрацьованість правового механізму банкрутства, наявність розбіжностей та суперечностей у законодавстві стали причиною численних зловживань та проблем у процесі припинення господарської правосуб'єктності неплатоспроможних АТ.

Тривалий час розвиток правового регулювання припинення АТ внаслідок банкрутства в Україні був спрямований на створення умов для збереження господарських організацій. Однак, як показала практика, застосування такого підходу стало шкодити інтересам кредиторів та інвесторів АТ і, як наслідок, викликало їх невдоволення та зневіру у можливості захисту власних інтересів у рамках правового поля.

Крім того, сучасний стан світових процесів, а також інтеграційні наміри України зумовили необхідність здійснення гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, у т.ч. актами, які регулюють відносини припинення неплатоспроможних АТ, а саме: Директиви Ради 80/987/ЄС про зближення правових положень держав-членів щодо захисту найманих працівників у випадку неплатоспроможності їхнього роботодавця [4], Директиви 98/26/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 19 травня 1998 року «Про незворотність розрахунків у платіжних системах та системах розрахунків по цінних паперах» [10], Регламенту Ради (ЄС) № 1346/2000 від 29 травня 2000 року «Про провадження у справах про неплатоспроможність» [5] та ін.

Прийняття 18 жовтня 2018 року Кодексу України з процедур банкрутства так і не вирішило існуючих у цій сфері проблем. Наразі залишається багато проблемних питань припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства, які потребують дослідження та належного законодавчого врегулювання.

Окремі питання припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства досліджувались у працях таких вчених, як С. С. Авдеєв [19], І. А. Бутирська [87], К. А. Возняковська [111; 112], В. В. Джунь [193; 194], Б. М. Поляков [458; 459], В. В. Радзивілюк [555], О. М. Свириденко [582], Ю. В. Чорна [693] та ін.

Більшість досліджень вищеназваними авторами проводилося до істотного оновлення господарського законодавства з окреслених питань. Крім того, хоча деякі правові проблеми припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства досліджувалися, багато теоретичних і практичних питань, з огляду на законодавчі зміни, залишаються нерозробленими або недостатньо розробленими в науковій літературі. У результаті теоретичні розробки зазначених авторів не охоплюють усіх аспектів проблеми припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства, що вимагає необхідності проведення додаткових досліджень.

Правові засади припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства встановлені нормами Кодексу України з процедур банкрутства, ГК України, Закону про АТ, Закону про держреєстрацію та ін.

Банкрутство — це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному Кодексом України

з процедур банкрутства, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури (абз. 3 ч. 1 ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства)

Аналіз ч. 3 ст. 209 ГК України та ч. 5 ст. 65 Кодексу України з процедур банкрутства дає підстави зробити висновок, що припинення господарської правосуб'єктності внаслідок банкрутства допускається тільки щодо АТ, які є суб'єктами підприємницької діяльності. Тобто, законодавцем виключається можливість припинення внаслідок банкрутства господарської правосуб'єктності суб'єктів господарювання, що діють в організаційно-правовій формі АТ і не мають на меті одержання прибутку. До таких суб'єктів, наприклад, можуть бути віднесені: товарна біржа (ч. 7 ст. 279 ГК України, ч. 3 ст. 1 Закону України «Про товарну біржу»), фондова біржа (абз. 2 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства характеризується низкою особливостей, які істотно відрізняють дану процедуру від припинення господарської правосуб'єктності АТ у загальному порядку. Особливості такого припинення обумовлені насамперед тим, що воно можливе у разі, коли неефективна підприємницька діяльність АТ призводить до нездатності товариства виконувати грошові зобов'язання перед кредиторами. При цьому ступінь нездатності АТ — боржника виконувати свої грошові зобов'язання, мінімально необхідний для застосування процедур, пов'язаних з припиненням господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства, визначається господарським судом у рамках провадження у справі про банкрутство.

Ініціатором припиненням господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства може виступати як саме товариство-боржник, так і треті особи — кредитори (ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства). Тобто, припинення господарської

правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства може відбуватися як у добровільному (з ініціативи товариства), так і в примусовому (з ініціативи третіх осіб) порядку. У зв'язку з цим вважаємо необґрунтованим твердження окремих науковців про те, що ліквідація підприємства внаслідок банкрутства є способом примусового припинення юридичної особи [663, с. 313].

Застосування процедури припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства допускається у випадках, коли АТ нездатне відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше, як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури.

Ліквідаційна процедура, у рамках якої припиняється господарська правосуб'єктність АТ, запроваджується господарським судом, що розглядає справу про банкрутство товариства-боржника. Так, відповідно до ст. 58 Кодексу України з процедур банкрутства у випадках, передбачених цим Кодексом, господарський суд у судовому засіданні за участю сторін ухвалює постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру. З цього моменту АТ вважається банкрутом, тобто боржником, неспроможність якого виконати свої грошові зобов'язання встановлена господарським судом. Суд також визначає строк, протягом якого ліквідатор зобов'язаний здійснити ліквідацію АТ — боржника. Цей строк не може перевищувати 12 місяців.

Ліквідація господарських організацій, визнаних банкрутом, допомагає звільнити економіку від підприємств, які не мають шансів залишитися прибутковими. Як наслідок, майно передається іншим особам для подальшого використання. Таким чином, виконується найважливіший принцип ринкової економіки — майно має використовуватися ефективно і задовольняти потреби як його власника, так і суспільства загалом [65, с. 63].

Припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства є результатом настання сукупності юридичних фактів, кожний з яких спричиняє правові наслідки, які призводять до припинення існування АТ як суб'єкта господарського права. Сукупність визначених господарським законодавством юридичних фактів, настання яких необхідне для припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства, утворюють юридичний склад.

Елементами юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства, є:

1. Подання до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство.

Зазначена заява не є позовом, однак вона являє собою спосіб захисту суб'єктивного права кредиторів. Відсутність позову як такого позбавляє сенсу такі інститути, як відмова від позову чи його визнання, збільшення чи зменшення позовних вимог, зміна предмета чи підстави позову [171, с. 239–241].

Заява про відкриття провадження у справі про банкрутство відображає характерну структуру конфліктної ситуації: відсутність порушеного права та наявність значної кількості потенційно конфліктних інтересів, у т.ч. публічного інтересу. Тому заява має подвійний характер і втілює в собі як ініціативний початок з боку заявника, так і відсутність повної влади з боку заявника над подальшою долею у розгляді заяви [631, с. 143].

Відповідно до ч. 2 ст. 8 та ст. 34 Кодексу України з процедур банкрутства право на подання до господарського суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство АТ мають товариство-боржник та його кредитори. Залежно від особи заявника передумови подання такої заяви можуть відрізнятися.

До прийняття Кодексу України з процедур банкрутства передумови ініціювання процедури банкрутства самим АТ —

боржником визначалися Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закону про банкрутство) [489]. Так, згідно з абз. 2 ч. 1 ст. 95 Закону про банкрутство обов'язковою передумовою звернення АТ до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство було дотримання товариством-боржником загального порядку ліквідації. Тобто, АТ самостійно могло ініціювати припинення своєї господарської правосуб'єктності внаслідок банкрутства тільки за умови, якщо щодо нього було: прийнято рішення про ліквідацію; у процесі ліквідації встановлено недостатність вартості майна товариства для задоволення вимог кредиторів. У разі виявлення зазначених обставин звернутися до господарського суду із заявою про порушення справи про банкрутство такого АТ зобов'язаний ліквідатор (ліквідаційна комісія). При цьому законодавцем чітко не встановлювалося граничних строків, в межах яких ліквідатор (ліквідаційна комісія) зобов'язані були подати до господарського суду заяву про порушення справи про банкрутство, якщо було встановлено недостатність вартості майна АТ, щодо якого прийнято рішення про ліквідацію, для задоволення вимог кредиторів. Також був відсутній єдиний підхід господарських судів до оцінки заяв боржників про порушення справи про банкрутство, що створювало умови для ініціювання необґрунтованого банкрутства. При самостійному ініціюванні АТ припинення своєї господарської правосуб'єктності внаслідок банкрутства за Законом про банкрутство фактично мав місце перехід від одного правового режиму ліквідації (добровільної або примусової) до іншого (ліквідації внаслідок банкрутства).

З прийняттям Кодексу України з процедур банкрутства були ліквідовані зайві бар'єри та спрощено доступ АТ — боржника до процедур банкрутства. При цьому у Кодексі України з процедур банкрутства передбачено ряд передумов для ініціювання АТ —

боржником провадження у справі про банкрутство. По-перше, рішення про звернення до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство має бути прийнято вищим органом АТ — боржника (абз. 17 ч. 4 ст. 34). По-друге, АТ — боржник може подати до господарського суду заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство за наявності у нього майна, достатнього для покриття витрат, пов'язаних з провадженням у справі, якщо інше не передбачено цим Кодексом (ч. 5 ст. 34). По-третє, заява АТ — боржником може бути подана за умови виявлення загрози неплатоспроможності товариства, що полягає у неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами у разі задоволення вимог одного або кількох кредиторів. При виявленні загрози неплатоспроможності АТ — боржник зобов'язане у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі (ч. 6 ст. 34). Порушення товариством строку подання такої заяви матиме наслідком покладення солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів на керівника АТ — боржника.

Таким чином, за загальним правилом, передумовами ініціювання процедури банкрутства самим АТ — боржником є:

- ◆ загроза неплатоспроможності АТ у разі задоволення вимог одного або кількох кредиторів;
- ◆ прийняття рішення загальними зборами акціонерів про звернення до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство;
- ◆ наявність майна, достатнього для покриття витрат, пов'язаних з провадженням у справі.

Передумовою звернення кредитора (кредиторів) до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство щодо АТ є наявність у кредитора (кредиторів) вимог щодо грошових зобов'язань до АТ — боржника (ст. 34

Кодексу України з процедур банкрутства). Принагідно зауважимо, що законодавець істотно спростив передумови ініціювання процедури банкрутства кредиторами. Якщо за Законом про банкрутство (ч. 3 ст. 10) вимагалось і безспірність вимог кредиторів, і наявність мінімального обсягу суми боргу — 300 мінімальних розмірів заробітної плати, і встановлення мінімального строку, протягом якого боржник не задовольняє вимоги кредиторів — три місяці, то у Кодексі України з процедур банкрутства такі вимоги вже відсутні. Відтак ініціатором припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства може виступити будь-який кредитор, вимоги якого до АТ щодо грошових зобов'язань не були задоволені, навіть якщо вони є мізерними.

2. Визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Визнання боржника банкрутом переводить його в інший світ, іншу сферу економічних відносин — відносин банкрутства, де діють інші закони та правила. З боку підприємств — це перехід до особливого режиму взаємин, пов'язаного з відсутністю засобів, їх пошуком у тяжких умовах зовнішнього контролю з боку кредиторів і держави [74, с. 72].

Постанова про визнання АТ — боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури ухвалюється господарським судом у судовому засіданні за участю сторін у випадках, передбачених ч. 2 і ч. 4 ст. 49, ч. 9 ст. 52, ч. 3 і ч. 6 ст. 57, ст. 58 Кодексу України з процедур банкрутства.

Відповідно до ст. 58 Кодексу України з процедур банкрутства суд визначає строк, протягом якого ліквідатор зобов'язаний здійснити ліквідацію боржника. Цей строк не може перевищувати 12 місяців.

На нашу думку, у Кодексі України з процедур банкрутства варто закріпити диференційований підхід до визначення тривалості ліквідаційної процедури. Наприклад, для проведення

ліквідаційної процедури АТ, які мають стратегічне значення для економіки країни або ж у яких значна кількість кредиторів, потрібно більше часу, ніж при банкрутстві підприємств, масштаби діяльності яких незначні.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання АТ банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури його господарська правосуб'єктність поступово «згасає»:

- ◆ господарська діяльність банкрута завершується закінченням технологічного циклу (абз. 2 ч. 1 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства);
- ◆ запроваджуються додаткові обмеження щодо розпорядження АТ своїм майном (абз. 7 ч. 1 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства);
- ◆ припиняються повноваження органів управління АТ щодо управління товариством та розпорядження його майном, якщо цього не було зроблено раніше, голова виконавчого органу (особа, яка виконує функції одноособового виконавчого органу) АТ звільняється з роботи у зв'язку з банкрутством підприємства (абз. 9 ч. 1 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства);
- ◆ господарська компетенція АТ реалізується тільки через ліквідатора, призначеного господарським судом (абз. 6 ч. 1 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства). Цей орган АТ є тимчасовим і виконує свої повноваження до завершення ліквідаційної процедури (ч. 2 ст. 60, ч. 6 ст. 65 Кодексу України з процедур банкрутства);
- ◆ АТ може використовувати тільки один (ліквідаційний) рахунок в банківській установі, а інші рахунки підлягають закриттю ліквідатором (ч. 3 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства);
- ◆ настають інші наслідки, передбачені ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства.

Принциповою особливістю ліквідаційної процедури у рамках провадження у справі про банкрутство на відміну від припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом ліквідації у загальному порядку є детальна регламентація правового статусу ліквідатора. Так, законодавець у книзі другій та ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства детально визначив вимоги до ліквідатора, його права та обов'язки, гарантії його незалежності, порядок контролю за діяльністю ліквідатора, підстави та форми відповідальності, порядок усунення та припинення діяльності ліквідатора.

3. Державна реєстрація та оприлюднення рішення про визнання АТ банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури.

Включення такого елемента до юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства, є однією з гарантій додержання прав кредиторів товариства та інших учасників господарських відносин.

На відміну від припинення АТ у загальному порядку, коли реєстраційні дії проводяться на підставі документів, що подаються заявником, при припиненні АТ внаслідок банкрутства державна реєстрація проводиться на підставі судового рішення, що надійшло в електронній формі від господарського суду, який його виніс (абз. 9 п. 2 ч. 1 ст. 25 Закону про держреєстрацію).

З метою виявлення кредиторів з вимогами за зобов'язаннями АТ, визнаного банкрутом, що виникли під час проведення процедур банкрутства, господарський суд здійснює офіційне оприлюднення повідомлення про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури на офіційному веб-порталі судової влади України (ч. 3 ст. 59 Кодексу України з процедур банкрутства).

4. Зупинення обігу акцій АТ — банкрута.

Таке зупинення обігу акцій товариства здійснюється відповідно до Порядку скасування реєстрації випусків акцій, затвер-

дженого рішенням НКЦПФР від 23 квітня 2013 року № 737. Відповідно до абз. 20 ч. 1 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства обов'язок щодо вчинення дій, необхідних для зупинення обігу акцій АТ — банкрута, покладається на ліквідатора.

Зупинення обігу акцій АТ — банкрута обумовлено необхідністю запобігання подальшому перебуванню в господарському обороті акцій неплатоспроможного товариства з метою захисту прав та інтересів кредиторів та учасників ринку цінних паперів від зловживань акціонерів збанкрутілого АТ.

5. Формування ліквідаційної маси АТ.

Обов'язок з формування ліквідаційної маси АТ — банкрута відповідно до абз. 7 ч. 1 ст. 61 Кодексу України з процедур банкрутства покладається на ліквідатора. На виконання цього обов'язку ліквідатор проводить інвентаризацію та оцінку майна банкрута, вчиняє інші дії, передбачені Кодексом України з процедур банкрутства.

До ліквідаційної маси включаються усі види майнових активів (майно та майнові права) АТ — банкрута, які належать йому на праві власності або господарського відання.

Згідно з ч. 2 ст. 213 ГК України до складу ліквідаційної маси включаються також майнові активи осіб, які відповідають за зобов'язаннями неплатоспроможного боржника відповідно до закону або установчих документів боржника. До таких осіб, наприклад, можуть бути віднесені:

- ◆ засновники АТ — банкрута (ч. 1 ст. 12 Закону про АТ);
- ◆ акціонер, представник якого у наглядовій раді АТ — банкрута, завдав товариству збитків (ч. 8 ст. 53 Закону про АТ);
- ◆ посадові особи органів АТ — банкрута, які своїми діями (бездіяльністю) завдали збитків товариству (ч. 2 ст. 63 Закону про АТ);
- ◆ товариства, які були разом з АТ — банкрутом учасниками реорганізації (ч. 5 ст. 85, ч. 5 ст. 86 Закону про АТ);

- ♦ холдингова компанія, через дії або бездіяльність якої АТ виявилось неплатоспроможним та визнано банкрутом (ч. 2 ст. 126 ГК України).

Покладення господарським законодавством відповідальності на засновників АТ — банкрута, окремих його акціонерів, посадових осіб товариства тощо за його зобов'язаннями, обумовлює необхідність запровадження вітчизняним законодавцем процедури банкрутства таких суб'єктів. Це могло б стати додатковою гарантією задоволення вимог кредиторів АТ — банкрута, а також сприяти попередженню зловживань несумлінними суб'єктами своїми правами у сфері корпоративних правовідносин.

Попередити зловживання при формуванні ліквідаційної маси АТ — банкрута, на нашу думку, могло відкриття доступу кредиторам через мережу Інтернет до інформації про боржників товариства.

Після проведення інвентаризації та оцінки майна ліквідатор здійснює продаж майна АТ — банкрута способами та у порядку, передбаченими ст. 63 та розділом V книги третьої Кодексу України з процедур банкрутства. Для окремих АТ (які мають суспільну, іншу цінність або особливий статус, здійснюють певний вид діяльності тощо) законодавством встановлюються додаткові вимоги щодо продажу їх майна у рамках ліквідаційної процедури (ч. 5 ст. 92, ч. 10 ст. 93, ст. 94, ч. 11 ст. 96 Кодексу України з процедур банкрутства). Аналіз зазначених вище норм дає підстави зробити висновок, що порядок продажу майна АТ — банкрута істотно відрізняється від порядку продажу майна у процесі добровільної чи примусової ліквідації АТ.

б. Задоволення вимог кредиторів АТ — банкрута.

Задоволення вимог кредиторів АТ — банкрута здійснюється за рахунок коштів, одержаних від продажу майна товариства, у порядку, встановленому ст. 64 Кодексу України з процедур банкрутства.

Цією нормою визначено шість черг задоволення вимог кредиторів. Вимоги кожної наступної черги задовольняються у міру надходження на рахунок коштів від продажу майна АТ — банкрута після повного задоволення вимог попередньої черги, крім випадків, установлених Законом. У разі недостатності коштів, одержаних від продажу майна банкрута, для повного задоволення всіх вимог однієї черги вимоги задовольняються пропорційно сумі вимог, що належить кожному кредиторові однієї черги.

У позачерговому порядку здійснюється погашення вимог забезпечених кредиторів за рахунок майна банкрута, що є предметом забезпечення. Цією нормою, на практиці, досить часто користуються зловмисники для виведення активів із АТ. Зазвичай зловмисники діють за такою схемою. З метою виведення активів із АТ формується заборгованість товариства перед «своїми» суб'єктами господарювання. Для забезпечення виконання зобов'язань з погашення такої заборгованості укладаються договори застави, предметом яких є особливо цінні активи АТ. У результаті вимоги «своїх» кредиторів задовольнятимуться не в четверту чи шосту чергу, а позачергово, згідно з ч. 6 ст. 64 Кодексу України з процедур банкрутства.

Вимоги кредиторів, не задоволені у зв'язку з недостатністю майна АТ, вважаються погашеними.

Принциповою особливістю задоволення вимог кредиторів у процесі припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства є використання правових механізмів, покликаних не допустити переваг одного окремо взятого кредитора на шкоду іншим.

7. Скасування реєстрації випуску акцій АТ — банкрута.

Таке скасування здійснюється відповідно до Порядку скасування реєстрації випусків акцій, затвердженого рішенням НКЦПФР від 23 квітня 2013 року № 737.

Наслідком скасування реєстрації випуску акцій є припинення існування акцій АТ — банкрута, як об'єктів права власності, а також статусу акціонерів у колишніх власників таких цінних паперів. Логічно у зв'язку з цим припустити, що незважаючи на те, що господарську правосуб'єктність АТ — банкрута ще не припинено, однак корпоративні відносини між товариством і його колишніми акціонерами існувати уже не можуть.

Правовою підставою для такого висновку є п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону про АТ, згідно з яким корпоративні права — це сукупність майнових і немайнових прав акціонера — власника акцій товариства, які впливають з права власності на акції. Відтак, зі скасуванням реєстрації випуску акцій і припиненням існування акцій АТ — банкрута, як об'єктів права власності, припиняються і корпоративні права в осіб, які володіли цими акціями.

8. Затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу АТ.

Після завершення всіх розрахунків з кредиторами ліквідатор подає до господарського суду звіт та ліквідаційний баланс, до якого додаються документи, передбачені ч. 1 ст. 65 Кодексу України з процедур банкрутства, а саме: відомості за результатами інвентаризації майна АТ — боржника та перелік ліквідаційної маси; відомості про реалізацію об'єктів ліквідаційної маси з посиланням на укладені договори купівлі-продажу; копії документів, що підтверджують відчуження активів АТ — боржника під час ліквідаційної процедури (у тому числі протоколи про проведення аукціону, договори купівлі-продажу, акти приймання-передачі майна, акти про придбання майна на аукціоні тощо); реєстр вимог кредиторів з даними про розміри погашених вимог кредиторів; документи, що підтверджують погашення вимог креди-

торів; довідка архівної установи про прийняття документів, які відповідно до закону підлягають довгостроковому зберігання; розпорядження про скасування реєстрації випуску акцій, видане НКЦПФР; для АТ — емітентів боргових цінних паперів — звіт про результати погашення цінних паперів.

За своєю правовою природою ліквідаційний баланс АТ є його остаточним балансом, в якому ніби підводяться підсумки ліквідації товариства і завершення його розрахунків з кредиторами [641, с. 24]. На думку К.О. Бродської, ліквідаційний баланс підприємства-банкрута може і повинен бути виключно «нульовим». Так, після повного погашення вимог кредиторів баланс банкрута не може мати тільки активи (майно, яке залишилося після повного розрахунку із усіма кредиторами), оскільки в такому випадку у балансі будуть наявні й пасиви (зобов'язання перед учасниками-власниками) [84, с. 68].

Якщо ліквідатор не виявив майнових активів АТ, що підлягають включенню до складу ліквідаційної маси, він зобов'язаний подати господарському суду ліквідаційний баланс, який засвідчує відсутність у банкрута майна.

Господарський суд після заслуховування звіту ліквідатора та думки кредиторів постановляє ухвалу про затвердження звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу.

Якщо за результатами ліквідаційної процедури після задоволення вимог кредиторів не залишилося майна, господарський суд постановляє ухвалу про ліквідацію АТ — банкрута. Ухвала про ліквідацію АТ може бути постановлена господарським судом і щодо товариства, яке звільнилося від боргів. Відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 65 Кодексу України з процедур банкрутства таке право надається господарському суду лише у разі, якщо залишок майнових активів АТ є меншим, ніж вимагається для продовження ним господарської діяльності згідно із законодавством.

9. Державна реєстрація припинення товариства в результаті його ліквідації.

Державною реєстрацією завершується процедура припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства.

Для проведення державної реєстрації припинення АТ — банкрута господарський суд надсилає державному реєстратору копію ухвали про ліквідацію товариства (ч. 2 ст. 65 Кодексу України з процедур банкрутства).

З моменту державної реєстрації припинення АТ — банкрута шляхом внесення відповідних відомостей до ЄДР товариство припиняє своє існування і вибуває з числа суб'єктів господарського права.

Аналіз елементів юридичного складу, що опосередковує припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства, дає підстави дійти висновку, що ліквідація АТ внаслідок банкрутства є окремим видом ліквідації. Характерними особливостями даного виду ліквідації є спеціальне правове регулювання, припинення господарської правосуб'єктності відбувається у рамках провадження у справі про банкрутство, може ініціюватися як в добровільному так і в примусовому порядку, публічний характер справи про банкрутство, застосування особливих процедур, особливий суб'єктний склад ліквідаційної процедури, застосування спеціальних способів захисту значної кількості протилежних за змістом інтересів учасників господарських відносин.

З урахуванням наведеного припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства — це визначена господарським законодавством процедура, застосування якої передбачає послідовне настання юридичних фактів, що утворюють юридичний склад, і яка призводить до припинення існування АТ-суб'єкта підприємництва, нездатність відновити

платоспроможність якого та задовольнити вимоги кредиторів була визнана господарським судом.

Подальший розвиток правового регулювання припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства повинен рухатися у напрямі нормативного закріплення диференційованого підходу до визначення тривалості ліквідаційної процедури, скорочення строків урегулювання заборгованості (у т.ч. за рахунок зменшення кількості оскаржень), прозорості ліквідаційної процедури, здешевлення процедури банкрутства, забезпечення балансу інтересів як боржників, так і кредиторів, передачі функцій контролю за діями ліквідатора саморегульованій організації, підвищення ефективності процедур банкрутства, забезпечення продажу майна за найвищою ціною, зниження корупційної складової.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення важливої наукової проблеми, яка полягає у розробці доктринальних положень і концептуальних засад вдосконалення господарської правосуб'єктності АТ, поглибленні наукових знань про її сутність, структуру, особливості реалізації, механізм виникнення та припинення. Для вирішення наукової проблеми крізь призму науки господарського права сформульовано такі основні теоретичні та практичні висновки:

1. Формування господарської правосуб'єктності АТ відбувалося протягом тривалого історичного періоду і є результатом еволюційного розвитку суспільно-економічного життя. Уявлення про правосуб'єктність АТ еволюціонувало за розумінням суті самого АТ.

2. Господарська правосуб'єктність АТ — це здатність АТ бути учасниками господарських правовідносин, зокрема брати участь у правовідносинах, що виникають у сфері господарювання, шляхом реалізації господарської компетенції та набутих суб'єктивних господарських прав і юридичних обов'язків.

3. Елементами господарської правосуб'єктності АТ є господарська компетенція і господарська правоздатність.

4. Господарська компетенція — це елемент господарської правосуб'єктності, зміст якого становлять господарські права та обов'язки, встановлені законодавством та установчими документами для суб'єктів господарського права певного виду. Ознаки господарської компетенції: є елементом господарської правосуб'єктності; носій господарської компетенції — суб'єкт господарського права; зміст господарської компетенції становлять встановлені законодавством та установчими документами господарські права та обов'язки суб'єкта; конкретний характер

господарських прав та обов'язків, які складають зміст господарської компетенції; видовий характер господарської компетенції; статичний характер господарської компетенції.

5. Виникнення господарської правосуб'єктності АТ опосередковується юридичним складом, зміст (елементи) якого залежать від способу утворення АТ (заснування нового товариства або утворення АТ шляхом злиття, виділу, поділу, перетворення діючої (діючих) господарської організації (господарських організацій)). Доктринальне правило про виникнення правосуб'єктності одночасно з державною реєстрацією щодо галузевої господарської правосуб'єктності АТ не спрацьовує.

6. У розумінні сукупності процедур, необхідних для вступу АТ у сферу господарських відносин як суб'єкта права, більш точним є термін «легітимація». Легітимація АТ передбачає набуття обсягу господарської правосуб'єктності, необхідного для входження товариства в сферу господарювання, через виконання передбачених законодавством умов легітимації (загальних та особливих).

7. Запропоновано виключити із п. 5 ч. 5 ст. 9 Закону України «Про акціонерні товариства» слова «або з реєстратором іменних цінних паперів договору про ведення реєстру власників іменних цінних паперів».

8. Запропоновано виключити із ч. 1 ст. 56 Господарського кодексу України слова «приєднання», адже при застосуванні даного способу реорганізації господарська організація утворена не може бути. З цієї ж підстави має бути виключено слово «приєднання» із абз. 4 п. 11 ч. 1 ст. 28 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань».

9. Запропоновано законодавчо закріпити поняття «формування статутного капіталу АТ» шляхом доповнення ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства» п. 19-1

такого змісту: «формування статутного капіталу — внесення грошових та матеріальних внесків до складу майна товариства шляхом оплати першими власниками акцій, які розміщуються при заснуванні товариства або при збільшенні його статутного капіталу».

10. Відносини між засновниками АТ до його державної реєстрації є господарськими як такі, що виникають у процесі організації господарської діяльності. Ті відносини, які виникають між засновниками до державної реєстрації АТ з приводу виникнення, зміни, реалізації або припинення корпоративних прав, що засвідчуються акціями створюваного товариства, є корпоративними, як різновид господарських.

11. Корпоративні відносини, у т.ч. відносини між акціонерами та АТ, є різновидом господарських відносин. Системне врегулювання таких відносин повинно здійснюватися в рамках актів господарського законодавства, і насамперед ГК України. Доцільним є розширення доктринального поняття господарських відносин за рахунок його доповнення корпоративними відносинами.

12. Можливими наслідками конфлікту інтересів акціонерів та АТ з т.з. їх впливу на господарську правосуб'єктність товариства є: обмеження можливостей АТ з реалізації його господарської правосуб'єктності; звуження обсягу господарської правосуб'єктності АТ; фіктивність господарської правосуб'єктності АТ; припинення господарської правосуб'єктності АТ. В основу подолання суперечностей в корпоративному секторі має бути покладено засадничий принцип: держава в особі уповноважених органів повинна прагнути того, щоб дотримання інтересів учасників корпоративних відносин, а також загальногосподарського інтересу було вигідним кожному носію інтересу — і акціонерам, як власникам корпоративних прав, і АТ, і його посадовим особам.

13. Форма реалізації господарської компетенції АТ — це зовнішній прояв практичної діяльності АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством та статутом товариства. Форми реалізації господарської компетенції АТ класифікуються: за змістом правових норм, які реалізуються, і поведінкою суб'єктів, яка їм відповідає — дотримання, виконання, використання, застосування; за суб'єктивним складом відносин з реалізації господарської компетенції — безпосередня та похідна (опосередкована); за колом суб'єктів, які беруть участь у реалізації господарської компетенції АТ — індивідуальна та колективна; за правовими наслідками застосування форм реалізації господарської компетенції АТ — правові та неправові.

14. Орган АТ — це організаційно відокремлена та структурно оформлена частина АТ як господарської організації, яка формується у визначеному законом і статутом товариства порядку із фізичних осіб, наділена набором повноважень, необхідних для реалізації господарської компетенції АТ, і через яку формується та/або реалізується воля АТ як суб'єкта господарського права.

15. Доцільним є запровадження для всіх АТ правового механізму передачі повноважень виконавчого органу товариства іншій господарській організації (управляючій компанії). Такий механізм передбачатиме можливість виконання за рішенням вищого органу АТ повноважень виконавчого органу іншою господарською організацією, яка називається управляючою компанією. Виконання управляючою компанією повноважень виконавчого органу пропонується здійснювати на підставі договору, який укладається нею з АТ.

З метою запровадження правового механізму передачі повноважень виконавчого органу АТ іншій господарській організації (управляючій компанії) пропонується доповнити Закон про АТ ст. 58-1 такого змісту:

«Стаття 58-1. Передача повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії.

- 1. За рішенням загальних зборів акціонерів повноваження виконавчого органу акціонерного товариства може бути передано іншій господарській організації (управляючій компанії), крім випадків, передбачених законом або статутом товариства.*
- 2. Управляюча компанія, якій передані повноваження виконавчого органу акціонерного товариства, здійснює управління поточною діяльністю товариства у порядку, визначеному договором, який укладається між акціонерним товариством та управляючою компанією. Від імені акціонерного товариства договір підписує особа, уповноважена на таке підписання загальними зборами акціонерів. Договір про передачу повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії підлягає державній реєстрації.*
- 3. Протягом строку виконання управляючою компанією повноважень з керівництва поточною діяльністю акціонерного товариства виконавчий орган у товаристві не формується, якщо інше не передбачено договором про передачу повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії.*
- 4. За рішенням загальних зборів акціонерів або наглядової ради акціонерного товариства у будь-який час та з будь-яких підстав договір про передачу повноважень виконавчого органу акціонерного товариства управляючій компанії може бути припиненим».*

Суб'єкти, які набули статусу посадової особи і виконують функції органу АТ, здійснюють свої повноваження у сфері управлінської діяльності в межах корпоративних, а не трудових правовідносин. Правовідносини, що виникають у процесі

корпоративного управління між АТ і суб'єктами, які виконують функції його органів, є корпоративними правовідносинами і входять до системи господарських відносин. У зв'язку з цим доцільно розширити перелік встановлених ГК України учасників відносин у сфері господарювання, доповнивши його посадовими особами органів господарської організації. Для цього пропонується ст. 2 ГК України викласти у новій редакції:

«Стаття 2. Учасники відносин у сфері господарювання

- 1. Учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, посадові особи органів господарської організації, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.»*

Акти органів АТ — це форма реалізації господарської компетенції АТ шляхом прийняття уповноваженими органами товариства рішень, затвердження внутрішніх документів, вчинення дій, які мають офіційний характер, документально оформлені, виражають волю АТ щодо здійснення господарських прав і виконання господарських обов'язків, визначених законодавством і статутом товариства. За формою вираження у процесі реалізації господарської компетенції АТ акти його органів поділяються на: рішення, документи (внутрішні документи), дії.

При реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин права та обов'язки товариства і суб'єкта організаційно-господарських повноважень не протиставляються, а кореспондуються. Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері організаційно-господарських відносин може відбуватися лише в межах господарської

компетенції товариства і з використанням певних правових форм, вибір яких визначається вимогами імперативних норм господарського законодавства та характером організаційно-господарського зобов'язання, стороною якого є товариство.

АТ у сфері господарсько-виробничих відносин реалізує свою господарську правосуб'єктність через відповідні акти уповноважених органів, основною формою вираження яких є дії. Разом із тим господарська правосуб'єктність корпоративних фондів, що існують у формі АТ, у сфері господарсько-виробничих відносин реалізується від імені товариства іншою господарською організацією — КУА корпоративного фонду. Для реалізації господарської правосуб'єктності АТ у сфері господарсько-виробничих відносин в окремих випадках вимагається застосування спеціальних процедур, які при укладенні господарських договорів, серед іншого, передбачають необхідність прийняття рішення відповідним органом товариства (загальними зборами, наглядовою радою тощо).

Реалізація господарської правосуб'єктності АТ у сфері внутрішньогосподарських відносин здійснюється через самостійне визначення товариством своєї організаційної структури, створення структурних підрозділів, наділення їх господарською компетенцією для виконання покладених на них функцій, забезпечення взаємодії з утвореними підрозділами, а також між самими підрозділами АТ.

Особливістю припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом примусової ліквідації є те, що «запуск» ліквідаційної процедури можливий тільки за умови настання визначених законом обставин, які утворюють склад господарського правопорушення.

Припинення господарської правосуб'єктності АТ шляхом реорганізації — це визначена господарським законодавством процедура, застосування якої передбачає послідовне настан-

ня юридичних фактів, що утворюють юридичний склад, і яка призводить до припинення існування АТ як суб'єкта господарського права і передачі у порядку правонаступництва всього майна, прав та обов'язків товариства іншим підприємницьким товариствам — правонаступникам.

Припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства — це визначена господарським законодавством процедура, застосування якої передбачає послідовне настання юридичних фактів, що утворюють юридичний склад, і яка призводить до припинення існування АТ-суб'єкта підприємництва, нездатність відновити платоспроможність якого та задовольнити вимоги кредиторів була визнана господарським судом.

Подальший розвиток правового регулювання припинення господарської правосуб'єктності АТ внаслідок банкрутства повинен рухатися у напрямі скорочення строків урегулювання заборгованості (у т.ч. за рахунок зменшення кількості оскаржень), прозорості ліквідаційної процедури, здешевлення процедури банкрутства, забезпечення балансу інтересів як боржників, так і кредиторів, передачі функцій контролю за діями ліквідатора саморегульвній організації, підвищення ефективності процедур банкрутства, забезпечення продажу майна за найвищою ціною, зниження корупційної складової.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2004/913/EC: Commission Recommendation of 14 December 2004 fostering an appropriate regime for the remuneration of directors of listed companiesText with EEA relevance. *Official Journal L*. 385. 29.12.2004. P. 55–59.
2. Commission Directive 2007/14/EC of 8 March 2007 laying down detailed rules for the implementation of certain provisions of Directive 2004/109/EC on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market.*Official Journal L*. 322M. 2.12.2008. P. 496–505.
3. Commission Recommendation of 15 February 2005 on the role of non-executive or supervisory directors of listed companies and on the committees of the (supervisory) board (Text with EEA relevance). *Official Journal L*. 52. 25.2.2005. P. 51–63.
4. Council Directive 80/987/EEC of 20 October 1980 on the approximation of the laws of the Member States relating to the protection of employees in the event of the insolvency of their employer. *Official Journal L*. 283. 28.10.1980. P. 23–27.
5. Council regulation (EC) № 1346/2000 of 29 May 2000 on insolvency proceedings. *Official Journal L*. 160.30.6.2000. P. 1–18.
6. Directive (EU) 2017/1132 of the European Parliament and of the Council of 14 June 2017 relating to certain aspects of company law. *Official Journal L*. 169. 30.6.2017. P. 46–127.
7. Directive 2004/109/EC of the European Parliament and of the Council of 15 December 2004 on the harmonisation of transparency requirements in relation to information about issuers whose securities are admitted to trading on a regulated market and amending Directive 2001/34/EC. *Official Journal L*. 390. 31.12.2004. P. 38–57.
8. Directive 2004/25/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on takeover bids. *Official Journal L*. 142. 30.04.2004. P. 12.
9. Directive 2007/36/EC of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 on the exercise of certain rights of shareholders in listed companies. *Official Journal L*. 184. 14.7.2007. P. 17–24.
10. Directive 98/26/EC of the European Parliament and of the Council of 19 May 1998 on settlement finality in payment and securities settlement systems. *Official Journal L*. 166. 11.6.1998. P. 45–50.

11. Eleventh Council Directive 89/666/EEC of 21 December 1989 concerning disclosure requirements in respect of branches opened in a Member State by certain types of company governed by the law of another State. *Official Journal L*. 395. 30.12.1989. P. 36.
12. First Council Directive 68/151/EEC of 9 March 1968 on co-ordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, with a view to making such safeguards equivalent throughout the Community. *Official Journal L*. 065. 14. 03. 1968. P. 8.
13. Gierke O. *Deutsches Privatrecht (Binding's Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft)* / O. Gierke. 1895. 684 s.
14. OECD Principles of Corporate Governance URL: <http://www.oecd.org> (дата звернення: 20.03.2018).
15. Second Council Directive 77/91/EEC of 13 December 1976 on coordination of safeguards which, for the protection of the interests of members and others, are required by Member States of companies within the meaning of the second paragraph of Article 58 of the Treaty, in respect of the formation of public limited liability companies and the maintenance and alteration of their capital, with a view to making such safeguards equivalent. *Official Journal L*. 026. 31. 01. 1977. P. 1.
16. Sixth Council Directive 82/891/EEC of 17 December 1982 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty, concerning the division of public limited liability companies. *Official Journal L*. 378. 31. 12. 1982. P. 47.
17. Third Council Directive 78/855/EEC of 9 October 1978 based on Article 54 (3) (g) of the Treaty concerning mergers of public limited liability companies. *Official Journal L*. 295. 20. 10. 1978. P. 36
18. Twelfth Council Company Law Directive 89/667/EEC of 21 December 1989 on single-member private limited-liability companies. *Official Journal L*. 395. 30.12.1989. P. 40.
19. Авдеев С. С. Банкротство как способ ликвидации юридического лица: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2003. 211 с.
20. Агапова О. И. Защита прав кредиторов при реорганизации юридических лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2007. 31 с.
21. Агеев А. Б. Создание современной системы корпоративного управления в акционерных обществах: вопросы теории и практики. Москва : Волтерс Клувер, 2010. 288 с.

22. Акіменко Ю. Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2011. 20 с.
23. Аксёнова Е. В. Реорганизация юридических лиц по законодательству Российской Федерации: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2006. 28 с.
24. Актуальні проблеми господарського права: навч. посіб. / за ред. В. С. Щербини. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 528 с.
25. Актуальные проблемы гражданского права: учеб. пособ. / под ред. А. Я. Рыженкова. Элиста: Изд-во Клам. ун-та, 2012. 220 с.
26. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма. Москва : Госюриздат, 1961. 271 с.
27. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. Москва, 2001. 752 с.
28. Алексеев С. С. Общая теория права: учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 2008. С. 211
29. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. Т. II. Москва : Юрид. лит., 1982. 360 с.
30. Алексеев С. С. Теория права. Москва : БЕК, 1995. 325 с
31. Алексеева Ю. Обсяг правосуб'єктності господарських організацій. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/4252/%DE> (дата звернення: 20.01.2018).
32. Андреев В. К. Правосубъектность хозяйственных органов: сущность и реализация / отв. ред. В. В. Лаптев. Москва : Наука, 1986. 124 с.
33. Андреева А. Р. Правовое регулирование корпоративных конфликтов по законодательству Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 29 с.
34. Андреев Д. О. Адміністративно-правові засоби захисту прав власників цінних паперів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 21 с.
35. Анисимова С. И. Конституционные основы правового регулирования корпоративных правоотношений. *Вестник ОГУ*. 2009. № 3. С. 13–19.
36. Апанасенко К. І. До питання про примусову ліквідацію господарських організацій за рішенням суду. *Молодий вчений*. 2014. № 8 (11). С. 172–178.
37. Апаров А., Онищенко О. Юридична природа поняття господарського договору: огляд наукових і нормативних підходів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 42–46.

38. Арсланов И. М. Хозяйственная компетенция деятельности субъектов естественных монополий. *Российский следователь*. 2007. № 23. URL: <http://www.center-bereg.ru/k2110.html> (дата звернення: 20.08.2016).
39. Артеменко С. В. Цивільно-правові проблеми управління акціонерним товариством : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2004. 20 с.
40. Архипов Б. П. Юридическая природа фактического состава, опосредующего реорганизацию акционерного общества. *Законодательство*. 2002. № 3. С. 46–55.
41. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 469 с.
42. Астахов П. А. Юридические конфликты и современные формы их разрешения (теоретико-правовое исследование) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2006. 59 с.
43. Агаманова Ю. Є. Права промислової власності як форма участі в господарських товариствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.
44. Афаунова Ф. А. Эмиссия акций как основание возникновения и изменения корпоративных правоотношений: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2014. 273 с.
45. Ашурков О. О., Дутов М. М., Илларіонов О. Ю. Рівень інтеграції України з ЄС і Митним Союзом з огляду на стан адаптації відповідного законодавства. *Економіка і право*. 2013. № 2. С. 138–148.
46. Бабаев А. Б. Методологические предпосылки исследования корпоративных правоотношений. *Вестник гражданского права*. 2007. № 4. С. 5–22.
47. Бабаев А. Б. Проблема секундарных прав в российской цивилистике : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2006. 22 с.
48. Бабаев В. К. Правовые отношения. Общая теория права. Курс лекций. Нижний Новгород: Изд-во Нижегород. ВШ МВД Российской Федерации, 1993. С. 405–428.
49. Бакулина Е. В. Совершенствование правового регулирования реорганизации хозяйственных обществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2004. 26 с.
50. Басин Ю. Г. Правовые формы реализации оперативно-хозяйственной самостоятельности социалистических предприятий. *Правоведение*. 1967. № 6. С. 40–49.

51. Батрин С. В. Корпоративне правовідношення та корпоративний спір: співвідношення суб'єктного складу. URL: <http://intkonf.org/batrin-sv-korporativne-pravovidnoshennya-ta-korporativnyi-spir-spivvidnoshennya-subektnogo-skladu/> (дата звернення: 20.03.2015).
52. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2012 . 20 с.
53. Батурина Ю. Б. Правовая форма и правовое средство в системе понятий теории права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2001. 23 с.
54. Бахрах Д. Н. Субъекты советского административного права. *Субъекты советского административного права*: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. Д. Н. Бахрах. Свердловск: Свердловский юрид. ин-т, 1985. Вып. 2. С. 3–20.
55. Бегичев Б. К. Трудовая правоспособность советских граждан. Москва : Юрид. лит., 1972. 248 с.
56. Бежан А. В. Акционерные правоотношения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2010. 25 с.
57. Бежан А. В. Акционерные правоотношения : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2010. 205 с.
58. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
59. Беляневич О. А. Господарський договір та способи його укладення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. Київ, 1999. 20 с.
60. Беляневич О. А. Принцип свободи договору за Цивільним та Господарським кодексами України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2004. № 60–62. С. 64–68.
61. Беляневич О. А. Теоретичні проблеми господарського договірного права: дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04. Київ, 2006. 506 с.
62. Березина Ю. Г. Формы реорганизации юридических лиц по гражданскому законодательству Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2013. 29 с.
63. Бисага Ю. М., Гарагонич О. В. Конституційні основи правового господарського порядку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2006. Вип. 5. С. 145–148.
64. Бірюков О. М. Сучасний стан розвитку законодавства про банкрутство. *Університетські наукові записки*. 2008. № 4 (28). С. 100–103.

65. Бірюков О. М. Банкрутство громадян: за і проти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 60–65.
66. Блюмхардт О. Органи акціонерного товариства (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2002. 19 с.
67. Бобкова А. Г. До питання стабільності в правовому регулюванні відносин в сфері економіки. *Реалізація чинних Цивільного та Господарського кодексів України: проблеми та перспективи*: збірник наукових праць (за матеріалами наук.-практ. конференції, м. Київ, 24 листопада 2005 року) / ред. О. Д. Крупчан. Київ : НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, 2006. С. 16-18.
68. Бобкова А. Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности. Донецк: Юго-Восток, 2000. 308 с.
69. Бобровник С. В. Компромiс i конфлікт у праві: антрополо-комунікативний підхід до аналізу : монографія. Київ : Юридична думка, 2011. 384 с.
70. Бобровник С. В. Компромiс i конфлікт у праві: теоретико-методологічне дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 40 с.
71. Богатырев Ф. О. Интерес в гражданском праве. *Журнал российского права*. 2002. № 2. С. 33–43.
72. Богуш М. К. Захист прав та інтересів суб'єктів корпоративних право-відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2018. 21 с.
73. Богуш М. К. Інтереси учасників корпоративних відносин. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2013. № 3 (97). С. 103–106.
74. Борейко О. М. Категорії «неспроможність» і «банкрутство» в праві та теорії. *Правничий вісник Університету «Крок»*. 2012. Вип. 13. С. 68–72.
75. Борисов А. Н. Защита от принудительной ликвидации юридического лица по искам государственных органов. Москва : ЗАО Юстицинформ, 2007. 272 с.
76. Борцевич П. С. Корпоративні конфлікти: підстави виникнення та запобігання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 244–248.
77. Бочарова О. Способи поглинання акціонерних товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 149–151.
78. Бочкова І. І. Концепція, ознаки та значення господарського договору за законодавством України. *Форум права*. 2011. № 2. С. 111–115.

79. Брагинский М. И., Медведева Т. М., Тимофеев А. В. Реорганизация и ликвидация юридических лиц по законодательству России и стран западной Европы. Москва : Юрист, 2000. 206 с.
80. Братусь С. Н. Субъекты гражданского права. Москва : Госюриздат, 1950. 367 с.
81. Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве. Москва : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1947. 364 с.
82. Брегель Э. Я. Денежное обращение и кредит капиталистических стран : учеб. пособ. для фин. и экон. специальностей вузов. 3-е изд., перераб. Москва : Финансы, 1973. 376 с.
83. Бровченко Т. І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України : монографія. Харків : Право, 2016. 216 с.
84. Бродська К. О. Щодо законодавчих недоліків врегулювання банкрутства відсутнього боржника та складання ліквідаційного балансу банкрута. *Форум права*. 2008. № 3. С. 65–70.
85. Бурбело С. О. Деякі схеми рейдерських атак на суб'єкти господарської діяльності. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. Збірник наукових праць. 2011. № 23 (I). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/emp/2011_23_1/36Burb.htm (дата звернення: 20.01.2016).
86. Бурдак Т. І. Юридична природа корпоративних прав та корпоративних відносин в акціонерних товариствах. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 3. С. 169–173.
87. Бутирська І. А. Учасники провадження у справі про банкрутство: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2017. 204 с.
88. Бутрин Н. Становлення корпоративного права на території України: історичний аспект. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини* / гол. ред. Л. М. Алексієвцев. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 8. С. 272–279.
89. Ватрас В. А. Поняття сімейної правосуб'єктності. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 93–99.
90. Веберс Я. Р. Правосуб'єктність громадян в советском гражданском и семейном праве. Рига : Зинанте, 1976. 231 с.
91. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. Т. 3: Загальна теорія права. 952 с.

92. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность. Ленинград, 1948. 642 с.
93. Венедиктов А. В. О субъектах социалистических правоотношений. *Советское государство и право*. 1955. № 6. С. 17–28.
94. Виговський О. І. Новели акціонерного законодавства: науково-практичний коментар до Закону України «Про акціонерні товариства». Київ : Юстініан, 2009. 880 с.
95. Вилкин С. С. Гражданско-правовая природа волевых актов коллегиальных органов юридического лица : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2009. 31 с.
96. Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2006. 20 с.
97. Виноградова Н. О. Господарсько-правові способи захисту прав акціонерів на акції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2009. 20 с.
98. Витквявичус П. П. Гражданская правосубъектность советского государства. Вильнюс. 1978. 245 с.
99. Відкрите звернення з приводу спроб рейдерського захоплення ВАТ «Коростенський шебзавод» та ПрАТ «Трудовий колектив «Коростенський шебзавод» від 9 квітня 2013 року. URL: <http://antiraidruk.livejournal.com/113314.html> (дата звернення: 20.03.2018).
100. Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій. Київ : Атіка, 2004. 624 с.
101. Вінник О. М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище. Київ : Товариство «Знання», КОО, 1998. 309 с.
102. Вінник О. М. До проблеми корпоративних конфліктів. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 407–415.
103. Вінник О. М. Інвестиційне право: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Правова єдність, 2009. 616 с.
104. Вінник О. М. Корпоративні конфлікти та зловживання корпоративними правами в акціонерних товариствах: традиційні та інноваційні способи попередження й розв'язання. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/April/2012_2/Vynnyk%202.pdf (дата звернення: 20.01.2016).
105. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства». Київ : Юрінком Інтер, 2009. 312 с.

106. Вінник О. М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення : монографія. Київ : Атіка, 2003. 352 с.
107. Вінник О. М., Щербина В. С. Акціонерне право: навч. посіб. / за ред. В. С. Щербини. Київ : Атіка, 2000. 544 с.
108. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2004. 32 с.
109. Віхров О. П. Організаційно-господарські зобов'язання з державної реєстрації суб'єкта господарювання. *Університетські наукові записки*. 2011. № 1 (37). С. 170–175.
110. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2008. 512 с.
111. Возняковська К. А. Господарсько-правове регулювання відносин неспроможності банків : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.04. Одеса, 2019. 42 с.
112. Возняковська К. А. Право неспроможності банків: проблеми теорії та практики : монографія. Чернівці: Друк Арт, 2018. 360 с.
113. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 240 с.
114. Воловик О. А. Господарсько-правове забезпечення корпоративних інтересів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2005. 20 с.
115. Вопросы хозяйственной правосубъектности: сб. ст.; под ред. проф. Е. П. Торкановского. Куйбышев: Воложская коммуна, 1971. 147 с.
116. Габов А. В. Ликвидация юридических лиц. История развития института в российском праве, современные проблемы и перспективы. Москва : Статут, 2011. 303 с.
117. Габов А. В. Теория и практика реорганизации (правовой аспект). Москва : Статут, 2014. 880 с.
118. Галазова З. В. Институт реорганизации юридического лица : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2015. 22 с.
119. Галіцина Н. В. Припинення суб'єктів господарювання як адміністративна процедура. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2010. № 4. С. 98–102.
120. Галкова Е. В. Правовое регулирование эмиссии ценных бумаг по российскому праву и праву зарубежных стран (сравнительно-правовой аспект). Москва : Статут, 2014. 240 с.

121. Ганижев А. Я. Акты органов управления юридических лиц по российскому гражданскому праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Москва, 2012. 25 с.
122. Гарагонич О. В. Адаптація корпоративного законодавства України до права ЄС. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 2 (23). С. 53–62.
123. Гарагонич О. В. Актуальні питання адаптації корпоративного законодавства України до права ЄС. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 1. С. 36–42.
124. Гарагонич О. В. Акціонерні товариства з ознаками фіктивності. *Економіко-правові дослідження в XXI столітті: правові аспекти інтеграції України в мирову економіку*: матеріали Дванадцятій міжнародної науч.-практ. інтернет-конференції (Донецьк, 26 августа — 06 сентября 2013 года). URL: http://www.hozpravo.com.ua/conferences/uchastnik/index.php?ELEMENT_ID=711 (дата звернення: 20.01.2017).
125. Гарагонич О. В. Анулювання викуплених акціонерним товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу. *Економіко-правові дослідження в XXI столітті: актуальні проблеми розвитку публічної власності* : матеріали XIII Міжнародної науч.-практ. інтернет-конференції (м. Донецьк, 24–31 березня 2014 року). URL: <http://hozpravo.com.ua/conferences/uchastnik/> (дата звернення: 20.01.2017).
126. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність корпоративного фонду. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 91–95. URL: http://par.in.ua/4_2014/22.pdf (дата звернення: 20.01.2016).
127. Гарагонич О. В. Економічна безпека корпоративних підприємств: правовий аналіз актуальних проблем. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 104–105. URL: http://par.in.ua/1_2014/Harahonych.pdf (дата звернення: 20.01.2016).
128. Гарагонич О. В. Етапи рейдерського захоплення акціонерних товариств. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Число 3 (28). С. 23–33.
129. Гарагонич О. В. Загальні збори у системі корпоративного управління акціонерного товариства. *Економіко-правові дослідження в XXI столітті: обличчя проблеми господарського права на сучасному етапі розвитку громадянського суспільства*: матеріали Десятої міжнародної науч.-практ. інтернет-конференції (г. Донецьк, 21–30 сентября 2012 года). Донецьк: Ноулідж, 2013. С. 59–71.

130. Гарагонич О. В. Загальні та особливі умови легітимації акціонерних товариств. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7 . С. 70–74.
131. Гарагонич О. В. Збільшення статутного капіталу акціонерних товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 26–32.
132. Гарагонич О. В. Корпоративна природа правовідносин між акціонерним товариством і суб'єктами, які виконують функції його органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 42. С. 109–114.
133. Гарагонич О. В. Легітимація акціонерних товариств. *Адвокат*. 2015. № 1 . С. 29–34.
134. Гарагонич О. В. Особливості господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері спільного інвестування. *Вісник господарського судочинства*. 2014. № 5 . С. 40–48.
135. Гарагонич О. В. Поняття та елементи господарської правосуб'єктності акціонерних товариств. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 3. С. 47–53.
136. Гарагонич О. В. Поняття та ознаки господарської компетенції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 93–96. URL: http://par.in.ua/3_2016/26.pdf (дата звернення: 30.06.2016).
137. Гарагонич О. В. Поняття та ознаки органів акціонерного товариства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 1. С. 148–153.
138. Гарагонич О. В. Поняття та предмет корпоративного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 22. Ч. II. Т. 2. С. 24–28.
139. Гарагонич О. В. Правова природа корпоративних відносин між акціонерами та акціонерним товариством. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3 (30). С. 130–141.
140. Гарагонич О. В. Правова природа корпоративних відносин. *Предмет правового регулювання галузей вітчизняного права: матеріали міжнародної наук.-практ. конференції (м. Київ, 15–16 березня 2019 року) / ред. кол. Гриценко І. С., Мельник Р. С. та ін. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С.46–50.*
141. Гарагонич О. В. Правовий статус акціонерних товариств: проблеми правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2009. Вип. 12. С. 301–305.

142. Гарагонич О. В. Правові аспекти анулювання викуплених акціонерним товариством акцій. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 5. С. 59–66.
143. Гарагонич О. В. Правові проблеми придбання акцій емітента, державну реєстрацію якого скасовано. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2010. Вип. 13. С. 291–295.
144. Гарагонич О. В. Припинення господарської правосуб'єктності акціонерних товариств шляхом ліквідації. *Економіка та право*. 2017. № 3 (48). С. 38–47.
145. Гарагонич О. В. Припинення господарської правосуб'єктності акціонерних товариств шляхом реорганізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. Вип. 47. Т. 2. С. 25–32.
146. Гарагонич О. В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 127–131. URL: http://www.pap.in.ua/5_2016/38.pdf (дата звернення: 15.01.2017).
147. Гарагонич О. В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему актів органів акціонерних товариств. *Вісник Академії правових наук України*. 2017. № 2 (39). С. 16–28.
148. Гарагонич О. В. Реалізація господарської компетенції акціонерних товариств через систему уповноважених органів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 127–131. URL: http://www.pap.in.ua/5_2016/38.pdf (дата звернення: 15.01.2017).
149. Гарагонич О. В. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері внутрішньогосподарських відносин. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 3. С. 58–68.
150. Гарагонич О. В. Реалізація господарської правосуб'єктності акціонерних товариств у сфері організаційно-господарських відносин. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 39–47.
151. Гарагонич О. В. Розміщення цінних паперів українських емітентів за кордоном. *Юридична газета*. 2013. №10 (5 березня). С. 13.
152. Гарагонич О. В. Скликання позачергових загальних зборів акціонерного товариства з ініціативи акціонерів. *Науковий вісник УжНУ. Серія Право*. 2012. Вип. 19. Т. 2. С. 171–176.
153. Гарагонич О. В. Ухилення від сплати податків з використанням цінних паперів: проблеми правозастосовної практики. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Число 1 (17) . С. 142–149.

154. Гарагонич О. В. Форми реалізації господарської компетенції акціонерних товариств. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4. Ч. 2. С. 70–76.
155. Гарагонич О. В. Формування статутного капіталу акціонерних товариств. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Число 3 (34). С. 30–38.
156. Гарагонич О. В. Характер відносин між засновниками акціонерного товариства до його державної реєстрації. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 3–8.
157. Гарагонич О. В. Юридичний склад, що є підставою виникнення господарської правосуб'єктності при заснуванні акціонерних товариств. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Число 1 (32). С. 21–35.
158. Гараева Г. Х. Понятие и сущность правосубъектности как категории права. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2011. № 5 (11): в 4 ч. Ч. III. С. 22–25.
159. Гелецька І. О. Правове регулювання відносин представництва у цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2005. 205 с.
160. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2000. 23 с.
161. Гнатів О. М. Поняття та види ліквідації як способу припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 105–111.
162. Годунов В. Н. Хозяйственные отношения и их правовое регулирование. URL: <http://lawinstitute.bsu.by/upload/image/Biblio/godunov/6.pdf> (дата звернення: 20.09.2017).
163. Голоядова Т. О. Організаційно-правові аспекти управління персоналом в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2002. 19 с.
164. Гончарук С. Т., Нашинець-Наумова А. Ю. Механізм адміністративно-правового регулювання діяльності корпорацій в Україні. *Юридичний вісник*. 2011. № 2 (19). С. 37–40.
165. Гордєєв В. В. Поняття та зміст фактичного складу. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 597. Правознавство. С. 45–49.
166. Гороватер В. Г. Сделки по размещению акций в системе эмиссионных правоотношений. *Актуальные проблемы гражданского права* : Выпуск одиннадцатый. Москва : Норма, 2007. С. 15–118.

167. Господарське право України: навч. посіб. / за заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. Харків : Одіссей, 2005. 608 с.
168. Господарське право: підручник / Д. В. Задахайло, В. М. Пашков, Р. П. Бойчук. Харків : Право, 2012. 696 с.
169. Господарське право: підручник / за ред. О. П. Подцерковного. Харків : Одіссей, 2010. 640 с.
170. Господарське право: практикум / за заг. ред. В. С. Щербини. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 320 с.
171. Господарське процесуальне право: підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, Т. В. Степанова та ін. Харків : Одіссей, 2011. 400 с.
172. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
173. Господарський кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Д. М. Притики, І. В. Булгакової. Київ : Юрисконсульт, Юстиніан. 2010. 1088 с.
174. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
175. Гражданский кодекс У.С.С.Р. от 16 декабря 1922 г. *Собрание Узаконений и Распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства Украины*. 1923. № 55. Ст. 780.
176. Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні : монографія. Донецьк: Дельта, 2002. 183 с.
177. Гришина І. І. Цивільно-правова відповідальність учасників акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Харків, 2015. 18 с.
178. Грудницкая С. Н. Методологические подходы к исследованию проблем хозяйственной правосубъектности. *Актуальные проблемы правоведения*. 2008. № 1(19). С. 133–137.
179. Грудницкая С. Н. Структура хозяйственной правосубъектности предприятий в современной экономике. *Правова держава*. 2011. № 13. С. 51–58.
180. Грудницкая С. Н. Хозяйственная правосубъектность государственных предприятий: проблемы теории и практики : монографія. Донецк : Юго-Восток, 2011. 428 с.
181. Грудницька С. М. Еволюція господарської правосуб'єктності як економіко-правової категорії. *Право України*. 2008. № 8. С. 74–80.

182. Грудницька С. М. Конституційні основи господарської правосуб'єктності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 3 (8). С. 1-12. URL: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2010-3/10gsmgpi.pdf>
183. Грудницька С. М. Правовий статус об'єднань підприємств у промисловості : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 1997. 24 с.
184. Грудницька С. М. Сутність і поняття правосуб'єктності: господарсько-правове визначення. Міжнародна наук.-практ. інтернет-конференція. Тернопіль, 2008. С. 91-94
185. Губин П. Е. Право на інформацію и обязанность по ее предоставлению как элементы правового статуса субъекта предпринимательской деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2004. 25 с.
186. Гушин В. В., Порошкина Ю. О., Сердюк Е. Б. Корпоративное право. Москва : Эксмо, 2006. 458 с.
187. Данилова Ж. В. Формы реорганизации и права кредиторов. *Право и политика*. 2013. № 11. С. 157–1590.
188. Дедов Д. И. Конфликт интересов. Москва : Волтерс Клувер, 2004. 288 с.
189. Денисенко К. В. Корпоративні майнові відносини закритих акціонерних товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2010. 20 с.
190. Деревянко Б. В. Надання освітніх послуг: правовий статус суб'єктів : монографія. Донецьк : Кальміус, 2011. 334 с.
191. Деревянко Б. В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2004. 23 с.
192. Джабраїлов Р. А. Господарська правосуб'єктність міста: теорія і практика : монографія. Донецьк: Ноулідж, 2010. 455 с.
193. Джунь В. В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні : монографія. Київ : Юр. практика, 2006. 384 с.
194. Джунь В. В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2009. 30 с.
195. Джури́нський В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні : монографія. Київ, 2010. 224 с.

196. Джуринський В. О. Правове становище господарських об'єднань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2009. 23 с.
197. Джуринський О. В. Джерела господарського права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2016 . 20 с.
198. Директива Комісії 2003/125/ЄС від 22 грудня 2003 року «Щодо імплементації Директиви 2003/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно справедливого представлення інвестиційних рекомендацій і розкриття конфліктів інтересів». URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877> (дата звернення: 20.03.2016).
199. Директива Комісії 2010/43/ЄС від 1 липня 2010 року «Щодо імплементації Директиви 2009/65/ ЄС Європейського Парламенту та Ради стосовно організаційних вимог, конфлікту інтересів, ведення бізнесу, управління ризиками, а також щодо змісту угоди між депозитарієм та керуючою компанією». URL: <http://old.minjust.gov.ua/45877> (дата звернення: 20.01.2016).
200. Дія права: імперативний аспект : монографія / ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Юридична думка, 2010. 360 с.
201. Добровольский В. И. Корпоративное право для практикующих юристов. Москва : Волтерс Клувер, 2009. 634 с.
202. Добровольский В. И. Применение корпоративного права: практическое руководство для корпоративного юриста. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 576 с.
203. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків : Право, 2012. 432 с.
204. Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции : монография. Москва : Волтерс Клувер, 2006. 736 с.
205. Долинская В. В. Закон об акционерных обществах: органы юридического лица. *Государство и право*. 1996. № 7. С. 57–63.
206. Долинская В. В. Общее собрание акционеров : монография. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2016. 160 с.
207. Доповідь про стан виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. URL: <http://www.kmu.gov.ua/document/246089185/Dopovid-2012.doc> (дата звернення: 20.11.2014).
208. Дорошенко Л. М. Поняття припинення суб'єкта господарювання. *Університетські наукові записки*. 2008. № 1 (25). С. 138–143.

209. Дорошенко Л. М. Правові підстави примусової ліквідації господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2012. 18 с.
210. Ерахтина О. С. Корпоративное право: учеб. пособ. Пермь, 2010. 222 с.
211. Ершова И. В. Предпринимательское право : учебник. Москва : Юриспруденция, 2002. 506 с.
212. Ефименко Е. Н., Лаптев В. А. Корпоративные конфликты (споры): учеб.-метод. пособ. Москва : Проспект, 2014. 240 с.
213. Єфименко А. Регулювання припинення (реорганізації) та ліквідації юридичних осіб за проектом Цивільного кодексу України. *Право України*. 2002. № 10. С. 77–82.
214. Жамбиева Е. М. Структурные подразделения государственных предприятий и учреждений как субъекты административного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Свердловск, 1984. 202 с.
215. Жданов Д. В. Реорганизация акционерных обществ в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2001. 27 с.
216. Жеков Д. В. Припинення юридичних осіб за цивільним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 22 с.
217. Жеков Д. Понятие реорганизации юридического лица: законодательный и доктринальный подходы. *Jurnalul juridic national: teorie și practica*. 2014. № 4. С. 105–108.
218. Жеребин В. С. Проблемы правовой конфликтологии : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Н. Новгород, 2001. 51 с.
219. Жилинский С. Э. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности) : учеб. для вузов. 8-е изд., пересмотр, и доп. Москва : Норма, 2007. 944 с.
220. Жорнокуй В. Г. Правова природа права участі в управлінні господарським товариством. *Право і безпека*. 2011. № 5 (42). URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011_5/PB-5/PB-5_50.pdf (дата звернення: 20.01.2016).
221. Жорнокуй Ю. «Конфлікт інтересів» та «корпоративний конфлікт»: спільні та відмінні ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 11. С. 43–47.
222. Жорнокуй Ю. Конфлікт інтересів та корпоративний конфлікт в акціонерних товариствах: до питання тлумачення понять. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2012. Вип. 30. С. 101–111.

223. Жорнокуй Ю. М. Корпоративні конфлікти в акціонерних товариствах: цивільно-правовий аспект : монографія. Харків : Право, 2015. 532 с.
224. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права : монография. Харьков : Золота миля, 2012. 186 с.
225. Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 44 с.
226. Жорнокуй Ю. Поняття спільного (корпоративного) інвестування та його ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 8–17.
227. Заборовський В. В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні та Російській Федерації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2010. 19 с.
228. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
229. Замрига А. В. Теоретико-правова природа господарських договорів у національному та європейському праві. *Право і суспільство*. 2016. № 5. Ч. 2. С. 60–66.
230. Захарченко А. М. Господарська компетенція місцевих державних адміністрацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2007. 20 с.
231. Звонков Є.Є. Корпоративні акти: природа, сутність та значення. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 307–310.
232. Зельдина Е. Р. Правовые вопросы развития кодифицированных норм о ликвидации субъектов хозяйствования. *Економіка та право*. 2010. № 3. С. 67–69.
233. Зельдіна О. Р., Хрімлі О. Г. Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 176 с.
234. Зинченко С. А. Корпоративные акты и правоотношения: природа, правоприменительная практика. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2012. № 2. С. 7–21.
235. Зинченко С. А. Юридические факты в механизме правового регулирования. Москва : Волтерс Клувер, 2007. 152 с.
236. Зинченко С. А., Галов В. В. Собственность и производные вещные права: теория, практика. Ростов н/Д: СКАГС, 2003. 200 с.

237. Знаменский Г. Л. Новое хозяйственное право. Избранные труды: сб. науч. трудов. Київ : Юринком Интер, 2012. 488 с.
238. Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. Київ : Наукова думка, 1996. 56 с.
239. Знаменский Г. Л. Хозяйственный механизм и право. Київ : Наукова думка, 1988. 186 с.
240. Зозуляк О. Виключна правоздатність юридичних осіб як вид цивільної правоздатності. *Юридична Україна*. –Зорина Е. С. Правовое регулирование корпоративных отношений в акционерных обществах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2005. 26 с.
241. Зубар В. М. Деякі аспекти правосуб'єктності юридичних осіб публічного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 33. С. 32–35.
242. Зубатенко О. М. Щодо запозичення зарубіжного досвіду правового регулювання припинення суб'єктів господарювання. *Форум права*. 2009. № 2. С. 185–191.
243. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2008. 22 с.
244. Иванова З. Д. Юридические факты и возникновение субъективных гражданских прав. *Советское государство и право*. 1980. № 2. С. 31–37.
245. Илларионова Т. И. Структура гражданской правосубъектности. *Правовые проблемы гражданской правосубъектности*: межвуз. сб. науч. тр. Вып. 62. Свердловск: УрГУ, 1978. С. 54–58.
246. Иоффе О. С. Избранные труды по гражданскому праву. Москва : Статут, 2000. 781 с.
247. Иоффе О. С. Логические пределы понятий юридического лица, оперативного управления, хозяйственного обязательства. *Правоведение*. 1972. № 6. С. 103–115.
248. Иоффе О. С. Спорные вопросы учения о правоотношении. Очерки по гражданскому праву. Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1957, С. 55–56.
249. Исаков В. Б. Фактические составы как основания возникновения правоотношений. *Правоведение*. 1972. № 4. С. 106.
250. Исаков В. Б. Фактический состав в механизме правового регулирования. Москва : Изд-во Саратов. ун-та, 1980. 128 с.
251. Ібрагімова Н. В. Правовий статус холдингів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 . Вінниця, 2015. 20 с.

252. Іванов С. О. Сутність правосуб'єктності юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах: досвід зарубіжних країн. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 41–46.
253. Ілларіонов О. Ю. Організаційно-господарські правовідносини в контексті виконання положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. *Юридичний бюлетень*. 2016. Вип. 2. С. 34–43.
254. Ільчук П.Г., Корольова О.Г. Корпоративне управління: історичні аспекти та тенденції розвитку. *Управління у сферах фінансів, оподаткування, страхування і кредиту* : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф., 18-21 листоп. 2009 р. : присвяч. 165-річчю Нац. ун-ту «Львів. політехніка» та 15-річчю каф. фінансів/Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2009. С. 180–182.
255. Інвестиційне право: підручник / за заг. ред. Ю. М. Жорнокуя. Харків : Право, 2015. 512 с.
256. Інститути спільного інвестування. Правове регулювання господарської діяльності із спільного інвестування : монографія / О.В. Гарагонич, Ю.М. Бисага, О.Ю. Кампі, Д.М. Белов. Київ : Гельветика, 2014. 216 с.
257. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затверджена постановою Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 року № 492. *Офіційний вісник України*. 2003. № 51. Ст. 2707.
258. Каминка А. И. Акционерные компании. Юридическое исследование. Т. 1. Санкт-Петербург: Типо-лит. А.Е. Ландау, 1902. 512 с.
259. Каминка А. И. Основы предпринимательского права. Петроград: Петрогр. т-во печ. и изд. дела «Труд», 1917. 345 с.
260. Кампі О. Ю. Особливості легітимації суб'єктів діяльності із спільного інвестування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 16. С. 141–145.
261. Карапетян Г. Г. Внутренние документы акционерного общества: правовые вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Москва, 2016. 194 с.
262. Кашанина Т. В. Корпоративное право. Москва : НОРМА ИНФРА, 1999. 802 с.
263. Кашанина Т. В. Корпоративное право : учебник. Москва : Юрайт; Высшее образование, 2010. 899 с.
264. Квасніцька О. О. Інститут державної реєстрації суб'єктів підприємництва. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1–2. С. 146–150.

265. Квасніцька О. О. Правове регулювання державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 19 с.
266. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2005. 609 с.
267. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права : монография. 2-е изд. Москва : Аванта+, 2001. 560 с.
268. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. Москва : Изд. АН СССР, 1958. 187 с.
269. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Украины : учеб. пособ. Харків : Эспада, 2001. 288 с.
270. Кирсанов А. Н. Порядок формирования и изменения уставного капитала акционерных обществ по российскому и английскому праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2006. 22 с.
271. Кицик Я. Р. Типовий договір в системі господарських договорів. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 164–167.
272. Кияшук И. Т. Защита прав акционеров и иных заинтересованных лиц в процессе реорганизации акционерных обществ в форме слияния и присоединения по праву Российской Федерации и стран Европейского Союза : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2011. 22 с.
273. Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України : монографія. Харків : Страйд, 2005. 432 с.
274. Кіяшко В. І. Правове регулювання діяльності керівника підприємства, установи, організації як учасника трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2010. 20 с.
275. Климчук О., Христюк Т. Корпоративные правоотношения в обществах с ограниченной ответственностью в Украине : практ. пособ. Київ : Алерта, 2010. 476 с.
276. Клячин А. А. Юридические факты в механизме гражданско-правового регулирования деятельности акционерных обществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Казань, 2016. 33 с.
277. Коваль В. М. Відносини, що виникають у процесі здійснення господарської діяльності, як предмет господарського права. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3 (39). С. 122–128.

278. Коваль В. М. Предмет господарського права: потреби уточнення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 116–127.
279. Ковальов І. В. Перетворення акціонерних товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04. Харків, 2014. 20 с.
280. Кодекс адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року. *Офіційний вісник України*. 2005. № 32. Ст. 1918.
281. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50. Ст. 375.
282. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Голос України*. 2019. 20 квітня.
283. Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. *Очерк истории и теории* : учеб. пособ. Москва : Статут, 2003. 318 с.
284. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица : учебник. Москва : Статут, 2005. 476 с.
285. Козлова Н. В. Создание юридических лиц по законодательству России. *Хозяйство и право*. 1993. № 12. С. 62.
286. Козловська Л. В. Функції юридичних фактів у динаміці підстав спадкових правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 133–136.
287. Кологойда О. В. Господарсько-правове регулювання фондових відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. 704 с.
288. Кологойда О. В. Правове регулювання фондового ринку України : навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 320 с.
289. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
290. Концепция модернизации хозяйственного законодательства на базе Хозяйственного кодекса Украины. *Экономика и право*. 2006. № 2. С. 5–16.
291. Концепція функціонування та розвитку фондового ринку України, схвалена постановою Верховної Ради України від 22 вересня 1995 року № 342/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 33. Ст. 257
292. Коняев Н. И. Звенья народного хозяйства и реформа (Субъекты хоз. права). Куйбышев: Куйбыш. кн. изд-во, 1973. 264 с.
293. Коровайко А. В. Реорганизация хозяйственных обществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2000. 24 с.

294. Короєд С. О. Проблема правонаступництва в цивільному і господарському судочинстві при реорганізації (злитті) юридичних осіб. *Судова апеляція*. 2016. № 2 (43). С. 55–60.
295. Корпоративне право ЄС : навч. посіб. / Т. В. Шашихіна, О. М. Бірюков, А. Г. Бобкова, О. С. Янкова; Прогр. Тасіс Європ. Союзу в Україні. Київ : ІМВ КНУ ім. Т.Шевченка, 2004. 170 с.
296. Корпоративне право України: навч. посіб. для підготовки до іспитів. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 256 с.
297. Корпоративне право України: підручник / за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
298. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2017. 612 с.
299. Корпоративне право: навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 344 с.
300. Корпоративне право : навч. посіб. / за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2018. 400 с.
301. Корпоративне управління : монографія / за ред. І. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2007. 500 с.
302. Корпоративное право / под ред. И. С. Шиткиной. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 648 с.
303. Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. Москва : Юрайт, 2014. 678 с.
304. Корпоративное право : учебник / под. ред. И. А. Еремичева, Е. А. Павлова Е.А. 3-изд. Москва : ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2011. 438 с.
305. Корпоративное право: учебный курс : учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. Москва : КНОРУС, 2011. 1120 с.
306. Корпоративные отношения: комплексне проблемы теоретического изучения и нормативно-правового регулирования : монография / отв. ред. Е. Д. Тягай. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2014. 144 с.
307. Костів М. В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 21 с.
308. Костова Н. І. Актуальні питання захисту прав засновників акціонерних товариств. *Форум права*. 2011. № 3. 398–402.

309. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі припинення цивільних майнових відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ, 2015. 440 с.
310. Костюк В. Л. Проблеми визначення правосуб'єктності у загальній теорії права. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 14–19.
311. Кот О. О. Перехід прав кредиторів. Історія. Теорія. Законодавство. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 160 с.
312. Кочергина Е. А. Содержание организационно-правовых форм предпринимательских обществ: интересы, функции, правовые средства : монография. Харьков: Основа, 2005. 236 с.
313. Кочергіна К. О. Зміст організаційно-правових форм підприємницьких товариств: інтереси, функції, правові засоби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 20 с.
314. Кошелев Я. С. Гражданско-правовые аспекты реорганизации акционерных обществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Краснодар, 2012. 33 с.
315. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2008. 15 с.
316. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : монографія. Київ, 2010. 240 с.
317. Кравець І. М. Суб'єкти організаційно-господарських повноважень у структурі господарських систем. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. № 2. Т. 1. С. 92–97.
318. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 18 с.
319. Кравчук В. М. «Фіктивна» юридична особа. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 60–62.
320. Кравчук В. М. Загальні збори акціонерів: порядок скликання та проведення. *Юридичний журнал*. 2003. № 5. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=233>
321. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. Київ : Істина, 2005. 720 с.
322. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія. Львів: Край, 2009. 464 с.
323. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 38 с.

324. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. Москва : Госюриздат, 1958. 182 с.
325. Красовська А. В. Юрисдикція спорів про припинення юридичних осіб за позовами суб'єктів владних повноважень. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права: зб. наукових праць з економічних та юридичних наук*. 2012. № 9. С. 52–55.
326. Крестовська Н. М. Теорія держави і права: Елементарний курс : навч. посіб. Харків : Одиссей, 2007. 432 с.
327. Кривушева С. С. Решения собраний как юридические факты в российском гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Екатеринбург, 2018. 224 с.
328. Кривцова В. М. Юридичний конфлікт як феномен правової дійсності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Харків, 2005. 20 с.
329. Круглова Н. Ю. Хозяйственное право : учеб. пособ. Москва : РДЛ, 2006. 832 с.
330. Кубко Е. В. Програмно-целевая организация государственного управления (сущность, правовая основа, хозяйственная практика). Київ : Наукова думка, 1988. 232 с.
331. Кузнецов А. А. Злоупотребление правом в правоотношениях между акционером и акционерным обществом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Волгоград, 2012. 23 с.
332. Кузнецова Н. С. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів. Правовий тиждень. . URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120329> (дата звернення: 20.03.2015).
333. Кузьмін Р. Р. Запобігання та протидія протиправному захопленню і поглинанню суб'єктів господарювання (рейдерству). *Науковий вісник НАВС*. 2011. № 5. С. 183–188.
334. Кулагин М. И. Избранные труды по акционерному и торговому праву. 2-е изд., испр. Москва : Статут, 2004. 368 с.
335. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
336. Кущенко А. А. Корпоративные отношения как предмет правового регулирования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Саратов, 2014. 30 с.
337. Лазор Л. Правове регулювання правосуб'єктності у сфері трудового права в ринкових умовах. *Право України*. 2010. № 12. С. 108–114.

338. Лаптев В. А. Источники предпринимательского права в Российской Федерации: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2018. 448 с.
339. Лаптев В. А. Правосубъектность предпринимательских объединений: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2005. 162 с.
340. Лаптев В. В. Акционерное право. Москва : Юридическая фирма «Контракт»; ИНФРА-М, 1999. 254 с.
341. Лаптев В. В. Правовое положение государственных промышленных предприятий в СССР. Москва : Изд-во АН СССР, 1963. 288 с.
342. Лаптев В. В. Предмет и система хозяйственного права. Москва : Юрид. лит., 1969. 179 с.
343. Лаптев В. В. Предпринимательское право : учеб. пособ. Москва : Юристь, 1997. 147 с.
344. Лаптев В. В. Субъекты предпринимательского права : учеб. пособ. Москва : Юристь, 2003. 236 с.
345. Лебідь В. І., Можаровська Н. О., Нескороджена Л. Л. Господарське право: навч. посіб. Київ : Алерта, 2014. 416 с.
346. Литвак О., Кучеренко І. Проблема рейдерства очима кримінолога і цивіліста. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 3 (19). С. 40–44; № 4. С. 40–45.
347. Ліцензійні умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) — діяльності з торгівлі цінними паперами, затверджені рішенням НКЦПФР від 14 травня 2013 року № 819. *Офіційний вісник України*. 2013. № 52. Ст. 1911.
348. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение. Москва : Спарк, 1997. 156 с.
349. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение. Понятие, содержание, субъекты : дисс. ... канд. юрид. наук. Москва : Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 1996. 246 с.
350. Ломакин Д. В. Общие положения об органах акционерного общества. *Вестник МГУ. Серия 11. Право*. 2003. № 4. С. 27–29.
351. Ломакин Д. В. Очерки теории акционерного права и практики применения акционерного законодательства. Москва : Статут, 2005. 221 с.
352. Ломакин Д. В. Корпоративные правоотношения: общая теория и практика ее применения в хозяйственных обществах. Москва : Статут, 2008. 512 с.

353. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2016. 474 с.
354. Лукач І. В. Органи корпоративного управління як суб'єкти господарських правовідносин. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2013. Вип. 22. Ч. II. Т. 2. С. 35–40.
355. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2007. 18 с.
356. Лукач І. В. Теоретичні проблеми правового регулювання корпоративних відносин в Україні : монографія. Київ : Ліра-К, 2015. 432 с.
357. Лукач І. Класифікація засобів регулюючого впливу держави на здійснення корпоративних прав. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки*. 2012. № 93. С. 46–51.
358. Лупу А. А., Оськіна І. Ю. Правовое регулирование управления акционерным обществом : практ. пособ. Москва : Дело и Сервис, 2013. 96 с.
359. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 320 с.
360. Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право: Навчальний посібник / за заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. Київ : Ін Юре, 2004. 256 с.
361. Любимов Ю.С. Квазисубъективное образование в гражданском праве. *Правоведение*. 2000. № 6. С. 101–107.
362. Любченко П. М., Берездецький Ю. М. Організаційно-господарські повноваження: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Міжнародного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2013. № 6-2. Т. 2. С. 28–31.
363. Мазо М. А. Конфликт интересов в акционерном обществе (гражданско-правовой аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Екатеринбург, 2016. 27 с.
364. Майфат А. В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования : монографія. Москва : Волтерс Клувер, 2006. 328 с.
365. Макаrchук І. М. Рейдерство, як одна з форм тіньової економіки держави та його наслідки. *Економічний вісник університету*. 2010. № 15/1. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2010_15_1/Makarch.pdf (дата звернення: 20.01.2016).
366. Малейн Н. С. О понятии, ограничении и защите правосубъектности граждан. *Теоретические вопросы гражданского права*. Москва, 1980. С. 3–13.

367. Мальцев Г. В. Социалистическое право и свобода личности: теоретические вопросы. Москва : Юрид. лит., 1968. 143 с.
368. Мамутов В. К. Компетенция государственных органов в решении хозяйственных вопросов промышленности. Москва : Юрид. лит., 1964. 267 с.
369. Мамутов В. К. О соотношении понятий компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов. *Правоведение*. 1965. № 4. С. 56–63.
370. Мамутов В. К. Совершенствование правового регулирования хозяйственной деятельности. Київ : Наук. думка, 1982. 238 с.
371. Мамутов В. К. Экономика и право: сб. научных трудов. Київ : Юринком Интер, 2003. 544 с.
372. Манько Д. Г. Легалізація як правова процедура : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. О., 2010. 21 с.
373. Манько Д. Г. Легітимація і легалізація юридичної особи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. № 63. С. 85–92.
374. Марков В. І. Створення та реєстрація суб'єктів підприємництва недержавного сектору економіки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2004. 20 с.
375. Марков П. А. Теория реорганизации коммерческих юридических лиц : автореф. дис. ... д-ра. юр. наук: 12.00.03. Москва, 2011. 56 с.
376. Мармазов В., Друзенко Г. Адаптація законодавства України до *acquis* Європейського Союзу: підсумки п'ятирічного шляху. URL: <http://www.minjust.gov.ua/1702> (дата звернення: 20.03.2018).
377. Мартемьянов В. С. Хозяйственное право местных советов. Москва : Юрид. лит., 1981. 176 с.
378. Мартемьянов В. С. Хозяйственное право. Общие положения : курс лекций. Москва : БЕК, 1994. Т. 1. 312 с.
379. Мартышкин С. В. Понятие и признаки реорганизации юридического лица : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Волгоград, 2000. 26 с.
380. Марущак Я. С. Корпоративне право України ХХ століття як передумова сучасного етапу його розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 266–275.
381. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1972. 292 с.
382. Матузов Н. И. Субъективные права граждан СССР. Саратов: Приволжское книжное изд-во, 1966. 190 с.

383. Махінчук В. М. Суб'єкти підприємницької діяльності за цивільним та господарським законодавством України. *Приватне право і підприємництво*. 2013. Вип. 12. С. 28–32.
384. Мацибора В. І., Збарський В. К., Мацибора Т. В. Економіка підприємства : навч. посіб. Київ : Карнавел, 2008. 312 с.
385. Мельник О. О. Корпоративне право: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2009. 274 с.
386. Ментух Н. Ф. Поняття господарської правосуб'єктності. *Адвокат*. 2011. № 2 (125). С. 39–41.
387. Миннебаев Р. Х. Презюмируемые законом факты как элементы фактического состава. *Юридическая техника*. 2010. № 4. С. 385–389.
388. Мицкевич А. В. Субъекты советского права. Москва : Госюриздат, 1962. 212 с.
389. Мілаш В. С. Господарське право: Курс лекцій: у 2 ч. Харків : Право, 2008. Ч. 1. 496 с.
390. Мілаш В. С. Перспективи модернізації договірних правовідносин у сфері господарювання : монографія. Харків : ХНУМГ, 2014. 227 с.
391. Мілаш В. С. Підприємницькі комерційні договори в господарській діяльності : монографія. Полтава: АСМІ, 2005. 450 с.
392. Могилевский С. Д. Органы управления хозяйственными обществами: правовой аспект : монографія. Москва : Дело, 2001. 360 с.
393. Молодик В. В., Седлецкий О. О., Гладун О. З. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства в сфері захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності та протидії рейдерству : наук.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2013. 144 с.
394. Морандьер Л.Ж. Гражданское право Франции. Москва : Изд-во иностранной лит, 1960. Т. 2. 728 с.
395. Московская А. В. Ликвидация компаний по праву Англии и ликвидация акционерных обществ по праву России : монографія. Москва : Зерцало-М, 2010. 96 с.
396. Муравйов В., Мушак Н. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. 2013. № 8. С. 12–18.
397. Мягкий А.В. Корпоративне управління за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2017. 20 с.
398. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. В. К. Мамутова. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 688 с.

399. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України: 2-е вид. перероб. і допов. / за заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 720 с.
400. Наумов О. А. О защите прав кредиторов при реорганизации должников. *Арбитражная практика*. 2001. № 7. С. 4–7.
401. Нерсесов Н. О. Представительство и ценные бумаги в гражданском праве. Москва : Статут, 2000. 286 с.
402. Никитенко Ю. М. Локальная юридическая деятельность: общетеоретический анализ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Саратов, 2013. 30 с.
403. Никитченко Н. В. Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2015. 40 с.
404. Нікітенко Л. О. Умови реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність. *Форум права*. 2011. № 3. С. 559–564.
405. Ніколаюк С. І., Бевзенко С. Г. Виявлення ознак протидії законній господарській діяльності як складової «рейдерського захоплення». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 139–147.
406. Общая теория права : учебник для юрид. вузов / под. общ. ред. А. С. Пиголкина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Изд-во МГТУ им. Баумана, 1996. 384 с.
407. Окунев І. С. Загально-теоретичні засади правового статусу суб'єкта права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
408. Олефіренко А. М. Частина підприємства як предмет договору купівлі-продажу. *Університетські наукові записки*. 2011. № 4 (40). С. 141–146.
409. Оніщик Ю. В. До питання про момент виникнення, зміни та припинення податкової правосуб'єктності організації — платника податку. *Адвокат*. 2009. № 1 (100). С. 16–19.
410. Осиновский А. Д. Акционер против акционерного общества. 2-е изд., пересм. и доп. СПб.: ДНК, 2007. 384 с.
411. Осипенко О. В. Акционерное общество. Корпоративные процедуры. Книга первая: Общее собрание и совет директоров. Москва : Статут, 2009. 503 с.
412. Осипенко О. В. Конфликты в деятельности органов управления акционерных компаний. Москва : Статут, 2007. 624 с.

413. Пахомова Н. Н. Основы теории корпоративных отношений (правовой аспект) : монография. Екатеринбург: Налоги и финансовое право, 2004. 208 с.
414. Перевалова И. В. Правовое положение филиалов и представительств по законодательству Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2005. 19 с.
415. Переверзев О. М. Господарсько-правове забезпечення корпоративного контролю в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2004. 20 с.
416. Переверзев О. М., Віхров С. О. Господарська правосуб'єктність недержавних пенсійних фондів. *Форум права*. 2012. № 3. С. 519–523.
417. Перепелица М. А. Правовое регулирование статуса плательщиков налогов и сборов в Украине : монография. Харків : Легас, 2003. 116 с.
418. Петражицкий Л. И. Акции. Биржевая игра и теория экономических кризисов. Санкт Петербург : Типография М. Меркушева, 1911. 307 с.
419. Петражицкий Л. И. Акционерная компания. Акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве. По поводу предстоящей реформы акционерного права: экономическое исследование. Санкт Петербург : Типография Министерства финансов (В. Киршбаума), 1898. 220 с.
420. Петренко В. Загальна характеристика юридичного складу, що опосередковує заснування суб'єкта господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 47–50.
421. Петренко В. С. Юридична особа як суб'єкт цивільних правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 455–464.
422. Петров В. О. Элементы публичного права в гражданско-правовом регулировании рынка ценных бумаг : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2011. 30 с.
423. Петров Д. А. Правовой статус саморегулируемой организации в сфере предпринимательства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Санкт-Петербург, 2015. 416 с.
424. Петров С. В. До питання про форми реорганізації господарських товариств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Вип. 24. Т. 2. С. 82–85.
425. Петров С. В. Задоволення вимог кредиторів при реорганізації та ліквідації юридичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 143–147.

426. Петров Є. В. Окремі питання ліквідації юридичних осіб. *Юридичний вісник*. 2016. № 4 (41). С. 109–115.
427. Петров Р. А. Транспозиція «acquis» Європейського Союзу у правовій системі третіх країн : монографія. Київ : Істина, 2012. 384 с.
428. Пилецкий А. Е. Теоретические проблемы предпринимательской правосубъектности в смешанной экономике : монография. Москва : ЧеРо, 2005. 276 с.
429. Пилипенко А. Я., Щербина В. С. Очерки акционерного права Украины : монография. Київ : МАУП, 1995. 72 с.
430. Пленюк М. Д. Юридичні факти як підстави виникнення цивільно-правових зобов'язань (теоретичні та практичні засади) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 39 с.
431. Пленюк М., Коструба А. Юридичні факти в доктрині приватного права України. Київ : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака, 2018. 288 с.
432. Повар П.О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2009. 18 с.
433. Поваров Ю. С. Акционерное право России : учебник для магистров. Москва: Юрайт, 2013. 705 с.
434. Поваров Ю. С. Акционерное право: учеб. пособ. Самара: Изд-во «Самарский университет», 2002. 60 с.
435. Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2008. 20 с.
436. Погрібний Д. І. Корпоративні права держави: поняття, підстави виникнення, механізм реалізації : монографія. Харків, 2009. 168 с.
437. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92 (частина 1). Ст. 3248.
438. Положение об акционерных обществах и обществах с ограниченной ответственностью, утвержденное постановлением Совета Министров СССР от 19 июня 1990 года № 590. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0590400-90> (дата звернення: 20.01.2015).
439. Положення про встановлення ознак фіктивності емітентів цінних паперів та включення таких емітентів до списку емітентів, що мають ознаки фіктивності, затверджене рішенням НКЦПФР № 383 від 30 травня 2017 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 87. Ст. 2668.

440. Положення про депозитарну діяльність, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 999 від 17 жовтня 2006 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 49. Ст. 3269.
441. Положення про Державний реєстр фінансових установ, затверджене розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 41. *Офіційний вісник України*. 2003. № 38. Ст. 2048.
442. Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 року № 731. *Зібрання постанов Уряду України*. 1993. № 1–2. Ст. 28.
443. Положення про здійснення публічної пропозиції цінних паперів, затверджене рішенням НКЦПФР № 424 від 21 червня 2018 року. *Офіційний вісник України*. 2018. № 61. Ст. 2121.
444. Положення про ліцензування банків, затверджене постановою Правління Національного банку України від 22 грудня 2018 року № 149. *Офіційний вісник України*. 2019. № 12. Ст. 435.
445. Положення про об'єднання професійних учасників фондового ринку, затверджене рішенням НКЦПФР № 1925 від 12 грудня 2012 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 9. Ст. 355.
446. Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників, затверджене постановою Правління Національного банку України від 27 червня 2008 року № 189. *Офіційний вісник України*. 2008. № 70. Ст. 2367.
447. Положення про порядок ведення реєстрів власників іменних цінних паперів, затверджене рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 17 жовтня 2006 року № 1000. *Офіційний вісник України*. 2007. № 6. Ст. 233.
448. Положення про порядок отримання номерів (кодів) для випущених та зареєстрованих акцій, інвестиційних сертифікатів, облігацій підприємств та місцевих позик, затверджене рішенням Правління Національного депозитарію України від 30 травня 2001 року № 5/2. *Українська інвестиційна газета*. 2001. № 52.
449. Положення про порядок офіційного оприлюднення відомостей про справу про банкрутство, затверджене постановою пленуму Вищого господарського суду України № 16 від 17 грудня 2013 року. *Вісник господарського судочинства*. 2014. № 1.

450. Положення про порядок поділу підприємств і об'єднань та відокремлення від них структурних підрозділів і одиниць, затверджене наказом Міністерства економіки України, Міністерства статистики України, Антимонопольного комітету України від 20 квітня 1994 року № 43/79/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0153-94> (дата звернення: 20.09.2017).
451. Положення про порядок реєстрації випуску (випусків) акцій при заснуванні акціонерних товариств, затверджене рішенням НКЦПФР № 692 від 27 травня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 51. Ст. 1374.
452. Положення про порядок реєстрації проспекту емісії та випуску акцій корпоративного інвестиційного фонду, затверджене рішенням НКЦПФР № 1140 від 20 червня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 66. Ст. 2419.
453. Положення про порядок створення, реєстрації випуску акцій, видачі банківської ліцензії та генеральної ліцензії на здійснення валютних операцій перехідному банку, затверджене рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб № 26 від 20 серпня 2013 року, постановою Правління Національного банку України № 327 від 20 серпня 2013 року, рішенням НКЦПФР № 1523 від 20 серпня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 76. Ст. 2833.
454. Положення про провадження депозитарної діяльності, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23 квітня 2013 року № 735. *Офіційний вісник України*. 2013. № 52. Ст. 1910.
455. Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затверджене рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03 грудня 2013 року № 2826. *Офіційний вісник України*. 2013. № 100. Ст. 3699.
456. Полюхович В. І. Роль саморегульвних організацій на фондовому ринку. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 152–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pp1p_2015_14_39 (дата звернення: 20.03.2018).
457. Поляков Б. М. Закон Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом»: научно-практический комментарий: в 2 т. Київ : Логос, 2014. 407 с.
458. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підручник. Київ : Ін Юре, 2011. 559 с.

459. Полякова К. В. Господарська компетенція органів місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2019. 205 с.
460. Порошенко П. О. Правове регулювання управління державними корпоративними правами в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2002. 17 с.
461. Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу акціонерного товариства, затверджений рішенням НКЦПФР № 385 від 12 червня 2018 року. *Офіційний вісник України*. 2018. № 59. Ст. 2083.
462. Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства, затверджений рішенням НКЦПФР № 822 від 14 травня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 43. Ст. 1552.
463. Порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення або до яких здійснюється приєднання, затверджений рішенням НКЦПФР № 520 від 09 квітня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 41. Ст. 1493.
464. Порядок нагляду за реєстрацією акціонерів, проведенням загальних зборів, голосуванням та підбиттям його підсумків на загальних зборах акціонерних товариств, затверджений рішенням НКЦПФР від 25 жовтня 2012 року № 1518. *Офіційний вісник України*. 2012. № 91. Ст. 3710.
465. Порядок надання дозволу на розміщення та/або обіг цінних паперів українських емітентів за межами України, затверджений рішенням НКЦПФР № 1105 від 20 червня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 63. Ст. 2316.
466. Порядок реєстрації випуску акцій акціонерних товариств, що створюються у процесі приватизації та корпоратизації, затверджений рішенням НКЦПФР № 248 від 26 лютого 2013 року *Офіційний вісник України*. 2013. № 27. Ст. 936.
467. Порядок реєстрації випуску акцій при збільшенні (зменшенні) розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затверджений рішенням НКЦПФР № 426 від 21 червня 2018 року. *Офіційний вісник України*. 2018. № 61. Ст. 2122.
468. Порядок реєстрації випуску акцій при зміні розміру статутного капіталу акціонерного товариства, затверджений рішенням НКЦПФР № 1073 від 31 липня 2012 року. *Офіційний вісник України*. 2012. № 70. Ст. 2848.

469. Порядок скасування реєстрації випусків акцій, затверджений рішенням НКЦПФР № 737 від 23 квітня 2013 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 46. Ст. 1659.
470. Постанова Вищого господарського суду України від 04 липня 2012 року у справі № 9/15/5022-323/2011. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25139915> (дата звернення: 12.05.2015).
471. Постанова Пленуму ВСУ від 25 квітня 2003 року № 3 «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності». *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 3.
472. Постукян И. С. Правовое регулирование и культурная легитимация предпринимательства в современной России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2000. 22 с.
473. Потапов В.А. Корпоративные нормативные акты как вид локальных актов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. Москва, 2008. 24 с.
474. Правова доктрина України: у 5 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Харків : Право, 2013. Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права. 848 с.
475. Правове регулювання господарської діяльності : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Мачуського. Київ : КНЕУ, 2015. 152 с.
476. Предпринимательское право Российской Федерации : учебник / отв. ред. Е. П. Губин, П. Г. Лахно. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма: Инфра-М, 2017. 992 с.
477. Предпринимательское право Украины : учебник / под общей ред. канд. юрид. наук Р. Б. Шишки. Харьков: Эспада, 2001. 624 с.
478. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб : колективна монографія / за наук. ред. В. Л. Яроцького. Харків : Юрайт, 2013. 272 с.
479. Примірне положення про корпоративного секретаря акціонерного товариства, в статутному капіталі якого корпоративні права держави перевищують 50 відсотків, затверджене наказом Фонду державного майна України від 19 березня 2015 року № 356. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/163.html> (дата звернення: 20.01.2016).
480. Принципи корпоративного управління, затверджені рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 22 липня 2014 року № 955. *Відомості Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. 2014. № 138.

481. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509.
482. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. Ст. 384.
483. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 року № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.
484. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07 грудня 2000 року № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
485. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1997 року № 1956 996-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 365.
486. Про визнання незаконним Указу Президента України від 17 лютого 2015 року № 88/2015: постанова Верховного Суду України від 15 грудня 2015 року № 800/206/1521-5361a15. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS151205.html (дата звернення: 20.01.2016).
487. Про вищу освіти: Закон України від 01 липня 2014 року № 1556-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63. Ст. 1728.
488. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 року № 2343-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 31. Ст. 440.
489. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 року № 504/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.
490. Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств: Декрет Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1992 року № 24-92. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 11. Ст. 94.
491. Про врегулювання заборгованості за вкладками фізичних осіб — вкладників та інших кредиторів Акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна»: Закон України від 07 березня 2002 року № 3097-III. *Офіційний вісник України*. 2002. № 13. Ст. 638.
492. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 року № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
493. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 30. Ст. 1097.

494. Про депозитарну систему України: Закон України від 06 липня 2012 року № 5178-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 76. Ст. 3066.
495. Про державне оборонне замовлення: Закон України від 03 березня 1999 року № 464-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 17. Ст. 111.
496. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовтня 1996 року № 448/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 51. Ст. 292.
497. Про державний матеріальний резерв: Закон України від 24 січня 1997 року № 51/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 13. Ст. 112.
498. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань: Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 25. Ст. 1172.
499. Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними: роз'яснення Вищого господарського суду України від 29 травня 2013 року № 11. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 4.
500. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25 лютого 2016 року № 4. *Вісник господарського судочинства*. 2016. № 1.
501. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України № 1629-IV від 18 березня 2004 року. *Офіційний вісник України*. 2004. № 15. Ст. 1028.
502. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 87. Ст. 2474.
503. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 50–51. Ст. 2057.
504. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11 вересня 2003 року № 1160-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 41. Ст. 2157.
505. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 року № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.

Список використаних джерел

506. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року № 1560-ХІІ. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1991. № 47. Ст. 646.
507. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012 року № 5080-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 63. Ст. 103.
508. Про іпотечне кредитування операцій з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19 червня 2003 року № 51/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 1. Ст. 1.
509. Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг: Закон України від 14 грудня 1999 року № 1286-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 3. Ст. 21.
510. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 року № 997-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 41. Ст. 372.
511. Про корпоратизацію підприємств: Указ Президента України від 15 червня 1993 року №210/93. *Урядовий кур'єр*. 1993. №89-90.
512. Про кредитні спілки: Закон України від 20 грудня 2001 року № 2908-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 15. Ст. 101.
513. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02 березня 2015 року № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.
514. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. Ст. 1694.
515. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
516. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 року № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
517. Про Національний банк України: Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
518. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні: Закон України від 10 грудня 1997 року № 710/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 15. Ст. 67.
519. Про обіг векселів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2374-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 24. Ст. 128.
520. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року № 2625-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 32. Ст.1449.

521. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10 квітня 1992 року № 2269-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 416.
522. Про особливості оренди чи концесії об'єктів паливно-енергетичного комплексу, що перебувають у державній власності: Закон України від 08 липня 2012 року № 3687-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 18. Ст. 157.
523. Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів у сферах теплопостачання, водопостачання та водовідведення, що перебувають у комунальній власності: Закон України від 21 жовтня 2010 року № 2624-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 11. Ст. 71.
524. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 року № 2658-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 34. Ст. 1577.
525. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2346-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 29. Ст. 137.
526. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2365-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 23. Ст. 728.
527. Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин: рекомендації президії Вишого господарського суду України від 28 грудня 2007 року № 04-5/14. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 1.
528. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 року № 13. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 11.
529. Про приватизаційні папери: Закон України від 06 березня 1992 року № 2173-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 24. Ст. 352.
530. Про приватизацію державного майна: Закон України від 04 березня 1992 року № 2163-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 24. Ст. 348.
531. Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію): Закон України від 06 березня 1992 року № 2171-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 24. Ст. 350.
532. Про продовження процедури ліквідації Акціонерного комерційного агропромислового банку «Україна»: Закон України від 20 березня 2007 року № 779-V. *Офіційний вісник України*. 2007. № 28. Ст. 1099.

533. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 38. Ст. 1889.
534. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 року № 922-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.
535. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Ст. 2125.
536. Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності: Закон України від 23 грудня 1998 року № 351-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5–6. Ст. 44.
537. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 року № 4452-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 22. Ст. 824.
538. Про спрощення процедур реорганізації та капіталізації банків: Закон України від 23 березня 2017 року № 1985-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 37. Ст. 1163.
539. Про страхування: Закон України від 07 березня 1999 року № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
540. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06 лютого 2018 року № 2275-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 24. Ст. 850.
541. Про товарну біржу: Закон України від 10 грудня 1991 року № 1956-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 10. Ст. 139.
542. Про укладання договорів відособленими підрозділами юридичних осіб: роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 30 березня 1995 року № 02-5/220. *Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України*. 1995. № 2.
543. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 46. Ст. 456.
544. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 16. Ст. 68.
545. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 року № 2664-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 32. Ст. 1457.

546. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 9. Ст. 79.
547. Проблемні питання у застосуванні Цивільного і Господарського кодексів України / під ред. Яреми А. Г., Ротаня В. Г. Київ : Реферат, 2005. 336 с.
548. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / под общ. ред. академика РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсесянца. Москва : Норма, 2004. 832 с.
549. Проблемы теории гражданского права / Институт частного права. Москва : Статут, 2003. 128 с.
550. Пронська Г. В. Вибране. Київ : Освіта України, 2013. 696 с.
551. Пронська Г. В. Компетенція господарських міністерств і відомств Української РСР. Київ : Наук. думка, 1973. 126 с.
552. Прохоренко В. В. Обязательства, возникающие из участия в образовании имущества юридического лица (партиципативные обязательства). *Проблемы теории гражданского права*. Институт частного права. Москва, 2006. Вып. 2. С. 111–131.
553. Пундор Ю. О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 60–63.
554. Радзивілюк В. В. Запобігання банкрутству (неспроможності): господарсько-правовий аспект : монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 532 с.
555. Радкевич А. Л. Место и роль государственной регистрации в процедуре возникновения коммерческих организаций, как субъектов гражданского права, создаваемых в уведомительном порядке : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Волгоград, 2006. 25 с.
556. Разбейко Н. В. Деякі ознаки юридичних фактів у господарських відносинах. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 202–208.
557. Разбейко Н. В. Роль юридичних фактів в правовому регулюванні транспортної діяльності. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2008. Вип. 6 (74). С. 168–179.
558. Рассолова Т. М. Гражданское право : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 030501 «Юриспруденция». Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 847 с.
559. Рейдери захопили Коростенський шебзавод. URL: <http://vlasti.net/news/170123> (дата звернення: 20.01.2016).

560. Рекомендації щодо обрання акціонерним товариством аудиторів фінансової звітності, затверджені рішенням ДКЦПФР від 30 червня 2010 року. *Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. 2010. № 120.
561. Резнікова В. В. Правове регулювання спільної господарської діяльності в Україні : навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 280 с.
562. Рихтерман В. Я. Правовое регулирование принудительной реорганизации акционерных обществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2010. 26 с.
563. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/2010 від 12 січня 2010 року «У справі за конституційним зверненням товариства з обмеженою відповідальністю «Міжнародний фінансово-правовий консалтинг» про офіційне тлумачення частини третьої статті 99 Цивільного кодексу України». *Офіційний вісник України*. 2010. № 3. Ст. 113.
564. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 01 грудня 2004 року № 18-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288.
565. Роднова О. М. Права акционеров. Способы и средства их защиты : учеб. пособ. Ярославль: Яросл. гос. ун-т, 2001. 92 с.
566. Рожкова М. А. Корпоративные отношения и возникающие из них споры. *Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации*. 2005. № 9. С. 136–148.
567. Рожкова М. А. Юридические факты в гражданском праве. *Приложение к журналу «Хозяйство и право»*. 2006. № 7. 80 с.
568. Роз'яснення ДКЦПФР «Про порядок застосування статей 33 та 52 Закону України «Про акціонерні товариства» щодо компетенції органів акціонерного товариства при прийнятті рішення про анулювання викуплених акцій акціонерного товариства, затверджене Рішенням ДКЦПФР від 23 лютого 2010 року № 3. *Відомості Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку*. 2010. № 50.
569. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» № 847-р від 17 вересня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 77. Ст. 2197.

570. Романов А. В. К вопросу о понятии коллегиального органа. *Вестник МГОУ. Серия «Юриспруденция»*. 2011. № 3. С. 79–84.
571. Романюк Я. М. Проблеми застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2017. 518 с.
572. Рубеко Г. Л. Правовой статус органов управления акционерных обществ. Москва : Статут, 2007. 190 с.
573. Рубенко Г. Л. Акционерное право : учеб. пособ. Москва : Статут, 2012. 189 с.
574. Руденко М. П. Господарсько-правовий статус структурних підрозділів суб'єктів господарювання як учасників внутрішньогосподарських відносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2015. № 18. Т. 2. С. 57–60.
575. Руденко М.П. Правове регулювання внутрішньогосподарських відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2017. 21 с.
576. Рябота В. В. Реалізація прав акціонерів при злитті, приєднанні та поглинанні акціонерних товариств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2008. 16 с.
577. Рябота В. В. Захист прав акціонерів при злитті та поглинанні акціонерних товариств в Україні : монографія. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2007. 159 с.
578. Саветчук В. М. Правове регулювання злиття та приєднання юридичних осіб за правом України та Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2018. 207 с.
579. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2008. 21 с.
580. Саргсян А. А. Гражданско-правовое регулирование процедуры ликвидации хозяйственных обществ в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2017. 216 с.
581. Свириденко О. М. Концепция несостоятельности (банкротства) в Российской Федерации: методология и реализация : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2010. 53 с.
582. Свічкарьова Я. В. Особливості правового регулювання праці в акціонерних товариствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2003. 20 с.

583. Сергійко О. В. Класифікація учасників господарських відносин. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 173–175.
584. Сердюк Е. Б. Акционерные общества и акционеры: корпоративные и обязательственные правоотношения. Москва : Юриспруденция, 2005. 192 с.
585. Середа О. Г. Роботодавець як суб'єкт трудового права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2004. 20 с.
586. Середа О. Г. Роботодавча правосуб'єктність структурного підрозділу підприємства. *Актуальні проблеми науки трудового права в сучасних умовах ринкової економіки* : матеріали наук.-практ. конференції / за ред. проф. В. С. Венедиктова. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 81–83.
587. Серьогін С. Ю. Зловживання правом у сфері корпоративних відносин (порівняльно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 220 с.
588. Серих О. В. Класифікація джерел корпоративного права України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 1. С. 96–99.
589. Синенко А. Ю. Эмиссия корпоративных ценных бумаг. *Правовое регулирование*. Теория и практика. Москва : Статут, 2002. 223 с.
590. Сирота Е.Г. Акты поднормативного регулирования корпоративных отношений в хозяйственных обществах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Екатеринбург, 2004. 28 с.
591. Ситенко О. Б. Господарська діяльність акціонерних товариств: правовий аспект . URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prde/2010_21/10-5.pdf (дата звернення: 20.03.2018).
592. Січевлюк В. А., Сельський І. Ф. Проблемні ситуації реалізації господарської правосуб'єктності унітарними приватними підприємствами та шляхи їх подолання. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 18. С. 74–78.
593. Сіщук Л. В. Реорганізація юридичних осіб: теоретико-правові аспекти. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 32–36.
594. Сіщук Л. В. Теоретико-методологічні підходи до розуміння поняття реорганізації. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 148–161.
595. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

596. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2010. 20 с.
597. Словник української мови: в 11 т. / ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4: І—М / ред. А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, П. П. Доценко. Київ : Наукова думка, 1973. 840 с.
598. Словник юридичних термінів і понять : навч. посіб. / під ред. В. Г. Гончаренка, З. В. Ромовської. Київ : Юстініан, 2013. 600 с.
599. Смітюх А. В. К вопросу об определении понятия корпоративного правоотношения. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 134–141.
600. Смітюх А. В. Корпоративне право у схемах : навч. посіб. Київ : Істина, 2011. 244 с.
601. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти : монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 662 с.
602. Смітюх А. В. Корпоративні спори як вид господарських спорів. Матеріали 63-й научной конференции профессорско-преподавательского состава, аспирантов и соискателей экономико-правового факультета ОНУ им. И.И. Мечникова (Одесса, 17–20 ноября 2008). Одесса : Издательско-полиграфический центр «Атлант». 2008. С. 94–97.
603. Солодовник Л. В. Юридичні факти у трудовому праві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Харків, 2004. 150 с.
604. Солодченко С.В. Правове забезпечення реалізації контрольних функцій суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2019. 20 с.
605. Сороченко А. В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2015. 20 с.
606. Сороченко А. Проблеми реалізації акціонерами «права на незгоду» за законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 8. С. 89–93.
607. Спасибо-Фатеева И. В. Акционерные общества: корпоративные правоотношения. Харків : Право, 1998. 256 с.
608. Спасибо-Фатеева И. В. Акціонерні товариства: акції, власність, корпоративне управління (збірник статей). Харків : Райдер, 2002. 172 с.
609. Спасибо-Фатеева И. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92.
610. Спасибо-Фатеева И. В. Поняття корпоративного права. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 4. С. 110–114.

611. Спасибо-Фатеева І. В. Правова природа корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 3. С. 58–66.
612. Спасибо-Фатеева І. В. Припинення юридичних осіб. *Юридичний радник*. 2005. № 1. С. 29–36.
613. Спасибо-Фатеева І. В. Цивілістика: на шляху формування доктрин : вибр. наук. пр. Харків : Золоті сторінки, 2012. 696 с.
614. Спасибо-Фатеева І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 36 с.
615. Сперанский В. К. Именные эмиссионные ценные бумаги в системе корпоративного и акционерного правоотношений : дис. ... канд. юрид. наук. Краснодар, 2005. 210 с.
616. Спиридонов Л. И. Теория государства и права. Москва : Проспект, 1996. 304 с.
617. Степанов Д. И. Еще раз о природе полномочий исполнительного органа и управляющего хозяйственным обществом. *Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации*. 2006. № 8. С. 38–46.
618. Степанов Д. И. От субъекта ответственности к природе корпоративных отношений. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2009. № 1. С. 20–75.
619. Степанов П. В. Корпоративные отношения в коммерческих организациях как составная часть предмета гражданского права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1999. 28 с.
620. Стефанчук М. О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : монографія. Київ : КНТ, 2008. 184 с.
621. Ступник Я. В., Григаш Д. М. Господарський договір: поняття та особливі ознаки. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 132–136.
622. Суворов Н. С. Об юридических лицах по римскому праву. Москва : Статут, 2000. 299 с.
623. Сумской Д. А. Концепция органа юридического лица в теории гражданского права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2007. 44 с.
624. Супрун Н.А. Генеза господарських корпорацій на етапі формування ринкової економіки (XVI–XIX ст.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2011. Вип. 44. С. 118–133.
625. Суханов Е. А. Сравнительное корпоративное право. 2-е изд., стереотипное. Москва : Статут, 2016. 456 с.

626. Суханов Е. В. Об ответственности государства по гражданско-правовым обязательствам. *Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации*. 2001. № 3. С. 116–125.
627. Суханов Е. А. Реорганизация акционерных обществ и других юридических лиц. *Хозяйство и право*. 1996. № 1. С. 29–40.
628. Суц О. П. Цивільні правовідносини з корпоративного інвестування. Харків : Право, 2017. 200 с.
629. Сырых В. М. Теория государства и права : учебник / отв. ред. С. А. Чибиряев. Москва : Былина, 1998. 384 с.
630. Таликін Є. А. Характер суспільного конфлікту як чинник формування процесуальних правил провадження в справах про банкрутство у господарському процесі України. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 140–145.
631. Тарасов И. Т. Учение об акционерных компаниях. Москва : Статут, 2000. 666 с.
632. Тарасова А. Е. Правосубъектность граждан. Особенности правосубъектности несовершеннолетних, их проявления в гражданских правоотношениях. Москва : Волтерс Клувер, 2008. 320 с.
633. Татаринцева Е. В. О правосубъектности, компетенции и правоспособности государственных хозяйственных органов. *Вопросы хозяйственной правосубъектности*: сб. ст. / под ред. проф. Е. П. Торкановского. Куйбышев : Волжская коммуна, 1971. С. 35–53.
634. Телюкина М. В. Реорганизация как способ прекращения деятельности юридических лиц. *Законодательство*. 2000. № 1. С. 40–49.
635. Теоретические проблемы хозяйственного права / под ред. В. В. Лаптева. Москва : Наука, 1975. 412 с.
636. Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. М. М. Рассолова. 2-е изд. перераб. и доп. Москва : ЮНИТА-ДАНА, 2004. 735 с.
637. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
638. Титова О. В. Захист майнових інтересів учасників процесу ліквідації на підприємствах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 19 с.
639. Титова О. В. Про поняття корпоративних прав у законодавстві України. *Динаміка наукових досліджень '2004* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (21–30 червня 2004 р.). Т. 5: Право. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. С. 48–50.

640. Тихомиров М. Ю. Ликвидация акционерного общества: практ. пособ. Москва : Изд. Тихомирова М.Ю., 2012. 31 с.
641. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс: полный курс. Москва, 2004. 649 с.
642. Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні акти. *Проблеми законності*. 2005. № 74. С. 153–159.
643. Тичкова О. Ю. Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2009. 20 с.
644. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. 88 с.
645. Томашевська М. О. Корпоративні акти в системі джерел права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 19 с.
646. Трофимова Е. В. Правовые механизмы легитимации субъектов предпринимательства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2013. 30 с.
647. Труш І. В. Господарська правосуб'єктність комунального підприємства. *Економіка та право*. 2011. № 3. С. 63–76.
648. Труш І. В. Господарсько-правове забезпечення діяльності комунальних підприємств : монографія. Київ : НВП «Інтерсервіс», 2012. 400 с.
649. Труш І. В. Комунальне підприємство як учасник внутрішньогосподарських відносин. *Економіка та право*. 2013. № 1. С. 38–42.
650. Туглук В. Анатомія рейдерства провінційного масштабу. *Урядовий кур'єр*. 2011. 5 квітня. URL: <http://ukurier.gov.ua> (дата звернення: 20.01.2016).
651. Туманов В.А. Буржуазная правовая идеология. К критике учений о праве. Москва : Наука, 1971. 384 с.
652. Тычинская Е. В. Договор о реализации функций единоличного исполнительного органа хозяйственного общества. Москва : Статут, 2012. 175 с.
653. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підписана 27 червня 2014 року. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246581344 (дата звернення: 01.08.2014).
654. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 46. Ст. 415.

655. Удальцова И. В. Особое производство и проблемы признания гражданина ограничено дееспособным или недееспособным : дис. ... канд. юрид. наук. Харків : Б. и., 1998. 202 с.
656. Український фондовий ринок — 2011: впевненість, стійкість, зростання. Київ : НКЦПФР, 2012. 72 с.
657. Уряд затвердив План імплементації Угоди про асоціацію з ЄС. URL : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247611170&cat_id=244274130 (дата звернення: 01.02.2015).
658. Устименко В. А., Афоничкин А. А. Отношения в сфере управления хозяйственной деятельностью. *Экономика и право*. 2008. № 3. С. 111–115.
659. Ушницкий Р. Р. Гражданско-правовая форма корпоративного отношения : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. СПб., 2013. 30 с.
660. Федосеев С. В. К проблеме правосубъектности органов управления акционерным обществом. *Законодательство*. 2010. № 7. С. 29–38.
661. Фесечко Л. І. Правове регулювання додаткового випуску акцій акціонерними товариствами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 20 с.
662. Фесюра М. В. Ліквідація, реорганізація, банкрутство підприємства, установи, організації в сучасний період: поняття та юридична сутність. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 310–317.
663. Філатова Н. Ю. Саморегульвні організації як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2014. 21 с.
664. Філик Н. В. Правова природа цивільної правосуб'єктності юридичних осіб. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/10927> (дата звернення: 20.09.2017).
665. Філіпенко Є. С. Господарсько-правові засоби попередження недобросовісного випуску акцій. *Форум права*. 2011. № 4. С. 755–760.
666. Фролов В. Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2004. 20 с.
667. Функ Я. И., Михальченко В. А., Хвалей В. В. Акционерное общество: история и теория. *Диалектика свободы*. Минск : Амалфея, 1999. 608 с.
668. Хабибуллина А. Ш. Гражданско-правовой режим управления юридическим лицом, находящимся на стадии ликвидации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2013. 33 с.
669. Харитонов Є. О. Вступ до цивільного права України : навч. посіб. Київ : Істина, 2006. 288 с.

670. Харитонов Є. О., Саніахметова Н. О. Цивільне право України : підручник. К. : Істина, 2003. 776 с.
671. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини : навч. посіб. Київ : Істина, 2008. 304 с.
672. Харитонova О. І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2011. Т. 10. С. 324–334.
673. Хахулин В. В. Правовое положение управления промышленным объединением. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1981. 143 с.
674. Хачук К. Д. Організаційно-господарські повноваження органів місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2011. 20 с.
675. Хегай Е. М. Правовой статус общего собрания акционеров по российскому законодательству: порядок организации работы, принятия и обжалования решений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Москва, 2009. 25 с.
676. Хозяйственное право. Общие положения / под ред. В. В. Лаптева. Київ : Наука, 1983. 287 с.
677. Хозяйственное право : учебник / под ред. акад. В. К. Мамутова. Київ : Юринком Интер, 2002. 912 с.
678. Хозяйственный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / под общ. ред. А. Г. Бобковой. Харьков : Изд-во ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2008. 1296 с.
679. Хорт Ю. В. Механізм захисту інтересів учасників акціонерних правовідносин через конструкцію статутного капіталу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2009. 19 с.
680. Худойкина Т. В. Юридический конфликт (теоретико-прикладное исследование) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Н. Новгород, 2002. 58 с.
681. Цепов Г.В. Акционерные общества: теория и практика. Москва : Проспект, 2008. 200 с.
682. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
683. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 3: Юридична особа / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків : Страйд, 2009. 736 с.

684. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року. *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. Ст. 1088.
685. Цікало В. І. Правова природа корпоративного правовідношення. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 4. С. 157–165.
686. Цікало В. Умови здійснення та захисту права акціонера на обов'язковий викуп акцій товариством. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 52–56.
687. Цюра В. В. Правова природа представницьких повноважень органів і посадових осіб юридичної особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 2 (11). С. 54–57.
688. Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 26 с.
689. Чернадчук В. Д. Проблеми визначення поняття та класифікації юридичних складів у бюджетному праві. *Публічне право*. 2014. № 1. 60–67.
690. Черненко О. А. Організаційно-правові форми державного підприємства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2011. 20 с.
691. Черненко О. А. Правове становище державних підприємств в Україні : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. 202 с.
692. Чорна Ю. В. Світові системи банкрутства: господарсько-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2018. 22 с.
693. Чувакова Г. М. Дефектність фактичних складів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2004. 19 с.
694. Шамрай І. А. Правові основи створення фінансових установ в Україні та ліцензування їх операцій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 20 с.
695. Шапкина Г. С. Применение акционерного законодательства. Москва : Статут, 2009. 320 с.
696. Шаповалова О. В. Оновлення господарського законодавства у світлі вимог сталого розвитку. Луганськ : Вид-во СНУ імені В. Даля, 2007. 240 с.
697. Швиденко О. С. Акція як об'єкт права власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 20 с.
698. Шевченко Г. Н. Эмиссионные ценные бумаги: понятие, эмиссия, обращение. Москва : Статут, 2014. 240 с.
699. Шевченко Н. І. Особливості припинення господарських товариств шляхом реорганізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 10. С. 16–19.

700. Шевченко Н. І. Правове регулювання припинення господарських товариств шляхом реорганізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2012. 19 с.
701. Шевченко Н. І. Реорганізація як спосіб припинення господарських товариств : монографія. Київ : Ліра-К, 2014. 216 с.
702. Шевченко Я. М., Венецька М. В., Кучеренко І. М. Проблеми вдосконалення правового регулювання права приватної власності : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. 104 с.
703. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права: Введение. Торговые деятели. Т. 1. Москва : Статут, 2003. 480 с.
704. Шершеневич Г. Ф. Наука гражданского права в России. Москва : Статут, 2003. 250 с.
705. Шершеневич Г. Ф. Учебник торгового права: 9-е изд. (второе посмерт.). Москва : Моск. науч. изд-во, 1919. 389 с.
706. Шимбарева Е. В. Корпоративные конфликты и контроль: гражданско-правовой аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2010. 30 с.
707. Шимко А. Р. Публічні інтереси у сфері ліцензування господарських операцій із металобрухтом. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 4 (19). С. 180–190.
708. Шиткина И.С. Правовое регулирование деятельности акционерных обществ внутренними локальными документами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Москва, 1997. 26 с.
709. Шніт А. В. Правове забезпечення господарського управління акціонерним товариством : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2011. 20 с.
710. Шуба Б. В. Корпоративні правовідносини як особливий вид господарських правовідносин. *Форум права*. 2013. № 2. С. 618–622.
711. Шуба Б. В. Теоретико-правові засади вдосконалення господарського управління корпоративними відносинами : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2014. 32 с.
712. Щербак І. А. Правове регулювання господарських відносин за участю відокремлених підрозділів підприємств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк., 2008. 24 с.
713. Щербаков В. В. Диференціація правового положення органів акціонерних товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2011. 22 с.

714. Щербакова Н. В. Поняття реорганізації як способу припинення підприємств, його відмінність від ліквідації. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 65–69.
715. Щербакова Н. В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2006. 20 с.
716. Щербакова Н. В. Правовое регулирование слияния и присоединения хозяйственных обществ : монография. Донецк : Вебер, 2007. 258 с.
717. Щербина В. С. Господарське право України: навч. посіб. 5-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 320 с.
718. Щербина В. С. Господарське право України: підручник. 5-те вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 600 с.
719. Щербина В. С. Корпоративные правоотношения как предмет правового регулирования. *Альманах цивилистики: Сборник статей*. Вып. 1 / под ред. Р. А. Майданика. Київ : Правова єдність, 2008. С. 222–235
720. Щербина В. С. Правова природа корпоративних відносин. *Українське комерційне право*. 2006. № 7. С. 10–14.
721. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.
722. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2000. 15 с.
723. Щербина О. В. Про розмежування засновників та інших учасників АТ. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 1999. Вип. 62. С. 11–15.
724. Щодо визначеного стороною ЄС обсягу тимчасового застосування Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони: Вербальна нота Генерального секретаріату Ради Європейського Союзу № SGS14/12029 від 30 вересня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 83. Ст. 2368.
725. Щодо надання роз'яснення щодо правосуб'єктності підприємства: лист Міністерства юстиції України від 05 листопада 2004 року № 19-45-1332. *Бухгалтер*. 2004. № 48.
726. Щодо пакету документів, який необхідно надати державному реєстратору у разі внесення змін у відомості про юридичну особу, пов'язаних зі зміною керівника: лист Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 11 серпня 2008 року № 6841. *Дебет-Кредит*. 2008. № 39. URL: <http://dtk.com.ua> (дата звернення: 27.01.2017).

Список використаних джерел

727. Щодо порядку проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно у разі виділу юридичної особи: лист Міністерства юстиції України № 2579/8.4.1/32-19 від 20 березня 2019 року. URL: <http://krjust.gov.ua/UserFiles/File/rs/2019-2579-8-4-1-32-19%20.pdf> (дата звернення: 27.04.2019).
728. Эбзеев Б. Б. Участие акционерных обществ в гражданском обороте : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2001. 249 с.
729. Эмих В. В. Правосубъектность и компетенция государственных органов: содержание понятий и их соотношение. *Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук*. 2009. Вып. 9. С. 423–432.
730. Эрлих М. Е. Конфликт интересов в процессе несостоятельности (банкротства) : Правовые средства разрешения : монография. Москва : Проспект, 2015. 192 с.
731. Юлдашев О. Х. Методологічні засади регуляторної політики у сфері господарської діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2008. 30 с.
732. Юридична енциклопедія: в 6 т. / голова редколегії Ю. С. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 1. 672 с.
733. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 19 с.
734. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом : монографія. Хмельницький: Цюпак, 2010. 224 с.
735. Юшко А. М. Трудові відносини працівників в умовах структурних змін на підприємствах, в установах, організаціях. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 571–579.
736. Явор О. А. Фактичний склад у регулюванні сімейно-правових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 5. С. 47–50.
737. Ямкова І. М. Актуальні проблеми господарського права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 2. С. 52–57.
738. Янкова О. С. Правове регулювання статутного фонду комерційних організацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2000. 20 с.
739. Яроцький В. Л. Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції) : монографія. Харків: Право, 2006. 544 с.

ЮРИДИЧНА КОМПАНІЯ «БІ ЕН СІ» є одним із лідерів по наданню юридичних послуг у сфері господарського, корпоративного та інвестиційного права.

Фахівці Юридичної компанії «Бі ен Сі» мають практичний досвід планування та правового супроводу складних проектів, корпоративних операцій, розробки ефективних моделей ведення бізнесу, залучення інвестицій, корпоративного управління, структурування та оптимізації компаній, захисту від рейдерства. Оптимальна схема управління бізнесом розробляється нашими фахівцями у тісній співпраці з клієнтом та відповідно до сфери діяльності й бізнес-середовища компанії і обов'язково враховує стратегічні цілі та інтереси клієнта.

У доробку Юридичної компанії «Бі ен Сі»: участь у законопроектній роботі з питань правового регулювання діяльності акціонерних товариств, наукові на науково-практичні публікації, багаторічний досвід успішної практичної реалізації проектів у сфері господарського, корпоративного та інвестиційного права (масштабні інвестиційні проекти, десятки емісій цінних паперів, понад 200 реорганізацій АТ, сквіз-аут (squeeze-out), селл-аут (sell-out) і тисячі інших господарських, корпоративних та інвестиційних операцій).

НАШІ КОНТАКТИ:

Юридична компанія «Бі ен Сі»
Оболонська набережна, 7, корпус 3, офіс 2,
м. Київ, Україна, 04211

Тел.: +380 44 581 7954
+380 50 550 4226
+380 67 327 9959

E-mail: o.harahonych@gmail.com

www.bnc.in.ua

Монографія

Гарагонич Олександр Васильович

**ГОСПОДАРСЬКА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ
АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ:**

проблеми теорії і практики

Редактор

Гриценко Наталія Іванівна

Комп'ютерна верстка

Сукаліна Марія Михайлівна

Формат 60 × 84 / 16.

Ум. друк. арк. 23,7. Обл. вид. арк. 17,6.

Гарнітура Times New Roman.

Наклад 500 прим.

Замовлення № 0814-0730

від 31.07.2019

Виготовлено в друкарні

ТОВ «Видавничий дім «АртЕк»

04050, м. Київ, вул. Ілленка, буд. 63

Тел. 067 440 11 37

artek.press@ukr.net

www.artek.press

www.book-on-demand.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції —
серія ДК №4779 від 15.10.14 р.